

Тема 1: ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ПРАЦЮ

Конституція України (ст.43) гарантує кожному рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Відповідно до цього положення рівність трудових прав незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин зафіксована в Кодексі законів про працю України (далі КЗпП), який був прийнятий 10.12.71 р. та набув чинності 01.06.72р.

КЗпП, на сей час зі змінами та доповненнями, регулює трудові відносини всіх працівників. Структурно КЗпП складається з 18 глав та 268 статей. Крім загальних положень, де визначаються завдання кодексу, права та обов'язки працівників та деякі інші питання, він містить положення про колективний і трудовий договір, забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників, робочий час і час відпочинку, нормування праці, трудову дисципліну, охорону праці, трудові спори та деякі інші.

До джерел трудового права також відносяться закони України, які були прийняті відповідно до КЗпП, та регламентують його особливі норми. Це, наприклад, Закони: «Про оплату праці», «Про охорону праці», «Про відпустки», «Про колективні договори і угоди», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». «Про зайнятість населення», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». «Про організації роботодавців» та інші; міжнародні договори України, прийняті відповідно до Конституції України, які регулюють трудові та інші тісно пов'язані з ними відносини у сфері застосування праці.

Трудові відносини регулюються постановами Кабінету міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, нормативно-правовими актами місцевої держадміністрації, правилами внутрішнього розпорядку, локальними нормами.

Трудове право – це самостійна галузь права, яка регулює трудові і тісно пов'язані з ними суспільні відносини.

Трудові відносини – це відносини між працівником і власником або уповноваженим ним органом.

Згідно до ст.1 Закону «Про колективні договори і угоди» колективний договір, угода укладаються на основі чинного законодавства, прийнятих сторонами зобов'язань з метою регулювання

виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів трудящих, власників та уповноважених ними органів.

Колективний договір укладається між власником або уповноваженим ним органом з однієї сторони і однією або кількома профспілковими чи іншими уповноваженими на представництво трудовим колективом органами, а у разі відсутності таких органів – представниками трудящих, обраними і уповноваженими трудовим колективом.

Колективний договір укладається на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають право юридичної особи. Колективний договір може укладатися в структурних підрозділах підприємства в межах компетенції цих підрозділів.

Колективна угода являє собою нормативний акт, який регулює такі самі відносини, що й колективний договір, але на державному, регіональному та галузевому рівнях. Колективна угода має декілька різновидів: генеральна, галузева, регіональна.

У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін, щодо змін в організації виробництва і праці; забезпечення продуктивності зайнятості; нормування і оплати праці, встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат; встановлення гарантій, компенсацій, пільг; участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства; режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку; умов охорони праці та ін.

Згідно зі ст.4 Закону «Про колективні договори і угоди», право на ведення переговорів і укладання колективних договорів, угод від імені найманих працівників надається професійним спілкам, об'єднанням профспілок в особі їх виробничих органів або іншим представницьким організаціям трудящих, наділеним трудовим колективом відповідними повноваженнями.

Укладанню колективного договору передують колективні переговори. Будь-яка із сторін не раніше, як за три місяці до закінчення строку дії колективного договору, або у строки, визначені цими документами, письмово повідомляє інші сторони про початок переговорів. Інша сторона протягом семи днів повинна розпочати переговори. Початок ведення переговорів з питань розробки, укладення або внесення змін до колективного договору визначається сторонами і оформляється відповідним протоколом. Для ведення переговорів і

підготовки проектів колективного договору створюється робоча комісія з представників сторін.

Проект колективного договору обговорюється у трудовому колективі та виноситься на розгляд загальних зборів трудового колективу. Після схвалення проекту, він підписується уповноваженими представниками сторін не пізніше як через п'ять днів з моменту його схвалення, якщо інше не встановлено зборами трудового колективу. Якщо загальні збори (конференція) відхилять проект договору чи окремі його положення, сторони мають поновити переговори для пошуку прийняттого рішення. Встановлений десятиденний строк для ведення таких переговорів та повторного внесення проекту договору на розгляд загальних зборів (конференції) трудового колективу.

Колективні договори підлягають повідомній реєстрації у місцевих органах влади. Разом з колективним договором, угодою подаються всі додатки до нього, а також інформація про склад повноважених представників сторін, які брали участь у колективних переговорах.

Умови колективних договорів і угод, укладених відповідно до чинного законодавства, є обов'язковими для підприємств, на які вони поширюються, та сторін, які їх уклали (ст.5 п.1Закону України «Про Колективні договори та угоди»).

Згідно до ст.153 КЗпП на всіх підприємствах, в установах, організаціях створюються безпечні і нешкідливі умови праці.

Колективний договір обов'язково повинен містити розділ про охорону праці. А саме гарантії щодо:

- забезпечення безпечних умов праці є обов'язком власника підприємства чи уповноваженого ним органу, який організує умови праці на робочому місці, безпеку технологічних процесів, машин, механізмів, обладнань, інших засобів виробництва, наявність засобів захисту, відповідність санітарно-побутових нормативних актів з охорони праці;
- працівники мають право відмовитись від дорученої роботи, при якій складається ситуація, небезпечна для їх життя і здоров'я, якщо такі умови прямо не передбачені трудовими угодами (контрактами), а також для життя і здоров'я інших людей і навколишнього середовища;
- працівники зобов'язані знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, правила поведінки з машинами, механізмами, обладнаннями, іншими засобами виробництва,

користуватися засобами індивідуального захисту, проходити обов'язкові медичні огляди;

- власник зобов'язаний відшкодувати працівникам фізичний збиток, заподіяний пошкодженням здоров'я, у зв'язку з виконанням трудових обов'язків, а також моральний збиток, заподіяний внаслідок небезпечних умов праці, на умовах і в порядку передбачених ст.173 КЗпП, ст.9 Закону України «Про охорону праці», Правилами відшкодування власниками підприємств, установ, організацій або уповноваженим ним органом збитків, заподіяних пошкодженням здоров'я, пов'язаного з виконанням трудових обов'язків, іншими законодавчими актами України.

Умови колективних договорів або угод, що погіршують порівняно з чинним законодавством становище працівників, є недійсними, і забороняються включати їх до договорів та угод (ст.5 п.2 Закону України «Про Колективні договори та угоди»).

Контроль за виконанням колективного договору, угоди проводиться безпосередньо сторонами, що їх уклали, чи уповноваженими ними представниками. У разі здійснення контролю сторони зобов'язані надавати необхідну інформацію.

Після закінчення строку дії колективний договір продовжує діяти до того часу, поки сторони не укладуть новий або не переглянуть чинний, якщо інше не передбачено договором.

Згідно з ст.21 КЗпП України «Трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін».

Цивільний договір, згідно зі ст.626 ЦК України – це «домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків».

Різниця між цими договорами полягає в тому, що предметом трудового договору є процес праці, коли працівник зобов'язується виконувати певну роботу або займати певну посаду з обов'язковим

підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а предметом цивільного договору про працю є речовий результат праці або завдання одноразового характеру.

Окремим видом трудового договору є контракт. Під контрактом сучасна теорія права розуміє угоду, що викликає виникнення, зміну або припинення правових відносин. Ст.21п.3 КЗпП визначає контракт як особливу форму трудового договору, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (у тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці, розірвання договору можуть встановлюватися угодою сторін.

Сфера застосування контракту визначається законодавством України, зокрема:

- з керівником підприємств (ч.4 ст.65 Господарського Кодексу України);
- з керівниками установ і організацій, що є в загальнодержавній власності і не належать до категорії підприємств (ст.2,4 Декрету Кабінету Міністрів «Про управління майном, що є в загальнодержавній власності»);
- з науково-педагогічними та педагогічними працівниками дошкільних, середніх закладів освіти, закладів освіти для громадян, що потребують соціальної допомоги і реабілітації, закладів позашкільної освіти, професійно-технічних закладів освіти, вищих закладів освіти, закладів післядипломної освіти (ст.54 Закону України «Про освіту»);
- з найманими працівниками товарної біржі (ст.12 Закону України «Про товарну біржу»);
- з науковими працівниками у наукових установах після виходу на пенсію за строковим трудовим контрактом (ст. 25 Закону України «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності»);
- з директорами професійно-технічних навчальних закладів (ст.24 Закону України «Про професійно-технічну освіту») та інші.

Трудовий договір укладається як в усній, так і письмовій формі. Є випадки, коли додержання письмової форми є обов'язковою (ст.24 КЗпП). Укладання трудового договору у будь-якої формі оформлюється наказом або розпорядженням власника або уповноваженого ним органу про зарахування працівника на роботу. В наказі вказується прізвище, ім'я та по батькові особи, посада чи робота, на яку приймають

працівника, з якого числа він приступає до роботи та розмір оплати. В наказі також може бути вказано про встановлення випробувального терміну, тимчасовий, строковий або безстроковий характер виконання роботи, тривалість неповного робочого тижня та інші умови, які встановлюються відносно конкретного працівника. З наказом о прийняття на роботу працівник повинен бути ознайомлений під розписку та вказати дату ознайомлення.

Чинним законодавством на працівників покладається обов'язок при прийнятті на роботу подати власнику чи уповноваженому ним органу належно оформлену трудову книжку, а на власника – забезпечити ведення трудових книжок. Усі записи в трудовій книжці про прийняття на роботу, переведення на іншу роботу або звільнення, а також про нагороди та заохочення вносяться власником або уповноваженим ним органом після видання наказу (розпорядження), але не пізніше тижневого строку, а в разі звільнення – у день звільнення і повинні точно відповідати тексту наказу (розпорядження).

Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника було фактично допущено до роботи (ст.24 п.4 КЗпП).

При прийомі працівника на роботу власник або уповноважений ним орган зобов'язаний:

- 1) роз'яснити працівнику його права та обов'язки;
- 2) ознайомити працівника з правилами внутрішнього розпорядку і колективним договором;
- 3) визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;
- 4) проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці, протипожежної охорони.

Випробування при прийомі на роботу встановлюється з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається, та обов'язково обумовлюється угодою сторін. В період випробування на працівника поширюється законодавство про працю. Є категорії працівників, для яких випробування забороняється (ст.26 КЗпП).

Строк випробування при прийнятті на роботу працівників не може перевищувати одного місяця. Відносно інших працівників цей строк не може перевищувати трьох місяців. В окремих випадках, за погодженням з відповідним профспілковим комітетом строк випробування може встановлюватися до шести місяців (ст.27 КЗпП).

Якщо працівник в період випробування був відсутній на роботі з тимчасової непрацездатності або інших поважних причин, строк випробування може бути продовжено на відповідну кількість днів протягом яких він був відсутній. Коли строк випробування закінчився, а робітник продовжує працювати, то він вважається таким, що витримав випробування.

Трудовий договір може бути (ст.23 КЗпП):

- безстроковим, що укладається на невизначений строк;
- на визначений строк, встановлений на погодження сторін;
- таким, що укладається на час виконання певної роботи.

Безстроковий договір укладається у всіх випадках, якщо законодавством не передбачаються спеціальні норми для конкретних видів робіт або категорій працівників.

На певний строк можуть укладатися трудові договори з тимчасовими і сезонними працівниками. Тимчасовими вважаються працівники, яких прийнято на роботу на строк до двох місяців, а для заміщення тимчасово відсутніх працівників, за якими зберігається їх місце роботи (посади), - до чотирьох місяців. Сезонними вважаються роботи, котрі внаслідок природних і кліматичних умов використовуються протягом певного періоду року – сезону, що не перевищує шести місяців.

Строкові трудові договори вважаються продовженими на невизначений строк, якщо трудові відносини фактично тривають понад встановлений час і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення (ст.36 п.2 КЗпП).

Переведення на іншу роботу та тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом з підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника, за винятком випадків, передбачених законодавством (ст.32 п.1 КЗпП).

Не вважається переведенням на іншу роботу і не потребує згоди працівника переміщення його на тому ж підприємстві, в установу, в організацію на інше робоче місце, в іншій структурний підрозділ у тій же місцевості, доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором. Власник не має право переміщати працівника на роботу, протипоказану йому за станом здоров'я (ст.32 п.2 КЗпП).

У зв'язку із змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці при продовженні роботи за тією

ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою. Про зміну істотних умов праці – систем та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших – працівник повинен бути попереджений не пізніше ніж за два місяці (ст.32 п.3 КЗпП).

Якщо колишні істотні умови праці не може бути збережено, а працівник не згоден на продовження роботи в нових умовах, то трудовий договір припиняється на підставі ст.36 п.6 –« відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством , установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці» з виплатою вихідної допомоги у розмірі не менше середнього місячного заробітку.

Тимчасове переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, допускається лише за його згодою.

Але ст.33 КЗпП встановлює право власника або уповноваженого ним органу на тимчасове переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, строком до одного місяця , без його згоди, якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також з інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою.

У разі простою працівники можуть бути переведені за їх згодою з урахуванням спеціальності і кваліфікації на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації на весь час простою або на інше підприємство, в установу, організацію, але в тій самій місцевості на строк до одного місяця (ст.34 п.2 КЗпП).

У законодавстві про працю щодо припинення трудових відносин застосовуються терміни «припинення трудового договору», «розірвання трудового договору», а також «звільнення з роботи».

Термін «припинення трудового договору» охоплює всі підстави припинення трудових відносин, передбачених законодавством (ст.36 КЗпП), а також і таку підставу, як подія, наприклад, смерть працівника.

Термін «розірвання трудового договору» означає його припинення за угодою сторін (ст.36 п.1 КЗпП), одностороннім волевиявленням

роботодавця (ст.40, 41КЗпП), працівника (ст.38, 39 КЗпП), на вимогу профспілкового комітету (ст.45 КЗпП),

Записи щодо підстав звільнення вносяться у трудову книжку працівника у точній відповідності до формулювання законодавства та з посиланням на відповідну статтю, пункт КЗпП.

Розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк з ініціативи працівника передбачає два варіанти: з поважних і без поважних причин. Працівник має право розірвати трудовий договір, попередивши власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні. Власник зобов'язаний прийняти заяву про звільнення, організувати прийом матеріальних цінностей, якщо такі перебували у віданні працівника. Ніякі грошові та іншого характеру зобов'язання не можуть бути перешкодою для своєчасного звільнення. По закінченні двох тижнів власник видає наказ про звільнення і зобов'язаний провести розрахунок з працівником та видати йому трудову книжку.

Якщо працівник після закінчення терміну попередження про звільнення не залишив роботи і не вимагає розірвання трудового договору, власник не має права звільняти його згідно з поданою заявою, крім випадків, коли на це місце запрошений інший працівник, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладенні трудового договору. До таких належать працівники, які запрошені на роботу за переведенням з іншого підприємства, і таке переведення належним чином узгоджено; молоді фахівці після закінчення навчальних закладів; працівники, направлені на роботу в рахунок броні.

Якщо працівник не може продовжувати роботу з поважних причин: переїзд на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; неможливість проживання в даній місцевості, підтверджена медичним висновком; вагітність; догляд за дитиною до досягнення нею 14-літнього віку або дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї або інвалідом 1 групи; вихід на пенсію; прийом на роботу за конкурсом та інші, то власник повинен розірвати трудовий договір у термін, про який просить працівник (ст.38 КЗпП).

Окремою поважною причиною є неможливість продовження трудового договору у зв'язку з невиконанням власником або уповноваженим ним органом законодавства про охорону праці, умов колективного або трудового договору. За наявності такої причини працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, а власник зобов'язаний виплатити йому вихідну допомогу у розмірі,

передбаченому колективним договором, але не менше трьохмісячного середнього заробітку (ст. 44 КЗпП).

На відміну від вільного розірвання трудового договору на невизначений строк, строковий трудовий договір може бути розірваний на вимогу працівника лише у разі хвороби працівника або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором, порушення власником законодавства про працю, колективного або трудового договору та з інших поважних причин (ст.39 КЗпП). Залишення працівником роботи без поважних причин за строковим трудовим договором вважається порушенням трудових обов'язків і може потягти звільнення, але вже з ініціативи власника.

Власник або уповноважений ним орган мають право розірвати трудовий договір зі своєї ініціативи лише на підставах, які передбачені законодавством, згідно зі ст. 40 КЗпП, у випадках:

- 1) змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників;
- 2) виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи;
- 3) систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим колективом або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо раніше до працівника застосовувалися заходи дисциплінарного або громадського стягнення;
- 4) прогулу (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;
- 5) нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд в наслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи (посади) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;
- 6) поновлення на роботі працівника, якій раніше виконував цю роботу;

- 7) появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;
- 8) вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою суду, до компетенції якого входить накладання адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

Не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за п.5 цієї статті), а також у період перебування працівника у відпустці.

Про майбутнє вивільнення за п.1 ст.40 КЗпП працівників попереджають персонально не пізніше, ніж за два місяці. Одночасно з попередженням про звільнення власник або уповноважений ним орган пропонує працівнику іншу роботу на тому ж підприємстві, установі, організації. При відсутності роботи, а також при відмові працівника від переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, працівник звертається за допомогою до органу працевлаштування або працевлаштовується самостійно. Одночасно власник доводить до відома орган по працевлаштуванню про майбутнє вивільнення працівника із зазначенням його професії, спеціальності, кваліфікації і розміру оплати.

Працівник, звільнений за п.1 ст.40 КЗпП (крім ліквідації підприємства), протягом одного року має право на укладення трудового договору у разі повторного прийняття на роботу, якщо власник проводить прийняття на роботу працівників аналогічної кваліфікації (ст.42-1 КЗпП).

Існують додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов у випадках(ст.41 КЗпП):

- 1) одноразового грубого порушення трудових обов'язків керівником підприємства, установи, організації (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступниками, а також службовими особами органів доходів і зборів, яким присвоєно спеціальні звання, і службовими особами центральних органів виконавчої влади, що регулюють державну політику у сферах державного фінансового контролю і контролю за цінами;
- 2) винних дій керівника підприємства, установи, організації, внаслідок чого заробітна плата виплачувалася несвоєчасно або

в розмірах, нижчих від установленого законом розміру мінімальної заробітної плати;

- 3) винних дій працівника, який безпосередньо обслуговує грошові, товарні або культурні цінності, якщо ці дії дають підстави для втрати довір'я до нього з боку власника або уповноваженого ним органу;
- 4) вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи;
- 5) перебування всупереч вимогам Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції у безпосередньому підпорядкуванню у близької особи.

Робочий час є однією з істотних умов трудового договору і торкається інтересів як працівника, так і роботодавця. Робочий час – це встановлений законом, колективним договором чи угодою сторін період, протягом якого працівники зобов'язані виконувати роботу, обумовлену трудовим договором. Необхідна тривалість робочого часу працівника відображає норму його робочого часу та обчислюється кількістю годин, які працівник повинен відпрацювати протягом певного календарного періоду.

Норма робочого часу визначається робочими днями або робочими тижнями. Розрізняють основний та неосновний робочий час.

Основний – це встановлена законом або трудовим договором тривалість робочого часу, яку повинен відпрацювати робітник. До цього виду робочого часу належать: нормальний, скорочений та неповний робочий час. Відповідно до ст.50 КЗпП нормальний робочий час не може перевищувати 40 годин на тиждень, але підприємства й організації можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу.

Неосновним робочим часом вважається законодавчо закріплене відхилення від основного робочого часу. Це передусім – надурочні роботи, тривалість робочого часу у вихідні, святкові та неробочі дні.

Час відпочинку – це час, протягом якого працівник відповідно до законодавства та правил внутрішнього трудового розпорядку звільняється від своїх трудових обов'язків. Види часу відпочинку, встановлені трудовим законодавством:

- перерва для відпочинку і харчування (до цього виду також відносяться технічні перерви, перерви для обігрівання, додаткові перерви для годування дитини);
- щоденний відпочинок між робочими днями (змінами);

- щотижневий безперервний відпочинок (вихідні дні);
- святкові і неробочі дні;
- відпустки (щорічні – основні і додаткові, додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творча, соціальна відпустка, відпустка без збереження заробітної плати та ін.).

Трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням власника або уповноваженого ним органу і профспілкового комітету на основі типових правил (ст.142 КЗпП).

Порушенням трудової дисципліни вважається протиправне, неналежне виконання працівником своїх обов'язків.

Дисциплінарна відповідальність – одна з видів юридичної відповідальності. Підставою притягнення є скоєння дисциплінарного правопорушення, які поділяються за ступенем шкідливості та дією у часі. Розрізняють загальну та спеціальну дисциплінарну відповідальність.

Ст.147 КЗпП передбачає два головних дисциплінарних стягнення: догану і звільнення. Дисциплінарне звільнення допускається у визначених законом випадках (.ст.40 п.п. 3,4,7,8; ст.41 п.1).

Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення.

За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовуване тільки одне дисциплінарне стягнення.

Дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому належить право прийому на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника.

Дисциплінарне стягнення застосовується безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Днем виявлення проступку, з якого відраховується місячний строк для накладання стягнення, вважається день, коли особі, якій по роботі підпорядкований працівник, стало відомо про порушення дисципліни, незалежно від того, чи наділений він правом накладання дисциплінарних стягнень.

Перед тим, як накладити дисциплінарне стягнення, власник або уповноважений ним орган повинен взяти від порушника трудової дисципліни письмове пояснення. Якщо працівник відмовляється від пояснень, то власник або уповноважений ним орган фіксує це у відповідному акті та самостійно вивчає умови дисциплінарного проступку.

Накладання дисциплінарного стягнення оформляється наказом чи розпорядженням власника чи уповноваженого ним органу і повідомляється працівнику під розписку. Якщо працівник відмовляється підписувати, складається акт про відмову.

Дисциплінарне стягнення може бути оскаржене працівником до комісії по трудових спорах або безпосередньо до суду у 3-місячний строк.

Якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не було піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення (ст.151 КЗпП).

Якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і проявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року.

Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

До працівників підприємств, установ, організацій за успіхи в роботі можуть застосовуватись будь-які заохочення, що містяться в затверджених трудовими колективами правилах внутрішнього трудового розпорядку.

Заохочення оголошуються наказом (розпорядженням) і заносяться до трудових книжок працівників у відповідності з правилами їх ведення.

Література

1. Конституція України, К.1996;
2. Кодекс законів про працю України, 1971, зі змінами та доповненнями;
3. Цивільний кодекс України, К. 2003;
4. Господарський кодекс України, К, 2003;
5. Закон України «Про колективні договори і угоди» від 01.07. 93 № 3356-ХІІ;
6. Закон України «Про відпустки» від 14.10.96 № 504/96-ВР.;

7. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.98 № 137/98-ВР;
8. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.92 № 2694-ХІІ;
9. Закон України «Про освіту» від 23.05.91 № 1060-ХІІ;
10. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 31.12.91 ! 1977-ХІІ;
11. Декрет Кабінету Міністрів України «Про управління майном, що є в загальнодержавній власності» від 15.12.92 № 8-92;
12. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.12 № 5067-VI;
13. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.99 № 1045-XIV;
14. Закон України «Про товарну біржу» від 10.12.91 № 1956-ХІІ.
15. Кодекс законів про працю України. Науково-практичний коментар, Прокопенко В.І., Кузнецова Л.О., Гончар А.Ф. – Харків, 2003.

ЗАКОНОДАВЧА ТА НОРМАТИВНА БАЗА УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ

Законодавство України про охорону праці.

Законодавство України про охорону праці являє собою систему взаємозв'язаних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Воно складається з Закону України «Про охорону праці», Кодексу законів про працю України, Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Базується законодавство України про охорону праці на конституційному праві всіх громадян України на належні, безпечні і здорові умови праці, гарантовані статтею 43 Конституції України.

Інші статті Конституції встановлюють право громадян на соціальний захист, що включає право забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності (ст. 46); охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); право знати свої права та обов'язки (ст. 57) та інші загальні права громадян, в тому числі, право на охорону праці.

Основоположним документом в галузі охорони праці є Закон України «Про охорону праці», який визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних державних органів відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні. Інші нормативні акти мають відповідати не тільки Конституції та іншим законам України, але, насамперед, цьому Закону.

Кодекс законів про працю (КЗпП) України затверджено Законом Української РСР від 10 грудня 1971 р. і введено в дію з 1 червня 1972 р. До нього неодноразово вносилися зміни і доповнення. Правове регулювання охорони праці не обмежується главою XI «Охорона праці». Норми щодо охорони праці містяться в багатьох статтях інших глав КЗпП України: «Трудовий договір», «Робочий час», «Час відпочинку», «Праця жінок», «Праця молоді», «Професійні спілки», «Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю».

Відповідно до Конституції України, Закону України «Про охорону праці» та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у 1999 р. було прийнято Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності». Цей закон визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві.

До основних законодавчих актів про охорону праці слід віднести також «Основи законодавства України про охорону здоров'я», що регулюють суспільні відносини в цій галузі з метою забезпечення гармонічного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян,

усунення чинників, які шкідливо впливають на їхнє здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадкоємності. “Основи законодавства України про охорону здоров'я” передбачають встановлення єдиних санітарно-гігієнічних вимог до організації виробничих та інших процесів, пов'язаних з діяльністю людей, а також до якості машин, устаткування, будинків та таких об'єктів, що можуть шкідливо впливати на здоров'я людей (ст. 28); вимагають проведення обов'язкових медичних оглядів осіб певних категорій, в тому числі працівників, зайнятих на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці (ст. 31); закладають правові основи медико-соціальної експертизи втрати працездатності (ст. 69).

Закон України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” встановлює необхідність гігієнічної регламентації небезпечних та шкідливих факторів фізичної, хімічної та біологічної природи, присутніх в середовищі життєдіяльності людини, та їхньої державної реєстрації (ст. 9), вимоги до проектування, будівництва, розробки, виготовлення і використання нових засобів виробництва та технологій (ст. 15), гігієнічні вимоги до атмосферного повітря в населених пунктах, повітря у виробничих та інших приміщеннях (ст. 19), вимоги щодо забезпечення радіаційної безпеки (ст. 23) тощо.

Закон України “Про пожежну безпеку” визначає загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності. Забезпечення пожежної безпеки є складовою частиною виробничої та іншої діяльності посадових осіб, працівників підприємств, установ, організацій та підприємців, що повинно бути відображено у трудових договорах (контрактах) та статутах підприємств, установ та організацій. Забезпечення пожежної безпеки підприємств, установ та організацій покладається на їх керівників і уповноважених ними осіб, якщо інше не передбачено відповідним договором (ст. 2).

Окремо питання правового регулювання охорони праці містяться в багатьох інших законодавчих актах України.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про підприємства в Україні» підприємство зобов'язане забезпечити всім працюючим на ньому безпечні та нешкідливі умови праці і несе відповідальність за шкоду, заподіяну їх здоров'ю та працездатності. Цією ж нормою передбачено, що працівник підприємства, який став інвалідом на даному підприємстві внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, забезпечується додатковою пенсією незалежно від розмірів державної пенсії, а також те, що у разі смерті працівника підприємства при виконанні ним службових обов'язків підприємство добровільно або на основі рішення суду забезпечує сім'ю працівника допомогою відповідно до законодавчих актів України.

Глава 40 Цивільного кодексу України «Зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди» регулює загальні підстави відшкодування шкоди і у т.ч. відповідальність за ушкодження здоров'я і смерть працівника у зв'язку з виконанням ним трудових обов'язків.

Ст. 7 Закону України «Про колективні договори і угоди» передбачає, що у колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо охорони праці, а ст. 8 визначає, що в угодах на державному, галузевому та регіональному рівнях регулюються основні принципи і норми реалізації соціально-економічної політики, зокрема щодо умов охорони праці.

Крім вищезазначених законів, правові відносини у сфері охорони праці регулюють інші національні законодавчі акти, міжнародні договори та угоди, до яких Україна приєдналася в установленому порядку, підзаконні нормативні акти: Укази і розпорядження Президента України, рішення Уряду України, нормативні акти міністерств та інших центральних органів державної влади. На сьогодні кілька десятків міжнародних нормативних актів та договорів, до яких приєдналася Україна, а також більше сотні національних законів України безпосередньо стосуються або мають точки перетину із сферою охорони праці. Майже 200 підзаконних нормативних актів прийнято у відповідності з Законом “Про охорону праці” для регулювання окремих питань охорони праці. Всі ці документи створюють єдине правове поле охорони праці в країні.

Основні положення Закону України «Про охорону праці».

Закон визначає основні засади державної політики в галузі охорони праці, які базуються на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;
- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;
- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;
- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;
- адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;
- використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству;
- інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;
- забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях;
- використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

З метою реалізації вищенаведених принципів, а також з метою чіткого визначення правовідносин між роботодавцем і працівником щодо питань охорони праці, які є однією із найважливіших суспільних проблем, правове поле Закону України "Про охорону праці" охоплює основні аспекти цих правовідносин.

Охорона праці - це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Роботодавець - власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка використовує найману працю.

Працівник - особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом).

Права на охорону праці під час укладання трудового договору.

Умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці.

Під час укладання трудового договору роботодавець повинен проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору.

Працівнику не може пропонуватися робота, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. До виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи.

Усі працівники згідно із законом підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Права на охорону праці під час укладання трудового договору, прописані у Кодексі законів про працю України. Вважаються недійсними умови договорів про працю, які погіршують становище працівників.

Нормативно-правові акти з охорони праці.

Конкретні вимоги охорони праці до виробничого середовища, обладнання, устаткування, порядку ведення робіт, засобів захисту працюючих, порядку навчання працюючих тощо регламентуються відповідними нормативно-правовими актами, які розробляються у відповідності з законодавством про охорону праці і становлять нормативно-технічну базу охорони праці.

Нормативно-правовий акт – це офіційний документ компетентного органу державної влади, яким встановлюються загальнообов'язкові правила (норми). Законом України "Про охорону праці" визначено, що нормативно-правові акти з охорони праці - це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Стандарти, технічні умови та інші документи на засоби праці і технологічні процеси повинні включати вимоги щодо охорони праці і погоджуватися з органами державного нагляду за охороною праці.

Нормативно-правові акти з охорони праці потрібно відрізнити від відомчих документів, що можуть розроблятися на їх основі і затверджуватися міністерствами, відомствами України або асоціаціями, корпораціями та іншими об'єднаннями підприємств з метою конкретизації вимог нормативно-правових актів залежно від специфіки галузі.

Нормативні акти з охорони праці підприємств.

Власники підприємств, установ, організацій або уповноважені ними органи розробляють на основі нормативно-правових актів і затверджують власні нормативні акти з охорони праці, що діють в межах даного підприємства, установи, організації. Нормативні акти підприємства конкретизують вимоги нормативно-правових актів і не можуть містити вимоги з охорони праці менші або слабкіші ніж ті, що містяться в державних нормах.

Органи державного управління охороною праці, їх компетенція і повноваження.

Однією з функцій сучасної держави є проведення соціальної політики, спрямованої на підвищення безпеки праці. Здійснення цієї функції неможливе без відповідного державного управління охороною праці. Стаття 31 Закону України "Про охорону праці" визначає, що державне управління охороною праці здійснюють:

- Кабінет Міністрів України;
- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону праці.

Закон України "Про охорону праці" передбачає, що за порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної та кримінальної відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність полягає в тому, що на винного працівника накладається дисциплінарне стягнення. Ст. 147 КЗпПУ встановлює два види дисциплінарного стягнення: догана та звільнення з роботи. Законами, уставами та положеннями про дисципліну, які діють в деяких галузях (транспорт, гірничодобувна промисловість тощо), можуть бути передбачені для окремих категорій працівників інші дисциплінарні стягнення.

Адміністративна відповідальність настає за будь-які посягання на загальні умови праці. Відповідно до ст. 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення порушення вимог законів та нормативно-правових актів з

охорони праці тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді накладання штрафу на працівників та, зокрема, посадових осіб підприємств, установ, організацій, а також громадян - власників підприємств чи уповноважених ними осіб.

Матеріальна відповідальність робітників і службовців регламентується КЗпПУ та іншими нормативними актами, які торкаються цієї відповідальності у трудових відносинах.

Загальними підставами накладення матеріальної відповідальності на працівника є

- наявність прямої дійсної шкоди,
- провина працівника (у формі наміру чи необережності),
- протиправні дії (бездіяльність) працівника,
- наявність причинного зв'язку між винуватим та протиправними діями (бездіяльністю) працівника та заподіяною шкодою.

На працівника може бути накладена відповідальність лише при наявності всіх перелічених умов; відсутність хоча б однієї з них виключає матеріальну відповідальність працівника.

Притягнення працівника до кримінальної, адміністративної і дисциплінарної відповідальності за дії, якими нанесена шкода, не звільнює його від матеріальної відповідальності.

При наявності в діях працівника, яким порушені правила охорони праці, ознак кримінального злочину, на нього може бути покладена повна матеріальна відповідальність, а при відсутності таких ознак на нього покладається відповідальність в межах його середнього місячного заробітку.

Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони праці передбачена ст.ст. 271 – 275 КК України, що об'єднані в розділ X “Злочини проти безпеки виробництва”.

Кримінальна відповідальність настає не за будь-яке порушення, а за порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого чи спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів, передбачених вищезазначеними статтями КК України, карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до дванадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Права на охорону праці під час укладання трудового договору.

Умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці.

Під час укладання трудового договору роботодавець повинен проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його

робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору.

Працівнику не може пропонуватися робота, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. До виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи.

Усі працівники згідно із законом підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Права на охорону праці під час укладання трудового договору, прописані у Кодексі законів про працю України - Стаття 9. Недійсність умов договорів про працю, які погіршують становище працівників КЗПП України. Як що хтось із роботодавців не зрозумів, то необхідно пояснити, що це стаття на 100 відсотків, дозволяє будь кому з робітників, при відповідних негативних стосунках із адміністрацією або в інших випадках, звертатись до суду із вимогами компенсувати втрачене здоров'я, тому що умови праці у робочій зоні на підприємстві не відповідають санітарним нормам мікроклімату виробничих приміщень ДСН 3.3.6-042-99, гігієнічним нормативам ГН 3.3.5-8.6.6.1-2002 або ГОСТ 12.1.005-88. Питання дуже складне для підприємців, бо як вони можуть зараз відповідати, коли в літку температура перевищує припустимі, не кажучи про оптимальні, а в взимку навпаки – менше припустимих, тому що в Україні криза і ми на усьому економимо.

Зараз дуже поширена праця на виробництві із використанням ПЕОМ. Дуже не часто користувачі ПЕОМ задумуються над тим, які небезпеки таять у собі ці невеликі на вид, але дуже нам необхідні в діяльності електронні пристрої. Чи колись хто не будь замислився над тим, а чи можна йому працювати із ПЕОМ? Чи дозволяє стан його здоров'я? Чи згоден він втратити частину свого здоров'я? А саме: підвищена зорова напруга, психологічне перевантаження, тривале незмінне положення тіла в процесі роботи, іонізація повітря в робочій зоні, електромагнітне випромінювання, статична електрика, монотонний і дискретний шуми. До цих негативних факторів додаються ще дуже серйозні вимоги до метеорологічних показників робочої зони, що висувають вимоги по забезпеченню робочого місця користувачів системою вентиляції, у якої є свої мінуси і плюси, установка кондиціонерів, також вимагає уважного підходу до їх обслуговування і вибору типу кондиціонування. Не менш серйозні вимоги висуваються до організації освітлення і ергономічних показників умов праці і т.п. Чи всі робочі місця користувачів відповідають цим вимогам? Далеко не усі. А як ці питання вирішуються у навчальних закладах, де наше молоде покоління годинами проводить час біля екранів моніторів і не уявляє собі, наскільки серйозними можуть бути для них наслідки? Регулярна робота з комп'ютером, без застосування необхідних мір захисту, викликає захворювання: органів зору і серцево-судинної системи в 60% користувачів; шлунково-кишкового тракту в 40% користувачів; шкіри і різні пухлини (у тому числі мозку) у 10%. Звертає на себе увага також і те, що в найбільш розвинутих країнах, таких як США, уже діагностують захворювання назви, що мають, «синдрому стресу оператора дисплея». Режим роботи з комп'ютерами є багато в чому визначальним. У місті відкрилося багато комп'ютерних клубів і відділів, де студенти годинами проводять біля екрана монітора. Усе вище сказане свідчить про те, що комп'ютери і процес роботи з ними, необхідно удосконалювати. Не

можна забувати про те, що усе, що створюється людиною, створюється для його потреб і покликано служити людині приносячи йому користь, а не шкоду.

Права працівників на охорону праці під час роботи.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства.

Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля. Він зобов'язаний негайно повідомити про це безпосереднього керівника або роботодавця. Факт наявності такої ситуації за необхідності підтверджується спеціалістами з охорони праці підприємства за участю представника профспілки, членом якої він є, або уповноваженої працівниками особи з питань охорони праці (якщо професійна спілка на підприємстві не створювалася), а також страхового експерта з охорони праці.

За період простою з причин, передбачених частиною другою цієї статті, які виникли не з вини працівника, за ним зберігається середній заробіток.

Працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не додержується умов колективного договору з цих питань.

У цьому разі працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного заробітку.

Працівника, який за станом здоров'я відповідно до медичного висновку потребує надання легшої роботи, роботодавець повинен перевести за згодою працівника на таку роботу на термін, зазначений у медичному висновку, і у разі потреби встановити скорочений робочий день та організувати проведення навчання працівника з набуття іншої професії відповідно до законодавства.

На час зупинення експлуатації підприємства, цеху, дільниці, окремого виробництва або устаткування органом державного нагляду за охороною праці чи службою охорони праці за працівником зберігаються місце роботи, а також середній заробіток.

Працівник може за наявністю шкідливих факторів на робочому місці не виходити на роботу, а потім вимагати звільнення із виплатою тримісячного заробітку.

Право працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці.

Працівники, зайняті на роботах з важкими та шкідливими умовами праці, безоплатно забезпечуються лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, газованою солоною водою, мають право на оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному розмірі та інші пільги і компенсації, що надаються в порядку, визначеному законодавством.

У разі роз'їзного характеру роботи працівникові виплачується грошова компенсація на придбання лікувально-профілактичного харчування, молока або рівноцінних йому харчових продуктів на умовах, передбачених колективним договором.

Роботодавець може за свої кошти додатково встановлювати за колективним договором (угодою, трудовим договором) працівникові пільги і компенсації, не передбачені законодавством.

Протягом дії укладеного з працівником трудового договору роботодавець повинен, не пізніше як за 2 місяці, письмово інформувати працівника про зміни виробничих умов та розмірів пільг і компенсацій, з урахуванням тих, що надаються йому додатково.

Рівень шкідливості та необхідність компенсації визначається фахівцями на умовах атестації робочих за гігієнічними нормативами.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1992 р. п. 442. "Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці встановлено", що відповідно до статті 13 Закону України "Про пенсійне забезпечення пенсії за віком на пільгових умовах за списками виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пільгове пенсійне забезпечення, яке затверджене постановою Кабінетом Міністрів України №36-2003р. (зі змінами та доповненнями пост. Кабінету Міністрів України №1644-2004р.), а також пенсії, що можуть встановлюватися підприємствами й організаціями за рахунок власних коштів працівникам інших виробництв, професій та посад залежно від умов праці, призначаються за результатами атестації робочих місць.

Результати атестації використовуються підприємствами й організаціями також для здійснення пільг і компенсацій, передбачених чинним законодавством.

Керівники підприємств та організацій незалежно від форм власності й господарювання повинні не рідше чим раз на 5 років проводити атестацію робочих місць, визначити за її результатами перелік робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад з пільговим пенсійним забезпеченням та ознайомити з ним працівників.

Обов'язки працівників щодо виконання вимог охорони праці.

Забезпечення безпечних і здорових умов праці на виробництві неможливе без знання і виконання працівниками всіх вимог нормативних актів про охорону праці, що стосуються їхньої роботи, правил поведження з машинами, механізмами, устаткуванням, використанню засобів індивідуального та колективного захисту, додержання правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства, співробітництва з роботодавцем у справі охорони праці.

Обов'язком працівника насамперед є старанне ставлення до усіх видів навчання (інструктажу), які проводить роботодавець по вивченню вимог нормативних актів з охорони праці, правил поведження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва. Кожен працівник повинен знати, що Закон "Про охорону праці" забороняє допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж та перевірку знань з питань охорони праці. Якщо роботодавець не дотримується строків проведення чергового навчання (інструктажу), то працівник вправі про це нагадати відповідному керівникові, а на прохання працівника проводиться додатковий інструктаж з питань охорони праці.

Після навчання (інструктажу) працівник повинен отримати інструкцію з охорони праці за його професією.

До Кодексу України про адміністративні правопорушення внесені доповнення про накладення штрафу на працівників за порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці або невиконання законних вимог службових осіб органів Держнаглядохоронпраці щодо усунення порушень законодавства про охорону праці.

Під час роботи працівники повинні користуватися відповідним спецодягом, спецвзуттям і запобіжними пристосуваннями. Роботодавець зобов'язаний не допускати до роботи працівників, які відмовляються користуватися необхідними засобами індивідуального чи колективного захисту.

Усі працюючі, а також щойно прийняті на підприємство працівники повинні бути ознайомлені з колективним договором. У колективному договорі, як правило, містяться зобов'язання працівників ретельно вивчати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, виконувати встановлений порядок безпечного виконання робіт відповідно до конкретних обов'язків та професій, а також правила поведінки на території підприємства у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках і робочих місцях; брати активну участь і проявляти ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення рівня охорони праці, вносити раціоналізаторські та інші пропозиції з цих питань тощо.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці мають право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці.

Для виконання цих обов'язків роботодавець за свій рахунок організовує навчання, забезпечує необхідними засобами і звільняє уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці від роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ними середнього заробітку.

Не можуть бути ущемлені будь-які законні інтереси працівників у зв'язку з виконанням ними обов'язків уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці. Їх звільнення або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності здійснюється лише за згодою найманих працівників у порядку, визначеному колективним договором.

Якщо уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, вони можуть звернутися за допомогою до органу державного нагляду за охороною праці. Вони також мають право брати участь і вносити відповідні пропозиції під час інспекційних перевірок підприємств чи виробництв фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, цими органами.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці діють відповідно до типового положення, що затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань праці та соціальної політики.

НПАОП-0..00-4.11-10 затверджено типове положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці. Дія цього положення поширюється на підприємства, установи, організації (далі - підприємства) будь-якої форми власності та виду діяльності. Типове положення

визначає вимоги до діяльності уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці. Типове положення наведено у додатку.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці (далі - уповноважені з питань охорони праці) обираються на підприємствах, де немає професійної спілки, для здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства про охорону праці.

На підприємстві за участю представників роботодавця - власника підприємства або уповноваженого ним органу (далі - роботодавець), трудового колективу на підставі Типового положення з урахуванням специфіки виробництва опрацьовується Положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці, яке затверджується загальними зборами (конференцією) трудового колективу підприємства.

Уповноважені з питань охорони праці в місячний термін після обрання за рахунок роботодавця проходять навчання з охорони праці відповідно до Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП0.00-4.12-05). Уповноважені з питань охорони праці перевіряють на підприємствах дотримання вимог нормативно-правових актів з охорони праці. Для виконання цих обов'язків роботодавець за свій кошт організовує навчання, забезпечує необхідними нормативно-правовими актами, довідковими матеріалами з питань охорони праці та звільняє уповноважених з питань охорони праці від роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ними середнього заробітку.

Методичну допомогу в роботі уповноважених з питань охорони праці надає служба охорони праці підприємства. Уповноважені з питань охорони праці співпрацюють з комісією з питань охорони праці підприємства в разі її створення.

Уповноважені з питань охорони праці під час виконання своїх функціональних обов'язків співпрацюють з ланковими, бригадирами, майстрами, керівниками відповідних структурних підрозділів, спеціалістами служби охорони праці підприємства, посадовими особами органів державного нагляду за охороною праці, представниками профспілкових організацій.

Уповноважені з питань охорони праці не рідше одного разу на рік звітують про свою роботу на загальних зборах (конференції) трудового колективу.

Комісія з питань охорони праці підприємства.

З метою забезпечення пропорційної участі працівників у вирішенні будь-яких питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за рішенням трудового колективу на підприємстві відповідно до статті 16 Закону "Про охорону праці" може створюватися комісія з питань охорони праці.

Комісія складається з представників роботодавця та професійної спілки, а також уповноваженої найманими працівниками особи, спеціалістів з безпеки, гігієни праці та інших служб підприємства відповідно до типового положення, що затверджене Держнаглядом охорони праці. (НПАОП 0.00-4.09-10)

Рішення про доцільність створення комісії, її кількісний та персональний склад, строк повноважень приймається трудовим колективом на загальних зборах (конференції) за поданням роботодавця, органу трудового колективу та профспілкового комітету. Загальні збори (конференція) затверджують Положення про комісію з питань охорони праці підприємства, яке розробляється за участю сторін на основі Типового положення. Комісія формується на засадах рівного

представництва осіб від роботодавця та трудового колективу. До складу Комісії від роботодавця включаються спеціалісти з безпеки і гігієни праці, виробничої, юридичної та інших служб підприємства, від трудового колективу — рекомендуються працівники усіх професій, уповноважені трудових колективів з питань охорони праці, представники профспілки (профспілок).

Обов'язки роботодавця щодо додержання вимог з охорони праці.

Закон “Про охорону праці” зобов'язує роботодавця створити на кожному робочому місці, в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці.

З цією метою роботодавець повинен створити і забезпечити функціонування системи управління охороною праці, для чого він:

- створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання;
- розробляє за участю сторін колективного договору і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці;
- забезпечує виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються;
- впроваджує прогресивні технології, досягнення науки і техніки, засоби механізації та автоматизації виробництва, вимоги ергономіки, позитивний досвід з охорони праці тощо;
- забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом;
- забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин;
- організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць та за їх підсумками вживає заходів до усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я виробничих факторів;
- розробляє і затверджує нормативні акти з охорони праці, що діють у межах підприємства, забезпечує безоплатно працівників нормативно-правовими актами та актами підприємства з охорони праці;
- здійснює контроль за додержанням працівником технологічних процесів, правил поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, використанням засобів колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт відповідно до вимог з охорони праці;
- організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці;

- вживає термінових заходів для допомоги потерпілим, залучає за необхідності професійні аварійно-рятувальні формування у разі виникнення на підприємстві аварій та нещасних випадків.

За порушення зазначених вимог роботодавець несе безпосередню відповідальність.

Виробничі будівлі, споруди, машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, що вводяться в дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту тощо, та технологічні процеси повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів з охорони праці.

Проектування виробничих об'єктів, розроблення нових технологій, засобів виробництва, засобів колективного та індивідуального захисту працюючих повинні провадитися з урахуванням вимог щодо охорони праці. Не допускається будівництво, реконструкція, технічне переоснащення тощо виробничих об'єктів, інженерних інфраструктур об'єктів соціально-культурного призначення, виготовлення і впровадження нових для даного підприємства технологій і зазначених засобів без попередньої експертизи робочого проекту або робочої документації на їх відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці. Фінансування цих робіт може провадитися лише після одержання позитивних результатів експертизи.

Роботодавець повинен одержати дозвіл на початок роботи та види робіт підприємства, діяльність якого пов'язана з виконанням робіт та експлуатацією об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки. Перелік видів робіт, об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки визначається Кабінетом Міністрів України.

Експертиза проектів, реєстрація, огляди, випробування тощо виробничих об'єктів, інженерних інфраструктур об'єктів соціально-культурного призначення, прийняття їх в експлуатацію провадяться у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

У разі коли роботодавець не одержав зазначеного дозволу, місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, за поданням Держнаглядохоронпраці, вживає заходів до скасування державної реєстрації цього підприємства за умови, якщо протягом місяця від часу виявлення вказаних недоліків роботодавець не провів належних заходів з їх усунення.

Технологічні процеси, машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, хімічні речовини і їх сполуки та інша небезпечна продукція, придбані за кордоном, допускаються в експлуатацію (до застосування) лише за умови проведення експертизи на відповідність їх нормативно-правовим актам з охорони праці, що чинні на території України.

Прийняття в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих об'єктів проводиться за участю представників професійних спілок.

Не допускається застосування у виробництві шкідливих речовин у разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації.

Служба охорони праці підприємства.

На підприємстві з кількістю працюючих 50 і більше осіб роботодавець створює службу охорони праці відповідно до типового положення, що затверджується Держнаглядохоронпраці. На підприємстві з кількістю працюючих

менше 50 осіб функції служби охорони праці можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку. На підприємстві з кількістю працюючих менше 20 осіб для виконання функцій служби охорони праці можуть залучатися сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку.

Служба охорони праці підпорядковується безпосередньо роботодавцю. Керівники та спеціалісти служби охорони праці за своєю посадою і заробітною платою прирівнюються до керівників і спеціалістів основних виробничо-технічних служб.

Спеціалісти служби охорони праці мають право представляти підприємство в державних та громадських установах при розгляді питань охорони праці, безперешкодно в будь-який час відвідувати виробничі об'єкти, структурні підрозділи підприємства, порушувати клопотання про заохочення працівників, котрі беруть активну участь у підвищенні безпеки та покращенні умов праці, а у разі виявлення порушень охорони праці:

- видавати керівникам структурних підрозділів підприємства обов'язкові для виконання приписи щодо усунення наявних недоліків, одержувати від них необхідні відомості, документацію і пояснення з питань охорони праці;
- вимагати відсторонення від роботи осіб, які не пройшли передбачених законодавством медичного огляду, навчання, інструктажу, перевірки знань і не мають допуску до відповідних робіт або не виконують вимог нормативно-правових актів з охорони праці;
- зупиняти роботу виробництва, дільниці, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва у разі порушень, які створюють загрозу життю або здоров'ю працюючих;
- надсилати роботодавцю подання про притягнення до відповідальності працівників, які порушують вимоги щодо охорони праці.

Припис спеціаліста з охорони праці може скасувати лише роботодавець.

Організація охорони праці на виробництві.

Закон "Про охорону праці" зобов'язує роботодавця створити на кожному робочому місці, в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці.

З цією метою роботодавець повинен створити і забезпечити функціонування системи управління охороною праці, для чого він:

- створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання;
- розробляє за участю сторін колективного договору і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці;
- забезпечує виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються;

- впроваджує прогресивні технології, досягнення науки і техніки, засоби механізації та автоматизації виробництва, вимоги ергономіки, позитивний досвід з охорони праці тощо;
- забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом;
- забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин;
- організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць та за їх підсумками вживає заходів до усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я виробничих факторів;
- розробляє і затверджує нормативні акти з охорони праці, що діють у межах підприємства, забезпечує безоплатно працівників нормативно-правовими актами та актами підприємства з охорони праці;
- здійснює контроль за дотриманням працівником технологічних процесів, правил поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, використанням засобів колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт відповідно до вимог з охорони праці;
- організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці;
- вживає термінових заходів для допомоги потерпілим, залучає за необхідності професійні аварійно-рятувальні формування у разі виникнення на підприємстві аварій та нещасних випадків.

За порушення зазначених вимог роботодавець несе безпосередню відповідальність.

Виробничі будівлі, споруди, машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, що вводяться в дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту тощо, та технологічні процеси повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів з охорони праці.

Проектування виробничих об'єктів, розроблення нових технологій, засобів виробництва, засобів колективного та індивідуального захисту працюючих повинні провадитися з урахуванням вимог щодо охорони праці. Не допускається будівництво, реконструкція, технічне переоснащення тощо виробничих об'єктів, інженерних інфраструктур об'єктів соціально-культурного призначення, виготовлення і впровадження нових для даного підприємства технологій і зазначених засобів без попередньої експертизи робочого проекту або робочої документації на їх відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці. Фінансування цих робіт може провадитися лише після одержання позитивних результатів експертизи.

Роботодавець повинен одержати дозвіл на початок роботи та види робіт підприємства, діяльність якого пов'язана з виконанням робіт та експлуатацією об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки. Перелік видів робіт, об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки визначається Кабінетом Міністрів України.

Експертиза проектів, реєстрація, огляди, випробування тощо виробничих об'єктів, інженерних інфраструктур об'єктів соціально-культурного призначення, прийняття їх в експлуатацію провадяться у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

У разі коли роботодавець не одержав зазначеного дозволу, місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, за поданням Держнаглядохоронпраці, вживає заходів до скасування державної реєстрації цього підприємства за умови, якщо протягом місяця від часу виявлення вказаних недоліків роботодавець не провів належних заходів з їх усунення.

Технологічні процеси, машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, хімічні речовини і їх сполуки та інша небезпечна продукція, придбані за кордоном, допускаються в експлуатацію (до застосування) лише за умови проведення експертизи на відповідність їх нормативно-правовим актам з охорони праці, що чинні на території України.

Прийняття в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих об'єктів проводиться за участю представників професійних спілок.

Не допускається застосування у виробництві шкідливих речовин у разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації.

Контроль за станом охорони праці.

Контроль за станом охорони праці забезпечує дійове управління нею. Будь-яка система управління може надійно функціонувати лише при наявності повної, своєчасної і достовірної інформації про стан об'єкта управління. Одержати таку інформацію про стан охорони праці, виявити можливі відхилення від норм безпеки, а також перевірити виконання планів та управлінських рішень можна тільки на підставі регулярного та об'єктивного контролю. Тому контроль стану охорони праці є найбільш відповідальною та трудомісткою функцією процесу управління.

До основних форм контролю за станом охорони праці в рамках СУОП підприємства відносяться: оперативний контроль; відомчий контроль, що проводиться службою охорони праці підприємства; адміністративно-громадський багатоступеневий контроль. Крім цих видів контролю, існує відомчий контроль вищих господарських органів, державний нагляд та громадський контроль за охороною праці, які будуть розглянуті окремо.

Оперативний контроль з боку керівників робіт і підрозділів підприємства проводиться згідно із затвердженими посадовими обов'язками. При цьому служба охорони праці контролює виконання вимог безпеки праці у всіх структурних підрозділах та службах підприємства.

Адміністративно-громадський багатоступеневий контроль є однією з найкращих форм контролю за станом охорони праці, але можливість його ефективного функціонування обумовлена наявністю співробітництва та взаєморозуміння між роботодавцем та профспілками підприємства. Цей контроль проводиться на кількох (як правило – трьох) рівнях. На першій ступені контролю начальник виробничої дільниці (майстер) спільно з громадським інспектором профгрупи щоденно перевіряють стан охорони праці на виробничій дільниці. На другій ступені — начальник цеху спільно з громадським інспектором та спеціалістами відповідних служб цеху (механік, електрик, технолог) два - чотири рази в місяць перевіряють стан охорони праці згідно з затвердженим графіком. На третій ступені контролю щомісячно (згідно із затвердженим графіком) комісія

підприємства під головуванням керівника (головного інженера, заступника директора з охорони праці) перевіряє стан охорони праці на підприємстві. До складу комісії входять: керівник служби охорони праці, голова комісії з охорони праці профкому, керівник медичної служби, працівник пожежної охорони та головні спеціалісти підприємства (технолог, механік, енергетик). Результати роботи комісії фіксуються в журналі третьої ступені контролю і розглядаються на нараді. За результатами наради видається наказ по підприємству.

Фінансування охорони праці.

Фінансування охорони праці здійснюється роботодавцем.

Фінансування профілактичних заходів з охорони праці, виконання загальнодержавної, галузевих та регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, інших державних програм, спрямованих на запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням, передбачається, поряд з іншими джерелами фінансування, визначеними законодавством, у державному і місцевих бюджетах. Для підприємств, незалежно від форм власності, або фізичних осіб, які використовують найману працю, витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік. За невиконання вимог Закону щодо розміру витрат на охорону праці роботодавець сплачує штраф із розрахунку 25 відсотків від різниці між розрахунковою сумою витрат та фактичною.

На підприємствах, що утримуються за рахунок бюджету, витрати на охорону праці передбачаються в державному або місцевих бюджетах і становлять не менше 0,2 відсотка від фонду оплати праці.

Суми витрат з охорони праці, що належать до валових витрат юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, визначаються згідно з переліком заходів та засобів з охорони праці, що затверджена постановою Кабінетом Міністрів України від 27.06.2003р. №994.

Власник або уповноважений ним орган розробляє за участю професійних спілок і реалізує комплексні заходи щодо охорони праці відповідно до Закону України "Про охорону праці". План заходів щодо охорони праці включається до колективного договору. (Стаття 161. Заходи щодо охорони праці. Кодекс законів про працю). Для проведення заходів по охороні праці виділяються у встановленому порядку кошти і необхідні матеріали. Витрачати ці кошти і матеріали на інші цілі забороняється. Порядок використання зазначених коштів і матеріалів визначається в колективних договорах. Трудові колективи контролюють використання коштів, призначених на охорону праці. (Стаття 162. Кошти на заходи по охороні праці. Кодекс законів про працю).

Штрафні санкції до юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, посадових осіб та працівників.

За порушення законодавства про охорону праці, невиконання розпоряджень посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують найману працю, притягаються органами державного нагляду за охороною праці до сплати штрафу у порядку, встановленому законом.

Максимальний розмір штрафу не може перевищувати п'яти відсотків місячного фонду заробітної плати юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю.

Несплата юридичними чи фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю, штрафу тягне за собою нарахування на суму штрафу пені у розмірі двох відсотків за кожний день прострочення.

Застосування штрафних санкцій до посадових осіб і працівників за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Рішення про стягнення штрафу може бути оскаржено в місячний строк у судовому порядку.

Кошти від застосування штрафних санкцій до юридичних чи фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, посадових осіб і працівників зараховуються до Державного бюджету України. Розмір штрафів Законом України №9071-2012р. збільшен від 50 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Завдання та принципи страхування від нещасного випадку та професійних захворювань на виробництві.

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого проводять соціальний захист, охорону життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Завданнями страхування від нещасного випадку є:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, спричинених умовами праці;
- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;
- відшкодування матеріальної шкоди застрахованим і членам їхніх сімей.

Держава гарантує всім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Законодавство про страхування від нещасного випадку складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Кодексу законів про працю України, Закону України «Про охорону праці», Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та інших нормативно-правових актів. Дія Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від їхніх форм власності та господарювання, у фізичних осіб, на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян суб'єктів підприємницької діяльності.

Основні принципи страхування від нещасного випадку:

- паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку;
- своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;
- обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян-суб'єктів підприємницької діяльності;
- надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;
- обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;
- формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;
- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- економічна зацікавленість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є застраховані громадяни, а в окремих випадках — члени їхніх сімей та інші особи, страхувальники та страховик.

Застрахованою є фізична особа (працівник), на користь якої здійснюється страхування.

Страхувальниками є роботодавці, а в окремих випадках застраховані особи.

Страховик — Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі - Фонд соціального страхування від нещасних випадків).

Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Роботодавцем вважається:

- власник підприємства або уповноважений ним орган, фізична особа, яка використовує найману працю;
- власник розташованого в Україні іноземного підприємства, установи, організації (у тому числі міжнародних), філії або представництва, який використовує найману працю, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

- 1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту);
- 2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності, у зв'язку з чим дитина народилася інвалідом, прирівнюється до нещасного випадку, який трапився із застрахованим. Така дитина відповідно до медичного висновку вважається застрахованою до 16 років або до закінчення навчання, але не більше як до досягнення 23 років, і отримує допомогу Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Страхування проводять у безособовій формі. Усі застраховані є членами Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Реєстрація страхувальників у робочому органі виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків проводиться:

- страхувальників-юридичних осіб — у десятиденний термін після одержання свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності;
- страхувальників-фізичних осіб, які використовують найману працю, — у десятиденний строк після укладення трудового договору (контракту) з першим із найманих працівників.

Факт реєстрації страхувальника страховиком засвідчується страховим свідоцтвом, форма якого визначається Фондом соціального страхування від нещасних випадків.

Перереєстрація страхувальників проводиться у терміни, визначені страховиком.

Добровільно, за письмовою заявою, від нещасного випадку у Фонді соціального страхування від нещасних випадків можуть застрахуватися:

- священнослужителі, церковнослужителі та особи, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно;
- громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності.

Строк страхування розпочинається з дня, який настає за днем прийняття заяви, за умови сплати страхового внеску.

Страхування припиняється, якщо страховий внесок до Фонду соціального страхування від нещасних випадків не перераховано протягом трьох місяців з дня подання заяви.

Особам, які підлягають страхуванню від нещасного випадку, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування та документом суворої звітності.

Порядок видачі та зразок свідоцтва про соціальне страхування затверджує Кабінет Міністрів України.

Страховий ризик — обставини, внаслідок яких може трапитися страховий випадок.

Страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи

психічну травму за обставин, зазначених у статті 14 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів. Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком. Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов’язань перед потерпілим.

Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідують у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України (пост.Кабінета Міністрів №1232-2011р.), відповідно до Закону України «Про охорону праці».

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за визначеними формами.(форми Н-1,П-4).

Нещасний випадок — це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов’язків, унаслідок яких заподіяно шкоду здоров’ю або настала смерть.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначає Кабінет Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється тільки або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов’язаних з роботою.

Перелік професійних захворювань за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади затверджує Кабінет Міністрів України. В окремих випадках Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим випадком захворювання, яке не внесли до переліку професійних захворювань, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним.

Страхування від нещасного випадку проводить Фонд соціального страхування від нещасних випадків — некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджує її правління, яка є юридичною особою.

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов’язаний у визначеному законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодовувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров’я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

- допомогу у зв’язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

- одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;
 - щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;
 - пенсію за інвалідністю внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;
 - пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;
- 2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;
- 3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;
- 4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;
- 5) забезпечити потерпілому, разом із відповідними службами охорони здоров'я, за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна охоплювати:
- обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;
 - догляд медичними сестрами удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;
 - акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;
 - утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі;
 - забезпечення потрібними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).
- З метою найповнішого виконання функцій Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює спеціалізовану медичну та патронажну службу соціального страхування.
- 6) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;
- 7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла;
- 8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших

зкладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб зі зниженою працездатністю;

9) організувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими зацікавленими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

10) у разі невідкладної потреби надавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь — за рахунок Фонду;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

12) організувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види соціальних послуг та виплат надають застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, зареєстровано підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків, чи ні.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить заходи, спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усунення загрози здоров'ю працівників, спричиненої умовами праці, у тому числі:

1) надає страхувальникам потрібні консультації, сприяє у створенні ними та реалізації ефективної системи управління охороною праці;

2) бере участь:

- у розробленні центральними органами виконавчої влади національної та галузевих програм поліпшення стану безпеки, умов праці і виробничого середовища та їх реалізації;
- у навчанні, підвищенні рівня знань працівників, які вирішують питання охорони праці;
- в організації розроблення та виробництва засобів індивідуального захисту працівників;
- у проведенні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці;

3) перевіряє стан профілактичної роботи та охорони праці на підприємствах, бере участь у розслідуванні групових нещасних випадків, нещасних випадків зі смертельними наслідками та з можливою інвалідністю, а також професійних захворювань;

4) веде пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці, організовує створення тематичних кінофільмів, радіо- і телепередач, видає та розповсюджує нормативні акти, підручники, журнали, іншу спеціальну літературу, плакати, пам'ятки тощо з питань соціального страхування від нещасного випадку та охорони праці. З метою виконання цих функцій Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює своє видавництво з відповідною поліграфічною базою;

5) бере участь у розробленні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

6) вивчає та поширює позитивний досвід створення безпечних та нешкідливих умов виробництва;

- 7) надає підприємствам на безповоротній основі фінансову допомогу для вирішення особливо гострих проблем з охорони праці;
- 8) виконує інші профілактичні роботи.

Виконання статутних функцій та обов'язків Фонду соціального страхування від нещасних випадків щодо запобігання нещасним випадкам покладається на страхових експертів з охорони праці. Страховими експертами з охорони праці можуть бути особи з вищою спеціальною освітою за фахом спеціаліста з охорони праці або особи з вищою технічною або медичною освітою, які мають стаж практичної роботи на підприємстві не менше трьох років та відповідне посвідчення, яке видає спеціальний уповноважений центральний орган виконавчої влади.

Страхові експерти з охорони праці фонду мають право:

- 1) безперешкодно та в будь-який час відвідувати підприємства для перевірки стану умов і безпеки праці та проведення профілактичної роботи з цих питань;
- 2) у складі відповідних комісій брати участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також у перевірці знань з охорони праці працівників підприємств;
- 3) одержувати від роботодавців пояснення та інформацію, в тому числі у письмовій формі, про стан охорони праці;
- 4) брати участь у роботі комісій з питань охорони праці підприємств;
- 5) вносити власникам підприємств, органам виконавчої влади, державного нагляду за охороною праці подання про порушення законодавства про охорону праці і вимагати вжити економічні санкції або притягнути до відповідальності посадових осіб, які допустили ці порушення, а також про заборону подальшої експлуатації робочих місць, діляниць і цехів, робота яких загрожує здоров'ю або життю працівників;
- 6) складати протоколи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;
- 7) брати участь як незалежні експерти в роботі комісій з випробувань та приймання в експлуатацію виробничих об'єктів, засобів виробництва та індивідуального захисту, апаратури та приладів контролю.

Страхові експерти з охорони праці провадять свою діяльність відповідно до "Положення про службу страхових експертів з охорони праці", профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний:

- 1) вести реєстр страхувальників;
- 2) письмово повідомляти страхувальникові умовний клас професійного ризику його підприємства — групу галузей (підгалузей) економіки або видів діяльності, що мають визначений для цієї групи рівень виробничого травматизму та професійної захворюваності;
- 3) укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві;
- 4) вивчати та використовувати досвід управління охороною праці та страхування від нещасного випадку в зарубіжних країнах;

5) співпрацювати з фондами з інших видів соціального страхування у фінансуванні заходів, пов'язаних з матеріальним забезпеченням та наданням соціальних послуг застрахованим, у кожному конкретному випадку спільно приймаючи рішення щодо того, хто з них братиме участь у фінансуванні цих заходів. Якщо після призначення застрахованій особі матеріальної допомоги чи надання соціальних послуг між Фондом соціального страхування від нещасних випадків і страховиками з інших видів соціального страхування виникають спори щодо понесених витрат, виплату проводить страховик, до якого звернувся застрахований. Страховик, до якого звернувся застрахований, має право звернутися до відповідного страховика з інших видів соціального страхування щодо відшкодування понесених ним витрат.

6) виконувати інші роботи, пов'язані з координацією страхової діяльності.

Усі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їхньому утриманні, а також усі види профілактичних заходів проводить Фонд соціального страхування від нещасних випадків за рахунок коштів цього Фонду.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків забезпечує фінансування заходів, передбачених національною, галузевими, регіональними програмами поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, планами наукових досліджень з охорони та медицини праці, навчання і підвищення кваліфікації відповідних спеціалістів з питань охорони праці, організації розроблення і виробництва засобів індивідуального та колективного захисту працівників, розроблення, видання, розповсюдження нормативних актів, журналів, спеціальної літератури, а також інших профілактичних заходів відповідно до завдань страхування від нещасних випадків.

Контролює діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків Наглядова рада. Мета нагляду — забезпечити виконання Фондом соціального страхування від нещасних випадків його статутних завдань і цільового використання коштів цього Фонду.

Страховими виплатами є грошові суми, які Фонд соціального страхування від нещасних випадків виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку.

**Положення про організацію роботи з
охорони праці учасників навчально-виховного процесу
в установах і навчальних закладах затверджено
наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001р. №563
(Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки
від 20.11.2006 №782.)**

1. Загальні положення.

1.1. Це Положення розроблено відповідно до Законів України "Про охорону праці", "Про освіту" і поширюється на вищі, професійно-технічні, загальноосвітні, дошкільні, позашкільні навчальні заклади та заклади післядипломної освіти, установи Міністерства освіти і науки України незалежно від форм власності і підпорядкування (далі - навчальні заклади).

1.2. Це Положення визначає єдину систему організації роботи з охорони праці, а також обов'язки керівників та посадових осіб щодо забезпечення здорових і безпечних умов навчально-виховного процесу, запобігання травматизму його учасників.

(1) Навчально-виховний процес - система організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами (уроки, лекції, лабораторні заняття, час відпочинку між заняттями, навчальна практика, заняття з трудового, професійного навчання і професійної орієнтації, виробнича практика, робота у трудових об'єднаннях, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, походи, екскурсії, спортивні змагання, перевезення чи переходи до місця проведення заходів тощо).

1.3. Положення узгоджене з ЦК профспілки працівників освіти і науки України, Держнаглядохоронпраці.

1.4. Навчальні заклади у своїй діяльності керуються чинним законодавством, нормативно-правовими актами з охорони праці, цим Положенням.

1.5. Організація роботи з охорони праці в навчальних закладах покладається на їх керівників.

1.6. Навчання та перевірка знань з питань, безпеки життєдіяльності, охорони праці, цивільного захисту учнів, студентів, курсантів, слухачів, проводяться відповідно до положення "Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України", затвердженого спільним наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій, Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.10.2010р. №969/922/216, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 09/11/2010р. за N 1057/118352 та положення "Про проведення навчання, підвищення кваліфікації та перевірки знань посадових осіб з питань безпеки життєдіяльності» в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013р. N 991

1.7. Інструкції з питань охорони праці з учасниками навчально-виховного процесу в навчальних закладах розробляються відповідно до "Положення про розробку інструкцій з охорони праці "(НПАОП 0.00-4.15-98). Інструктажі з питань безпеки життєдіяльності, які містять питання охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, реагування на надзвичайні ситуації, безпеки

побуту тощо, проводиться згідно Типового положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці.(НПАОП 0.00-4.12-05).

2. Організація роботи з охорони праці в Міністерстві освіти і науки України.

2.1. Загальне керівництво і відповідальність за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в Міністерстві освіти і науки України покладається на заступника Міністра.

2.2. Міністерство освіти і науки України:

2.2.1 забезпечує виконання покладених на нього завдань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності відповідно до Законів України "Про освіту", "Про охорону праці", чинних нормативно-правових актів і несе відповідальність за загальний стан роботи з охорони праці в галузі, координує і контролює діяльність навчальних закладів щодо забезпечення здорових, безпечних умов навчання, виховання і праці;

2.2.2 проводить єдину науково-технічну політику з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, впровадження нових технологій навчання, системи стандартів безпеки праці, направлених на забезпечення здорових і безпечних умов навчально-виховного процесу;

2.2.3 створює службу охорони праці Міністерства освіти і науки України відповідно до Типового положення про службу охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці України від 15.11.2004р. N 255 (НПАОП 0.00-4.21-04), одночасно може створювати службу безпеки життєдіяльності, яка поєднує роботу служб пожежної, радіаційної безпеки та виконує інші функціональні завдання з питань безпеки життєдіяльності. Ця служба безпосередньо підпорядковується заступнику Міністра;

2.2.4 забезпечує опрацювання та прийняття нових, перегляд і скасування нормативно-правових актів з охорони праці відповідно до цього Положення; видає накази, інструкцій з питань охорони праці, здійснює контроль за їх виконанням;

2.2.5 забезпечує функціонування системи управління охороною праці в навчальних закладах;

2.2.6 розробляє і після узгодження у встановленому порядку затверджує переліки навчального обладнання, технічних засобів навчання, меблів тощо;

2.2.7 передбачає внесення до навчальних програм та підручників питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;

2.2.8 здійснює внутрівідомчий контроль за станом охорони праці в навчальних закладах;

2.2.9 здійснює контроль за наданням установлених пільг особам, що працюють у важких та шкідливих умовах праці, забезпеченням спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту учасників навчально-виховного процесу відповідно до чинного законодавства;

2.2.10 організовує підготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів з охорони праці, безпеки життєдіяльності з урахуванням особливостей навчального закладу;

2.2.11 забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в навчальних закладах;

2.2.12 один раз на три роки організовує в установленому порядку навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності керівників, спеціалістів, працівників галузі, які є членами відповідної постійно діючої комісії з перевірки знань у навчальних закладах;

2.2.13 організовує і проводить колегії, наради, конференції, виставки, громадські огляди з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

2.2.14 здійснює постійний зв'язок з органами виконавчої влади та громадськими організаціями щодо запобігання травматизму серед учасників навчально-виховного процесу;

2.2.15 веде оперативний облік групових та із смертельним наслідком нещасних випадків з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами, у разі потреби бере участь у їх розслідуванні;

2.2.16 укладає Угоду з питань поліпшення умов і безпеки праці та навчання з ЦК профспілки працівників освіти і науки України;

2.2.17 бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони праці.

3. Організація роботи з охорони праці в Міністерстві освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннях освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та районних (міських) управліннях освітою місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування

3.1. Відповідальність за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в Міністерстві освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннях (відділах) освіти і науки, органах управління освітою несуть їх керівники.

3.2. Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та районні (міські) управління освіти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування:

3.2.1 здійснюють керівництво і контроль за організацією роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в навчальних закладах, безпосередньо їм підпорядкованих;

3.2.2 відповідно до Типового положення про службу охорони праці створюють службу охорони праці; одночасно можуть створювати службу безпеки життєдіяльності, яка поєднує роботу служб пожежної, радіаційної безпеки та виконує інші функціональні завдання з питань безпеки життєдіяльності;

3.2.3 забезпечують функціонування системи управління охороною праці в навчальних закладах;

3.2.4 забезпечують виконання нормативно-правових актів з охорони праці в навчальних закладах та відповідних приписів органів державного нагляду за охороною праці тощо;

3.2.5 надають необхідну допомогу щодо створення безпечних умов проведення навчально-виховного процесу в навчальних закладах; систематично заслуховують їх керівників про стан роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

3.2.6 тимчасово призупиняють або забороняють навчально-виховний процес у навчальних закладах, а також роботи в небезпечних для життя і

здоров'я умовах; притягають до відповідальності осіб, які порушують трудове законодавство, правила і норми з охорони праці, вимоги безпеки проведення навчально-виховного процесу, призначають повторну перевірку знань працівників з охорони праці;

3.2.7 один раз на три роки здійснюють навчання та перевірку знань з охорони праці керівників навчальних закладів, їх заступників, інспекторів відділів (управлінь) освіти, також спеціалістів, викладачів з охорони праці безпеки життєдіяльності, інших педагогічних працівників;

3.2.8 забезпечують навчальні заклади законодавчими та нормативно-правовими актами з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

3.2.9 здійснюють контроль за наданням пільг особам, які працюють у шкідливих і небезпечних умовах, забезпечують їх спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту згідно з НПАОП 0.00-4.01-08 "Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту".

3.2.10 здійснюють контроль за дотриманням норм і правил з охорони праці в трудових об'єднаннях учнів, студентів, курсантів, своєчасним навчанням, інструктажем і перевіркою знань з питань охорони праці керівників цих об'єднань;

3.2.11 забезпечують проведення дозиметричного контролю в навчальних закладах шляхом укладення договорів з відповідними службами згідно з чинним законодавством;

3.2.12 не дозволяють залучення вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів до господарських робіт і виробничої практики без обстеження робочих місць відповідними органами державного нагляду; забезпечують контроль за проведенням робіт, які негативно впливають на учасників навчально-виховного процесу та стан довкілля;

3.2.13 контролюють роботу методичних служб щодо розроблення нормативних актів з охорони праці, вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду;

3.2.14 здійснюють постійний зв'язок з органами виконавчої влади та громадськими організаціями щодо запобігання травматизму серед учасників навчально-виховного процесу;

3.2.15 здійснюють контроль за якістю виконання будівельно-монтажних робіт на новобудовах навчальних закладів; не допускають уведення в експлуатацію об'єктів освіти з порушеннями технологічного циклу;

3.2.16 організують і проводять приймання навчальних закладів до нового навчального року відповідними комісіями;

3.2.17 визначають базові (опорні) навчальні заклади щодо створення здорових і безпечних умов праці та навчання;

3.2.18 здійснюють контроль за проведенням інструктажів з охорони праці, безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу;

3.2.19 здійснюють затвердження посадових інструкцій керівників навчальних закладів з обов'язковим блоком питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

3.2.20 організують проведення атестації робочих місць за умовами праці відповідно до вимог чинних нормативно-правових актів;

3.2.21 щорічно розробляють організаційно-технічні заходи щодо поліпшення стану охорони праці в навчальних закладах;

3.2.22 систематично розглядають на колегіях, засіданнях ради з освіти звіти керівників навчальних закладів про стан охорони праці, безпеки життєдіяльності;

3.2.23 організовують розслідування та облік групових нещасних випадків та випадків із смертельним наслідком, пов'язаних з навчально-виховним процесом, проводять аналіз їх причин та вживають заходів щодо їх попередження.

4. *Обов'язки посадових осіб та організація роботи з охорони праці в навчальних закладах.*

4.1. Керівник (ректор, директор, завідувач):

4.1.1 відповідає за створення безпечних умов начально-виховного процесу згідно з чинним законодавством, міжгалузевими і галузевими нормативними, інструктивними та іншими документами з охорони праці, безпеки життєдіяльності, цим Положенням; не дозволяє проведення навчально-виховного процесу за наявності шкідливих та небезпечних умов для здоров'я учасників навчально-виховного процесу;

4.1.2 відповідно до Типового положення про службу охорони праці створює в навчальному закладі служби охорони праці, безпеки життєдіяльності, які безпосередньо підпорядковуються йому; призначає відповідальних за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності та визначає їх функціональні обов'язки, забезпечує функціонування системи управління охороною праці в навчальному закладі;

4.1.3 призначає наказом осіб, відповідальних за стан охорони праці в структурних підрозділах, навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях, спортзалах, тирах (стрільбищах) тощо;

4.1.4 затверджує посадові інструкції керівників структурних підрозділів, працівників з обов'язковим блоком питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;

4.1.5 створює і визначає порядок роботи постійно діючої технічної комісії з уведення в експлуатацію нових, реконструйованих навчальних приміщень і обладнання, затверджує акти приймання;

4.1.6 уживає заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці;

4.1.7 щорічно укладає колективний договір (угоду), що містить розділ охорони праці, безпеки життєдіяльності та забезпечує його виконання.

4.1.8 організовує роботу комісії з перевірки готовності навчального закладу до нового навчального року та до роботи в осінньо-зимовий період;

4.1.9 забезпечує виконання законодавчих, нормативних актів, наказів, рішень, розпоряджень, інструктивних матеріалів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності Міністерства освіти і науки України, місцевих органів управління освітою, виконання заходів з охорони праці колективного договору (угоди), приписів органів державного нагляду за охороною праці, пропозицій профспілкового комітету;

4.1.10 на засіданнях ради навчального закладу, нарадах керівників структурних підрозділів, інших осіб, відповідальних за стан охорони праці, безпеку життєдіяльності організовує звітування з питань профілактики травматизму, виконання заходів розділу з охорони праці колективного договору (угоди), видає накази, розпорядження з цих питань;

4.1.11 організовує профілактичну роботу щодо попередження травматизму і зниження захворюваності серед учасників навчально-виховного процесу;

4.1.12 організовує роботу з розробки програми вступного інструктажу та забезпечує проведення всіх видів інструктажів:

з охорони праці;

з безпеки життєдіяльності;

4.1.13 організовує роботу щодо розроблення та періодичного перегляду:

інструкцій з охорони праці для працівників відповідно до НПАОП 0.00-4.15-98 "Положення про розробку інструкцій з охорони праці",

інструкцій з безпеки для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів відповідно до цього Положення;

перегляд цих інструкцій здійснюється один раз на 5 років;

Інструкція з безпеки - порядок виконання вимог безпеки навчання і праці для учасників навчально-виховного процесу в навчальних закладах.

4.1.14 сприяє проведенню та бере участь у проведенні адміністративно-громадського контролю з питань охорони праці;

4.1.15 контролює забезпечення учасників навчально-виховного процесу спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту згідно з НПАОП 0.00-4.01-08 "Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту;

4.1.16 здійснює контроль за підготовкою трудових студентських загонів, учнівських об'єднань щодо створення здорових і безпечних умов праці та відпочинку на місцях їх дислокації;

4.1.17 забезпечує проведення дозиметричного контролю відповідно до чинних нормативних актів з обов'язковою реєстрацією в спеціальному журналі;

4.1.18 забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу відповідно до чинного законодавства і цього Положення;

4.1.19 забезпечує виконання організаційно-технічних заходів упровадження державної системи стандартів безпеки праці, проведення атестації робочих місць за умовами праці;

4.1.20 організовує проведення обов'язкових попередніх та періодичних медичних оглядів учасників навчально-виховного процесу навчального закладу відповідно до Положення про медичний огляд працівників певних категорій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.05.2007р. N 246.

4.1.21 організовує з відповідними органами державного нагляду за охороною праці обстеження робочих місць перед виробничою практикою;

забезпечує контроль за виконанням робіт, які негативно впливають на учасників навчально-виховного процесу та стан довкілля;

4.1.22 здійснює постійний зв'язок з державними органами та громадськими організаціями щодо запобігання травматизму серед учасників навчально-виховного процесу;

4.1.23 повідомляє за підлеглистю та Міністерству освіти і науки України протягом доби про кожний груповий нещасний випадок або випадок із смертельним наслідком, що трапився з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем, аспірантом під час навчально-виховного процесу, на виробництві та у побуті;

4.1.24 організовує розслідування нещасних випадків з учасниками навчально-виховного процесу, затверджує акт про нещасний випадок під час навчально-виховного процесу відповідно до чинних документів, проводить аналіз причин та розробляє заходи щодо попередження травматизму.

4.2. Заступник керівника (проректор, заступник директора, завідувача) (3):

(3) Організація роботи з охорони праці в навчальному закладі покладається на заступника керівника (крім заступника керівника з адміністративно-господарської роботи). У закладі, де немає вказаної посади, вищезазначені обов'язки виконує керівник закладу

4.2.1 організовує і контролює виконання керівниками структурних підрозділів (факультетів, кафедр, кабінетів, лабораторій тощо) заходів щодо створення здорових і безпечних умов навчально-виховного процесу;

4.2.2 забезпечує впровадження відповідних вимог державних і галузевих нормативних документів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності у навчально-виховний процес; контролює проведення паспортизації навчальних кабінетів, майстерень, лабораторій, спортзалів тощо;

4.2.3 Здійснює контроль за безпекою навчального обладнання, приладів, хімреактивів, навчально-наочних посібників тощо, що використовуються під час навчально-виховного процесу відповідно до чинних типових переліків і норм;

4.2.4 здійснює керівництво постійно діючою технічною комісією з уведення в експлуатацію нових, реконструйованих навчальних приміщень і обладнання;

4.2.5 бере участь у підготовці студентських загонів, учнівських об'єднань щодо створення здорових і безпечних умов праці та відпочинку в місцях їх дислокації;

4.2.6 один раз на три роки організовує навчання і перевірку знань працівників навчального закладу з охорони праці, безпеки життєдіяльності, входить до складу комісії з перевірки знань;

4.2.7 забезпечує роботу щодо розробки і періодичного перегляду (один раз на 5 років) інструкцій з охорони праці для працівників навчальних закладів та інструкцій з безпеки для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, а також розділів вимог охорони праці у методичних рекомендаціях до виконання практичних, лабораторних робіт у навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях тощо;

4.2.8 забезпечує розробку інструкцій з охорони праці для професій або видів робіт з підвищеною небезпекою, які переглядаються один раз на 3 роки відповідно до НПАОП 0.00-4.15-98 "Положення про розробку інструкцій з охорони праці",

4.2.9 бере участь у розробленні розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

4.2.10 затверджує погоджені службою охорони праці, безпеки життєдіяльності добові норми зберігання і витрачання сильнодіючих отруйних речовин, легкозаймистих рідин та інших пожежо - і вибухонебезпечних матеріалів;

4.2.11 контролює дотримання працівниками посадових інструкцій у частині забезпечення охорони праці, безпеки життєдіяльності;

4.2.12 бере участь в організації та проведенні адміністративно-громадського контролю за станом охорони праці;

4.2.13 відповідає за правильне та своєчасне розслідування нещасних випадків з учасниками навчально-виховного процесу, аналізує обставини нещасних випадків.

4.3. Декан факультету:

4.3.1 забезпечує створення здорових і безпечних умов під час проведення навчально-виховного процесу;

4.3.2 забезпечує проведення навчальних занять, виробничої практики студентів, науково-дослідних та інших робіт на кафедрах, у студентських наукових гуртках і наукових товариствах відповідно до чинного законодавства, нормативно-правових актів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;

4.3.3 керує розробленням і періодичним переглядом інструкцій з охорони праці та інструкцій з безпеки, узгоджує їх із службою охорони праці та подає на затвердження керівнику навчального закладу;

4.3.4 організує на факультеті проведення інструктажів з питань безпеки життєдіяльності студентів, курсантів, слухачів, аспірантів;

4.3.5 забезпечує навчання та перевірку знань працівників факультету з питань охорони праці;

4.3.6 організовує допомогу в підготовці студентських загонів, перевіряє наявність здорових і безпечних умов праці і відпочинку в місцях їх дислокації;

4.3.7 організовує і проводить спільно з представниками профспілки факультету оперативний адміністративно-громадський контроль за станом охорони праці;

4.3.8 контролює внесення питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в підручники, навчальні і методичні посібники з предметів, що викладаються на кафедрах факультету;

4.3.9 забезпечує спільно з профспілкою факультету систематичний розгляд на раді факультету стану умов праці та навчання у підрозділах, організовує вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду з охорони праці, безпеки життєдіяльності; бере участь у проведенні міжкафедральних нарад, конференцій з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;

4.3.10 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

4.3.11 бере участь у розслідуванні нещасних випадків, що трапились з учасниками навчально-виховного процесу.

4.4. Завідувач кафедри:

4.4.1 несе відповідальність за створення здорових, безпечних умов проведення навчально-виховного процесу на кафедрі;

4.4.2 вносить питання охорони праці, безпеки життєдіяльності в навчальні програми, методичні рекомендації до лабораторних робіт, курсових і дипломних проектів;

4.4.3 організовує розроблення і періодичний перегляд інструкцій з охорони праці та інструкцій з безпеки, узгоджує їх із службою охорони праці навчального закладу та подає на затвердження керівнику;

4.4.4 проводить з кожним працівником кафедри інструктажі з охорони праці, оформляє у журналі відповідно до Типового положення про навчання (НПАОП 0.00-4.12-05)

4.4.5 організовує проведення із студентами інструктажів з охорони праці та інструктажів з безпеки життєдіяльності;

4.4.6 забезпечує навчання і перевірку знань з охорони праці студентів, курсантів, які працюють в умовах підвищеної небезпеки;

4.4.7 складає і направляє заявки на спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту згідно з НПАОП 0.00-4.01-08 "Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту".

4.4.8 забезпечує своєчасну явку на періодичний медичний огляд студентів, працівників відповідно до Положення про медичний огляд працівників певних категорій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.05.2007р. N 246 ;

4.4.9 здійснює спільно з представником профспілки контроль за станом охорони праці, безпеки життєдіяльності;

4.4.10 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

4.4.11 повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що трапився під час навчально-виховного процесу; бере участь у його розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.

4.5. Завідувач кабінетом, лабораторією, майстернею, навчально-виробничою майстернею, майстер виробничого навчання:

4.5.1 несе безпосередню відповідальність за безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, інвентарю тощо;

4.5.2 не допускає до проведення навчальних занять або робіт учасників навчально-виховного процесу без передбаченого спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту;

4.5.3 вимагає у встановленому порядку забезпечення спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту учасників навчально-виховного процесу згідно з НПАОП 0.00-4.01-08. "Положення про

порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту;

4.5.4 відповідно до цього Положення розробляє і переглядає (один раз на 5 років) інструкції з безпеки під час проведення занять у кабінетах, лабораторіях, навчально-виробничих майстернях, навчальних господарствах, спортивних залах тощо;

4.5.5 дозволяє використання обладнання, встановленого в лабораторіях, кабінетах, навчальних господарствах, цехах, дільницях, полігонах, передбачене чинними типовими переліками, затвердженими Міністерством освіти і науки України;

4.5.6 контролює дотримання здорових і безпечних умов проведення виробничої практики вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів на підприємствах, в установах і організаціях, не дозволяє виконання робіт, що не передбачені умовами договору;

4.5.7 проводить інструктажі з охорони праці під час навчального і навчально-виробничого процесу;

4.5.8 проводить або контролює проведення викладачем, учителем, вихователем інструктажів з безпеки життєдіяльності вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів з обов'язковою реєстрацією в журналі обліку навчальних занять (вступний) та в журналі встановленого зразка (первинний, позаплановий, цільовий), форми журналів наведені в додатках 1,2;

4.5.9 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

4.5.10 терміново повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що трапився з учасником навчально-виховного процесу, організує при потребі надання потерпілому першої долікарської допомоги, бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.

4.6.: Викладач, учитель, класовод, куратор групи, вихователь, класний керівник

4.6.1 несе відповідальність за збереження життя і здоров'я вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів під час навчально-виховного процесу;

4.6.2 забезпечує проведення навчально-виховного процесу, що регламентується чинними законодавчими та нормативно-правовими актами з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

4.6.3 організовує вивчення вихованцями, учнями, студентами правил і норм з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

4.6.4 проводить інструктажі з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами:

з охорони праці під час проведення виробничої практики і трудового навчання відповідно до Типового положення;

з безпеки життєдіяльності під час проведення навчальних занять, позакласних, позашкільних заходів:

- вступний на початку навчального року - з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять на сторінці класного керівника, куратора групи;

- первинний, позаплановий, цільовий інструктажі - з реєстрацією в спеціальному журналі (додатки 1, 2);
- інструктажі перед початком заняття (нової теми, лабораторної, практичної роботи тощо) - з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять і виробничого навчання на сторінці предмета в рядку про зміст уроку, лекції, практичної роботи тощо;

4.6.5 здійснює контроль за виконанням вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами правил (інструкцій) з безпеки;

4.6.6 проводить профілактичну роботу щодо запобігання травматизму серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів під час навчально-виховного процесу;

4.6.7 проводить профілактичну роботу серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів щодо вимог особистої безпеки у побуті (дії у надзвичайних ситуаціях, дорожній рух, участь у масових заходах, перебування в громадських місцях, об'єктах мережі торгівлі тощо);

4.6.8 терміново повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що трапився з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем, аспірантом, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому, викликає медпрацівника;

4.6.9 бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.

5. Організація роботи з охорони праці під час проведення науково-дослідної діяльності в навчальних закладах.

5.1. Заступник керівника (проректор) з наукової роботи:

5.1.1 організовує роботу і здійснює контроль за виконанням заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов під час проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і експедиційних робіт, а також у студентських наукових товариствах, конструкторських бюро відповідно до чинних законодавчих, нормативних документів з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

5.1.2 організовує навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності наукових працівників структурних підрозділів;

5.1.3 організовує роботу щодо розроблення і періодичного перегляду інструкцій з охорони праці під час виконання наукових робіт; затверджує в установленому порядку інструкції з охорони праці, що діють у науково-дослідних і дослідно-конструкторських (у тому числі студентських) підрозділах, контролює їх виконання;

5.1.4 організовує забезпечення експедицій, партій, загонів спорядженням, обладнанням, засобами індивідуального захисту, інструкціями з охорони праці, а також затверджує акти готовності виїзду експедицій, партій, загонів на науково-дослідні та експедиційні роботи;

5.1.5 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

5.1.6 організовує спільно з профспілками навчального закладу проведення громадського контролю за станом охорони праці;

5.1.7 повідомляє керівника навчального закладу про нещасні випадки, що сталися зі студентами, курсантами, слухачами, аспірантами під час проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і експедиційних робіт, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим, відповідає за своєчасне розслідування.

5.2. Начальник науково-дослідного сектору (заступник начальника науково-дослідної частини):

5.2.1 здійснює безпосереднє керівництво і несе відповідальність за організацію та дотримання безпечних і нешкідливих умов проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і експедиційних робіт відповідно до чинних законодавчих, нормативно-правових актів з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

5.2.2 організовує проведення науково-дослідних робіт тільки за наявності приміщень, приладів, обладнання та іншого устаткування, що відповідають вимогам державних стандартів безпеки праці, правилам і нормам з охорони праці та прийняті до експлуатації;

5.2.3 розглядає і подає на затвердження проректору з наукової роботи договори на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи після погодження їх службою охорони праці, безпеки життєдіяльності;

5.2.4 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

5.2.5 організовує спільно з профспілками навчального закладу проведення громадського контролю за станом охорони праці;

5.2.6 повідомляє керівника навчального закладу про нещасні випадки, що сталися зі студентами, курсантами, слухачами під час проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і експедиційних робіт, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим, відповідає за своєчасне розслідування.

5.3. Керівник науково-дослідної роботи (теми):

5.3.1 здійснює безпосереднє керівництво і несе відповідальність за організацію і забезпечення безпечних і нешкідливих умов проведення науково-дослідної і дослідно-конструкторської роботи відповідно до чинних законодавчих, нормативно-правових актів з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

5.3.2 організовує проведення науково-дослідної роботи тільки за наявності приміщень, приладів, установок та іншого обладнання, що відповідає вимогам державних стандартів безпеки праці, правил і норм з охорони праці;

5.3.3 відповідає за безпечну експлуатацію приладів, установок та іншого обладнання, а також захисних, сигнальних і протипожежних пристроїв, контрольно-вимірювальних приладів, посудин, що працюють під тиском, безпечне використання, забезпечення і транспортування вибухових, отруйних, радіоактивних, легкозаймистих та інших шкідливих для життя і здоров'я речовин;

5.3.4 проводить первинний на робочому місці, повторний, позаплановий інструктаж з охорони праці із студентами, курсантами, слухачами;

5.3.5 розробляє інструкції, методичні вказівки щодо безпечного використання нових матеріалів, обладнання, відповідних процесів;

5.3.6 бере участь у проведенні оперативного адміністративно-громадського контролю за станом охорони праці;

5.3.7 бере участь у розробленні розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

5.3.8 терміново повідомляє завідувача кафедри про кожний нещасний випадок, що трапився під час проведення науково-дослідних робіт, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому.

6. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час позакласної, позашкільної діяльності.

6.1. Заступник керівника навчального закладу з виховної роботи:

6.1.1 уживає необхідних заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов, виконання санітарно-гігієнічних норм і вимог з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час проведення позакласних і позашкільних заходів;

6.1.2 контролює і надає методичну допомогу керівникам клубів, гуртків, спортивних секцій, походів, екскурсій, трудових об'єднань, громадських робіт тощо з питань створення безпечних і нешкідливих умов праці і відпочинку вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, запобігання травматизму;

6.1.3 проводить навчання та інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності класоводів, класних керівників, учителів та інших осіб, які залучені до організації позакласної, позашкільної роботи;

6.1.4 організовує профілактичну роботу серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час навчально-виховного процесу;

6.1.5 повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про нещасні випадки, що сталися з учасниками навчально-виховного процесу під час проведення позакласних, позашкільних заходів, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим, бере участь у розслідуванні.

6.2. Керівник клубу, гуртка, секції, тренер:

6.2.1 забезпечує безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, спортивного спорядження (інвентарю) тощо;

6.2.2 проводить інструктажі з охорони праці з працівниками та інструктажі з безпеки життєдіяльності з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами;

6.2.3 не дозволяє працювати вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам без відповідного спецодягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту згідно з НПАОП0.00-4.01-08 "Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту;

6.2.4 терміново повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що стався з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами під час проведення позакласної, позашкільної діяльності, бере участь у їх розслідуванні, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому;

6.2.5 веде профілактичну роботу з охорони праці, безпеки життєдіяльності серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів.

7. Організація роботи з охорони праці під час адміністративно-господарської діяльності в навчальних закладах.

7.1. Заступник керівника з адміністративно-господарської роботи, завідувач господарством, начальник господарського відділу:

7.1.1 забезпечує експлуатацію і догляд будівель, споруд і територій відповідно до чинних законодавчих, нормативно-правових актів з охорони праці, керує будівництвом та ремонтами відповідно до будівельних норм і правил;

7.1.2 забезпечує дотримання вимог правил охорони праці під час експлуатації виробничого, енергетичного, вентиляційного обладнання, машин, механізмів, парових і водогрійних котлів, посудин, що працюють під тиском;

7.1.3 відповідно до чинних нормативно-правових актів забезпечує дотримання норм переміщення вантажів, санітарно-гігієнічного стану побутових і допоміжних приміщень, територій;

7.1.4 забезпечує навчальні приміщення, лабораторії, кабінети, господарські і культурно-побутові підрозділи навчального закладу обладнанням та інвентарем відповідно до вимог правил і норм з охорони праці;

7.1.5 забезпечує вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, працівників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту згідно з НПАОП0.00-4.01-08 "Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту", організовує періодичні випробування діелектричних засобів захисту, а також облік, зберігання, видачу, прання, сушку, дезінфекцію та ремонт спецодягу;

7.1.6 відповідно до чинних нормативно-правових актів організовує проведення щорічних замірів опору ізоляції електроустановок та електропроводки, заземлювальних пристроїв, періодичні випробування і огляди вантажопідйомних машин і механізмів, парових і водогрійних котлів, посудин, що працюють під тиском, аналізи повітря на вміст пилю, газів і парів шкідливих речовин, вимірювання освітленості, шуму і вібрації, радіаційний контроль у приміщеннях навчального закладу;

7.1.7 організовує з відповідними органами навчання персоналу, що обслуговує котли і водонагрівачі, балони, компресори і посудини із зрідженими газами, електричні установки та інші агрегати і механізми підвищеної небезпеки;

7.1.8 організовує зберігання на складах палива, вибухових і отруйних матеріалів, легкозаймистих і горючих рідин, сильнодіючих отрут, балонів зі зрідженими газами тощо, обладнання, сировини, матеріалів відповідно до правил і норм з охорони праці;

7.1.9 відповідно до НПАОП0.00-4.15-98 "Положення про розробку інструкцій з охорони праці", розробляє і періодично переглядає інструкції з охорони праці під час виконання конкретних господарських робіт, узгоджує їх із службою охорони праці;

7.1.10 проводить інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності, забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в адміністративно-господарських підрозділах;

7.1.11 бере участь у проведенні адміністративно-громадського контролю за станом охорони праці;

7.1.12 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

7.1.13 організовує роботу щодо створення безпечних умов праці на автотранспортному підприємстві, автобазі, гаражі навчального закладу тощо відповідно до чинних правил охорони праці, що діють на автомобільному транспорті;

7.1.14 терміново повідомляє керівника і службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про нещасні випадки, що сталися з працівниками адміністративно-господарських підрозділів, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим.

7.2. Головний інженер, енергетик, механік навчального закладу:

7.2.1 здійснює безпосереднє керівництво і несе відповідальність за організацію і виконання робіт у підпорядкованих інженерно-технічних службах відповідно до чинних законодавчих, нормативно-правових актів з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

7.2.2 забезпечує експлуатацію і утримання будівель, споруд, виробничих приміщень, обладнання, машин, механізмів, електроустановок, електросилових, електроосвітлювальних, опалювальних, газових і каналізаційних мереж, систем вентиляції відповідно до правил і норм з охорони праці;

7.2.3 виявляє причини аварій з машинами, механізмами, електроустановками, обладнанням, веде облік та аналіз аварій, розробляє і здійснює заходи щодо запобігання їм;

7.2.4 організовує відповідно до чинних нормативно-правових актів з охорони праці:

проведення планово-запобіжних ремонтів, профілактичні випробування обладнання, машин, механізмів, посудин і апаратів, що працюють під тиском, заміри опору ізоляції електроустановок, електропроводки, заземлювальних пристроїв;

7.2.5 розробляє і впроваджує заходи щодо механізації, автоматизації ручної праці, важких та трудомістких процесів;

7.2.6 забезпечує нешкідливі та безпечні умови праці під час монтажних, демонтажних і ремонтних робіт на підконтрольних об'єктах, обладнання робочих місць необхідним допоміжним спорядженням і огорожами, знаками безпеки, оформлення працівникам наряду-допуску на виконання робіт з підвищеною небезпекою;

7.2.7 бере участь у постійно діючій технічній комісії навчального закладу з уведення в експлуатацію нових, реконструйованих об'єктів виробничого призначення;

7.2.8 проводить реєстрацію об'єктів навчального закладу, що підконтрольні органам державного нагляду, і оформляє відповідні документи;

7.2.9 розробляє інструкції з охорони праці під час експлуатації машин, механізмів, приладів, виконання конкретних робіт;

7.2.10 проводить інструктажі з охорони праці з кожним працівником: первинний - на робочому місці, повторний, позаплановий, з реєстрацією в журналі;

7.2.11 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

7.2.12 бере участь спільно з профспілковим комітетом у адміністративно-громадському контролі стану охорони праці;

7.2.13 терміново повідомляє керівника та службу охорони праці навчального закладу про нещасний випадок, що стався з працівником адміністративно-господарського підрозділу.

7.3. Керівник виробничої дільниці (цеху), виконавець робіт у навчальному закладі:

7.3.1 здійснює необхідні заходи з охорони праці, систематичне спостереження за станом і експлуатацією робочих місць;

7.3.2 здійснює нагляд за правильним і безпечним використанням обладнання, машин, механізмів, енергетичних установок і транспортних засобів, що працюють під його наглядом;

7.3.3 розробляє інструкції з охорони праці під час експлуатації машин, механізмів, приладів, виконання конкретних робіт;

7.3.4 здійснює контроль за своєчасною видачею відповідного спецодягу, спецвзуття і засобів індивідуального захисту працівникам;

7.3.5 проводить інструктажі з охорони праці та забезпечує своєчасне навчання працівників безпечним навичкам праці відповідно до Типового положення (НПАОП 0.00-4.12-05);

7.3.6 оформляє допуск працівникам на виконання робіт у підрозділах (дільницях) цеху, доповідних на припинення робіт мостових кранів та інших механізмів;

7.3.7 організовує використання наочних засобів пропаганди охорони праці - інструкцій, пам'яток, плакатів та ін.;

7.3.8 повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що трапився з учасником навчально-виховного процесу, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому, бере участь у розслідуванні нещасних випадків;

7.4. Майстер виробничої дільниці (цеху):

7.4.1 організовує безпечне проведення робіт;

7.4.2 проводить систематичне спостереження за станом виробничого, вентиляційного обладнання, рихтувань, захисних пристроїв, кріплень котлованів, траншей тощо;

7.4.3 регулярно проводить перевірку чистоти і порядку на робочих місцях, проходах та під'їзних коліях, забезпечення достатньої освітленості робочих місць, а також правильне утримання та експлуатацію підкранових колій;

7.4.4 проводить з працівниками інструктажі з охорони праці в процесі виконання робіт на робочому місці відповідно до Типового положення про навчання (НПАОП 0.00-4.12-05)

7.4.5 здійснює контроль за правильним використанням спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту, дотриманням норм

перенесення вантажів, забезпеченням робочих місць запобіжними написами і плакатами;

7.4.6 терміново повідомляє про нещасний випадок керівника та службу охорони праці навчального закладу, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому, бере участь у розслідуванні нещасних випадків.

7.5. Головний бухгалтер (бухгалтер):

7.5.1 здійснює контроль за правильною витратою коштів, які виділяються на виконання заходів окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди), забезпечує виконання заходів, що передбачені чинним законодавством з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

7.5.2 веде облік коштів, що витрачаються на виконання заходів з охорони праці, готує довідку керівнику навчального закладу про фактичну витрату коштів на виконання цих робіт;

7.5.3 організовує передплату періодичних видань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

7.6. Начальник відділу кадрів (інспектор відділу кадрів):

7.6.1 оформляє на роботу осіб, які пройшли вступний інструктаж та інструктажі на робочому місці з охорони праці, безпеки життєдіяльності, а також переведення на іншу роботу за висновками лікувально-профілактичної установи;

7.6.2 оформляє на роботу осіб після попереднього медичного огляду в лікувально-профілактичній установі, а також направляє на періодичний медичний огляд осіб, які працюють у шкідливих і небезпечних умовах, зберігає висновки лікувально-профілактичної установи про їх стан здоров'я;

7.6.3 оформляє направлення працівників на навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

7.6.4 оформляє на роботу жінок і осіб віком до вісімнадцяти років з урахуванням чинних законодавчих та нормативно-правових актів про застосування праці неповнолітніх і жінок;

7.6.5 контролює наявність посадових інструкцій, у яких обов'язково відображено питання охорони праці, безпеки життєдіяльності.

8. Порядок проведення та реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності

8.1. Інструктажі з безпеки життєдіяльності проводяться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами. Інструктажі містять питання охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, реагування на надзвичайні ситуації, безпеки побуту тощо. Учні і вихованці, які інструктуються, розписуються в журналі, починаючи з 9-го класу.

8.2. Перед початком навчальних занять один раз на рік, а також при зарахуванні або оформленні до навчального закладу вихованця, учня, студента, курсанта, слухача, аспіранта проводиться вступний інструктаж з безпеки життєдіяльності службами охорони праці. За умови чисельності учасників навчально-виховного процесу в закладах понад 200 вищезазначеними службами проводиться навчання з вихователями, класоводами, класними керівниками, майстрами, кураторами груп тощо, які в свою чергу інструктують вихованців, учнів, студентів, курсантів,

слухачів перед початком навчального року. Програма вступного інструктажу розробляється в навчальному закладі на основі орієнтовного переліку питань вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності (додаток 3).

Програма та порядок проведення вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності затверджуються наказом керівника навчального закладу.

8.3. Запис про вступний інструктаж робиться на окремій сторінці журналу обліку навчальних занять.

8.4. Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності проводиться на початку заняття у кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, спортзалі тощо, наприкінці навчального року перед початком канікул, а також за межами навчального закладу, де навчально-виховний процес пов'язаний з використанням небезпечних або шкідливих для здоров'я факторів. Первинний інструктаж проводять викладачі, вчителі, класоводи, куратори груп, вихователі, класні керівники, майстри виробничого навчання, тренери, керівники гуртків тощо. Цей інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами, а також з батьками, які беруть участь у позанавчальних заходах.

Первинний інструктаж також проводиться перед виконанням кожного завдання, пов'язаного з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття, лабораторної, практичної роботи тощо.

8.5. Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності, який зберігається в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі та іншому робочому місці.

Рекомендована форма журналу наведена в додатку 2.

Первинний інструктаж, який проводиться перед початком кожного практичного заняття (практичної, лабораторної роботи тощо) реєструється в журналі обліку навчальних занять, виробничого навчання на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку, заняття.

8.6. Позаплановий інструктаж з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами проводиться у разі порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо, при зміні умов виконання навчальних завдань (лабораторних робіт, виробничої практики, професійної підготовки тощо), у разі нещасних випадків за межами навчального закладу.

Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів (додаток 2), що зберігається в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі тощо.

8.7. Цільовий інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами навчального закладу у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, турніри з предметів, екскурсії, туристичні походи, спортивні змагання тощо), під час проведення громадських, позанавчальних робіт (прибирання територій, приміщень, науково-дослідна робота на навчально-дослідній ділянці тощо). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів (додаток 2).

Додаток 1

до підпункту 4.5.8 Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах

(назва навчального закладу)

Розпочато: _____ 200_ р.

Закінчено: _____ 200_ р.

Реєстрація
вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності
для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів
у журналі обліку навчальних занять

N	Прізвище, з/п і ім'я та по батькові особи, яку інструктують	Дата проведення	Прізвище і ім'я та по батькові особи, яка проводила інструктаж	Підпис	Підпис
1	2	3	4	5	6

(4) Учні і вихованці розписується у журналі інструктажу, починаючи з 9-го класу.

Додаток 2

до підпункту 4.5.8 Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах

(назва навчального закладу)

Розпочато: _____ 200_ р.

Закінчено: _____ 200_ р.

Журнал
реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів
вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів
з безпеки життєдіяльності

(кабінет, лабораторія, цех,

майстерня, спортзал тощо)

N	Прізвище, ім'я та по батькові	Дата проведення інструктажу	Клас, група	Назва інструктажу назва інструкції	Прізвище, ім'я та по батькові, посада	Підпис особи, яка проводила	Підпис особи (5), особи яку інструкту- вали
1	2	3	4	5	6	7	8

(5) Учні і вихованці розписується у журналі інструктажу, починаючи з 9-го класу.

Додаток 3

до пункту 8.2 Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК

питань вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів

1. Загальні відомості про навчальний заклад, його структуру (кабінети, лабораторії, майстерні, спортзали тощо). Види та джерела небезпеки в навчальних приміщеннях, на спортивних майданчиках, на навчально-дослідних ділянках тощо.
2. Загальні правила поведінки під час навчально-виховного процесу. Обставини та причини найбільш характерних нещасних випадків, що сталися в навчальних закладах.
3. Вимоги пожежної безпеки в навчальному закладі. Знайомство з Правилами пожежної безпеки для закладів, установ, організацій і підприємств системи освіти України (з0800-98).
4. Радіаційна безпека, дії у разі надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.
5. Безпека дорожнього руху. Поведінка на вулиці, знайомство з правилами дорожнього руху.
6. Побутовий травматизм, попередження та дії у разі нещасних випадків у побуті.
7. Перша (долікарська) медична допомога у разі нещасних випадків, надзвичайних подій тощо.

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ.

Нормативно-правові акти з охорони праці.

Конкретні вимоги охорони праці до виробничого середовища, обладнання, устаткування, порядку ведення робіт, засобів захисту працюючих, порядку навчання працюючих тощо регламентуються відповідними нормативно-правовими актами, які розробляються у відповідності з законодавством про охорону праці і становлять нормативно-технічну базу охорони праці.

Нормативно-правовий акт – це офіційний документ компетентного органу державної влади, яким встановлюються загальнообов'язкові правила (норми). Законом України “Про охорону праці” визначено, що нормативно-правові акти з охорони праці - це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Стандарти, технічні умови та інші документи на засоби праці і технологічні процеси повинні включати вимоги щодо охорони праці і погоджуватися з органами державного нагляду за охороною праці.

У Реєстрі НПАОП кожному нормативному акту присвоєно відповідний код - для можливості машинного обліку і зручності користування ними. Кодування міжгалузевих НПАОП здійснюється відповідно до приведені нижче схеми

НПАОП Х.ХХ-Х.ХХ-ХХ,

в якій:

НПАОП - аббревіатура назви «нормативно-правовий акт про охорону праці»;

перше трицифрове число (Х.ХХ) – код групи, вказує що нормативний акт являється міжгалузевим.

друге трицифрове число (Х.ХХ) - перша цифра означає вид нормативного акту (1 - правила, 2 - ОСТи, 3 - норми, 4 - положення і статuti, 5 - інструкції, 6 - керівництва, вказівки, рекомендації, вимоги, 7 – технічні умови безпеки, 8 – переліки та інші документи), дві наступні – порядковий номер нормативного акту у межах даного виду в порядку реєстрації;

останнє двозначне число (ХХ) - рік затвердження нормативного акту.

Схема кодування галузевих нормативних актів про охорону праці відрізняється тим, що на місці першого трицифрового числа ставиться чотирьохцифрове (НПАОП Х.ХХХ-Х.ХХ-ХХ), яке означає галузь поширення даного нормативного акту відповідно до «Загального класифікатора галузей народного господарства Мінстату України». Інші цифрові позначення коду галузевого нормативного акту означають те ж саме, що і міжгалузевого.

Після коду в Державному реєстрі нормативних актів про охорону праці дається повна назва нормативного акту, наказ (постанова) органу про його затвердження та дата затвердження.

Серед нормативно-правових актів з охорони праці важливе місце посідають державні стандарти України (ДСТУ) та відповідні нормативні акти (правила, норми, інструкції тощо) колишнього Радянського Союзу, які є чинними в Україні на даний час.

Починаючи з 1972 р. в СРСР була розроблена і впроваджена в дію Система стандартів безпеки праці, а її стандарти складала окрему – 12-у групу Єдиної Державної Системи стандартів СРСР, яка мала назву “Система стандартів

безпеки праці» (ССБТ). Відповідно до Угоди про співробітництво в галузі охорони праці, укладеної керівниками урядів держав СНД у грудні 1994 року, ця система продовжує розвиватись та удосконалюватись на міждержавному рівні, а її стандарти надалі визнаються Україною як міждержавні стандарти за узгодженим переліком. Ці стандарти внесені до Державного реєстру окремою групою під рубрикою «Міждержавні стандарти системи стандартів безпеки праці».

В Державному реєстрі нормативи цієї групи приводяться в такому вигляді:

ГОСТ 12.X.XXX-XX.ССБТ (далі повна назва нормативного акту).

В приведеному вище цифра 12 означає, що норматив відноситься до ССБТ.

Перша цифра після 12. визначає групу даного нормативу в системі. Система передбачає 10 груп нормативів – від 0 до 9. Чинними на даний час є групи 0-5. Групи 6-9 - резервні.

Стандарти групи 0 - основоположні. Вони встановлюють організаційно-методичні основи ССБТ, термінологію в галузі охорони праці, класифікацію безпечних та шкідливих виробничих факторів, вимоги до організації трудових процесів, навчання, атестації тощо.

Стандарти групи 1 регламентують загальні вимоги безпеки до окремих видів небезпечних і шкідливих виробничих факторів, гранично допустимих значень їх параметрів і характеристик, методів контролю та захисту працюючих.

Стандарти групи 2 встановлюють загальні вимоги безпеки до виробничого устаткування, до окремих його видів, до методів контролю за дотриманням вимог безпеки.

Стандарти групи 3 регламентують вимоги безпеки до технологічних процесів, робочих місць, режимів праці, систем управління тощо.

Стандарти групи 4 - це стандарти вимог до засобів колективного та індивідуального захисту, їх конструктивних, експлуатаційних та гігієнічних якостей, а також до методів їх випробування та оцінки.

Стандарти групи 5 визначають загальні вимоги безпеки до виробничих будівель, приміщень і споруд.

Подальші три цифри (XXX) визначають порядковий номер даного ГОСТ в групі за реєстрацією, а дві останні (XX) - рік видання.

Нормативно-правові акти з охорони праці потрібно відрізнити від відомих документів, що можуть розроблятися на їх основі і затверджуватися міністерствами, відомствами України або асоціаціями, корпораціями та іншими об'єднаннями підприємств з метою конкретизації вимог нормативно-правових актів залежно від специфіки галузі.

Розслідування, реєстрація та облік нещасних випадків, професійних захворювань та аварій.

Згідно статті 22 Закону України «Про охорону праці» роботодавець повинен організувати розслідування та вести облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України за погодженням з всеукраїнськими об'єднаннями профспілок. Зараз в Україні діє Положення про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. N 1232.

Дія цього Положення поширюється на підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, на осіб, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які є власниками цих підприємств або уповноваженими ними особами, фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності, які відповідно до законодавства використовують найману працю, на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно за умови добровільної сплати ними внесків на державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві, а також на осіб, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які працюють на умовах трудового договору (контракту), проходять виробничу практику або залучаються до праці.

Розслідування та облік нещасних випадків.

Розслідування проводиться у разі виникнення нещасного випадку, а саме обмеженої в часі події або раптового впливу на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких зафіксовано шкоду здоров'ю, зокрема від одержання поранення, травми, у тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, гострого професійного захворювання і гострого професійного та інших отруєнь, одержання сонячного або теплового удару, опіку, обмороження, а також у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану тощо), контакту з представниками тваринного і рослинного світу, які призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, зникнення, а також настання смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків.

До гострого професійного отруєння належить захворювання, що виникло після однократного впливу на працівника шкідливої речовини (речовин).

До гострого професійного захворювання належить захворювання, що виникло після однократного (протягом не більш як однієї робочої зміни) впливу шкідливих факторів фізичного, біологічного та хімічного характеру.

Про кожний нещасний випадок потерпілий або працівник, який його виявив, чи інша особа - свідок нещасного випадку повинні негайно повідомити керівника робіт, який безпосереднього здійснює контроль за станом охорони праці на робочому місці (далі - безпосередній керівник робіт), чи іншу уповноважену особу підприємства і вжити заходів до надання необхідної допомоги потерпілому.

У разі настання нещасного випадку безпосередній керівник робіт зобов'язаний:

- терміново організувати надання першої невідкладної допомоги потерпілому, забезпечити у разі потреби його доставку до лікувально-профілактичного закладу;
- негайно повідомити роботодавця про те, що сталося;
- зберегти до прибуття комісії з розслідування (спеціального розслідування) нещасного випадку обстановку на робочому місці та машини, механізми, обладнання, устаткування (далі - устаткування) у такому стані, в якому вони були на момент настання нещасного випадку (якщо це не загрожує життю чи здоров'ю інших працівників і не призведе до більш тяжких наслідків та порушення виробничих процесів), а також вжити заходів до недопущення подібних нещасних випадків.

Лікувально-профілактичний заклад повинен передати протягом доби з використанням засобів зв'язку та на паперовому носії екстрене повідомлення про звернення потерпілого з посиланням на нещасний випадок на виробництві за встановленою формою:

- підприємству, де працює потерпілий;
- робочому органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (далі - Фонд) за місцезнаходженням підприємства, де працює потерпілий, або за місцем настання нещасного випадку з фізичною особою - підприємцем або особою, що забезпечує себе роботою самостійно;
- територіальному органу Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку;
- закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, де працює потерпілий, або такому закладові за місцем настання нещасного випадку з фізичною особою – підприємцем або особою, що забезпечує себе роботою самостійно, у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння).

Лікувально-профілактичний заклад обов'язково проводить у порядку, встановленому МОЗ, необхідні дослідження і складає протокол про наявність в організмі потерпілого алкоголю (наркотичних засобів чи отруйних речовин) та визначає ступінь його сп'яніння. Відповідний висновок чи витяг з протоколу, а також висновок про ступінь тяжкості травми (із зазначенням коду діагнозу згідно з Міжнародною статистичною класифікацією хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я (МКХ-10) подаються на запит роботодавця, Фонду до утворення комісії з проведення розслідування нещасного випадку (далі - комісія) або голови комісії після її утворення протягом однієї доби з моменту одержання запиту.

Роботодавець, одержавши повідомлення про нещасний випадок зобов'язаний:

1) протягом однієї години передати з використанням засобів зв'язку та протягом доби на паперовому носії повідомлення про нещасний випадок згідно з встановленим додатком:

- Фондові за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;
- керівникові первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок - керівникові профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки – уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці);

- керівникові підприємства, де працює потерпілий, якщо потерпілий є працівником іншого підприємства;
- органи державного пожежного нагляду за місцезнаходженням підприємства у разі настання нещасного випадку внаслідок пожежі;
- закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння));

2) протягом доби утворити комісію у складі не менш як три особи та організувати проведення розслідування.

Роботодавець зобов'язаний створити належні умови для роботи комісії (забезпечити приміщенням, засобами зв'язку, оргтехнікою, автотранспортом, канцелярським приладдям), компенсувати витрати, пов'язані з її діяльністю, а також залучених до роботи експертів, інших спеціалістів та сприяти роботі комісії з метою своєчасного і об'єктивного проведення розслідування нещасного випадку.

До складу комісії входять керівник (спеціаліст) служби охорони праці або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці (голова комісії), представник Фонду за місцезнаходженням підприємства, представник первинної профспілки (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок - представник профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці), а також представник підприємства, інші особи.

Якщо потерпілий є працівником іншого підприємства, до складу комісії входять також представники такого підприємства та первинної організації профспілки, а у разі відсутності на підприємстві профспілки - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці.

До складу комісії не може входити безпосередній керівник робіт.

У разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії входить також представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством. У разі відсутності на підприємстві, у фізичних осіб - підприємців чи в осіб, що забезпечують себе роботою самостійно, необхідної кількості осіб для утворення комісії до складу комісії входять представники роботодавця (роботодавець) та райдержадміністрації чи виконавчого органу місцевого самоврядування.

У разі настання нещасного випадку на судні морського або річкового чи рибпромислового флоту під час плавання або перебування в іноземному порту комісія утворюється капітаном такого судна, про що повідомляється власник судна, який відповідно до вимог пункту 10 цього Порядку повідомляє Фонд про нещасний випадок за місцем реєстрації (приписки) судна.

У разі настання нещасного випадку в закордонній дипломатичній установі України комісія утворюється керівником такої установи або особою, яка його заміщає, про що повідомляється МЗС.

Потерпілий або уповноважена ним особа, яка представляє його інтереси, не входить до складу комісії, але має право брати участь у її засіданнях, вносити пропозиції, подавати документи щодо нещасного випадку, давати відповідні пояснення, в тому числі викладати в усній і письмовій формі особисту думку щодо обставин і причин настання нещасного випадку та одержувати від голови комісії інформацію про хід проведення розслідування.

Голова комісії зобов'язаний письмово поінформувати потерпілого або уповноважену ним особу, яка представляє його інтереси, про його або її права і з початку роботи комісії запросити до співпраці.

Члени комісії мають право одержувати усні чи письмові пояснення щодо нещасного випадку та проводити опитування роботодавця, посадових осіб, інших працівників підприємства, у тому числі потерпілого, та опитати осіб - свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб, робити необхідні запити, пов'язані з проведенням розслідування.

У разі коли нещасний випадок стався з фізичною особою - підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно та добровільно застрахована у Пенсійному фонді України за умови сплати нею внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання розслідування організовує Фонд за місцем настання нещасного випадку, який утворює комісію у складі не менш як три особи.

До складу комісії входять представник Фонду за місцем настання нещасного випадку (голова комісії) та представники райдержадміністрації (у разі настання нещасного випадку в місті районного значення чи районі м. Києва і Севастополя) чи облдержадміністрації (у разі настання нещасного випадку в місті обласного значення) (далі - місцева держадміністрація) за місцем настання нещасного випадку, первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку, якщо потерпілий не є членом профспілки.

У разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії також входить представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби за місцем настання нещасного випадку.

Проведення розслідування нещасного випадку, який стався з фізичною особою - підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно і не застрахована у Пенсійному фонді України як платник єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, організовує територіальний орган Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку, який утворює комісію у складі не менш як три особи.

До складу комісії входять представник територіального органу Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку - голова комісії та представники місцевої держадміністрації за місцем настання нещасного випадку, первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку, якщо потерпілий не є членом профспілки.

У разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії також входить представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством.

Комісія зобов'язана протягом трьох робочих днів з моменту її утворення:

- обстежити місце настання нещасного випадку, одержати письмові пояснення потерпілого, якщо це можливо, опитати осіб – свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб;
- визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;
- з'ясувати обставини і причини настання нещасного випадку;
- вивчити первинну медичну документацію (журнал реєстрації травматологічного пункту лікувально-профілактичного закладу, звернення потерпілого до медичного пункту або медико-санітарної частини підприємства, амбулаторну картку та історію хвороби потерпілого, документацію відділу кадрів, відділу (служби) охорони праці тощо);
- визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом;

- установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;
- скласти у п'яти примірниках акт проведення розслідування нещасного випадку за формою Н-5 (далі - акт за формою Н-5) та акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1 (далі - акт за формою Н-1) (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом) і передати їх роботодавцеві для затвердження;
- скласти у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пов'язаного з виробництвом, крім актів за формою Н-5 і Н-1, у шістьох примірниках картку обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5 (далі - картка за формою П-5).

Акти за формою Н-5 і Н-1 підписуються головою та всіма членами комісії. У разі незгоди із змістом акта член комісії підписує його з відміткою про наявність окремої думки, яку викладає письмово і додає до акта за формою Н-5 як його невід'ємну частину.

У разі виникнення потреби у проведенні лабораторних досліджень, експертизи, випробувань для встановлення обставин і причин настання нещасного випадку строк розслідування може бути продовжений за письмовим погодженням з територіальним органом Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства.

У разі отримання письмового погодження роботодавець приймає рішення про продовження строку проведення розслідування.

У разі коли нещасний випадок визнаний комісією таким, що не пов'язаний з виробництвом, складається акт за формою Н-5.

Обставинами, за яких нещасний випадок визнається таким, що пов'язаний з виробництвом, і складається акт за формою Н-1, є:

1) виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків за режимом роботи підприємства, у тому числі у відрядженні;

2) перебування на робочому місці, на території підприємства *або в іншому місці для виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків чи завдань роботодавця з моменту прибуття потерпілого на підприємство до його відбуття, що фіксується відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства, в тому числі протягом робочого та надурочного часу;

* Під територією підприємства слід розуміти земельну ділянку, яка надана йому у користування, а також ділянка, яка віднесена до території підприємства згідно з рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради. Якщо організація орендує певні приміщення підприємства, нещасні випадки на території підприємства з працівниками такої організації розслідуються і беруться на облік згідно з цим Порядком.

3) підготовка до роботи та приведення в порядок після закінчення роботи знарядь виробництва, засобів захисту, одягу, а також здійснення заходів щодо особистої гігієни, пересування по території підприємства перед початком роботи і після її закінчення;

4) виконання завдань відповідно до розпорядження роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні, святкові та неробочі дні;

5) проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі, що належить підприємству, або іншому транспортному засобі, наданому роботодавцем відповідно до укладеного договору;

6) використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства з дозволу або за письмовим дорученням роботодавця чи безпосереднього керівника робіт;

7) виконання дій в інтересах підприємства, на якому працює потерпілий, тобто дій, які не належать до його трудових (посадових) обов'язків, зокрема із запобігання виникненню аварій або рятування людей та майна підприємства, будь-які дії за дорученням роботодавця; участь у спортивних змаганнях, інших масових заходах та акціях, які проводяться підприємством самостійно або за рішенням органів управління за наявності відповідного розпорядження роботодавця;

8) ліквідація наслідків аварії, надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру на виробничих об'єктах і транспортних засобах, що використовуються підприємством;

9) надання підприємством шефської (благодійної) допомоги іншим підприємствам, установам, організаціям за наявності відповідного рішення роботодавця;

10) перебування потерпілого у транспортному засобі або на його стоянці, на території вахтового селища, у тому числі під час змінного відпочинку, якщо настання нещасного випадку пов'язане з виконанням потерпілим трудових (посадових) обов'язків або з впливом на нього небезпечних чи шкідливих виробничих факторів чи середовища;

11) прямування потерпілого до об'єкта (між об'єктами) обслуговування за затвердженим маршрутом або до будь-якого об'єкта за дорученням роботодавця;

12) прямування потерпілого до місця чи з місця відрядження, згідно з установленим завданням, у тому числі на транспортному засобі будь-якого виду та форми власності;

13) раптова серцева смерть потерпілого внаслідок гострої серцево-судинної недостатності під час перебування на підземних роботах (видобування корисних копалин, будівництво, реконструкція, технічне переоснащення і капітальний ремонт шахт, рудників, копалень, метрополітенів, підземних каналів, тунелів та інших підземних споруд, проведення геологорозвідувальних робіт під землею) або після підйому потерпілого на поверхню з даною ознакою, що підтверджено медичним висновком;

14) скоєння самогубства працівником плавскладу на суднах морського, річкового та рибпромислового флоту в разі перевищення обумовленого колективним договором строку перебування у рейсі або його смерті під час перебування у рейсі внаслідок впливу психофізіологічних, небезпечних чи шкідливих виробничих факторів;

15) оголошення потерпілого померлим унаслідок його зникнення, пов'язаного з нещасним випадком під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків;

16) заподіяння тілесних ушкоджень іншою особою або вбивство потерпілого під час виконання чи у зв'язку з виконанням ним трудових (посадових) обов'язків або дій в інтересах підприємства незалежно від порушення кримінальної справи, крім випадків з'ясування потерпілим та іншою особою особистих стосунків невиробничого характеру, що підтверджено висновком компетентних органів;

17) одержання потерпілим травми або інших ушкоджень внаслідок погіршення стану його здоров'я, яке сталося під впливом небезпечного виробничого фактора чи середовища у процесі виконання ним трудових (посадових) обов'язків, що підтверджено медичним висновком;

18) раптове погіршення стану здоров'я потерпілого або його смерті під час виконання трудових (посадових) обов'язків внаслідок впливу небезпечних чи шкідливих виробничих факторів та/або факторів важкості чи напруженості трудового процесу, що підтверджено медичним висновком **, або якщо потерпілий не пройшов обов'язкового медичного огляду відповідно до законодавства, а робота, що виконувалася, протипоказана потерпілому відповідно до медичного висновку;

**Медичний висновок щодо встановлення зв'язку погіршення стану здоров'я працівника з впливом на нього небезпечних, шкідливих виробничих факторів, психоемоційних причин або протипоказань за станом здоров'я виконувати роботу видається лікувально-профілактичним закладом за місцем лікування або обстеження потерпілого у формі рішення лікарсько-експертної комісії на запит роботодавця та/або голови комісії. У такому запиті та доданих до нього матеріалах повинні міститися необхідні відомості про обставини нещасного випадку, результати дослідження умов праці і виробничого середовища, зокрема кількісні і якісні характеристики небезпечних, шкідливих виробничих факторів та/або факторів важкості чи напруженості трудового процесу, які передували настанню нещасного випадку.

19) перебування потерпілого на території підприємства або в іншому місці роботи під час перерви для відпочинку та харчування, яка встановлюється згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства, технологічної перерви, а також під час перебування на території підприємства у зв'язку з проведенням виробничої наради, одержанням заробітної плати, проходженням обов'язкового медичного огляду тощо або проведенням з дозволу чи за ініціативою роботодавця професійних та кваліфікаційних конкурсів, спортивних змагань та тренувань чи заходів, передбачених колективним договором, якщо настання нещасного випадку пов'язано з впливом небезпечних чи шкідливих виробничих факторів, що підтверджено медичним висновком.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання додається до постанови Кабінету Міністрів України від 30.11.2011р №1232.

Обставинами, за яких нещасні випадки не визнаються такими, що пов'язані з виробництвом, є:

1) перебування за місцем постійного проживання на території польових і вахтових селищ;

2) використання в особистих цілях без відома роботодавця транспортних засобів, устаткування, інструментів, матеріалів тощо, які належать або використовуються підприємством (крім випадків, що сталися внаслідок їх несправності, що підтверджено відповідними висновками);

3) погіршення стану здоров'я внаслідок отруєння алкоголем, наркотичними засобами, токсичними чи отруйними речовинами, а також їх дії (асфіксія, інсульт, зупинка серця тощо), що підтверджено відповідним медичним висновком, якщо це не пов'язано із застосуванням таких речовин у виробничому процесі чи порушенням вимог щодо їх зберігання і транспортування, або якщо потерпілий, який перебував у стані алкогольного, токсичного чи наркотичного сп'яніння, до

настання нещасного випадку був відсторонений від роботи відповідно до вимог правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства або колективного договору;

4) алкогольне, токсичне чи наркотичне сп'яніння, не зумовлене виробничим процесом, що стало основною причиною нещасного випадку за відсутності технічних та організаційних причин його настання, що підтверджено відповідним медичним висновком;

5) скоєння злочину, що встановлено обвинувальним вироком суду або відповідною постановою слідчих органів;

6) природна смерть, смерть від загального захворювання або самогубство, що підтверджено висновками судово-медичної експертизи та/або слідчих органів.

Примірники затверджених актів за формою Н-5 і Н-1 протягом доби надсилаються роботодавцем:

- керівникові (спеціалістові) служби охорони праці або посадовій особі (спеціалістові), на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці підприємства, працівником якого є потерпілий;
- потерпілому або уповноваженій ним особі, яка представляє його інтереси;
- фондові за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;
- територіальному органу Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;
- первинній організації профспілки, представник якої брав участь у роботі комісії, або уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці, якщо профспілка на підприємстві відсутня.

Копії актів за формою Н-5 і Н-1 надсилаються органу управління підприємства, а у разі його відсутності – місцевій держадміністрації.

Спеціальне розслідування нещасних випадків.

Спеціальному розслідуванню підлягають:

- нещасні випадки із смертельними наслідками;
- групові нещасні випадки, які сталися одночасно з двома і більше працівниками, незалежно від ступеня тяжкості отриманих ними травм;
- випадки смерті працівників на підприємстві;
- випадки зникнення працівників під час виконання трудових (посадових) обов'язків;
- нещасні випадки, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого.

Спеціальне розслідування нещасних випадків, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого, проводиться за рішенням Держгірпромнагляду або його територіальних органів залежно від характеру і ступеня тяжкості травми.

Якщо територіальним органом Держгірпромнагляду протягом доби не прийнято рішення про проведення спеціального розслідування такого нещасного випадку, розслідування проводиться роботодавцем або Фондом за місцем настання нещасного випадку. Віднесення нещасних випадків до таких, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого, здійснюється відповідно до Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості, затвердженого МОЗ.(Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.07.2007р3370).

Про груповий нещасний випадок, нещасний випадок із смертельним наслідком, нещасний випадок, що спричинив тяжкі наслідки, випадок смерті або зникнення працівника під час виконання трудових (посадових) обов'язків роботодавця зобов'язаний протягом однієї години повідомити з використанням засобів зв'язку та протягом трьох годин подати на паперовому носії повідомлення :

- територіальному органу Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства;
- органу прокуратури за місцем настання нещасного випадку;
- Фондові за місцезнаходженням підприємства;
- органу управління підприємства (у разі його відсутності - місцевій держадміністрації);
- закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (у разі виявлення гострих професійних захворювань (отруєнь);
- первинній організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок - профспілці, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки - уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці);
- органу галузевої профспілки вищого рівня, а у разі його відсутності - територіальному профоб'єднанню за місцем настання нещасного випадку;
- органу з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій за місцем настання нещасного випадку (у разі необхідності).

У разі коли стався нещасний випадок із смертельним наслідком, нещасний випадок, що спричинив тяжкі наслідки, а також випадок смерті або зникнення під час виконання трудових (посадових) обов'язків фізичної особи - підприємця чи особи, що забезпечує себе роботою самостійно, робочий орган виконавчої дирекції Фонду зобов'язаний негайно передати з використанням засобів зв'язку повідомлення:

- територіальному органу Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку;
- органу прокуратури за місцем настання нещасного випадку;
- місцевій держадміністрації;
- територіальному профоб'єднанню за місцем настання нещасного випадку;
- закладові державної санітарно-епідеміологічної служби за місцем настання нещасного випадку (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння);
- органу з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (у разі необхідності).

До складу спеціальної комісії входять:

- посадова особа територіального органу Держгірпромнагляду (голова комісії);
- представник Фонду за місцезнаходженням підприємства або за місцем настання нещасного випадку в разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою - підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, або внаслідок дорожньо-транспортної пригоди;
- представник органу управління підприємства або місцевої держадміністрації у разі, коли зазначений орган відсутній або нещасний випадок стався з фізичною особою - підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, або внаслідок дорожньо-транспортної пригоди;
- представник роботодавця або роботодавця (у виняткових випадках);

- представник первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок - представник профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці);
- представник профспілкового органу вищого рівня або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку;
- представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, або такого закладу за місцем настання нещасного випадку, якщо він стався з фізичною особою - підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, у разі розслідування випадку гострого професійного захворювання (отруєння).

За рішенням спеціальної комісії у разі необхідності може утворюватись експертна комісія.

Порядок утворення та роботи експертної комісії визначається відповідно до законодавства.

Після ознайомлення з необхідними матеріалами, обстеження місця, де стався нещасний випадок, та проведення лабораторних досліджень, випробувань, технічних розрахунків, експертизи експертна комісія складає висновок, в якому стисло викладає обставини, зазначає причини нещасного випадку, допущені порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці, а також заходи щодо запобігання подібним нещасним випадкам.

Лікувально-профілактичні установи, заклади судово-медичної експертизи, органи прокуратури, органи внутрішніх справ та інші органи зобов'язані безоплатно надавати на запит голови спеціальної комісії матеріали та висновки щодо нещасного випадку у визначені цим Порядком строки, а у разі, коли необхідні висновки судово-гістологічної та судово-токсикологічної експертизи, - після проведення відповідних досліджень.

Під час спеціального розслідування роботодавець зобов'язаний:

1) зробити за рішенням спеціальної комісії фотознімки місця, де стався нещасний випадок, пошкоджених об'єктів, устаткування, інструментів, а також надати спеціальній комісії технічну документацію та інші необхідні матеріали;

2) створити належні умови для роботи спеціальної комісії (забезпечити приміщенням, засобами зв'язку, оргтехнікою, автотранспортом, канцелярським приладдям);

3) організувати у разі проведення розслідування випадків гострого професійного захворювання (отруєння) медичне обстеження інших працівників відповідної ділянки підприємства;

4) забезпечити проведення необхідних лабораторних досліджень, випробувань, технічних розрахунків, експертизи тощо;

5) організувати друкування, тиражування і оформлення в необхідній кількості матеріалів спеціального розслідування,

6) організувати доставку тіла загиблого працівника, його ідентифікацію та відшкодувати пов'язані з цим витрати.

Роботодавець, працівником якого є потерпілий, компенсує витрати, пов'язані з діяльністю спеціальної комісії та залучених до її роботи експертів, інших спеціалістів. Відшкодування витрат, пов'язаних з відрядженням працівників, які є

членами спеціальної комісії або залучені до її роботи, здійснюється роботодавцем у розмірах, передбачених нормами відшкодування витрат на відрядження.

Потерпілий, члени його сім'ї або уповноважена особа, яка представляє його інтереси, не входять до складу спеціальної комісії, але мають право брати участь у засіданнях спеціальної комісії, висловлювати свої пропозиції, додавати до матеріалів розслідування документи, стосуються нещасного випадку, викладати особисту думку щодо обставин і причин нещасного випадку та одержувати від голови спеціальної комісії інформацію про хід проведення розслідування.

Голова спеціальної комісії зобов'язаний письмово проінформувати потерпілого, членів його сім'ї або уповноважену особу, яка представляє його інтереси, про їх права і запросити до співпраці.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло від двох до чотирьох осіб, проводиться спеціальною комісією, яка утворюється Держгірпромнаглядом або за дорученням його територіальним органом.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло п'ять і більше осіб або травмовано десять і більше осіб, проводиться спеціальною комісією, яка утворюється Держгірпромнаглядом. До складу такої комісії входять керівники Держгірпромнагляду, органу управління підприємства, місцевого органу виконавчої влади, виконавчої дирекції Фонду, галузевого або територіального об'єднання профспілок, представники роботодавця, відповідних первинних організацій профспілок, уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці (у разі відсутності на підприємстві профспілки), а також представники відповідного органу з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, закладів та установ охорони здоров'я та інших органів (у разі необхідності).

Спеціальне розслідування нещасного випадку проводиться протягом 10 робочих днів. У разі потреби зазначений строк може бути продовжений органом, який утворив спеціальну комісію.

Спеціальна комісія зобов'язана:

1) обстежити місце, де стався нещасний випадок, одержати письмові чи усні пояснення роботодавця і його представників, посадових осіб, працівників підприємства, потерпілого (якщо це можливо), опитати осіб-свідків нещасного випадку та осіб, причетних до нещасного випадку;

2) визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;

3) визначити необхідність проведення лабораторних досліджень, випробувань, технічних розрахунків, експертизи для встановлення причини нещасного випадку і розроблення плану заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

4) вивчити певинну медичну документацію (журнал реєстрації травматологічного пункту лікувально-профілактичного закладу, звернення потерпілого до медичного пункту або медико-санітарної частини підприємства, амбулаторну картку та історію хвороби, документацію відділу кадрів, відділу (служби) охорони праці тощо);

5) з'ясувати обставини і причини настання нещасного випадку;

6) визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом;

7) установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

8) зустрітися з потерпілим (якщо це можливо) або членами його сім'ї чи уповноваженою особою, яка представляє його інтереси, щодо роз'яснення їх прав у зв'язку з настанням нещасного випадку.

За результатами спеціального розслідування складаються акти за формою Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом), картка за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) стосовно кожного потерпілого, а також оформляються інші матеріали спеціального розслідування, Кількість примірників актів за формою Н-5 і Н-1, карток за формою П-5 визначається залежно від кількості потерпілих та органів, яким вони надсилаються.

В акті за формою Н-5 зазначається категорія аварії, внаслідок якої стався нещасний випадок.

Акти за формою Н-5 і Н-1 підписуються головою і всіма членами спеціальної комісії протягом п'яти днів після оформлення матеріалів спеціального розслідування. У разі незгоди із змістом акта (актів) член спеціальної комісії підписує його (їх) з відміткою про наявність окремої думки, яку викладає письмово. Окрема думка додається до акта за формою Н-5 і є його невід'ємною частиною.

На вимогу потерпілого або членів його сім'ї чи уповноваженої особи, яка представляє його інтереси, голова спеціальної комісії зобов'язаний ознайомити їх з матеріалами спеціального розслідування.

У разі настання групового нещасного випадку із смертельними наслідками, який стався внаслідок аварії, за умови визнання спеціальною комісією нещасного випадку таким, що пов'язаний з виробництвом, складаються, підписуються і затверджуються протягом десяти робочих днів з моменту її утворення тимчасові акти за формою Н-1 на кожного потерпілого для здійснення страхових виплат. Після завершення спеціального розслідування такі акти замінюються на постійні.

У разі коли спеціальна комісія з розслідування випадку зникнення потерпілого під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків зробить висновок, що зникнення зумовлено настанням нещасного випадку, пов'язаного з виробництвом, акт за формою Н-5 з таким висновком видається сім'ї потерпілого або уповноваженій особі, яка представляє її інтереси, для звернення до суду із заявою про оголошення потерпілого померлим.

Після оголошення судом потерпілого померлим орган Держгірпромнагляду, який утворив дану комісію, відповідно до акта за формою Н-5 складає акт за формою Н-1, а роботодавець бере такий нещасний випадок на облік.

Керівник органу, який утворив спеціальну комісію, повинен розглянути і затвердити примірники актів за формою Н-5 і Н-1 протягом доби після надходження матеріалів спеціального розслідування.

Нещасні випадки реєструються в журналі встановленої форми. Примірники актів за формами Н-1, П-5 зберігаються разом з матеріалами розслідування на підприємстві 45 років.

Встановлення зв'язку захворювання з умовами праці, розслідування причин та облік випадків хронічних професійних захворювань.

Усі випадки хронічних професійних захворювань незалежно від строку їх настання підлягають розслідуванню.

До хронічного професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок провадження професійної діяльності працівника та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, пов'язаних з роботою.

До хронічного професійного захворювання належить також захворювання, що виникло після багатократного та/або тривалого впливу шкідливих виробничих факторів. Хронічне професійне захворювання не завжди супроводжується втратою працездатності.

Випадки професійних інфекційних захворювань та хронічних професійних інтоксикацій розслідуються як хронічні професійні захворювання.

Віднесення захворювання до професійного здійснюється відповідно до процедури встановлення зв'язку захворювання з умовами праці переліку професійних захворювань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р.

Перелік установ і закладів, які мають право встановлювати остаточний діагноз професійних захворювань, переглядається кожні п'ять років та затверджується МОЗ.

У разі підозри на професійне захворювання лікувально-профілактичний заклад направляє працівника на консультацію до лікаря-профпатолога Автономної Республіки Крим, області або міста з необхідними.

Для встановлення остаточного діагнозу та зв'язку захворювання з впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу лікар-профпатолог Автономної Республіки Крим, області або міста направляє хворого до спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу з відповідними документами.

До спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу в разі потреби для встановлення діагнозу може направлятися також хворий, який проходить обстеження у будь-якому науковому інституті (установі) медичного профілю.

Спеціалізовані профпатологічні лікувально-профілактичні заклади проводять амбулаторне та/або стаціонарне обстеження хворих і встановлюють діагноз професійного захворювання.

Діагноз професійного захворювання може бути змінений або відмінений спеціалізованим профпатологічним лікувально-профілактичним закладом, який його встановив раніше, на підставі результатів додатково поданих відомостей або проведених досліджень та повторної експертизи. Відповідальність за встановлення або відміну діагнозу професійного захворювання покладається на керівників таких закладів та голів лікарсько-експертних комісій.

Рішення про підтвердження або відміну раніше встановленого діагнозу професійного захворювання оформляється висновком лікарсько-експертної комісії.

У спірних випадках остаточне рішення щодо встановлення діагнозу професійного захворювання приймається центральною лікарсько-експертною комісією державної установи "Інститут медицини праці Національної академії медичних наук України", у роботі якої мають право брати участь фахівці відповідного закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, лікувально-профілактичного закладу, спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу, робочого органу виконавчої дирекції Фонду, спеціалісти (представники) підприємства, первинної організації відповідної профспілки або уповноважена

найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня), представники вищого органу профспілки.

Оскарження рішення зазначеної комісії у разі незгоди хворого або роботодавця здійснюється у судовому порядку.

За наявності ознак стійкої втрати професійної працездатності внаслідок професійного захворювання лікувально-профілактичний заклад, що надає медичну допомогу працівникам підприємства, на якому працює хворий, або лікувально-профілактичний заклад за місцем його проживання направляє хворого на медико-соціальну експертну комісію для встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності.

Повідомлення про професійне захворювання (отруєння).

Спеціалізованими профпатологічними лікувально-профілактичними закладами стосовно кожного хворого складається повідомлення про професійне захворювання (отруєння) за формою П-3.

Повідомлення за формою П-3 протягом трьох днів після встановлення діагнозу надсилається керівникові підприємства, шкідливі виробничі фактори на якому призвели до виникнення професійного захворювання, закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, робочому органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства, а також профпатологу, який направив хворого до спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу.

У разі коли хворий працював на кількох підприємствах, де були умови для розвитку професійного захворювання, або за кількома професіями, під час роботи за якими були умови для розвитку професійного захворювання, повідомлення за формою П-3 надсилається на останнє підприємство, де він працював за професією, під час роботи за якою були умови для розвитку професійного захворювання.

У разі реорганізації підприємства, шкідливі виробничі фактори на якому призвели до розвитку професійного захворювання, повідомлення за формою П-3 надсилається його правонаступникові, а у разі ліквідації підприємства без правонаступника – місцевій держадміністрації за місцем реєстрації підприємства.

Працівникові видається під розписку медичний висновок лікарсько-експертної комісії спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу про наявність (відсутність) у нього професійного захворювання. Медичний висновок також надсилається профпатологу за місцем роботи працівника або проживання (якщо він не працює), який направляв його до спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу.

Відповідальність за своєчасне повідомлення про професійне захворювання (отруєння) несе керівник спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу, який встановив або відмінив діагноз професійного захворювання.

Порядок розслідування обставин і причин виникнення професійних захворювань.

Головний державний санітарний лікар Автономної Республіки Крим, області або міста утворює протягом трьох днів після отримання повідомлення за формою П-3 комісію з проведення розслідування причин виникнення професійного захворювання (далі - комісія з розслідування), до складу якої входять представник

закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (голова комісії), представники лікувально-профілактичного закладу, роботодавця, первинної організації відповідної профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня), вищого органу профспілки, робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства, а також у разі потреби представники інших органів.

Зазначені заклади, органи та організації протягом однієї доби з моменту одержання повідомлення за формою П-3 повинні надіслати закладові державної санітарно-епідеміологічної служби письмову інформацію про прізвище, ім'я, по батькові та посаду представника (представників), який пропонується до складу комісії з розслідування.

У разі ліквідації підприємства без до складу комісії з розслідування входить представник місцевої держадміністрації за місцем реєстрації підприємства, шкідливі виробничі фактори на якому призвели до професійного захворювання.

Розслідування випадку професійного захворювання проводиться протягом десяти робочих днів після утворення комісії з розслідування.

Якщо з об'єктивних причин розслідування не може бути проведене у зазначений строк, він може бути продовжений керівником закладу, що утворив комісію, але не більш як на один місяць. Копія відповідного наказу надсилається всім членам комісії з розслідування.

У розслідуванні причин виникнення професійного захворювання інфекційної та паразитарної етіології обов'язково беруть участь фахівці з епідеміології та паразитології закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством.

Розслідування причин виникнення двох та більше професійних захворювань, на які страждає одна особа, проводиться у міру встановлення професійного характеру таких захворювань за наявності повідомлення за формою П-3. В акті розслідування зазначається, чи було раніше у такої особи виявлено професійне захворювання, діагноз, рік його виявлення, а також усі супутні захворювання загального профілю.

Роботодавець зобов'язаний в установлений для проведення розслідування строк подати комісії з розслідування:

- 1) відомості про професійні обов'язки працівника;
- 2) документи і матеріали, які характеризують умови праці на робочому місці (дільниці, цеху);
- 3) необхідні результати експертизи, лабораторних досліджень для проведення оцінки умов праці;
- 4) матеріали, що підтверджують проведення інструктажів з охорони праці;
- 5) копії документів, що підтверджують видачу працівникові засобів індивідуального захисту;
- 6) приписи або інші документи, які раніше видані закладами державної санітарно-епідеміологічної служби і стосуються данного професійного захворювання;
- 7) результати медичних оглядів працівника (працівників);
- 8) інші матеріали.

Роботодавець повинен забезпечити комісію з розслідування приміщенням, транспортними засобами і засобами зв'язку, організувати друкування, тиражування і оформлення в необхідній кількості матеріалів розслідування, у тому числі акта розслідування хронічного професійного захворювання.

Комісія з розслідування зобов'язана:

- 1) розробити програму розслідування причин виникнення професійного захворювання;
- 2) розподілити функції між членами комісії;
- 3) розглянути питання щодо необхідності залучення до її роботи експертів;
- 4) провести розслідування обставин і причин виникнення професійного захворювання;
- 5) скласти акт розслідування хронічного професійного захворювання.

Комісія з розслідування проводить оцінку умов праці працівника за матеріалами раніше проведеної атестації робочих місць, результатів обстежень і досліджень, проведених відповідними закладами державної санітарно-епідеміологічної служби або санітарними лабораторіями, атестованими МОЗ в установленному порядку, вивчає приписи органів державного нагляду за охороною праці, подання посадових осіб робочих органів виконавчої дирекції Фонду і представників профспілок, інструкції з охорони праці працівників, заключні акти періодичних медичних оглядів, накази та розпорядження адміністрації підприємства про порушення працівником вимог правил та інструкцій з охорони праці, строків проходження періодичних медичних оглядів, картки обліку індивідуальних доз опромінення на робочому місці джерелами радіаційного випромінювання, одержує письмові пояснення посадових осіб, інших працівників з питань, пов'язаних з розслідуванням причин виникнення професійного захворювання, а у разі потреби вимагає проведення додаткових досліджень на робочому місці та бере участь у них, вивчає первинну медичну документацію щодо хворого.

Розслідування причин виникнення професійних захворювань у працівників, направлених на роботу за межі підприємства, проводиться комісією з розслідування, головою якої є представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, що здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, шкідливі виробничі фактори на якому призвели до виникнення професійного захворювання. Підприємство, де виявлено професійне захворювання, повинно повідомити про це підприємство, працівником якого є хворий, та робочий орган виконавчої дирекції Фонду.

У роботі комісії з розслідування такого випадку обов'язково беруть участь представники підприємства, працівником якого є хворий, первинної організації відповідної профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня), представник вищого профспілкового органу, робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства.

Процедура оформлення акта проведення розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання.

За результатами розслідування комісія складає акт проведення розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання за формою П-4 (далі – акт за формою П-4).

Акт за формою П-4 є документом, в якому зазначаються основні умови, обставини і причини виникнення професійного захворювання, заходи щодо запобігання розвитку професійного захворювання та забезпечення нормалізації умов праці, а також встановлюються особи, які не виконали відповідні вимоги законодавства про охорону праці і про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Акт за формою П-4, підписаний членами комісії з розслідування, затверджується головним державним санітарним лікарем Автономної Республіки Крим, області, міста, району, на водному, залізничному та повітряному транспорті, Міноборони, МВС, СБУ, Адміністрації Держприкордонслужби, ДПтС, Держспецзв'язку, Державного управління справами та завіряється печаткою.

У разі незгоди члена комісії з розслідування із змістом акта за формою П-4 він його підписує, письмово викладає свою окрему думку, яка додається до акта і є його невід'ємною частиною, про що робиться відмітка у зазначеному акті.

Акт за формою П-4 складається протягом трьох днів після закінчення розслідування у шести примірниках та надсилається хворому, робочому органів виконавчої дирекції Фонду, первинній організації відповідної профспілки або уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня), вищому профспілковому органів, профпатологу, який направив хворого до спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу, підприємству.

Акт за формою П-4 разом з матеріалами розслідування зберігається на підприємстві, в закладі державної санітарно-епідеміологічної служби та робочому органі виконавчої дирекції Фонду протягом 45 років, а в інших організаціях – не менше строку, передбаченого для вжиття визначених у ньому профілактичних заходів.

Розслідування та облік аварій. ***

Розслідування проводиться у разі, коли сталася:

- 1) аварія першої категорії, внаслідок якої:
 - смертельно травмовано п'ять та більше осіб або травмовано десять і більше осіб;
 - спричинено викид отруйних, радіоактивних та небезпечних речовин за межі санітарно-захисної зони підприємства;
 - збільшилася більш як у 10 разів концентрація забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі;
 - зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників підприємства чи населення;
- 2) аварія другої категорії, внаслідок якої:
 - смертельно травмовано до п'яти осіб або травмовано від чотирьох до десяти осіб;
 - зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників цеху, дільниці з чисельністю працюючих 100 і більше осіб.

***Аварією є небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, інженерних комунікацій, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди навколишньому природному середовищу.

Випадки порушення технологічних процесів, роботи устаткування, тимчасової зупинки виробництва засобами автоматичного захисту та інші локальні порушення у роботі цехів, дільниць і окремих об'єктів, падіння опор та обрив проводів ліній електропередачі не належать до аварій, що мають категорію, і розслідуються підприємством в процесу о го законодавством порядку.

З метою врахування специфіки галузей економіки, визначення аварій першої чи другої категорії центральними органами виконавчої влади у разі потреби розробляються і затверджуються відповідні галузеві порядки проведення розслідування аварій за погодженням з Держгірпромнаглядом.

Про аварію очевидець повинен негайно повідомити безпосереднього керівника робіт або іншу посадову особу підприємства, які зобов'язані повідомити роботодавця для негайного введення в дію плану локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (у разі наявності).

Роботодавець або особа, яка керує виробництвом під час зміни, зобов'язані діяти згідно з планом локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, вжити першочергових заходів до рятування потерпілих і надання їм медичної допомоги, локалізації аварії, встановлення меж небезпечної зони та обмеження доступу до неї людей, збереження до прибуття комісії з розслідування аварії обстановки на місці аварії.

Роботодавець зобов'язаний негайно повідомити про аварію територіальний орган Держгірпромнагляду, орган, до сфери управління якого належить підприємство, відповідну місцеву держадміністрацію, орган з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, прокуратуру за місцем виникнення аварії і відповідний профспілковий орган, а у разі травмування або загибелі працівників також відповідний робочий орган Фонду.

Розслідування аварії, під час якої сталися нещасні випадки, проводиться з урахування вимог цього Порядку.

У разі коли Кабінетом Міністрів України не прийнято спеціального рішення щодо розслідування аварії, під час якої не сталося нещасних випадків, розслідування проводиться відповідними комісіями, що утворюються:

- у разі настання аварії першої категорії – центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належить підприємство, чи місцевою держадміністрацією за погодженням з відповідними органами державного нагляду за охороною праці та МНС;
- у разі настання аварії другої категорії – керівником органу, до сфери управління якого належить підприємство, чи місцевою держадміністрацією за погодженням з Держгірпромнаглядом та МНС.

Головою комісії з розслідування аварії призначається представник органу, до сфери управління якого належить підприємство, або представник територіального органу Держгірпромнагляду чи МНС.

У ході розслідування комісія з розслідування аварії:

1) визначає:

- масштаб аварії;
- необхідність утворення експертної комісії, яка встановлює обставини і причини аварії, процесу, що призвели до аварії, розробляє план заходів щодо запобігання подібним аваріям та у разі потреби готує пропозиції стосовно коригування нормативної та проектної документації;

2) підтверджує факти порушення вимог законів та інших нормативно – правових актів про охорону праці, встановлює осіб, що несуть відповідальність за

виникнення аварії, розробляє план заходів щодо ліквідації її наслідків та запобігання подібним аваріям.

Комісія з розслідування аварії зобов'язана протягом десяти робочих днів провести розслідування обставин і причин аварії та скласти акт за формою Н-5.

Залежно від масштабу аварії у разі потреби зазначений строк може бути продовжений органом, який утворив комісію з розслідування аварії, з метою проведення додаткових досліджень або експертизи.

За результатами розслідування аварії роботодавець видає наказ, яким на підставі висновків відповідної комісії затверджує план заходів щодо запобігання подібним аваріям і згідно із законодавством притягає до відповідальності працівників за порушення вимог законодавства про охорону праці.

Роботодавець згідно з вимогами законодавства з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та про охорону праці затверджує:

- план заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, у якому зазначаються відомості про можливі аварії та інші надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, прогнозуються наслідки, передбачаються сили і засоби для їх ліквідації, а також строки виконання таких заходів;
- план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, в якому зазначаються відомості про всі можливі аварії та інші надзвичайні ситуації, дії посадових осіб і працівників підприємства у разі їх виникнення, обов'язки особового складу аварійно-рятувальних служб або працівників інших підприємств, які залучаються до ліквідації наслідків аварій (надзвичайних ситуацій).

Матеріали розслідування аварії складаються з документів, зазначених у пункті 50 цього Порядку, а також доповідної записки про роботу аварійно-рятувальних служб або підрозділів державної пожежної охорони, якщо вони залучалися до ліквідації наслідків аварії.

Друкування, тиражування і оформлення в необхідній кількості матеріалів розслідування аварії проводить підприємство, де сталася аварія, яке у п'ятиденний строк після закінчення розслідування надсилає їх прокуратурі та органам, представники яких брали участь у її розслідуванні.

У разі розслідування аварії, що не спричинила нещасних випадків, примірник акта за формою Н-5 зберігається на підприємстві до завершення вжиття заходів, визначених комісією, але не менш як два роки.

Роботодавець зобов'язаний проаналізувати причини виникнення аварії та розробити план заходів щодо запобігання подібним аваріям у строк, зазначений комісією з розслідування аварії в акті спеціального розслідування нещасного випадку (аварії).

У разі коли аварія сталася через проектні недоробки або конструктивні недоліки устаткування, для участі в роботі комісії з розслідування аварії залучаються представники підприємства – розробника такого устаткування.

Роботодавець зобов'язаний надіслати підприємству – розробникові і виготовлювачеві устаткування обгрунтовані рекламації, їх копії – органам управління підприємств, у разі їх відсутності – місцевій держадміністрації.

Облік аварій першої і другої категорії ведуть підприємства і органи державного управління охороною праці та органи державного нагляду за охороною праці і реєструють їх у журналі .

Форми державної статистичної звітності щодо виникнення аварій затверджує Держгірпромнагляд.

Письмову інформацію про вжиття заходів, визначених комісією з розслідування аварії, роботодавець подає у зазначені в акті за формою Н-5 строки організаціям, представники яких брали участь у розслідуванні.

Контроль за своєчасним та об'єктивним проведенням розслідування, документальним оформленням та обліком аварій, вжиттям заходів до усунення їх причин здійснюють органи державного управління охороною праці та органи державного нагляду за охороною праці.

(найменування лікувально-
профілактичного закладу,

ініціали та прізвище керівника)

ЕКСТРЕНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ
про звернення потерпілого щодо настання
нещасного випадку на виробництві

1. Прізвище, ім'я та по батькові потерпілого _____

2. Вік (повних років) _____
3. Місце проживання _____
4. Найменування і місцезнаходження підприємства, де працює
потерпілий _____
5. Попередній діагноз _____
6. Дата: травмування (захворювання, отруєння) ____ 20__ р.
встановлення діагнозу ____ 20__ р.
госпіталізації ____ 20__ р.
7. Місце госпіталізації _____
(найменування
лікувально-профілактичного закладу)

8. Небезпечний, шкідливий виробничий фактор, який спричинив
травмування (захворювання, отруєння) _____

9. Дата і час передачі первинної інформації
____ 20__ р. ____ год. ____ хв.

(посада особи, яка (підпис) (ініціали та прізвище)
надіслала повідомлення)

(посада особи, яка (підпис) (ініціали та прізвище)
надіслала повідомлення)

ПОВІДОМЛЕННЯ
про нещасний випадок

1. Дата і час настання нещасного випадку _____
2. Найменування підприємства та органу виконавчої влади, до сфери управління якого воно належить _____

3. Код підприємства згідно з:
ЄДРПОУ _____
КВЕД (класифікація видів економічної діяльності) _____
КОАТУУ (класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України) _____
КОПФГ (класифікація організаційно-правових форм господарювання) _____
КОДУ (класифікація органів державного управління) _____

4. Місцезнаходження та телефон підприємства, працівником якого є потерпілий _____

5. Місце, де стався нещасний випадок (виробництво, цех, дільниця, приміщення тощо), і його стисла характеристика _____

6. Відомості про потерпілого (потерпілих):
прізвище, ім'я та по батькові _____
характер травм _____
дата смерті _____
місце роботи _____
професія _____
дата народження (число, місяць, рік) _____
загальний стаж роботи _____
стаж роботи за професією (посадою) _____
сімейний стан _____
прізвище, ім'я та по батькові дітей із зазначенням року їх народження _____

7. Стислий опис обставин і ймовірні причини нещасного випадку (згідно з класифікатором, зазначеним у додатку 4 до Порядку проведення розслідувань та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві) _____

8. Ініціали та прізвище державного інспектора з охорони праці, який здійснює державний нагляд на підприємстві, де стався нещасний випадок

9. Ініціали та прізвище страхового експерта Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, закріпленого за підприємством, де стався нещасний випадок

10. Дата і час передачі інформації _____

11. Посада, ініціали та прізвище особи, яка передала інформацію _____

12. Причина несвоєчасної передачі інформації _____

керівник підприємства,
установи, організації,
який надіслав повідомлення)

(підпис)

(ініціали та прізвище)

М.П.

ЗАТВЕРДЖУЮ

_____ (посада роботодавця або керівника органу,

_____ який утворив комісію з розслідування

_____ (спеціального розслідування)

_____ нещасного випадку (аварії)

_____ (підпис) _____ (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.

М.П.

АКТ

проведення розслідування (спеціального розслідування)
нещасного випадку (аварії), що стався (сталася)

_____ 20__ р. о ____ год. ____ хв.

На _____

(найменування підприємства, код згідно з ЄДРПОУ,

_____ найменування органу, до сфери управління якого належить
підприємство)

_____ (дата складення акта)

_____ (місце складення акта)

Комісія, утворена наказом від _____ 20__ р. N _____

(найменування органу, який утворив комісію з розслідування
(спеціального розслідування) нещасного випадку (аварії)

у складі голови _____

(прізвище, ім'я
та по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

членів комісії _____

(прізвище, ім'я
та по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

та за участю _____

(прізвище, ім'я
та по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

провела з _____ 20__ р. по _____ 20__ р.

Розслідування (спеціальне розслідування) нещасного випадку

(аварії), що стався (сталася) _____

(місце нещасного випадку (аварії),

_____ кількість потерпілих, у тому числі із смертельним наслідком)

Роботу комісії продовжено згідно з наказом від

_____ 20__ р. N _____

у зв'язку з _____

(зазначаються підстави для продовження строку
проведення розслідування)

1. Відомості про потерпілого (потерпілих)

(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження,

домашня адреса, професія (посада), загальний стаж роботи,

у тому числі на підприємстві, за професією;

дата проходження навчання, інструктажу, перевірки знань з охорони праці,

попереднього та періодичного медичного огляду, професійного добору;

наслідки нещасного випадку, діагноз, який встановив

лікувально-профілактичний заклад)

(відомості про членів сім'ї, які перебувають на утриманні

потерпілого, у разі нещасного випадку із смертельним наслідком –

прізвище, ім'я та по батькові, рік народження,

ступінь родинного зв'язку, рід занять)

2. Характеристика підприємства, об'єкта,
дільниці та місця, де стався нещасний випадок (сталася аварія)

(стисла характеристика підприємства, об'єкта, дільниці та місця,

де стався нещасний випадок (сталася аварія), із зазначенням

відомостей про затверджений та фактичний режим роботи

підприємства, об'єкта (устаткування) до настання нещасного

випадку (аварії) (стан об'єкта (дільниці),

устаткування (конструкцій) і матеріалів

перед нещасним випадком (аварією);

висновок про їх відповідність нормативним вимогам)

(відомості про аналогічні нещасні випадки (аварії),

що сталися на підприємстві)

(опис організації процесу охорони праці на підприємстві

та її недоліків (зазначаються тільки у разі групового

нещасного випадку та нещасного випадку із смертельним наслідком)

3. Обставини, за яких стався нещасний випадок (сталася аварія)

(опис подій, що сталися, робіт, що проводилися до настання

нещасного випадку (аварії), їх процесу з початку зміни

із зазначенням керівника робіт, його вказівок,

дій потерпілого (потерпілих) та інших осіб, причетних до настання

нещасного випадку (аварії) (послідовний виклад подій

із зазначенням небезпечних та шкідливих виробничих факторів,

які впливали на потерпілого (потерпілих), перелік машин,

інструментів, устаткування, експлуатація яких призвела

до нещасного випадку, небезпечних умов і дій потерпілого

(потерпілих) або інших осіб, характеру аварії)

(перелік заходів, вжитих для ліквідації наслідків

нещасного випадку (аварії), надзвичайної ситуації або плану

локалізації аварійних ситуацій, висновки експертизи

(якщо проводилась), (відомості про осіб, що є свідками

нещасного випадку, із зазначення їх прізвищ, імен та по батькові,

постійного місця проживання)

4. Причини настання нещасного випадку (аварії)

(основні технічні, організаційні та психофізіологічні причини

настання нещасного випадку (аварії), включаючи перевищення

гранично допустимого рівня небезпечних і шкідливих

виробничих факторів, невідповідність засобів колективного,

індивідуального та медичного захисту встановленим

вимогам та їх недостатність (якщо це вплинуло на подію)

(узагальнені результати проведеної органами державного

нагляду за охороною праці та іншими органами перевірки стану

охорони праці на підприємстві, які безпосередньо стосуються

нешасного випадку (у разі настання групового нещасного випадку

та нещасного випадку із смертельним наслідком)

5. Заходи щодо усунення причин настання нещасного випадку (аварії)

(заходи щодо усунення безпосередніх причин настання

нешасного випадку, запобігання подібним нещасним випадкам,

а також ліквідації наслідків аварії (у разі потреби)

6. Висновок комісії

(нешасний випадок визнано (не визнано) таким, що пов'язаний

з виробництвом, із зазначенням відповідного пункту Порядку

проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків,

професійних захворювань і аварій на виробництві)

(складається акт за формою Н-1 (у разі, коли випадок визнано
таким, що пов'язаний з виробництвом),

картка за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного

захворювання чи отруєння)

(відомості про осіб, у тому числі потерпілого, працівників іншого

підприємства або сторонніх осіб, дії або бездіяльність яких

призвели до настання нещасного випадку (аварії),

перелік порушень вимог законодавства про охорону праці, посадових

інструкцій тощо (із зазначенням статей, розділів, пунктів)

(пропозиції щодо притягнення до відповідальності осіб, дії або

бездіяльність яких призвели до настання нещасного випадку (аварії)

(дані про зустріч членів комісії з потерпілими або членами

їх сімей чи уповноваженими особами, які представляють їх інтереси,

з метою розгляду питань щодо розв'язання соціальних проблем,

які виникли внаслідок нещасного випадку, пропозиції щодо їх

розв'язання відповідними органами, роз'яснення потерпілим

або членам їх сімей чи уповноваженим особам, які представляють

їх інтереси, прав у зв'язку з настанням нещасного випадку)

7. Перелік матеріалів, що додаються

Голова комісії _____
(підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

Члени комісії _____
(підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

Примітки:

1. У пункті 1 у разі настання групового нещасного випадку зазначаються відомості про кожного потерпілого.

Відомості про членів сім'ї, які перебувають на утриманні потерпілого, можуть бути викладені у формі таблиці.

2. У пункті 2, якщо нещасний випадок стався внаслідок аварії, зазначаються категорія аварії, обсяги втрати продукції (у натуральному виразі та у гривнях), розмір матеріальних втрат, спричинених аварією (у гривнях).

3. У пункті 4 після викладення кожної причини відзначається, які вимоги законодавства про охорону праці та захист населення і територій від надзвичайних ситуацій, інструкцій з безпечного проведення робіт і посадових інструкцій порушено (із зазначенням статті, розділу, пункту тощо).

4. У пункті 5 зазначаються заходи щодо усунення причин настання нещасного випадку (аварії), які можуть бути викладені у формі таблиці, із зазначенням строків і відповідальних за їх виконання.

ЗАТВЕРДЖУЮ

_____ (посада роботодавця або керівника

_____ органу, який утворив комісію

_____ з розслідування нещасного випадку)

_____ (підпис) (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.

М.П.

АКТ N _____

про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом

_____ (прізвище, ім'я та по батькові потерпілого,

_____ його місце проживання)

1. Дата і час настання нещасного випадку

| |

_____ (число, місяць, рік,

| |

_____ годин, хвилин)

| |

2. Найменування підприємства, працівником якого є потерпілий _____

| |

Місцезнаходження підприємства, працівником якого є потерпілий:

| |

Автономна Республіка Крим, область, місто _____

| |

район _____

| |

населений пункт _____

| |

Орган, до сфери управління якого належить підприємство _____

| |

Реєстраційні відомості про підприємство (страхувальника) як платника єдиного внеску на загальнообов'язкове державне

соціальне страхування:

| |

реєстраційний номер страхувальника _____

| |

дата реєстрації _____	_____
найменування основного виду діяльності та його код згідно з КВЕД _____	_____
встановлений клас професійного ризиків виробництва _____	_____
Найменування і місцезнаходження підприємства, де стався нещасний випадок _____	_____
Цех, дільниця, місце, де стався нешасний випадок _____	_____
3. Відомості про потерпілого:	_____
стать _____	_____
число, місяць, рік народження _____	_____
професія (посада) _____	_____
розряд (клас) _____	_____
загальний стаж роботи _____	_____
стаж роботи за професією (посадою) _____	_____
ідентифікаційний код _____	_____
4. Проведення навчання та інструктажу з питань охорони праці: навчання за професією чи роботою, під час виконання якої стався нещасний випадок	_____
_____	_____
<i>(число, місяць, рік)</i>	_____
проведення інструктажу:	_____
вступного _____	_____
<i>(число, місяць, рік)</i>	_____
первинного _____	_____
<i>(число, місяць, рік)</i>	_____
повторного _____	_____
<i>(число, місяць, рік)</i>	_____

цільового _____
(число, місяць, рік)

перевірка знань за професією чи видом роботи,
під час виконання якої стався нещасний випадок
(для робіт підвищеної небезпеки) _____
(число, місяць, рік)

Робота в умовах дії шкідливих або небезпечних факторів _____

5. Проходження медичного огляду:
попереднього _____
(число, місяць, рік)

періодичного _____
(число, місяць, рік)

6. Обставини, за яких стався нещасний випадок _____

Вид події _____
(згідно з класифікатором, зазначеним
у цьому додатку)

Шкідливий або небезпечний
фактор та його значення _____

7. Причини настання нещасного випадку:
основна _____

супутні _____

8. Устаткування, машини, механізми, транспортні засоби,
інструменти і пристосування, експлуатація яких призвела до
настання нещасного випадку _____
(найменування, тип, марка,

рік випуску, підприємство-виробник,

дата останнього випробування (якщо воно проводилося)

9. Діагноз згідно з листком
непрацездатності або довідкою
лікувально-профілактичного закладу _____

Перебування потерпілого в стані алкогольного чи
наркотичного сп'яніння згідно з медичним
висновком _____
(так, ні або не визначалося)

10. Особи, які допустили порушення вимог

законодавства про охорону праці, або орган,
який проводить розслідування _____

(прізвище, ім'я та по батькові,

професія, посада, підприємство, порушення вимог

законодавства про охорону праці із зазначенням статей, розділів,

пунктів тощо, найменування відповідного органу,

який проводить розслідування)

11. Свідки нещасного випадку _____

(прізвище, ім'я та по батькові,

постійне місце проживання)

12. Заходи щодо усунення причин настання нещасного випадку:

|Порядковий |Найменування | Строк | Виконавець |Відмітка про|
| номер | заходу | виконання | | виконання |

Голова комісії
з розслідування
нещасного випадку _____

(посада)

(підпис)

(ініціали
та прізвище)

Члени комісії _____

(посада)

(підпис)

(ініціали
та прізвище)

(посада)

(підпис)

(ініціали
та прізвище)

_____ 20__ р.

Примітки:

1. Акт складається з текстової і кодової частин, які заповнюються відповідно до міжгалузевих та галузевих класифікаторів з використанням установлених термінів.

Коди зазначаються в клітинках обов'язково.

2. У пункті 1:

у першому рядку число та місяць кодуються відповідно до їх порядкових номерів, а рік - двома останніми цифрами, наприклад, дата "1 грудня 2010 р." кодується так: | 0 | 1 | 1 | 2 | 1 | 0 |;

у другому рядку зазначається і кодується час, коли стався нещасний випадок, наприклад, час "22 год. 30 хв." кодується так: | 2 | 2 | 3 | 0|.

3. У пункті 2 кодується: найменування підприємства відповідно до ЄДРПОУ;

Порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах

(затверджено наказом Міністерства Освіти і науки України №616-2001р.)

Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки N 773 (від 05.07.2004) поширюється на вищі, професійно-технічні, загальноосвітні, дошкільні, позашкільні навчальні заклади, заклади післядипломної освіти незалежно від форм власності й підпорядкування. Положення встановлює єдиний порядок розслідування та обліку нещасних випадків, що сталися з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах на території України.

Розслідуванню підлягають нещасні випадки, які трапилися з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами і призвели до погіршення стану здоров'я (втрати працездатності) не менше ніж на один день згідно з медичним висновком, а саме:

- раптові погіршення здоров'я, травми, у тому числі травми через нанесення тілесних пошкоджень, нанесених іншою особою,
- отруєння, теплові удари, опіки, обмороження, утоплення,
- ураження електричним струмом, блискавкою,
- ушкодження, отримані внаслідок аварій, пожеж, стихійного лиха (землетруси, зсуви, повені, урагани та інші надзвичайні події),
- контакту з тваринами тощо (далі - нещасні випадки).

Розслідуванню підлягають нещасні випадки, що сталися:

- під час проведення навчальних занять, у тому числі лекцій, уроків, занять з допризовної підготовки, лабораторних занять, спортивних, гурткових, позааудиторних, позакласних, позашкільних заходів, інших занять та в перервах між ними відповідно до навчальних, виробничих і наукових планів;
- під час проведення позакласних, позашкільних, позааудиторних та інших заходів у вихідні, святкові та канікулярні дні, якщо ці заходи здійснюються під безпосереднім керівництвом працівника даного навчального закладу (викладача, вчителя, вихователя, класного керівника, майстра виробничого навчання тощо) або особи, яка призначена наказом керівника навчального закладу за його згодою;
- під час занять з трудового і професійного навчання, проведення професійних, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, виробничої та навчальної практики, які проводяться відповідно до навчальних планів у навчальних закладах або на дільницях (територіях), що їм належать;
- під час перебування (відпочинку) у студентських загонах, таборах праці і відпочинку (оздоровчих), шкільних лісництвах, на навчально-дослідних ділянках тощо;
- під час проведення спортивних змагань, тренувань, оздоровчих заходів, екскурсій, походів, експедицій, організованих навчальним закладом у встановленому порядку;
- під час перевезень вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів до місця проведення заходів і назад, а також у разі організованого прямування їх на запланований захід на транспорті або пішки.

Погіршення стану здоров'я (втрата працездатності) унаслідок нещасного випадку встановлює та засвідчує лікувально-профілактичний заклад.

За результатами розслідування нещасного випадку під час навчально-виховного процесу складається акт за формою Н-Н

Відповідальність за правильне і своєчасне розслідування і облік нещасних випадків, складання акта за формою Н-Н, розроблення і виконання заходів щодо усунення причин нещасного випадку несе керівник навчального закладу.

У випадках відмови адміністрації навчального закладу від складання акта за формою Н-Н, а також у разі незгоди потерпілого (його батьків або особи, яка представляє інтереси потерпілого) зі змістом акта за формою Н-Н конфлікт розглядає орган управління освітою вищого рівня у термін не більше десяти днів з моменту подання письмової заяви.

Лікувально-профілактичний заклад, куди доставлено вихованця (учня, студента, курсанта, слухача, аспіранта), постраждалого внаслідок нещасного випадку, що стався під час навчально-виховного процесу, зобов'язаний на запит керівника навчального закладу видати медичний висновок про характер ушкоджень.

Після закінчення строку лікування потерпілого (потерпілих) керівник навчального закладу направляє до органу управління освітою, іншого органу виконавчої влади, засновника (власника), якому належить навчальний заклад, повідомлення про наслідки нещасного випадку (додаток 2).

Нещасні випадки, що сталися з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами в побуті розслідуються і беруться на облік згідно з Порядком розслідування та обліку нещасних випадків не виробничого характеру, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2001 р. N 270).

Особи, що допустили порушення або невиконання вимог цього Положення, притягаються до відповідальності згідно із законодавством.

Повідомлення про нещасні випадки, їх розслідування та облік.

Про кожний нещасний випадок, який стався з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем, аспірантом, потерпілий або свідок нещасного випадку негайно сповіщає безпосередньо керівника навчального закладу, який зобов'язаний:

- терміново організувати першу долікарську медичну допомогу потерпілому, у разі необхідності - його доставку до лікувально-профілактичного закладу,
- до прибуття комісії з розслідування зберегти обстановку на місці в тому стані, в якому вона була на момент події (якщо це не загрожує життю і здоров'ю тих, хто оточує, і не призведе до більш тяжких наслідків).

Про нещасний випадок, що трапився під час далеких походів, екскурсій або інших заходів поза територією району (міста), керівник заходу, що проводиться, негайно повідомляє також орган управління освітою за місцем події.

Керівник навчального закладу зобов'язаний негайно вжити заходів щодо усунення причин, що викликали нещасний випадок, повідомити батькам потерпілого (особі, яка представляє його інтереси) і зробити запит висновку з лікувально-профілактичного закладу про характер і тяжкість ушкодження потерпілого.

Керівник навчального закладу, одержавши повідомлення про нещасний випадок, наказом призначає комісію з розслідування у такому складі:

- голова :- заступник керівника навчального закладу;
- члени :представник служби охорони праці навчального закладу або особа, на яку наказом керівника покладено ці обов'язки;представники відповідного профспілкового органу або уповноважені трудового колективу, якщо потерпілий не є членом профспілки.

Комісія з розслідування нещасного випадку зобов'язана:

- протягом трьох діб провести розслідування нещасного випадку, з'ясувати обставини і причини, розробити заходи щодо усунення причин нещасного випадку, визначити відповідальних за це осіб;
- виявити і опитати свідків та осіб, які допустили порушення нормативних актів, отримати пояснення у потерпілого;
- скласти акт про нещасний випадок за формою Н-Н (додаток 1) у п'яти примірниках і направити на затвердження керівнику навчального закладу.

До акта додаються пояснення свідків, потерпілого та інші документи, що характеризують стан місця, де стався нещасний випадок, наявність шкідливих і небезпечних факторів, медичний висновок про стан здоров'я потерпілого в результаті нещасного випадку тощо.

Керівник навчального закладу протягом 3-х діб після закінчення розслідування затверджує акти форми Н-Н, з яких по одному примірнику направляє:

- потерпілому або особі, яка представляє його інтереси;
- до підрозділу, де стався нещасний випадок;
- начальнику служби охорони праці або особі, на яку покладено ці обов'язки (відповідальному);
- до архіву навчального закладу;
- до органу управління освітою за місцем навчання потерпілого (копія - міністерству, засновнику (власнику), до сфери управління якого належить навчальний заклад).

Акт форми Н-Н підлягає зберіганню в архіві органу управління освітою, навчального закладу протягом 55 років. Інші примірники акта та його копії зберігаються до здійснення всіх запланованих у ньому заходів, але не менше ніж п'ять років.

Нещасний випадок, про який потерпілий за відсутності свідків не повідомив керівника навчального закладу або наслідки від якого виявилися не зразу, розслідується протягом місяця з дня одержання письмової заяви потерпілого (його батьків або особи, яка представляє його інтереси). У цьому разі питання про складання акта за формою Н-Н вирішується комісією з розслідування після всебічної перевірки заяви про нещасний випадок, що стався, з урахуванням усіх обставин, медичного висновку про характер травми, можливої причини її походження, свідчень учасників та інших доказів. Одержання медичного висновку покладається на керівника навчального закладу.

Нещасний випадок, що стався на підприємстві, в установі, організації з учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами навчальних закладів під час проходження ними виробничої практики або виконання робіт на підприємстві, в установі, організації під керівництвом його посадових осіб, розслідується спільно з представником навчального закладу згідно з Порядком розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2011р. №1232

Нещасний випадок, що стався на підприємстві, в установі, організації з учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами навчальних закладів, які проходять практику або виконують роботу під керівництвом вчителя, викладача, майстра виробничого навчання на дільниці, виділеній підприємством для цієї мети, розслідується органом управління освітою, якому підпорядкований цей навчальний заклад, або засновником (власником) навчального закладу спільно з представником підприємства, установи, організації, оформляється актом за формою Н-Н і береться на облік органом управління освітою, навчальним закладом. Один примірник затвердженого акта форми Н-Н направляється за місцем навчання потерпілого, другий - за підпорядкованістю до органу управління освітою або засновнику (власнику) навчального закладу.

Нещасний випадок, який стався під час проведення далеких походів, екскурсій, експедицій, розслідується комісією органу управління освітою, на території якого стався нещасний випадок. У разі неможливості прибути на місце пригоди представника навчального закладу, з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем якого стався нещасний випадок, до складу комісії включається представник однієї з установ, підвідомчих органу управління освітою, що проводить розслідування. Матеріали розслідування, у тому числі акти за формою Н-Н, направляються до органу управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу, засновнику (власнику) навчального закладу.

Усі нещасні випадки, оформлені актами за формою Н-Н, реєструються органом управління освітою, навчальним закладом у журналі реєстрації нещасних випадків, що сталися з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами (додаток 3).

За результатами розслідування не складаються акти за формою Н-Н і не беруться на облік нещасні випадки, що сталися з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами:

- унаслідок вживання алкоголю, наркотичних або інших психотропних речовин, а також унаслідок їх дії (асфікція, інсульт, зупинка серця тощо) за наявності медичного висновку, якщо це не викликано застосуванням цих речовин у навчально-виховному процесі або порушенням вимог безпеки щодо їх зберігання і транспортування, або якщо потерпілий, який перебував у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, був відсторонений від роботи, навчання;
- під час скоєння крадіжок або інших злочинів, якщо ці дії зафіксовані і на них є офіційний висновок суду або прокуратури;
- у разі природної смерті або самогубства.

Спеціальне розслідування нещасних випадків.

Спеціальному розслідуванню підлягають нещасні випадки:

- групові (одночасно з двома і більше потерпілими);
- із смертельним наслідком.

Про груповий нещасний випадок, нещасний випадок із смертельним наслідком керівник навчального закладу зобов'язаний негайно повідомити:

- батьків потерпілого або особу, яка представляє його інтереси;
- лікувально-профілактичний заклад за місцем, де стався нещасний випадок (у разі виявлення отруєнь - місцеву санітарно-епідеміологічну службу);
- орган управління освітою, інший центральний орган виконавчої влади, засновника (власника), якому підпорядкований навчальний заклад;

- прокуратуру, орган внутрішніх справ за місцем, де стався нещасний випадок.

Про кожний груповий нещасний випадок, а також нещасний випадок із смертельним наслідком орган управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу протягом доби повідомляє Міністерство освіти і науки України та надсилає матеріали спеціального розслідування в 3-денний термін після закінчення розслідування.

Повідомлення передається телеграфом, телефоном або іншим засобом зв'язку (додаток 4).

Такі самі повідомлення надсилаються, якщо смерть потерпілого настала під час тимчасового звільнення від занять у навчальному закладі в установленому порядку. У таких випадках спеціальне розслідування здійснюється з використанням матеріалів раніше проведеного розслідування.

Про груповий нещасний випадок, нещасний випадок із смертельним наслідком, що стався під час далеких походів, екскурсій або інших заходів поза територією району (міста), керівник заходу, що проводиться, негайно повідомляє орган управління освітою, прокуратуру за місцем події, керівника закладу освіти, де навчається потерпілий.

Спеціальне розслідування нещасного випадку, під час якого загинуло від 1 до 4 осіб або травмовано до 10 осіб, проводиться комісією із спеціального розслідування, яка призначається наказом керівника органу управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу, за участю представника Міністерства освіти і науки України.

Спеціальне розслідування нещасного випадку, під час якого загинуло 5 і більше осіб або травмовано 10 і більше осіб, проводиться комісією із спеціального розслідування, призначеною наказом Міністерства освіти і науки України.

Нещасні випадки з особливо тяжкими наслідками (у разі загибелі 5 і більше осіб або травмування 10 і більше осіб) розглядаються на засіданні колегії Міністерства освіти і науки України.

До складу комісії із спеціального розслідування групового нещасного випадку і випадку із смертельним наслідком входять:

- голова - керівник (заступник) органу управління освітою (у разі загибелі 5 і більше осіб або травмування 10 і більше осіб) або керівник (заступник) навчального закладу (у разі загибелі від 1 до 4 осіб або травмування до 10 осіб);
- члени - керівник (заступник) навчального закладу, начальник (працівник) служби охорони праці, представник педагогічного колективу, представник Міністерства освіти і науки України, представник профспілки, членами якої є потерпілі.

Залежно від конкретних умов (кількості загиблих, характеру і можливих наслідків аварії тощо) до складу комісії можуть бути включені представники органів державного нагляду за охороною праці, пожежного нагляду, органів охорони здоров'я, спеціалісти відповідного штабу цивільної оборони та реагування на надзвичайні ситуації та інших органів.

Члени комісії із спеціального розслідування мають право одержувати письмові та усні пояснення від працівників навчального закладу та свідків події або проводити їх опитування.

Члени комісії із спеціального розслідування повинні зустрітися з потерпілими або членами їх сімей, розглянути і вирішити на місці соціальні питання або внести

пропозиції про їх вирішення відповідним органам, а також дати роз'яснення потерпілим (сім'ям) щодо їх прав відповідно до законодавства.

Комісія із спеціального розслідування протягом 10 днів розслідує нещасний випадок і складає акт спеціального розслідування (додаток 5), оформляє інші необхідні документи і матеріали. За потреби встановлений термін розслідування може бути продовжений органом, який утворив комісію із спеціального розслідування.

Копії актів спеціального розслідування і форми Н-Н (на кожного потерпілого окремо) та наказ керівника навчального закладу за результатами розслідування нещасного випадку направляються до органу управління освітою за підпорядкованістю, який зобов'язаний один примірник направити до Міністерства освіти і науки України, іншого органу центральної виконавчої влади, засновника (власника), якому підпорядкований навчальний заклад.

До матеріалів спеціального розслідування відносяться:

- копія наказу про створення комісії із спеціального розслідування;
- акт спеціального розслідування;
- копія акта за формою Н-Н на кожного потерпілого окремо;
- плани, схеми і фотознімки місця події;
- протоколи опитувань, пояснення свідків нещасного випадку та інших причетних осіб, а також посадових осіб, відповідальних за дотримання вимог норм і правил з охорони праці;
- витяг з журналу про проходження потерпілим навчання та інструктажів з охорони праці, безпеки життєдіяльності;
- медичний висновок про характер і тяжкість ушкоджень, що заподіяні потерпілому, або причини його смерті;
- висновок експертної комісії (якщо така була створена) про причини нещасного випадку, результати лабораторних та інших досліджень, експериментів, аналізів тощо.

На вимогу комісії із спеціального розслідування адміністрація зобов'язана:

- запросити для участі в розслідуванні нещасного випадку спеціалістів-експертів, з яких може створюватись експертна комісія;
- зробити фотознімки пошкодженого об'єкта, місця нещасного випадку та подати інші необхідні документи;
- провести технічні розрахунки, лабораторні дослідження, випробування та інші роботи;
- надати транспортні засоби та засоби зв'язку, необхідні для роботи комісії з розслідування;
- забезпечити друкування, розмноження у необхідній кількості матеріалів спеціального розслідування.

Експертна комісія створюється за розпорядженням голови комісії із спеціального розслідування. Питання, які вимагають експертного висновку, і матеріали з висновками експертної комісії оформляються письмово.

Навчальний заклад, де стався нещасний випадок, компенсує витрати, пов'язані з діяльністю комісії та залученням до її роботи спеціалістів. Відшкодування витрат на відрядження працівників, які є членами комісії або залучені до її роботи, навчальний заклад здійснює відповідно до законодавства.

Голова комісії, яка проводила спеціальне розслідування нещасного випадку, у п'ятиденний термін після його закінчення направляє матеріали до прокуратури за місцем, де стався груповий нещасний випадок або випадок із смертельним наслідком.

Керівник навчального закладу, органу управління освітою, якому підпорядкований навчальний заклад, зобов'язаний у п'ятиденний термін розглянути матеріали спеціального розслідування нещасного випадку і видати наказ про вжиття запропонованих комісією із спеціального розслідування заходів щодо запобігання подібним випадкам, а також притягти до відповідальності осіб, які допустили порушення законодавчих та нормативних актів з охорони праці, вимог безпеки проведення навчально-виховного процесу.

Про виконання зазначених заходів керівник навчального закладу письмово повідомляє орган управління освітою за підпорядкованістю.

Міністерство освіти і науки України після одержання матеріалів спеціального розслідування повинно розглянути обставини і причини смертельного або групового нещасного випадку і за результатами розгляду розробити заходи щодо запобігання подібним випадкам.

Відомості про всі нещасні випадки за підсумками року, оформлені актами за формою Н-Н, узагальнюються у звіті (додаток 6) і з пояснювальною запискою (стислим аналізом причин і та видів подій, що призвели до нещасних випадків) надсилаються навчальним закладом до місцевого органу управління освітою (первинний звіт), іншому органу центральної виконавчої влади, засновнику (власнику), якому належить навчальний заклад; органи управління освітою на місцях складають зведений звіт, який надсилають органам управління освітою за підпорядкованістю.

Керівник навчального закладу несе відповідальність за достовірність зазначених у звіті відомостей відповідно до законодавства.

Якщо у звітному періоді настала смерть потерпілого від нещасного випадку, що стався минулого року, то у звіті за минулий період цей випадок мав бути зарахований до загальної кількості потерпілих, а у звітному періоді - тільки до потерпілих із смертельним наслідком.

Навчальний заклад, Міністерство освіти і науки України, інші центральні органи виконавчої влади, органи управління освітою, засновник (власник), якому підпорядкований навчальний заклад, проводять аналіз причин нещасних випадків, що трапились, розробляють заходи щодо запобігання, заслуховують на засіданнях колегій, нарадах стан травматизму серед учасників навчально-виховного процесу.

Контроль за правильним і своєчасним розслідуванням і обліком нещасних випадків, що трапились з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами під час навчально-виховного процесу, а також за виконанням заходів щодо усунення причин нещасних випадків здійснюють Міністерство освіти і науки України, інші центральні органи виконавчої влади, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, органи управління освітою на місцях, засновники (власники), яким підпорядковані навчальні заклади.

Міністерство освіти і науки України здійснює оперативний облік загальної кількості потерпілих, у тому числі під час групових нещасних випадків та нещасних випадків із смертельним наслідком.

Форма Н-Н
ЗАТВЕРДЖУЮ

(посада, ініціали, прізвище
керівника закладу освіти)

(підпис)
"___" _____ 20__р.

Акт N _____

про нещасний випадок, що стався з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем, аспірантом навчального закладу (складається у п'яти примірниках)

1. Прізвище, ім'я та по батькові потерпілого _____

2. Стать: чоловіча, жіноча (потрібне підкреслити) _____

3. Рік народження _____

4. Навчальний заклад, клас, група, де навчається, виховується потерпілий

5. Підпорядкованість (належність) навчального закладу _____

(міністерство, інший центральний орган виконавчої влади, орган управління освітою, засновник (власник), якому підпорядкований навчальний заклад)

6. Поштовий індекс та адреса навчального закладу _____

7. Місце, де стався нещасний випадок _____

8. Прізвище, ім'я та по батькові вихователя, вчителя, викладача, керівника навчального закладу, у класі (групі) якого стався нещасний випадок _____

9. Дата проведення інструктажу, навчання з охорони праці, безпеки життєдіяльності:

інструктаж вступний _____

інструктаж первинний _____

10. Дата і час нещасного випадку _____

(година, число, місяць, рік)

11. Обставини, за яких стався нещасний випадок _____

12. Подія, що призвела до нещасного випадку _____

13. Причини нещасного випадку _____

14. Наслідки нещасного випадку _____

(смертельний чи не смертельний)

15. Перебування потерпілого в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння _____

16. Заходи щодо усунення наслідків нещасного випадку:

N N з/п	Зміст заходу	Термін виконання	Виконавець (посада, прізвище, ініціали)	Відмітка про виконання
---------	--------------	------------------	---	------------------------

17. Особи, які допустили порушення законодавчих та інших нормативних актів з охорони праці _____

(прізвище, ім'я, по батькові,

професія, посада, навчальний заклад; статті, параграфи,

пункти порушених ними законодавчих та інших нормативних актів)

18. Свідки нещасного випадку _____

(прізвище, ім'я, по батькові, рік народження)

19. Висновки лікувально-профілактичного закладу

Діагноз за довідкою лікувально-профілактичного закладу	Звільнений від навчання (відвідування) у навчальному закладі	Число днів невідвідування навчального закладу
--	--	---

Акт складено _____
(число, місяць, рік)

Голова комісії _____
(посада) (Підпис, ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(посада) (Підпис, ініціали, прізвище)

(найменування органу управління освітою, куди

направляється повідомлення, його адреса)

Повідомлення
про наслідки нещасного випадку, що стався з потерпілим

_____,
(прізвище, ім'я та по батькові)

який(а) навчається, виховується _____

(навчальний заклад)

(клас, група)

за актом форми Н-Н N _____ від "_____" _____ 20__ р.

Наслідки нещасного випадку (відповідно до п.19 акта за формою Н-Н):
потерпілий одужав, встановлена інвалідність I, II, III групи, помер (потрібне
підкреслити)

Діагноз за довідкою лікувально- профілактичної установи		Звільнений від навчання (відвідування) у навчальному закладі		Число днів невідвідування навчального закладу
---	--	---	--	--

Керівник навчального закладу _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

"_____" _____ 20__ р.

(найменування органу управління освітою,

куди надсилається повідомлення, його адреса)

Повідомлення про нещасний випадок

Дата і час, коли стався нещасний випадок _____

Найменування навчального закладу, його засновник (власник) _____

Місце, де стався нещасний випадок (аудиторія, лабораторія, клас, майстерня, підприємство, позашкільний навчальний заклад, місце проведення заходу тощо) і його коротка характеристика _____

Дані про потерпілого (потерпілих): прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, клас (група) _____

У разі групових нещасних випадків - характер травм у потерпілих _____

Обставини і можливі причини нещасного випадку _____

Дата, час передачі інформації та прізвище особи, яка передала її _____

Примітка. Міністерство освіти і науки України отримує повідомлення про нещасний випадок за підпорядкованістю протягом доби (факсом, телеграфом, телефоном тощо).

Акт

спеціального розслідування групового нещасного випадку
або нещасного випадку із смертельним наслідком,
що стався " _____ " _____ р.
о _____ годині _____ хвилин

_____ (повне найменування навчального закладу, його засновник

_____ (власник), найменування органу, до сфери управління якого належить навчальний заклад)

_____ (дата складання акта)

_____ (місце складання акта: село, район, місто, область)

Комісія, призначена наказом (розпорядженням) від _____
N _____ (найменування органу, яким призначена комісія)

у складі:
голова комісії

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

члени комісії:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

провела за період з " ____ " _____ 20__ р. до " ____ " _____ 20__ р.
спеціальне розслідування нещасного випадку, який стався

_____ (указується місце події та кількість потерпілих,
у тому числі зі смертельним наслідком)

1. Відомості про потерпілого (потерпілих).

Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, клас, група, навчальний заклад, час проходження навчання, інструктажу, перевірки знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Якщо розслідується груповий нещасний випадок, то у розділі 1 акта спеціального розслідування зазначаються відомості на кожного потерпілого окремо.

2. Обставини нещасного випадку.

Нещасний випадок стався під час _____
(захід, що проводився)

Описуються всі події, що відбувалися, та роботи, що проводилися до настання нещасного випадку. Зазначається, як проходив навчально-виховний процес, хто керував цим процесом, що сталося з потерпілим. Викладається послідовність подій, наводяться небезпечні і шкідливі фактори, які могли вплинути на потерпілого, описуються дії потерпілого та інших осіб, причетних до нещасного випадку. Зазначається характер травми, ступінь її важкості, попередній діагноз і заходи, вжиті для надання першої допомоги потерпілому.

3. Причини нещасного випадку

Наводяться основні технічні та організаційні причини нещасного випадку, включаючи перевищення гранично допустимих норм небезпечних і шкідливих факторів, якщо вони вплинули на подію (допуск до роботи ненавчених або непроінструкованих осіб, несправність обладнання, машин, механізмів, відсутність керівництва, нагляду за проведенням навчально-виховного процесу). Після кожної причини вказуються, які конкретні вимоги законодавства і нормативних актів про охорону праці, інструкцій з безпечного ведення робіт, посадових інструкцій були порушені (з посиланням на відповідні статті, розділи, пункти).

Зазначаються узагальнені результати проведеної перевірки стану охорони праці у закладі.

4. Заходи щодо усунення причин нещасного випадку.

Заходи, запропоновані комісією, повинні складатися із:

- заходів щодо ліквідації наслідків події (у разі потреби);
- заходів щодо усунення безпосередніх причин травмування і запобігання подібним випадкам у подальшому.

Вони можуть бути викладені у вигляді таблиці або перелічені у тексті із зазначенням змісту заходів, термінів їх виконання і посадових осіб, відповідальних за їх реалізацію.

5. Висновок комісії щодо осіб, які допустили порушення законодавчих та інших нормативних актів з охорони праці, і запропоновані заходи щодо притягнення їх до відповідальності

У цьому розділі зазначаються особи, у тому числі й потерпілий, чиї дії або бездіяльність призвели до нещасного випадку. Після викладення змісту порушення зазначаються статті, розділи, пункти законодавчих і нормативних актів з охорони праці, посадових інструкцій, які були порушені. У кінці розділу пропонуються заходи щодо притягнення до відповідальності осіб, з вини яких стався нещасний випадок.

Після висновку в акті робиться запис про те, що комісія мала зустрічі з потерпілими або батьками (особами, які представляють їх інтереси), розглянула на місці питання надання соціальної і матеріальної допомоги, роз'яснила їхні права відповідно до чинного законодавства.

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

На окремій сторінці подається перелік матеріалів, що додаються, відповідно до пункту 4.9 Положення.

Уся справа (акт спеціального розслідування і матеріали, що додаються) брошурується.

Статистична звітність

К О Д И

Фор-ми до-ку-мен-та за ДКУД	- орані-заці- скла-дача- іден-тифі-кацій-ний код ЄДРПОУ	тери- торії за КОАТУУ	галу- зі за ЗКГНГ	виду еконо- міч- ної діяль- ності за КВЕД	фор- ми ніза- ційно- право- вої форми госпо- дарю- вання за КОПФГ	орга- ніза- ційно- право- вої форми госпо- дарю- вання за КОПФГ	міністе- рства, іншого цент- рального органу виконав- чої влади за СПОДУ	органі- заці вищого рівня- іденти- фіка- ційний код ЄДРПОУ	КС	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Зразок

Форма НВ

Поштова – річна

Кому
подається _____

Подають навчальні заклади незалежно від форм власності і підпорядкування:

Ким
подається _____

1. Дошкільні, позашкільні, загальноосвітні навчальні заклади - районним (міським) управлінням (відділам) освіти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування до 15.01.

Область _____

2. Районні (міські) управління (відділи) освіти місцевих органів виконавчої влади та органів

Район
(місто) _____

місцевого самоврядування, професійно-технічні навчальні заклади – Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій до 01.02.

Населений пункт

3. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій - Міністерству освіти і науки України до 10.02.

Повна назва навчального закладу, органу управління освітою _____
Відомча належність _____

4. Вищі навчальні заклади, підпорядковані Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій – за підпорядкованістю до 01.02.

Форма власності _____

5. Вищі навчальні заклади (крім тих, які перераховані в п.4) – Міністерству освіти і науки України, іншим центральним органам виконавчої влади за підпорядкованістю до 10.02.

6. Навчальні заклади, що не належать до державної власності, крім подання за п.1,4,5, а також ті, що не мають права юридичної особи, - за підпорядкованістю

ПОРЯДОК розслідування та обліку нещасних випадків невинробничого характеру затверджено постановою Кабінета Міністрів України від 22.03.2001р.

Цей Порядок визначає механізм розслідування та ведення обліку нещасних випадків невинробничого характеру, які сталися з громадянами України, іноземцями та особами без громадянства на території України.

Під нещасними випадками невинробничого характеру слід розуміти не пов'язані з виконанням трудових обов'язків травми, у тому числі отримані внаслідок заподіяних тілесних ушкоджень іншою особою, отруєння, самогубства, опіки, обмороження, утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою, травми, отримані внаслідок стихійного лиха, контакту з тваринами тощо (далі - нещасні випадки), які призвели до ушкодження здоров'я потерпілих.

Розслідуванню згідно з цим Порядком підлягають нещасні випадки, що сталися під час:

- прямування на роботу чи з роботи пішки, на громадському, власному або іншому транспортному засобі, що не належить підприємству, установі або організації (далі - організації) і не використовувався в інтересах цієї організації;
- переміщення повітряним, залізничним, морським, внутрішнім водним, автомобільним транспортом, в електротранспорті, метрополітені, на канатній дорозі, фунікулері та на інших видах транспортних засобів;
- виконання громадських обов'язків (рятування людей, захист власності, правопорядку тощо, якщо це не входить до службових обов'язків);
- виконання донорських функцій;
- участі в громадських акціях (мітингах, демонстраціях, агітаційно-пропагандистській діяльності тощо);
- участі у культурно-масових заходах, спортивних змаганнях;
- проведення культурних, спортивних та оздоровчих заходів, не пов'язаних з навчально-виховним процесом у навчальних закладах;
- використання газу у побуті;
- вчинення протиправних дій проти особи, її майна;
- користування або контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами;
- виконання робіт у домашньому господарстві, використання побутової техніки;
- стихійного лиха;
- перебування в громадських місцях, на об'єктах торгівлі та побутового обслуговування, у закладах лікувально-оздоровчого, культурно-освітнього та спортивно-розважального призначення, в інших організаціях.

Факт ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку встановлює і засвідчує лікувально-профілактичний заклад.

Документом, який підтверджує ушкодження здоров'я особи, є листок непрацездатності чи довідка лікувально-профілактичного закладу.

Нещасні випадки розслідуються незалежно від того, чи був потерпілий у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Повідомлення про нещасні випадки

Лікувально-профілактичні заклади, до яких звернулися або були доставлені потерпілі внаслідок нещасних випадків, протягом доби надсилають письмове повідомлення за встановленою формою :

про нещасний випадок із смертельним наслідком, а також про груповий нещасний випадок, який стався одночасно з двома і більше особами, - до районної держадміністрації (виконавчого органу міської, районної у місті ради);

про нещасний випадок із смертельним наслідком, пов'язаний із заподіянням тілесних ушкоджень іншою особою, а також нещасний випадок, що стався внаслідок контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами або під час дорожньо-транспортної пригоди, - до органу внутрішніх справ.

Повідомлення про нещасні випадки із смертельним наслідком надсилаються також до органів прокуратури.

Лікувально-профілактичні заклади, до яких звернулися або були доставлені потерпілі, ведуть реєстрацію нещасних випадків в окремому журналі за встановленою формою.

Розслідування нещасних випадків

Розслідування нещасних випадків проводиться з метою визначення їх обставин та причин. На підставі результатів розслідування розробляються заходи щодо запобігання подібним випадкам, а також щодо вирішення питань соціального захисту потерпілих.

У процесі розслідування беруться до уваги листок непрацездатності чи довідка лікувально-профілактичного закладу, а також пояснення потерпілого та свідчення очевидців.

Розслідування нещасних випадків із смертельним наслідком, групових нещасних випадків у разі смерті хоча б одного з потерпілих, нещасних випадків, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень іншою особою, а також нещасних випадків, які сталися внаслідок контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами, проводиться органами внутрішніх справ або прокуратури.

Районна держадміністрація (виконавчий орган міської, районної у місті ради) протягом доби з часу надходження від лікувально-профілактичного закладу повідомлення про нещасний випадок (за винятком нещасних випадків із смертельним наслідком) приймає рішення щодо утворення комісії з розслідування нещасного випадку.

До роботи комісії з розслідування нещасного випадку можуть залучатися представники організації, де працюють або навчаються потерпілі, організації, на території чи об'єкті якої стався нещасний випадок, а також представники органів охорони здоров'я, освіти, захисту прав споживачів, експерти страхової компанії (якщо потерпілий був застрахований).

До розслідування нещасних випадків, які сталися під час прямування на роботу чи з роботи, залучаються представники відповідного профспілкового органу або уповноважені трудового колективу, якщо потерпілий не є членом профспілки.

У разі звернення потерпілого або особи, яка представляє його інтереси (якщо не надходило повідомлення від лікувально-профілактичного закладу про нещасний випадок), районна держадміністрація (виконавчий орган міської, районної у місті ради) приймає рішення щодо необхідності проведення розслідування і визначення організації, яка повинна проводити розслідування, та направляє її керівнику копію рішення.

Керівник організації протягом доби з часу надходження рішення про уповноваження її на проведення розслідування призначає комісію у складі не менше трьох осіб.

Нещасні випадки (за винятком групових), які сталися з працюючими особами, розслідуються комісією, утвореною організацією, де працює потерпілий, у складі голови комісії - посадова особа, яку визначає керівник організації, і членів комісії - керівника відповідного структурного підрозділу, представника профспівкової організації, членом якої є потерпілий, або уповноваженого трудового колективу, якщо потерпілий не є членом профспівки.

Рішення щодо розслідування нещасного випадку приймається керівником організації на підставі звернення потерпілого, листка непрацездатності або довідки лікувально-профілактичного закладу.

У разі відмови організації провести розслідування нещасного випадку потерпілий або особа, яка представляє його інтереси, може звернутися до районної держадміністрації (виконавчого органу міської, районної у місті ради), яка вирішує питання щодо проведення цього розслідування.

Розслідування нещасного випадку проводиться протягом 10 календарних днів після утворення комісії. У разі потреби цей термін може бути продовжений керівником органу (організації), який призначив розслідування.

За результатами розслідування нещасного випадку складається акт за формою НТ (невиробничий травматизм) згідно з додатком 3, який затверджується керівником органу (організації), що проводив розслідування.

Необхідна кількість примірників акта визначається в кожному окремому випадку.

Акт за формою НТ надсилається:

- потерпілому або особі, яка представляє його інтереси;
- районній держадміністрації (виконавчому органу міської, районної у місті ради);
- організації, де працює або навчається потерпілий;
- організації, яка відповідальна за безпечний стан території чи об'єкта, де стався нещасний випадок.

Копія акта надсилається органам внутрішніх справ, прокуратури та іншим організаціям на їх запит.

Під час розслідування групових нещасних випадків акт за формою НТ складається на кожного потерпілого окремо.

Для складання акта за формою НТ використовуються класифікатори подій, що призвели до нещасного випадку, причин нещасного випадку, місця подій.

Акти за формою НТ, які складаються за результатами розслідування нещасних випадків з працюючими особами, зберігаються в організації разом з матеріалами розслідування протягом 45 років. Акти за формою НТ та матеріали розслідування нещасних випадків з непрацюючими особами зберігаються протягом трьох років у архіві районної держадміністрації (виконавчих органів міських, районних у містах рад).

Реєстрація нещасних випадків, за результатами розслідування яких складаються акти за формою НТ, проводиться районними держадміністраціями (виконавчими органами міських, районних у містах рад) та організаціями, які проводили розслідування, у журналі за встановленою формою.

Організація, яка відповідальна за безпечну життєдіяльність населення на території чи об'єкті, де стався нещасний випадок, здійснює запропоновані комісією, що проводила

розслідування, заходи щодо усунення причин подібних випадків. Про здійснення зазначених заходів керівник організації у письмовій формі повідомляє районну держадміністрацію (виконавчий орган міської, районної у місті ради) у термін, зазначений в акті за формою НТ.

Облік і аналіз нещасних випадків

Облік нещасних випадків та аналіз причин їх виникнення проводять районні держадміністрації (виконавчі органи міських, районних у містах рад) на підставі звітів про нещасні випадки за встановленою формою, які щомісяця надсилаються лікувально-профілактичними закладами.

Узагальнений звіт про нещасні випадки районні держадміністрації (виконавчі органи міських, районних у містах рад) надсилають до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій щокварталу до 15 числа місяця, що настає за звітним періодом, а також за рік - до 31 січня наступного за звітним року.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації проводять аналіз одержаних звітів, узагальнюють їх та подають Держнаглядохоронпраці відповідно до 25 числа наступного за звітним кварталом місяця та до 10 лютого наступного за звітним року.

Порядок атестації робочих місць за умовами праці здійснюються згідно постанови Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1992р.№442.

Атестація робочих місць за умовами праці — це комплексна оцінка всіх факторів виробничого середовища і трудового процесу, супутніх соціально-економічних факторів, що впливають на здоров'я і працездатність працівників у процесі трудової діяльності. Періодичність такої атестації встановлюється підприємством у колективному договорі, але не рідше одного разу за 5 років.

Атестація робочих місць передбачає:

- комплексну оцінку факторів виробничого середовища і характеру праці, відповідність їх характеристик стандартам безпеки праці, будівельним та санітарним нормам і правилам;
- виявлення факторів і причин виникнення несприятливих умов праці;
- санітарно-гігієнічне дослідження чинників виробничого середовища, визначення ступеня важкості й напруженості трудового процесу на робочому місці;
- встановлення ступеня шкідливості і небезпечності праці та її характеру за гігієнічною класифікацією;
- обґрунтування віднесення робочого місця до категорії зі шкідливими (особливо шкідливими) умовами праці;
- визначення (підтвердження) права працівників на пільги;
- аналіз реалізації технічних і організаційних заходів, спрямованих на оптимізацію рівня гігієни, характеру і безпеки праці.

Після проведення атестації за даними лабораторно-інструментальних досліджень комісія складає карту умов праці на кожне робоче місце, яка включає оцінку факторів виробничого середовища і трудового процесу, гігієнічну оцінку умов праці, оцінку технічного та організаційного рівня. Ця карта містить оцінку наступних факторів виробничого і трудового процесу:

- шкідливих хімічних речовин від I до IV класу небезпеки включно;
- пилу;
- вібрації;
- шуму;
- інфразвуку;
- ультразвуку;
- неіонізуючого випромінювання різних діапазонів;
- мікроклімату у приміщенні (температури повітря, швидкості руху повітря, відносної вологості, інфрачервоного випромінювання);
- температури зовнішнього повітря влітку та взимку;
- атмосферного тиску;
- біологічних факторів (мікроорганізмів, білкових препаратів, природних компонентів організму від I до IV класу небезпеки включно);
- важкості праці (динамічної роботи, статистичного навантаження);
- робочої пози;
- напруженості праці (уваги, напруженості аналізаторних функцій, емоційної та інтелектуальної напруженості, одноманітності);
- змінності.

За результатами атестації складаються переліки:

- робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких підтверджено право на пільги і компенсації, передбачені законодавством;
- робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, на яких пропонується встановити пільги і компенсації за рахунок підприємства;

- робочих місць з несприятливими умовами праці, на яких необхідно вжити першочергові заходи щодо їх поліпшення.

Чим відрізняються "оптимальні умови і характер праці", "допустимі умови і характер праці", "шкідливі і небезпечні умови і характер праці"?

Оптимальні умови і характер праці - умови і характер праці, при яких виключено несприятливий вплив на здоров'я працівників небезпечних і шкідливих виробничих факторів (відсутність або відповідність рівням, які прийняті як безпечні для населення), утворюються передумови для збереження високого рівня працездатності. Принцип диференціації умов та характеру праці передбачає визначення ступеню відхилення параметрів виробничого середовища і трудового процесу від діючих гігієнічних нормативів та вплив їх на здоров'я працівників. За цими показниками виділяються три класи умов та характеру праці.

I клас - оптимальні - умови та характер праці, за яких виключені несприятливий вплив на здоров'я працівників небезпечних та шкідливих виробничих факторів, створюються передумови для збереження високого рівня працездатності (відсутність або відповідність рівням, прийнятим як безпечні для нас).

II клас - допустимі - умови та характер праці, за яких рівень небезпечних та шкідливих виробничих факторів не перебільшує встановлених гігієнічними нормативами на роб місцях, а можливі функціональні зрушення, викликані труд процесом, відновляються під час регламентованого відпочинку на протязі робочого дня або домашнього відпочинку до початку робочої зміни і не справляють несприятливого впливу у найближчому та віддаленому періоді на стан здоров'я працівників та їх нащадків.

III клас - шкідливі та небезпечні - умови та характер праці, за яких внаслідок порушення санітарних норм та правил можливий вплив небезпечних та шкідливих факторів виробничого середовища із рівнями, що перевищують гігієнічні норми та психофізіологічні фактори виробничої діяльності, що викликають функціональні зміни організму, які можуть призвести до стійкого зниження працездатності або порушення здоров'я працівників.

Право на пенсію за віком на пільгових умовах встановлюються за результатами атестації робочих місць за умовами праці на роботах, професіях, робочих місцях вказаних постановою Кабінету Міністрів України №36-2003р.(зі змінами та доповненнями пост.Кабінету Міністрів України №1644-2004р.)

Навчання та перевірка знань з питань охорони праці на виробництві.

Працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити за рахунок роботодавця інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії.

Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці. Підготовка працівників для виконання робіт з підвищеною небезпекою здійснюється тільки в закладах освіти (професійно-технічні училища, навчально-курсові комбінати, центри підготовки і перепідготовки робітничих кадрів, в тому числі створені на підприємствах, тощо), які одержали ліцензію Міносвіти та дозвіл Держнаглядохоронпраці на провадження такого навчання. (Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 р № 1019 « Про внесення змін до Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, наказом Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 р № 15 (НПАОП 0.00-4.12.-05)). Для решти робіт підготовка, перепідготовка працівників за професіями можуть здійснюватися як в закладах освіти, так і на підприємстві.

Організація навчання та перевірки знань з питань охорони праці працівників при підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації на підприємстві здійснюється працівниками служби кадрів або іншими спеціалістами, яким керівником підприємства доручена організація цієї роботи.

Посадові особи і спеціалісти, в службові обов'язки яких входить безпосереднє виконання робіт підвищеної небезпеки (НПАОП 0.00-8.24-05) та робіт, що потребують професійного добору. (Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Держнаглядохоронпраці № 263/121 від 23.09.1994 р). При прийнятті на роботу проходять на підприємстві попереднє спеціальне навчання і перевірку знань з питань охорони праці стосовно конкретних виробничих умов, а надалі - періодичні перевірки знань у строки, встановлені відповідними нормативними актами про охорону праці, але не рідше одного разу на рік. Інші спеціалісти один раз на три роки.

Порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р № 1107 «Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки» (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 927 від 10.10.2012).

Програми попереднього спеціального навчання розроблюються відповідними службами підприємства з урахуванням конкретних виробничих умов і відповідних їм чинних нормативних актів про охорону праці та затверджуються його керівником. Посадові особи і спеціалісти, в службові обов'язки яких входить безпосереднє виконання робіт підвищеної небезпеки (НПАОП 0.00-8.24-05) та робіт, що потребують професійного добору (Наказ Міністерства з охорони здоров'я, Держгіпромнагляд України №263/121-1994р.), при прийнятті на роботу проходять на підприємстві попереднє спеціальне навчання і перевірку знань з питань охорони праці стосовно конкретних виробничих умов, а надалі - періодичні перевірки знань у строки, встановлені відповідними нормативними актами про охорону праці, але не рідше одного разу на рік.

Програми попереднього спеціального навчання розроблюються відповідними службами підприємства з урахуванням конкретних виробничих умов і відповідних їм чинних нормативних актів про охорону праці та затверджуються його керівником.

Інструктажі з охорони праці

Усі працівники, які приймаються на постійну чи тимчасову роботу, і при подальшій роботі, повинні проходити на підприємстві навчання в формі інструктажів з питань охорони праці, надання першої допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також з правил поведінки та дій при виникненні аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих.

За характером і часом проведення інструктажі з питань охорони праці поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий.

Вступний інструктаж проводиться:

- з усіма працівниками, які приймаються на постійну або тимчасову роботу, незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади;
- з працівниками інших організацій, які прибули на підприємство і беруть безпосередню участь у виробничому процесі або виконують інші роботи для підприємства;
- з учнями та студентами, які прибули на підприємство для проходження виробничої практики;
- у разі екскурсії на підприємство;

Первинний інструктаж проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником:

новоприйнятим (постійно чи тимчасово) на підприємство;

- який переводиться з одного цеху виробництва до іншого;
- який буде виконувати нову для нього роботу;
- відрядженим працівником, який бере безпосередню участь у виробничому процесі на підприємстві.

Повторний інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці в терміни, визначені відповідними чинними галузевими нормативними актами або керівником підприємства з урахуванням конкретних умов праці, але не рідше:

- на роботах з підвищеною небезпекою - 1 раз на 3 місяці;
- для решти робіт - 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці:

- при введенні в дію нових або переглянутих нормативних актів про охорону праці, а також при внесенні змін та доповнень до них;
- при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці;
- при порушеннях працівниками вимог нормативних актів про охорону праці, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо;

- при виявленні особами, які здійснюють державний нагляд і контроль за охороною праці, незнання вимог безпеки стосовно робіт, що виконуються працівником;
- при перерві в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів - для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт - понад 60 днів.

Цільовий інструктаж проводиться з працівниками:

- при виконанні разових робіт, не передбачених трудовою угодою;
- при ліквідації аварії, стихійного лиха;
- при проведенні робіт, на які оформлюються наряд-допуск, розпорядження або інші документи.

Стажування (дублювання) та допуск працівників до роботи.

Новоприйняті на підприємство працівники після первинного інструктажу на робочому місці до початку самостійної роботи повинні під керівництвом досвідчених, кваліфікованих фахівців пройти стажування протягом 2 - 15 змін або дублювання протягом не менше шести змін.

Працівники, функціональні обов'язки яких пов'язані із забезпеченням безаварійної роботи важливих і складних господарчих потенційно небезпечних об'єктів або з виконанням окремих потенційно небезпечних робіт (теплові та атомні електричні станції, гірничодобувні підприємства, інші подібні об'єкти, порушення технологічних режимів яких являє загрозу для працівників та навколишнього середовища), до початку самостійної роботи повинні проходити дублювання з обов'язковим суміщенням з протиаварійними і протипожежними тренуваннями відповідно до плану ліквідації аварій.

Допуск до стажування (дублювання) оформлюється наказом (розпорядженням) по підприємству (структурному підрозділу), в якому визначаються тривалість стажування (дублювання) та прізвище відповідального працівника. Перелік посад і професій працівників, які повинні проходити стажування (дублювання), а також тривалість стажування (дублювання) визначаються керівником підприємства. Тривалість стажування (дублювання) залежить від стажу і характеру роботи, а також від кваліфікації працівника. Керівнику підприємства надається право своїм наказом (розпорядженням) звільняти від проходження стажування (дублювання) працівника, який має стаж роботи за відповідною професією не менше 3 років або переводиться з одного цеху до іншого, де характер його роботи та тип обладнання, на якому він працюватиме, не змінюються.

Стажування (дублювання) проводиться за програмами для конкретної професії, посади, робочого місця, які розробляються на підприємстві і затверджуються керівником підприємства (структурного підрозділу) на робочих місцях свого або іншого подібного за технологією підприємства. У процесі стажування працівники повинні виконувати роботи, які за складністю, характером, вимогами безпеки відповідають роботам, що передбачаються функціональними обов'язками цих працівників.

Положення про розробку інструкцій з охорони праці.

Положення встановлює вимоги до змісту, побудови і викладу інструкцій з охорони праці (далі - інструкції), визначає порядок опрацювання та введення в дію нових, перегляду та скасування чинних інструкцій.

Вимоги цього Положення є обов'язковими для всіх міністерств, інших органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій (далі - підприємства) незалежно від форм власності та видів їх діяльності.

Інструкція є нормативним актом, що містить обов'язкові для дотримання працівниками вимоги з охорони праці при виконанні ними робіт певного виду або за певною професією на робочих місцях, у виробничих приміщеннях, на території підприємства і будівельних майданчиках або в інших місцях, де за дорученням власника чи уповноваженого ним органу (далі - роботодавець) виконуються ці роботи, трудові чи службові обов'язки.

Інструкції поділяються на:

- інструкції, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці;
- примірні інструкції;
- інструкції, що діють на підприємстві.

Інструкції, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці, розробляються для персоналу, який провадить вибухові роботи, обслуговує електричні установки та пристрої, вантажопідіймальні машини та ліфти, котельні установки, посудини, що перебувають під тиском, і для інших працівників, правила безпеки праці яких установлені міжгалузевими нормативними актами про охорону праці, затвердженими органами державного нагляду за охороною праці.

Ці інструкції затверджуються відповідними органами державного нагляду за охороною праці за узгодженням з міністерствами або іншими органами, до компетенції яких належить дана інструкція або окремі її вимоги, і їх дотримання є обов'язковим для працівників відповідних професій або при виконанні відповідних видів робіт на всіх підприємствах незалежно від їх підпорядкованості, форми власності та виду діяльності.

Примірні інструкції затверджуються міністерствами або іншими органами виконавчої влади, виробничими, науково-виробничими та іншими об'єднаннями підприємств, які мають відповідну компетенцію, за узгодженням з органами державного нагляду за охороною праці, до компетенції яких належить дана інструкція або окремі її вимоги, і Національним НДІ охорони праці. Ці інструкції можуть використовуватись як основа для розробки інструкцій, що діють на підприємстві.

Інструкції, що діють на підприємстві, належать до нормативних актів про охорону праці, чинних у межах конкретного підприємства. Такі інструкції розробляються на основі чинних державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці, примірних інструкцій та технологічної документації підприємства з урахуванням конкретних умов виробництва та вимог безпеки, викладених в експлуатаційній та ремонтній документації підприємств - виготовлювачів обладнання, що використовується на даному підприємстві. Вони затверджуються роботодавцем і є обов'язковими для дотримання працівниками відповідних професій або при виконанні відповідних робіт на цьому підприємстві. Інструкції повинні відповідати чинному законодавству України, вимогам державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці: правил, норм, стандартів, інших нормативних і організаційно - методичних документів про охорону праці, на основі яких вони розробляються.

Інструкції повинні містити тільки ті вимоги щодо охорони праці, дотримання яких обов'язкове самими працівниками. Порушення працівником цих вимог повинно розглядатися як порушення трудової дисципліни, за яке до нього може бути застосовано стягнення згідно з чинним законодавством.

Зміст і побудова інструкцій.

Кожній інструкції присвоюється назва і скорочене позначення (код, порядковий номер).

Інструкціям, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів, при їх включенні до Державного реєстру міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці присвоюються скорочені позначення, прийняті Держнаглядом охорони праці.

Примірним інструкціям, що затверджуються міністерствами чи іншими органами виконавчої влади та об'єднаннями підприємств, присвоюються скорочені позначення, прийняті Національним НДІ охорони праці.

Інструкціям, що розробляються і затверджуються на підприємствах, присвоюються порядкові номери службами охорони праці цих підприємств.

У назві інструкції стисло вказується, для якої професії або виду робіт вона призначена, наприклад: "Інструкція з охорони праці для електрозварника", "Примірна інструкція з охорони праці при роботі з ручним електроінструментом".

Включенню до інструкцій підлягають

- загальні положення щодо охорони праці та організаційні і технічні вимоги безпеки, що визначаються на основі: чинного законодавства України про працю та охорону праці, стандартів, правил, норм та інших нормативних і організаційно-методичних документів про охорону праці, аналізу документів з охорони праці стосовно відповідного виробництва, професії (виду робіт), характеристики робіт, що підлягають виконанню працівником конкретної професії у відповідності з її кваліфікаційною характеристикою;
- вимог безпеки до технологічного процесу, виробничого обладнання, інструментів і пристроїв, що застосовуються при виконанні відповідних робіт, а також вимог безпеки, що містяться в експлуатаційній та ремонтній документації і в технологічному регламенті;
- виявлення небезпечних і шкідливих виробничих факторів, характерних для даної професії (виду робіт) як при нормальному протіканні процесу, так і при відхиленнях від оптимального режиму, визначення заходів та засобів захисту від них, вивчення конструктивних та експлуатаційних особливостей і ефективності використання цих засобів;
- аналізу обставин та причин найбільш імовірних аварійних ситуацій, нещасних випадків та професійних захворювань, характерних для даної професії (виду робіт);
- вивчення передового досвіду безпечної організації праці та виконання відповідних робіт, визначення найбезпечніших методів та прийомів їх виконання.

Вимоги інструкцій викладаються відповідно до послідовності технологічного процесу і з урахуванням умов, у яких виконується даний вид робіт.

Інструкції повинні містити такі розділи:

- загальні положення;
- вимоги безпеки перед початком роботи;
- вимоги безпеки під час виконання роботи;
- вимоги безпеки після закінчення роботи;
- вимоги безпеки в аварійних ситуаціях.

За необхідності в інструкції можна включити й інші розділи.

Наприклад, у примірних інструкціях може бути передбачений розділ "Вступ", у якому відображаються відповідні положення законодавства України про працю та охорону праці, вказівки щодо порядку внесення змін і доповнень до цих інструкцій тощо.

Для розміщення матеріалів, які доповнюють основну частину інструкцій, ілюструють чи конкретизують її окремі вимоги, може бути включений розділ "Додатки". У цьому ж розділі може бути наведений перелік нормативних актів, на підставі яких розроблена інструкція.

Розділ "Загальні положення" повинен містити:

- відомості про сферу застосування інструкції;
- загальні відомості про об'єкт розробки: визначення робочого місця працівника даної професії (виду робіт) в залежності від тривалості його перебування на ньому протягом робочої зміни (постійне чи непостійне); коротка характеристика технологічного процесу та обладнання, що застосовується на цьому робочому місці, виробничій дільниці, в цеху;
- умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи за професією або до виконання відповідного виду робіт (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо);
- вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці для даного виду робіт або професії, а також відомості про специфічні особливості організації праці і технологічних процесів та про коло трудових обов'язків працівників даної професії (що виконують даний вид робіт);
- характеристику основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів для даної професії (виду робіт), особливості їх впливу на працівника;
- перелік видів спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту, що належать до видачі працівникам даної професії (виду робіт) згідно з чинними нормами, із зазначенням стандартів або технічних умов на них;
- вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник під час виконання роботи.

Розділ "Вимоги безпеки перед початком роботи" повинен містити:

- порядок приймання зміни у випадку безперервної роботи, в тому числі при порушенні режиму роботи виробничого обладнання або технологічного процесу;
- порядок підготовки робочого місця, засобів індивідуального захисту;
- порядок перевірки справності обладнання, інструменту, захисних пристроїв небезпечних зон машин і механізмів, пускових, запобіжних, гальмових і очисних пристроїв, систем блокування та сигналізації, вентиляції та освітлення, знаків безпеки, первинних засобів пожежогасіння, виявлення видимих пошкоджень захисного заземлення (занулення) тощо;
- порядок перевірки наявності та стану вихідних матеріалів (сировини, заготовок, напівфабрикатів);
- порядок повідомлення роботодавця про виявлені несправності обладнання, пристроїв, пристосувань, інструменту, засобів захисту тощо.

Розділ "Вимоги безпеки під час роботи" повинен містити:

- відомості щодо безпечної організації праці, про прийоми та методи безпечного виконання робіт, правила використання технологічного обладнання, пристроїв та інструментів, а також застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати;
- правила безпечного поводження з вихідними матеріалами (сировиною, заготовками, напівфабрикатами), з готовою продукцією, допоміжними матеріалами та відходами виробництва, що являють небезпеку для працівників;
- правила безпечної експлуатації внутрішньоцехових транспортних і вантажопідіймальних засобів і механізмів, тари; вимоги безпеки при вантажно-розвантажувальних роботах та транспортуванні вантажу;
- вказівки щодо порядку утримання робочого місця в безпечному стані;
- можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення;
- вимоги щодо використання засобів індивідуального та колективного захисту від шкідливих і небезпечних виробничих факторів;
- умови, за яких робота повинна бути припинена (технічні, метеорологічні, санітарно-гігієнічні тощо);
- вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки;
- порядок повідомлення роботодавця про нещасні випадки чи раптові захворювання, факти порушення технологічного процесу, виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, інструменту, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників.

Розділ "Вимоги безпеки після закінчення роботи" повинен містити:

- порядок безпечного вимикання, зупинення, розбирання, очищення і змащення обладнання, пристроїв, машин, механізмів та апаратури, а при безперервному процесі - порядок передачі їх черговій зміні;
- порядок здавання робочого місця;
- порядок прибирання відходів виробництва;
- вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник після закінчення роботи;
- порядок повідомлення роботодавця про всі недоліки, що виявились у процесі роботи.

Розділ "Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях" повинен містити:

- відомості про ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо);
- відомості про засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим аваріям;
- порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки працівника при виникненні аварії згідно з планом її ліквідації, в тому числі у випадку її виникнення під час передачі-приймання зміни при безперервній роботі;
- порядок повідомлення роботодавця про аварії та ситуації, що можуть до них призвести;
- відомості про порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації;
- порядок дій щодо подання першої медичної допомоги потерпілим під час аварії.

Викладення тексту інструкцій

При викладенні тексту інструкції слід керуватися такими правилами:

- текст інструкції повинен бути стислим, зрозумілим і не допускати різних тлумачень;
- інструкція не повинна містити посилань на нормативні акти, вимоги яких враховуються при її розробці. За необхідності ці вимоги відтворюються дослівно;

Порядок розробки, затвердження та введення інструкцій в дію.

Інструкції, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці

Розробка, затвердження та введення в дію інструкцій, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці, здійснюються згідно з Положенням про опрацювання, прийняття, перегляд та скасування державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці і з урахуванням вимог цього Положення.

У разі неповного відображення в інструкції, що є державним міжгалузевим нормативним актом про охорону праці, вимог щодо охорони праці працівників, безпечного виконання робіт, умов безпечної експлуатації машин, механізмів, обладнання, установок і пристроїв, властивих для даного підприємства (дільниці, робочого місця), або за наявності в ній поряд з вимогами, обов'язковими для дотримання працівниками даного підприємства, вимог безпеки щодо робіт, не властивих для нього, роботодавець у порядку, встановленому організовує розробку інструкції, з урахуванням конкретних умов підприємства, відповідної інструкції, що діє на підприємстві, і затверджує її за узгодженням з місцевими органами Держнаглядохоронпраці.

Примірні інструкції для працівників, зайнятих на роботах, що є провідними для певної галузі виробництва, регіону, виробничого, наукового-виробничого чи іншого об'єднання підприємств, розробляються базовими організаціями з питань нормотворчої діяльності в сфері охорони праці, науково-дослідними, проектно-конструкторськими і проектно-технологічними організаціями, регіональними навчально-методичними центрами (кабінетами) охорони праці, а також окремими підприємствами чи групами фахівців (далі - організація-розробник) під координацією і за методичною допомогою Національного науково-дослідного інституту охорони праці.

Розробка, затвердження та введення в дію інструкцій на підприємстві.

Розробка, узгодження і затвердження інструкцій, що діють на підприємстві, здійснюються згідно з НПАОП 0.00-4.15-98 "Положення про розробку інструкцій з охорони праці" що діють на підприємстві" і з урахуванням вимог цього Положення. Інструкції, що діють на підприємстві, розробляються відповідно до переліку інструкцій, який складається службою охорони праці підприємства за участю керівників підрозділів, служб головних спеціалістів (головного технолога, головного механіка, головного енергетика, головного металурга тощо), служби організації праці та заробітної плати.

Перелік необхідних інструкцій розробляється на підставі затвердженого на підприємстві штатного розпису у відповідності з Державним класифікатором України." Класифікатор професій".

Загальне керівництво розробкою (переглядом) інструкцій на підприємстві покладається на роботодавця.

Роботодавець несе відповідальність за організацію своєчасної розробки (перегляду) та забезпечення всіх працівників необхідними інструкціями.

Розробка (перегляд) необхідних інструкцій, що діють на підприємстві, здійснюється безпосередніми керівниками робіт (начальник виробництва, цеху, дільниці, відділу, лабораторії та інших відповідних їм підрозділів підприємства), які несуть відповідальність за своєчасне виконання цієї роботи.

Здійснення систематичного контролю за своєчасною розробкою нових та відповідністю діючих на підприємстві інструкцій вимогам чинного законодавства, їх періодичним переглядом та своєчасним внесенням змін і доповнень до них, а також подання відповідної методичної допомоги розробникам і організація придбання для них примірних інструкцій, стандартів ССБП та інших нормативно-технічних і організаційно-методичних документів про охорону праці покладається роботодавцем на службу охорони праці підприємства.

У разі використання примірної інструкції як основи для розробки інструкції, що діє на підприємстві, вона підлягає оформленню, узгодженню і затвердженню в встановленому порядку

За необхідності до цієї інструкції вносяться зміни і доповнення стосовно конкретних умов даного підприємства (дільниці, робочого місця) і з урахуванням вимог нормативних актів, які набули чинності після затвердження відповідної примірної інструкції.

Реєстрація, облік і видання інструкцій на підприємстві.

Інструкції, які вводяться в дію на даному підприємстві, реєструються службою охорони праці в журналі реєстрації в порядку, встановленому роботодавцем.

Введені в дію інструкції видаються (тиражуються) або придбаються у вигляді брошур (для видачі працівникам на руки) або односторонніх аркушів чи плакатів (для вивішування на робочих місцях або виробничих дільницях).

Видача інструкцій керівникам структурних підрозділів (служб) підприємства провадиться службою охорони праці з реєстрацією в журналі обліку видачі інструкцій

Інструкції видаються працівникам на руки, безпосередніми керівниками робіт під розпис у журналі реєстрації інструктажів з питань охорони праці під час проведення первинного інструктажу або вивішуються на його робочому місці.

У кожного керівника структурного підрозділу (служби) підприємства повинен постійно зберігатись комплект інструкцій, необхідних у даному підрозділі (службі) для працівників усіх професій і видів робіт даного підрозділу (служби), а також перелік цих інструкцій, затверджений роботодавцем.

На підприємствах, де структурні підрозділи відсутні, комплект інструкцій зберігається у роботодавця.

Крім того, повний комплект інструкцій зберігається у певному доступному для працівників місці, визначеному керівником структурного підрозділу (служби) підприємства з урахуванням забезпечення простоти та зручності ознайомлення з ними працівників.

Роботодавець безкоштовно забезпечує інструкціями працівників та керівників структурних підрозділів (служб).

Перегляд, припинення чинності та скасування інструкцій.

Перегляд інструкцій, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці та примірних інструкцій, проводиться в міру потреби, але не рідше одного разу на 10 років; перегляд інструкцій, що діють на підприємстві, - в терміни, передбачені державними нормативними актами про охорону праці, на підставі яких вони опрацьовані, але не рідше одного разу на 5 років, а для професій або видів робіт з підвищеною небезпекою - не рідше одного разу на 3 роки.

Інформація та звітність про стан охорони праці.

Роботодавець зобов'язаний інформувати працівників або осіб, уповноважених на здійснення громадського контролю за дотриманням вимог нормативно-правових актів з охорони праці, та Фонд соціального страхування від нещасних випадків про стан охорони праці, причину аварій, нещасних випадків і професійних захворювань і про заходи, яких вжито для їх усунення та для забезпечення на підприємстві умов і безпеки праці на рівні нормативних вимог.

Працівникам та/або їхнім представникам забезпечується доступ до інформації та документів, що містять результати атестації робочих місць, заплановані роботодавцем профілактичні заходи, результати розслідування, обліку та аналізу нещасних випадків і професійних захворювань і звіти з цих питань, а також до повідомлень, подань та приписів органів державного управління і державного нагляду за охороною праці.

Органи державного управління охороною праці у встановленому порядку інформують населення України, працівників про реалізацію державної політики з охорони праці, виконання загальнодержавної, галузевих чи регіональних програм з цих питань, про рівень і причини аварійності, виробничого травматизму і професійних захворювань, про виконання своїх рішень щодо охорони життя та здоров'я працівників.

На державному рівні ведеться єдина державна статистична звітність з питань охорони праці, форма якої погоджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці, професійними спілками та Фондом соціального страхування від нещасних випадків затверджені. Форми єдиної державної системи показників обліку умов і безпеки праці наведені в НПАОП 0.00-7.06-94. Роботодавець на підставі актів за формою Н-5 і Н-1 подає державну статистичну звітність про потерпілих та несе відповідальність за її достовірність. На підприємстві ведеться журнал обліку нещасних випадків, професійних захворювань.

Обов'язкові медичні огляди працівників певних категорій.

Роботодавець зобов'язаний за свої кошти забезпечити фінансування та організувати проведення попереднього (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року. За результатами періодичних медичних оглядів у разі потреби роботодавець повинен забезпечити проведення відповідних оздоровчих заходів.

Медичні огляди проводяться відповідними закладами охорони здоров'я, працівники яких несуть відповідальність згідно із законодавством за відповідність медичного висновку фактичному стану здоров'я працівника. Порядок проведення медичних оглядів визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я.

Роботодавець має право в установленому законом порядку притягнути працівника, який ухиляється від проходження обов'язкового медичного огляду, до дисциплінарної відповідальності, а також зобов'язаний відсторонити його від роботи без збереження заробітної плати.

Роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок позачерговий медичний огляд працівників:

- за заявою працівника, якщо він вважає, що погіршення стану його здоров'я пов'язане з умовами праці;
- за своєю ініціативою, якщо стан здоров'я працівника не дозволяє йому виконувати свої трудові обов'язки.

За час проходження медичного огляду за працівниками зберігаються місце роботи (посада) і середній заробіток.

Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за свої кошти організувати проведення попереднього (при прийнятті на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, а також щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року. (Стаття 169. Обов'язкові медичні огляди працівників певних категорій. Кодекс законів про працю.)

Перелік професій, працівники яких підлягають медичному оглядові, термін і порядок його проведення встановлен наказом Міністерством охорони здоров'я України від 21.05.2007р. № 246.

Працівників, які потребують за станом здоров'я надання легшої роботи, власник або уповноважений ним орган повинен перевести, за їх згодою, на таку роботу у відповідності з медичним висновком тимчасово або без обмеження строку. При переведенні за станом здоров'я на легшу, нижче оплачувану роботу за працівниками зберігається попередній середній заробіток протягом двох тижнів з дня переведення, а у випадках, передбачених законодавством України, попередній середній заробіток зберігається на весь час виконання нижче оплачуваної роботи або надається матеріальне забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. (Стаття 170. Переведення на легшу роботу. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно із законами України від 15.12.93 р. № 3694-XII, від 16.01.2003 р. № 429-IV).

Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Цей Закон відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві (далі - страхування від нещасного випадку).

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Основними принципами страхування від нещасного випадку є:

- паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку;
- своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;
- обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян — суб'єктів підприємницької діяльності;
- надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;
- обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;
- формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;
- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Страховими виплатами є грошові суми, які згідно із статтею 21 цього Закону Фонд соціального страхування від нещасних випадків виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку.

Зазначені грошові суми складаються із:

- 1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності (далі — щомісячна страхова виплата);
- 2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);
- 3) страхової виплати пенсії по інвалідності потерпілому;
- 4) страхової виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника;
- 5) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

б) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Перерахування розміру страхових виплат.

Перерахування сум щомісячних страхових виплат і витрат на медичну та соціальну допомогу провадиться у разі:

- 1) зміни ступеня втрати професійної працездатності;
- 2) зміни складу сім'ї померлого;
- 3) підвищення розміру мінімальної заробітної плати у порядку, визначеному законодавством;

Перерахування сум щомісячних страхових виплат провадиться також у разі зростання у попередньому календарному році середньої заробітної плати у галузях національної економіки за даними центрального органу виконавчої влади з питань статистики. Таке перерахування провадиться з 1 березня наступного року. При цьому визначена раніше сума щомісячної страхової виплати зменшенню не підлягає.

Визначення ступеня втрати працездатності потерпілим.

Ступінь втрати працездатності потерпілим установлюється МСЕК за участю Фонду соціального страхування від нещасних випадків і визначається у відсотках професійної працездатності, яку мав потерпілий до ушкодження здоров'я. МСЕК установлює обмеження рівня життєдіяльності потерпілого, визначає професію, з якою пов'язане ушкодження здоров'я, причину, час настання та групу інвалідності у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також визначає необхідні види медичної та соціальної допомоги.

Огляд потерпілого проводиться МСЕК за умови подання акта про нещасний випадок на виробництві, акта розслідування професійного захворювання за встановленими формами, висновку спеціалізованого медичного закладу (науково-дослідного інституту профпатології чи його відділення) про професійний характер захворювання, направлення лікувально-профілактичного закладу або роботодавця чи профспілкового органу підприємства, на якому потерпілий одержав травму чи професійне захворювання, або робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків, суду чи прокуратури.

Позачергова експертиза проводиться МСЕК за заявою потерпілого, інших заінтересованих осіб, суду чи прокуратури.

Тимчасове переведення потерпілого на легшу роботу

За потерпілим, тимчасово переведеним на легшу нижчеоплачувану роботу, зберігається його середньомісячний заробіток на строк, визначений ЛКК, або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності.

Стойкою втратою професійної працездатності вважається будь-яка втрата професійної працездатності, визначена МСЕК.

Необхідність переведення потерпілого на іншу роботу, її тривалість та характер установлюються ЛКК або МСЕК.

За згодою потерпілого роботодавець зобов'язаний надати йому рекомендовану ЛКК або МСЕК роботу за наявності відповідних вакансій.

Якщо у встановлений ЛКК або МСЕК строк роботодавець не забезпечує потерпілого відповідною роботою, Фонд соціального страхування від нещасних випадків сплачує потерпілому страхову виплату у розмірі його середньомісячного заробітку.

Середньомісячний заробіток, передбачений частинами першою та п'ятою цієї статті, обчислюється в порядку, передбаченому статтею 34 цього Закону. (Частина шоста статті 31 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2272-III від 22.02.2001)

Страхові виплати потерпілому під час його професійної реабілітації

Потерпілому, який проходить професійне навчання або перекваліфікацію за індивідуальною програмою реабілітації (якщо з часу встановлення ступеня втрати професійної працездатності минуло не більше одного року), Фонд соціального страхування від нещасних випадків провадить щомісячні страхові виплати у розмірі середньомісячного заробітку протягом строку, визначеного програмою реабілітації.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків оплачує вартість придбаних потерпілим інструментів, протезів та інших пристосувань, відшкодовує потерпілому інші необхідні витрати, пов'язані з його професійною підготовкою.

Право на страхові виплати у разі смерті потерпілого

У разі смерті потерпілого право на одержання щомісячних страхових виплат (пенсій згідно з підпунктом "д" пункту 1 частини першої статті 21 цього Закону) мають непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після його смерті.

Такими непрацездатними особами є:

- 1) діти, які не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти; діти, які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання — до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;
- 2) жінки, які досягли 55 років, і чоловіки, які досягли 60 років, якщо вони не працюють;
- 3) інваліди— члени сім'ї потерпілого на час інвалідності;
- 4) неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти;
- 5) непрацездатні особи, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право.

Право на одержання страхових виплат у разі смерті потерпілого мають також дружина (чоловік) або один з батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків потерпілого, які не досягли 8-річного віку.

Пенсія у разі смерті годувальника призначається і виплачується згідно із законодавством.

Щомісячні страхові виплати та інші витрати на відшкодування шкоди

1. Сума щомісячної страхової виплати встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

Сума щомісячної страхової виплати не повинна перевищувати середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

У разі коли потерпілому одночасно із щомісячною страховою виплатою призначено пенсію по інвалідності у зв'язку з одним і тим самим нещасним випадком, їх сума не повинна перевищувати середньомісячний заробіток, який потерпілий мав до ушкодження здоров'я. Визначені раніше сума щомісячної страхової виплати та пенсія по інвалідності зменшенню не підлягають.

2. У разі стійкої втрати професійної працездатності, встановленої МСЕК, Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить одноразову страхову виплату потерпілому, сума якої визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду, У разі коли при подальших обстеженнях МСЕК потерпілому встановлено інший, вищий ступінь втрати стійкої професійної працездатності, з урахуванням іншої професійної хвороби або іншого каліцтва, пов'язаного з виконанням трудових обов'язків, йому провадиться одноразова виплата, сума якої визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток збільшення ступеня втрати професійної працездатності відносно попереднього обстеження МСЕК.

Якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 відсотків.

3. Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує витрати на медичну та соціальну допомогу, в тому числі на додаткове харчування, придбання ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування тощо, якщо потребу в них визначено висновками МСЕК.

Якщо внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання потерпілий тимчасово втратив працездатність, Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує всі витрати на його лікування.

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю виплачується в розмірі 100 відсотків середнього заробітку (оподаткованого доходу). При цьому перші п'ять днів тимчасової непрацездатності оплачуються власником або уповноваженим ним органом за рахунок коштів підприємства, установи, організації.

Додаткове харчування призначається на конкретно визначений строк за раціоном, який складає дієтолог чи лікар, який лікує, та затверджує МСЕК. Неможливість забезпечення потерпілого додатковим харчуванням у лікувально-профілактичному або реабілітаційному закладі підтверджується довідкою за підписом головного лікаря (директора) цього закладу. В цьому разі компенсація витрат на додаткове харчування здійснюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків на підставі інформації органів державної статистики про середні ціни на продукти харчування у торговельній мережі того місяця, в якому їх придбали.

Витрати на ліки, лікування, протезування (крім протезів з дорогоцінних металів), придбання санаторно-курортних путівок, предметів догляду за потерпілим визначаються на підставі виданих лікарями рецептів, санаторно-курортних карток, довідок або рахунків про їх вартість.

Сума витрат на необхідний догляд за потерпілим залежить від характеру цього догляду, встановленого МСЕК, і не може бути меншою (на місяць) від:

- розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати,— на спеціальний медичний догляд (масаж, уколи тощо);
- половини розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати,— на постійний сторонній догляд;
- чверті розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати,— на побутове обслуговування (прибирання, прання білизни тощо).

Витрати на догляд за потерпілим відшкодовуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків незалежно від того, ким вони здійснюються.

Інваліди I групи подають висновок МСЕК тільки для встановлення спеціального медичного догляду.

Якщо встановлено, що потерпілий потребує кількох видів допомоги, оплата провадиться за кожним її видом.

4. Потерпілому, який став інвалідом, періодично, але не рідше одного разу на три роки, а інвалідам I групи щорічно безоплатно за медичним висновком надається путівка для санаторно-курортного лікування; у разі самостійного придбання путівки її вартість компенсує Фонд соціального страхування від нещасних випадків у розмірі, встановленому правлінням Фонду.

Потерпілому, який став інвалідом, компенсуються також витрати на проїзд до місця лікування і назад. Особі, яка супроводжує потерпілого, Фонд соціального страхування від нещасних випадків компенсує витрати на проїзд і житло згідно із законодавством про службові відрядження.

Потерпілому, який став інвалідом та використав щорічну відпустку до одержання путівки у санаторно-курортний заклад, роботодавець надає додаткову відпустку для лікування (включаючи час проїзду) із збереженням на цей час середньомісячного заробітку, який він мав до ушкодження здоров'я, або заробітку, що склався перед відпусткою (за вибором потерпілого).

Щомісячні страхові виплати потерпілому протягом цього часу провадяться на загальних підставах.

5. За наявності у потерпілого відповідно до висновків МСЕК медичних показань для одержання автомобіля Фонд соціального страхування від нещасних випадків компенсує вартість придбання автомобіля з ручним керуванням, запасних частин до нього, пального, а також ремонту і технічного обслуговування та навчання керуванню автомобілем у розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Згідно з висновком МСЕК Фонд соціального страхування від нещасних випадків може відшкодовувати й інші витрати.

6. У разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання розмір одноразової допомоги його сім'ї повинен бути не меншим за п'ятирічну заробітну плату потерпілого і, крім того, не меншим за однорічний заробіток потерпілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого.

7. У разі смерті потерпілого від нещасного випадку або професійного захворювання витрати на його поховання несе Фонд соціального страхування від нещасних випадків згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України.

8. У разі смерті потерпілого суми страхових виплат особам, які мають на це право, визначаються із середньомісячного заробітку потерпілого за вирахуванням частки, яка припадала на потерпілого та працездатних осіб, що перебували на його утриманні, але не мали права на ці виплати.

У разі смерті потерпілого, який одержував страхові виплати і не працював, розмір відшкодування шкоди особам, зазначеним у статті 33 цього Закону, визначається виходячи із суми щомісячних страхових виплат і пенсії, які одержував потерпілий на день його смерті, з відповідним коригуванням щомісячних страхових виплат згідно із статтею 29 цього Закону. Причинний зв'язок смерті потерпілого з одержаним каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я має підтверджуватися висновками відповідних медичних закладів.

Сума страхових виплат кожній особі, яка має на це право, визначається шляхом ділення частини заробітку потерпілого, що припадає на зазначених осіб, на кількість цих осіб.

Сума страхових виплат непрацездатним особам, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право, визначається в такому порядку:

- якщо кошти на утримання стягувалися за рішенням суду, страхові виплати визначаються в сумі, призначеній судом;
- якщо кошти на утримання не стягувалися в судовому порядку, сума страхової виплати встановлюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків.

У разі коли право на страхові виплати мають одночасно непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого, і непрацездатні особи, які не перебували на його утриманні, спочатку визначається сума страхових виплат особам, які не перебували на утриманні померлого.

Установлена зазначеним особам сума страхових виплат виключається із заробітку годувальника, а потім визначається сума страхових виплат особам, які перебували на утриманні померлого, у порядку, передбаченому абзацами першим та другим цього пункту.

Страхові виплати особам, які втратили годувальника, провадяться в повному розмірі без урахування призначеної їм пенсії у разі втрати годувальника та інших доходів.

9. Середньомісячний заробіток для обчислення суми страхових виплат потерпілому у зв'язку із втраченим ним заробітком (або відповідної його частини) визначається згідно з порядком обчислення середньої заробітної плати для виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, що затверджується Кабінетом Міністрів України. (Частина десята статті 34 в редакції Закону N 2272-III від 22.02.2001)

10. При обчисленні середньомісячного заробітку враховуються основна і додаткова заробітна плата, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати (у тому числі в натуральній формі), які включаються до фонду оплати праці і підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян. (Частина одинадцята статті 34 в редакції Закону N 2272-III від 22.02.2001)

11. Середньомісячний заробіток, обчислений у порядку, передбаченому частиною десятою цієї статті, береться для визначення розміру одноразової

допомоги потерпілому або членам його сім'ї та особам, які перебували на його утриманні, у разі смерті потерпілого.

12. У разі повторного ушкодження здоров'я середньомісячний заробіток, за бажанням потерпілого, обчислюється за відповідні періоди, що передували першому або повторному ушкодженню здоров'я. Сума страхової виплати в цьому разі визначається згідно із ступенем (у відсотках) втрати професійної працездатності, що встановлюється МСЕК за сукупністю випадків ушкодження здоров'я. Якщо повторне ушкодження здоров'я працівника настало з вини іншого роботодавця, страхова виплата провадиться на загальних підставах.

13. Якщо на час звернення за страховою виплатою документи про заробіток потерпілого до ушкодження здоров'я не збереглися, сума страхової виплати визначається за діючою на час звернення тарифною ставкою (окладом) за професією (посадою) на підприємстві (в галузі), на якому працював потерпілий, або за відповідною тарифною ставкою (окладом) подібної професії (посади), але не менше розміру мінімальної заробітної плати, встановленого на день виплати. Відсутність документів про заробіток підтверджується довідкою роботодавця або відповідного архіву.

14. У разі ушкодження здоров'я в період виробничого навчання (практики) сума страхової виплати визначається за діючою на підприємстві ставкою (окладом) тієї професії (спеціальності), якій навчався потерпілий, але не нижче найменшого розряду тарифної сітки відповідної професії.

Якщо у період навчання (практики) потерпілий одержував заробіток, сума страхової виплати визначається, за його згодою, із середньомісячного заробітку за цей період. За бажанням потерпілого сума страхової виплати може бути визначена із середньомісячного заробітку до початку виробничого навчання (практики).

15. Виплата пенсії по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання провадиться потерпілому відповідно до законодавства про пенсійне забезпечення, крім випадків, передбачених пунктом 2 статті 8 та статтею 9 цього Закону.

16. Неповнолітній особі, яка відповідно до статті 9 цього Закону народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання матері під час її вагітності, або особам, зазначеним у пункті 2 статті 8 цього Закону, які стали інвалідами під час відповідних занять або робіт, Фонд соціального страхування від нещасних випадків провадить щомісячні страхові виплати як інвалідам дитинства, а після досягнення ними 16 років— у розмірі середньомісячного заробітку, що склався на території області (міста) проживання цих осіб, але не менше середньомісячного заробітку в країні на день виплати.

17. Індексація суми страхової виплати провадиться відповідно до законодавства.

18. Якщо застрахований одночасно має право на безоплатне або пільгове отримання одних і тих же видів допомоги, забезпечення чи догляду згідно з цим Законом та іншими законами, нормативно-правовими актами, йому надається право вибору відповідного виду допомоги, забезпечення чи догляду за однією з підстав.

Розміри страхових внесків страхувальників обчислюються: для роботодавців - у відсотках до сум фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, на інші заохочувальні і компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України "Про оплату праці", які підлягають

обкладенню прибутковим податком з громадян; для добровільно застрахованих осіб - у відсотках до мінімальної заробітної плати.

Страхові внески нараховуються в межах граничної суми заробітної плати (доходу), що встановлюється Кабінетом Міністрів України та є розрахунковою величиною при обчисленні страхових виплат.

Розмір страхового внеску залежить від класу професійного ризику виробництва, до якого віднесено підприємство, знижки до нього (за низькі рівні травматизму, професійної захворюваності та належний стан охорони праці) чи надбавки (за високі рівні травматизму, професійної захворюваності та неналежний стан охорони праці).

Розмір зазначеної знижки чи надбавки не може перевищувати 50 відсотків страхового тарифу, встановленого для відповідної галузі економіки (виду робіт).

Розрахунок розміру страхового внеску для кожного підприємства провадиться Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове соціальне страхування від *нещасного* випадку на виробництві та професійного захворювання, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Страхувальник здійснює страховий внесок у Фонд соціального *страхування* від нещасних випадків у порядку і строки, які визначаються страховиком. Залишки сум від можливого перевищення доходів над витратами Фонду за підсумками фінансового року використовуються для коригування (зменшення) суми внесків страхувальників. Якщо на страхувальника протягом календарного року накладався штраф за порушення законодавства про охорону праці, він втрачає право на знижку страхового тарифу.

Засоби захисту від небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

З метою запобігання або зменшення впливу на працюючих шкідливих і небезпечних виробничих чинників застосовують засоби колективного та індивідуального захисту.

Засоби захисту працюючих за призначенням поділяються на дві категорії:

- засоби колективного захисту;
- засоби індивідуального захисту.

Засоби колективного захисту призначені для:

- нормалізації повітряного середовища виробничих приміщень і робочих місць (вентиляція, кондиціонування, опалення, автоматичний контроль і сигналізація);
- нормалізації освітлення виробничих приміщень і робочих місць (джерела світла, освітлювальні прилади, світлозахисне обладнання, світлофільтри);
- захисту від іонізуючих, інфрачервоних, ультрафіолетових, електромагнітних, лазерних, магнітних та електричних полів (огороження, герметизація, знаки безпеки, автоматичний контроль і сигналізація, дистанційне керування тощо);
- захисту від шуму, вібрації (огороження, звукоізоляція, віброізоляція);

- захисту від ураження електричним струмом (різні види огороження, захисне заземлення, автоматичне відключення, дистанційне керування);
- захисту від дії механічних факторів (огороження, автоматичний контроль і сигналізація, знаки безпеки);
- захисту від хімічних факторів (огороження, герметизація, вентиляція та очищення повітря, дистанційне керування, знаки безпеки);
- захисту від високих і низьких температур навколишнього середовища (огороження, автоматичний контроль і сигналізація, термоізоляція, дистанційне керування).

Створення на робочому місці сприятливих і безпечних умов праці тісно пов'язане із забезпеченням робітників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту.

Засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) застосовують тоді, коли безпека робіт не може бути забезпечена конструкцією та розміщенням устаткування, організацією виробничих процесів, архітектурно-планувальними рішеннями та засобами колективного захисту.

Відповідно до Закону України „Про охорону праці” (ст. 10) на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, в особливих температурних умовах, в забрудненому середовищі робітникам та службовцям безплатно видаються спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту. Перелік робіт та професій, що дають право на одержання ЗІЗ, складається на основі галузевих норм адміністрацією підприємства та погоджується із місцевими органами держнагляду по охороні праці. Порядок видачі, зберігання та використання ЗІЗ визначається „Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту” НПАОП 0.00-01-08.

Норми безкоштовної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівників затверджуються в установленому порядку.

Індивідуальні ЗІЗ поділяються на засоби захисту органів дихання, спецодяг, спецвзуття, засоби захисту рук, голови, обличчя, очей, органів слуху, шкіри, засоби захисту від падіння з висоти та ін.

Захист органів дихання здійснюється за допомогою протигазів та респіраторів. За принципом дії протигазу поділяються на фільтруючі та ізолюючі. У фільтруючих протигазу повітря очищається від токсичних речовин при проходженні його через фільтруючу коробку. У випадку наявності у повітрі невідомих речовин, або значного вмісту шкідливих речовин (більше 0,5% за об'ємом), а також при зменшеному вмісті кисню (менше 18% при нормі 21%) застосовувати фільтруючі протигазу не можна. В таких випадках, а також при роботах в колодязях та ємкостях застосовують лише ізолюючі протигазу шлангові (подача повітря для дихання з чистої зони по шлангу), або автономні (з генерацією або без генерації кисню).

Засоби захисту голови дозволяють недопустити травмування голови при виконанні монтажних, будівельних, навантажувально-розвантажувальних робіт, при видобутку корисних копалин.

Найбільш розповсюджені засоби захисту голови — каски, які поділяються на каски захисні загального призначення (каска будівельна склопластикові, текстолітова), каски шахтарські, каски спеціального призначення (для електрозварників).

Засоби захисту рук — це різні види рукавиць, рукавичок, напальчників, дерматологічних засобів (мазі, пасти, креми). Рукавиці та рукавички виготовляють із бавовни, льону, шкіри, шкірзамінника, гуми, азбесту, полімерів та ін. Засоби захисту рук за захисними властивостями класифікуються відповідно до єдиної класифікації, аналогічно до спецодягу та спецвзуття.

Для захисту очей від твердих частинок, бризок кислот, лугів та інших хімічних речовин, а також випромінювань застосовують такі засоби індивідуального захисту, як окуляри. Тип окулярів добирається за ГОСТ 12.4.013-85 залежно від виду роботи.

До засобів захисту обличчя відносяться ручні, неголовні та універсальні щитки. Найбільш часто на виробництві використовуються: щиток електрозварювальника універсальний ЩЗУ-1, щиток захисний ЩЗ, захисна маска С-40, захисна сітчата маска С-39.

Охорона праці жінок.

Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

Праця вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину, регулюється законодавством.

Кількість працюючих жінок на підприємствах становить велику кількість, але не всі роботодавці дотримуються вимог глави XII - Праця жінок КЗПП України.

Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню). Забороняється також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, а також граничні норми підймання і переміщення важких речей жінками затверджуються Міністерством охорони здоров'я України за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці. (Стаття 174. Роботи, на яких забороняється застосування праці жінок. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно із Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII; у редакції Закону України від 15.12.93 р. № 3694-XII)

Залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід. Перелік цих галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час затверджується Кабінетом Міністрів України. Зазначені у частині першій цієї статті обмеження не поширюються на жінок, які працюють на підприємствах, де зайняті лише члени однієї сім'ї. (Стаття 175. Обмеження праці жінок на роботах у нічний час. Кодекс законів про працю. Із доповненнями, внесеними згідно із Законом України від 15.12.93 р. № 3694-XII)

Не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років. (Стаття 176. Заборона залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження. Кодекс законів про працю.Із змінами, внесеними згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 30.10.87 р. № 4841-XI; Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII)

Жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди. (Стаття 177. Обмеження залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, до надурочних робіт і направлення їх у відрядження. Кодекс законів про працю.Із змінами, внесеними згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 30.10.87 р. № 4841-XI; Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII)

Вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижуються норми виробітку, норми обслуговування або вони переводяться на іншу роботу, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою. До вирішення питання про надання вагітній жінці відповідно до медичного висновку іншої роботи, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, вона підлягає звільненню від роботи із збереженням середнього заробітку за всі пропущені внаслідок цього робочі дні за рахунок підприємства, установи, організації. Жінки, які мають дітей віком до трьох років, в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою до досягнення дитиною віку трьох років. Якщо заробіток осіб, зазначених у частинах першій і третій цієї статті, на легшій роботі є вищим, ніж той, який вони одержували до переведення, їм виплачується фактичний заробіток. (Стаття 178. Переведення на легшу роботу вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Кодекс законів про працю.Із змінами і доповненнями, внесеними згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 30.10.87 р. № 4841-XI; Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII; Законом України від 05.07.95 р. № 263/95-ВР)

На підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів - 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів. Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами обчислюється сумарно і становить 126 календарних днів (140 календарних днів - у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів). Вона надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів. За бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства. Підприємства, установи та організації за рахунок власних коштів можуть надавати жінкам частково оплачувану відпустку та відпустку без збереження заробітної плати для догляду за дитиною більшої тривалості. Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років не надається, якщо дитина перебуває на державному утриманні. У разі, якщо дитина потребує домашнього догляду, жінці в обов'язковому порядку надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку.

Відпустки для догляду за дитиною, передбачені частинами третьою, четвертою та шостою цієї статті, можуть бути використані повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною. За бажанням жінки або осіб, зазначених у частині сьомій

цієї статті, у період перебування їх у відпустці для догляду за дитиною вони можуть працювати на умовах неповного робочого часу або вдома. При цьому за ними зберігається право на одержання допомоги в період відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. (Стаття 179. Відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною . Кодекс законів про працю. Із змінами і доповненнями, внесеними згідно з указами Президії Верховної Ради Української РСР від 24.01.83 р. № 4617-Х, від 30.10.87 р. № 4841-XI; Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII; законами України від 18.09.98 р. № 117-XIV, від 16.01.2003 р. № 429-IV)

У разі надання жінкам відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за заявою жінки приєднати до неї щорічні основну і додаткову відпустки незалежно від тривалості її роботи на даному підприємстві, в установі, організації в поточному робочому році. (Стаття 180. Приєднання щорічної відпустки до відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Кодекс законів про працю. У редакції Закону України від 18.09.98 р. № 117-XIV).

Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати (частини третя та шоста статті 179 цього Кодексу) надаються за заявою жінки або осіб, зазначених у частині сьомій статті 179 цього Кодексу, повністю або частково в межах встановленого періоду та оформляються наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу. Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати (частини третя та шоста статті 179 цього Кодексу) зараховуються як до загального, так і до безперервного стажу роботи і до стажу роботи за спеціальністю. Час відпусток, зазначених у цій статті, до стажу роботи, що дає право на щорічну відпустку, не зараховується. (Стаття 181. Порядок надання відпустки для догляду за дитиною і зарахування її до стажу роботи. Кодекс законів про працю. У редакції Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 24.01.83 р. № 4617-Х; Закону Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII; Закону України від 18.09.98 р. № 117-XIV)

Жінкам, які усиновили новонароджених дітей безпосередньо з пологового будинку, надається відпустка з дня усиновлення тривалістю 56 календарних днів (70 календарних днів - при усиновленні двох і більше дітей) з виплатою державної допомоги у встановленому порядку. Жінкам, які усиновили дитину, надаються відпустки для догляду за нею на умовах і в порядку, встановлених статтями 179 і 181 цього Кодексу. (Стаття 182. Відпустки жінкам, які усиновили дітей. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно з указами Президії Верховної Ради Української РСР від 24.01.83 р. № 4617-Х, від 21.12.83 р. № 6237-Х; Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII; у редакції Закону України від 18.09.98 р. № 117-XIV)

Жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину-інваліда, або яка усиновила дитину, одинокій матері, батьку, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 7 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів (стаття 73 цього Кодексу). За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 14 календарних днів.

Зазначена у частині першій цієї статті відпустка надається понад щорічні відпустки, передбачені статтями 75 і 76 цього Кодексу, а також понад щорічні відпустки, встановлені іншими законами та нормативно-правовими актами, і переноситься на інший період або продовжується у порядку, визначеному статтею 80 цього Кодексу. (Стаття 182. Додаткова відпустка працівникам, які мають дітей.

Кодекс законів про працю. Доповнено статтею 1821 згідно із Законом України від 18.09.98 р. № 117-XIV; із змінами і доповненнями, внесеними згідно із законами України від 06.02.2003 р. № 490-IV, від 22.10.2004 р. № 2128-IV)

Жінкам, що мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини. Ці перерви надаються не рідше ніж через три години тривалістю не менше тридцяти хвилин кожна. При наявності двох і більше грудних дітей тривалість перерви встановлюється не менше години. Строки і порядок надання перерв устанавлюються власником або уповноваженим ним органом за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації і з врахуванням бажання матері. Перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком. (Стаття 183. Перерви для годування дитини. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно з указами Президії Верховної Ради Української РСР від 24.01.83 р. № 4617-X, від 30.10.87 р. № 4841-XI; Законом України від 10.07.2003 р. № 1096-IV)

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям - за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда. При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти їм причини відмови у письмовій формі. Відмова у прийнятті на роботу може бути оскаржена у судовому порядку. Звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років - частина шоста статті 179), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців з дня закінчення строкового трудового договору. (Стаття 184. Гарантії при прийнятті на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей. Кодекс законів про працю. Із змінами і доповненнями, внесеними згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 30.10.87 р. № 4841-XI; Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII; Законом України від 24.12.99 р. № 1356-XIV)

Власник або уповноважений ним орган повинен у разі необхідності видавати вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, путівки до санаторіїв та будинків відпочинку безкоштовно або на пільгових умовах, а також подавати їм матеріальну допомогу. (Стаття 185. Надання вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, путівок до санаторіїв та будинків відпочинку і подання їм матеріальної допомоги. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 24.01.83 р. № 4617-X; у редакції Закону Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII)

На підприємствах і в організаціях з широким застосуванням жіночої праці організуються дитячі ясла, дитячі садки, кімнати для годування грудних дітей, а також кімнати особистої гігієни жінок. (Стаття 186. Обслуговування матері на підприємствах, в організаціях. Кодекс законів про працю.)

Гарантії, встановлені статтями 56, 176, 177, частинами третьою - восьмою статті 179, статтями 181, 182, 182-1, 184, 185, 186 цього Кодексу, поширюються також на батьків, які виховують дітей без матері (в тому числі в разі тривалого

перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників). (Стаття 1861. Гарантії особам, які виховують малолітніх дітей без матері . Кодекс законів про працю. Доповнено статтею 1861 згідно із Законом Української РСР від 20.03.91 р. № 871-XII; у редакції Закону України від 18.09.98 р. № 117-XIV)

Охорона праці неповнолітніх.

Не допускається залучення неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні, а також до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

Неповнолітні приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду.

Порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професій, пов'язаних з важкими роботами і роботами із шкідливими або небезпечними умовами праці, визначається положенням, яке затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

Вік, з якого допускається прийняття на роботу, тривалість робочого часу, відпусток та деякі інші умови праці неповнолітніх визначаються законом.

У теперішній час багато молоді залучається до трудової діяльності на підприємствах але дотримання вимог охорони праці цієї категорії працівників завжди викликав труднощі у роботодавців, а тому вони часто порушуються. На законодавчому рівні ці питання регулюються відповідно Кодексу законів про працю України, щодо глави XIII - Праця молоді.

Неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України. (Стаття 187. Права неповнолітніх у трудових правовідносинах. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.07.95 р. № 263/95-ВР)

Забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Забороняється також залучати осіб молодше вісімнадцяти років до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також граничні норми підймання і переміщення важких речей особами молодше вісімнадцяти років затверджуються Міністерством охорони здоров'я України за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці. (Стаття 190. Роботи, на яких забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно із Законом України від 15.12.93 р. № 3694-XII).

Забороняється залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні. (Стаття 192. Заборона залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні. Кодекс законів про працю. У редакції Закону України від 15.12.93 р. № 3694-XII)

Працевдатній молоді - громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років. Молодим спеціалістам - випускникам державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. (Стаття 197. Надання молоді першого робочого місця. Кодекс законів про працю. У редакції Закону України від 05.07.95 р. № 263/95-ВР)

Звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей. При цьому звільнення з підстав, зазначених в пунктах 1, 2 і 6 статті 40 цього Кодексу, провадиться лише у виняткових випадках і не допускається без працевлаштування. (Стаття 198. Обмеження звільнення працівників молодше вісімнадцяти років. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно із Законом України від 07.02.2007 р. № 609-V)

Батьки, усиновителі і піклувальник неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси. (Стаття 199. Розірвання трудового договору з неповнолітнім на вимогу його батьків або інших осіб. Кодекс законів про працю. Із змінами, внесеними згідно із Законом України від 19.01.95 р. № 6/95-ВР)

Охорона праці інвалідів.

Підприємства, які використовують працю інвалідів, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників.

У випадках, передбачених законодавством, роботодавець зобов'язаний організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій.

Залучення інвалідів до надурочних робіт і робіт у нічний час можливе лише за їх згодою та за умови, що це не суперечить рекомендаціям медико-соціальної експертної комісії. (Частина третя статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1331-IV (1331-15) від 25.11.2003)

У випадках, передбачених законодавством, на власника або уповноважений ним орган покладається обов'язок організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій, встановити на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці. Залучення інвалідів до надурочних робіт та робіт у нічний час без їх згоди не допускається (статті 55, 63). (Відповідно до статті 172 - Застосування праці інвалідів, Кодексу законів про працю України. Із змінами, внесеними згідно із Законом України від 15.12.93 р. № 3694-XII)

Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасного випадку.

Негайні заходи при наданні першої допомоги у разі нещасного випадку. Перша допомога при ураженні електричним струмом, опіках, хімічних опіках, обмороженні, пораненнях, отруєннях аміаком, переломах.

Привила надання першої медичної допомоги у разі нещасного випадку. Алгоритм дій при наданні медичної допомоги.

Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасного випадку.

1. Що таке перша медична допомога?

Перша медична допомога - це комплекс заходів спрямованих на поновлення або збереження життя та здоров'я потерпілого, яке здійснюється особою яка знаходиться поряд з потерпілим (взаємодопомога), або самим потерпілим (самодопомога) до прибуття медичних працівників.

2. Перша допомога при пораненні.

В першу чергу необхідно призупинити кровотечу, а потім накладити стерильну пов'язку на рану.

3. На скільки годин можна накладати джгут?

Слід пам'ятати, що джгут накладається тільки на 1-2 години.

4. Перша допомога при переломах.

Переломну кінцівку вкладають в шину або на дошки, палиці та інші предмети, до яких прибинтовують кінцівку так, щоб шина захопила два найближчі суглоби і робила їх нерухомими.

5. Перша допомога при ударах голови.

При травмі черепа потерпілого необхідно укласти з трохи піднятою головою, покласти на голову холод (сніг або лід) та направити в лікарню.

6. Перша допомога при вивихах.

Першою допомогою при вивихах є накладання пов'язки в цілях забезпечення нерухомості суглоба і негайне направлення до лікаря для виправлення вивиху.

7. Перша допомога при розтягненнях.

При поданні першої допомоги при розтягненнях необхідно накласти пов'язку на пошкоджену ділянку та направити хворого до лікаря.

8. Які бувають опіки?

За характером дії опіки бувають термічні (від вогню, нагрітого металу, води) та хімічні (від дії кислот, лугу).

9. Ступені дії опіків.

За ступенем дії опіки бувають 1-го ступеня – при яких з'являється почервоніння, болісність; 2-го ступеня, коли на шкірі утворюються пухирі; 3-го ступеня при якому відбувається зруйнування шкіри.

10. Перша допомога при опіках.

При опіках 1-го ступеня на обпечену поверхню накладають пов'язку змоченою етиловим спиртом.

При опіках 2-го ступеня накладають пов'язку змочену 3%- ним розчином марганцівки, або 5%- ним розчином таніну.

При опіках 3-го ступеня накривають стерильною пов'язкою і викликають лікаря.

11. Перші ознаки обмороження.

Перші ознаки обмороження спостерігаються на незахищених частинах тіла – на руках, обличчі, носі, вухах. Спочатку з'являється відчуття холоду, потім побліднення уражених ділянок шкіри, поколювання, незначний біль.

12. Заходи попередження обмороження.

Заходами попередження обмороження є змащення відкритих частин тіла жиром, який затримує тепло в шкірі; закривання по можливості відкритих частин – вух, обличчя, рук; надягання теплового просторого одягу.

13. Перша допомога при обмороженні.

Першою допомогою при обмороженні є розтирання уражених частин м'якою рукавичкою, рукою (не можна снігом чи льодом) поки не настане почервоніння та потепління їх. Після цього необхідно помістити кінцівку в теплу воду (36-37 С), накласти стерильну пов'язку та направити потерпілого до лікаря.

14. Перші ознаки замерзання.

Під час великих морозів можливе замерзання. Першими ознаками замерзання є втома, послаблення серцевої діяльності і дихання, сонливість, втрата свідомості і може настати смерть.

15. Перша допомога при замерзанні.

При поданні першої допомоги необхідно негайно внести обмороженого в тепле приміщення, обкласти грілками чи посадити в теплу ванну (36-37 С), де проводити штучне дихання, розтирати все тіло, давати гарячий чай, збуджуючі напої – каву, вино.

16. Ознаки ураження електричним струмом.

При ураженні електричним струмом, потерпілий втрачає свідомість, настає судома, послаблення серцевої діяльності, зупинка дихання, смерть.

17. Перша допомога при ураженні електричним струмом.

Перш ніж подавати першу допомогу необхідно звільнити потерпілого від дії струмом. Для цього необхідно надягти діелектричні рукавички, калоші або обернути руки сухою ганчіркою, сорочкою чи іншим предметом; стати на суху дошку, сухою палицею, гумою які не проводять електричний струм, або за одяг відтягнути потерпілого і звільнити його від дії струму.

18. Коли можна проводити штучне дихання?

Штучне дихання можна проводити, якщо відсутні ознаки пошкодження грудини.

19. Перша допомога при отруєнні аміаком.

Якщо потерпілий задихнувся – негайно винести його на свіже повітря. Якщо потерпілий не дихає – провести штучне дихання, викликати лікаря, по можливості зняти йому одяг і вкрити якнайтепліше. Потерпілому дати вдихати пари 1-2% розчину лимонної кислоти або розчин молочної кислоти.

20. Ознаки судоми.

При судомі характерною ознакою є голово кружіння, потемнення в очах, нудота, послаблення серцевої діяльності, поява поту на обличчі і втрата свідомості.

21. Перша допомога при судомах.

В першу чергу необхідно забезпечити доступ свіжого повітря, розщепнути одяг і покласти потерпілого так, щоб його голова була нижче тулуба, а ноги – вище. Можна змочити обличчя і груди холодною водою і дати вдихати з ватки нашатирний спирт.

22. Ознаки теплового удару.

Симптоми при тепловому ударі є моментальна слабкість, головний біль, нудота, слабкий пульс, часте дихання, серцебиття, сонливість, почервоніння шкіри обличчя.

23. Перша допомога при тепловому ударі.

Треба перенести потерпілого на свіже повітря, в напівсидячому положенні, розщепнути одяг який заважає диханню, напоїти водою, охолодити тіло, змочити голову і груди.

Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасного випадку.

Список літератури.

1. Артомасова А.В. Первая помощь при ужалении перепончато крыльями // Здоровье. 1985. –№5.
2. Буркман И.С. Доврачебная помощь при хирургических заболеваниях и несчастных случаях. – М., 1980. – 104 с.
3. Блажа и Кривда. Оживление. – М., 1968. – 366 с.
4. Богницкая Т.Н. Искусственное дыхание и закрытый массаж сердца // Здоровье. – 1989. – №1.
5. Богницкая Т.Н. Первая помощь при ужалении перепончато-крыльями // Здоровье. – 1989. – №4.
6. Богницкая Т.Н. Первая помощь при наружном кровотечении // Здоровье. – 1989. – №9.
7. Богницкая Т.Н. Первая помощь при обмороке // Здоровье. – 1989. – №3.
8. Богницкая Т.Н. Первая помощь при вывихе нижней челюсти // Здоровье. – 1989. – №8.
9. Богницкая Т.Н. Первая помощь при травмах в гололедицу // Здоровье. – 1989. – №2.
10. Богницкая Т.Н. Первая помощь при поражении молнией // Здоровье. – 1989. – №5.
11. Богницкая Т.Н. Первая помощь при травме глаза // Здоровье. – 1989. – №11.
12. Гагунова Е.Я. Общий уход за больными. –М., 1973. – 283 с.
13. Герасимова Л.И. Первая помощь при ожогах // Здоровье. – 1989. – №12.
14. Дмитриев А.Е. Способы иммобилизации при переломах // Здоровье. – 1985. – №2.
15. Заликина Л.С. Общий уход за больными. – М.: Медицина, 1979. – 287 с.
16. Буянов В.М. Перша медична допомога. – М.: Медицина, 1987.

Пожежна Безпека.

1. Загальні поняття про пожежу.

Вогонь супроводжує людину у багатьох сферах її життєдіяльності. Але вогонь, що вийшов з-під контролю, здатен викликати значні руйнівні і смертоносні наслідки. До таких проявів вогняної стихії належать пожежі та вибухи.

Захист промислових підприємств та житлових будівель, інших споруд безпосередньо пов'язаний з вивченням вибухопожежонебезпеки використовуваних будівельних матеріалів, конструкцій та технологічних процесів виробництва. Без виявлення причин виникнення та розповсюдження пожежі або вибуху неможливо провести якісну експертизу проектних матеріалів, пожежно-технічне обстеження об'єкту, дослідити самі пожежі та вибухи, розробити документи щодо вибухо- та пожежозахисту окремих будівель і споруд та промислових підприємств в цілому.

Пожежа і вибух представляють собою складний фізико-хімічний процес. За хімічною суттю це процес горіння. При горінні відбувається окислення горючої речовини. Окислювачем найчастіше є кисень повітря.

Друга складова - це горючі речовини, тобто ті матеріали, які використовуються у будівництві або застосовуються у період експлуатації будівель і споруд. Горючі речовини дуже різноманітні за своїм агрегатним станом та здатністю до окислення. Більшість грючих речовин при нормальній температурі окислюється дуже повільно.

Швидкість реакції збільшується під час нагрівання грючої речовини. При цьому тепло, що утворюється в результаті реакції, перевищує тепловтрати і створює умови для самостійного розвитку процесу горіння. Тобто, для того щоб горюча речовина спалахнула і продовжувала стало горіти, як правило, необхідні – певна кількість кисню та наявність теплового джерела (третя складова процесу горіння), спроможного нагріти горючу речовину до температури спалаху.

Таким чином тільки одночасне поєднання трьох факторів: горючої речовини, кисню та джерела запалювання можуть створити *умови для горіння*.

Поєднання горючої речовини та кисню повітря прийнято називати *горючим середовищем*.

Пожежа – це процес неконтрольованого горіння поза спеціальним вогнищем, що розвивається в часі і просторі і є небезпечним для людей, матеріальних цінностей та навколишнього середовища.

Процес горіння, як правило, спричиняють речовини, що мають підвищену вогненебезпечність.

Тривалість пожежі залежить від характеру горючої речовини і величини пожежного навантаження, тобто маси горючих матеріалів на одиницю площі.

Початок пожежі можна уявити собі так: якщо в холодну горючу речовину ввести тепловий імпульс, вона розігрівається і внаслідок окислення киснем починає виділяти тепло, яке розігріває сусідні шари, в яких також

починається хімічна реакція. Швидкість пошарового розігрівання створює ланцюгову реакцію і визначає інтенсивність пожежі, що є її найважливішою характеристикою.

Зону, у якій підігрівається горюча речовина й протікає хімічна реакція називають фронтом пожежі. Процес пошарового (ланцюгового) розігрівання, окислення й згорання триває доти, поки не вигорить весь об'єм горючої речовини.

Простір у якому розвивається пожежа, умовно поділяють на три зони:

- I – зона теплової дії – це простір, де проходить процес теплообміну між поверхнею полум'я та горючою речовиною;
- II – зона горіння – це частина простору, де відбувається процес термічного розкладання або випаровування горючої речовини;
- III – зона задимлення – це частина простору, що межує з зоною горіння, заповненого димовими газами, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей.

Найбільш загальною властивістю пожежі є здатність вогнища пересуватися шляхом передавання теплоти від зони горіння в суміжні зони.

Пожежі можуть виникати за таких обставин:

- в початковий період експлуатації (недоліки в проектах, неякісний монтаж, притирання елементів обладнання);
- в основний період експлуатації (несправність контрольно-вимірювальних приладів, порушення безпеки, незадовільний нагляд та ін.);
- в період так званого «старіння» елементів технологічного обладнання (корозія, відсутність ремонтів та ін.).

Таблиця 1

Класифікація пожеж

Клас пожежі	Характеристика класу	Підклас	Характеристика підкласу
1	2	3	4
A	Горіння твердих речовин	A1 A2	Горіння твердих речовин, що супроводжується тлінням (наприклад: деревини, паперу, соломи, вугілля, текстильних виробів) Горіння твердих речовин, що не супроводжується тлінням (наприклад: пластмаси)
B	Горіння рідких речовин	B1	Горіння рідких речовин, нерозчинних у воді (наприклад: ефіру, нафтового палива, бензину), а також плавких

		B2	твердих речовин (наприклад: парафіну) Горіння рідких речовин, що розчиняються у воді (наприклад: спиртів, метанолу, гліцерину)
C	Горіння газів	-	Горіння газоподібних речовин (наприклад: побутового газу, водню, пропану, ацетилену)
D	Горіння металів	D1 D2 D3	Горіння легких металів за винятком лужних (наприклад: алюмінію, магнію, та їх сплавів) Горіння лужних та інших подібних металів (наприклад: натрію, калію) Горіння металовміщувальних сполук (наприклад: металоорганічних сполук, гідридів металів)
(E)	Горіння електроустановок	-	Електроізоляційні матеріали обладнання, що знаходиться під напругою

Наслідки пожеж визначаються сукупністю *економічних (прямих, побічних), соціальних та екологічних збитків.*

Пожежі можна поділити на *природні та антропогенні.* До природних відносяться пожежі, що виникають внаслідок природних явищ, таких як самозаймання торфу, вугілля, розряди блискавок тощо. Антропогенні безпосередньо пов'язанні з життєдіяльністю людини і складають 99% від виникаючих пожеж.

До основних причин пожеж відносяться:

- необережне поводження з вогнем – 61-62%;
- порушення правил експлуатації та використання електрообладнання та електроприладів – 20-25%;
- порушення правил експлуатації та використання приладів опалення – 8-10%;
- дитячі пустощі з вогнем – 4-5%;
- підпали – 2-4%;
- несправність виробничого устаткування – 1%.

Небезпечні фактори пожежі, що впливають на людей і матеріальні цінності

- полум'я й іскри - температура пожежі становить 1100-1300°C. Тривалість часу, протягом якого людина може переносити критичні температури становить 10-15 с.
- підвищена температура навколишнього середовища;

- токсичні продукти горіння і термічного розпаду - оксид вуглецю – спричиняє найбільшу кількість жертв через те, що червоні кров'яні тільця втрачають здатність забезпечувати організм людини киснем через створення карбоксигемоглобіну.
- аерозолі (дим і інші об'ємні речовини) – втрата видимості через задимлення, створює загрозу для евакуації людей, особливо якщо матеріали мають високу димоутворюючу здатність (є ще мале і помірне димоутворення)
- знижена концентрація кисню - небезпечним під час пожежі є концентрація кисню до 14-16%. При 10-12% смерть настає протягом кількох хвилин, нагріте повітря – вдихання розігрітого до 60°C повітря призводить до некрозу верхніх дихальних шляхів та опіків легеневої тканини. Вдихання нагрітого під час пожежі повітря понад 100°C призводить до втрати свідомості, а відтак загибелі вже через декілька хвилин.

Вторинні прояви небезпечних факторів пожежі, що впливають на людей і матеріальні цінності

- осколки, частини зруйнованих апаратів, агрегатів, установок, будівельних конструкцій;
- радіоактивні і токсичні речовини та матеріали, що вийшли зі зруйнованих апаратів, установок, трубопроводів;
- електричний струм, що виник у результаті виносу високої напруги на струмопровідні частини апаратів, агрегатів, будівельних або технологічних конструкцій;
- небезпечні фактори вибуху, що виник внаслідок пожежі;
- вогнегасні речовини.

2. Теоретичні основи процесу горіння

Горіння – це фізико-хімічний процес взаємодії горючої речовини з киснем повітря, внаслідок чого виділяється дим, тепло і випромінюється світло.

Основою процесу горіння є комплекс екзотермічних окислювально-відновлювальних реакцій горючої речовини з окислювачем.

За звичайних умов горіння – це процес окислення або з'єднання горючої речовини з киснем повітря.

Процес горіння потребує поєднання трьох компонентів (трикутник Лавуазьє):

- речовини, що здатна горіти;
- джерела запалювання, з відповідним запасом енергії;
- окислювача – найбільш бурхливе горіння відбувається у чистому кисні.

Крім того, необхідно, щоб горюча речовина була нагріта до необхідної температури і знаходилась у відповідному кількісному співвідношенні з окисником, а джерело запалювання мало необхідну енергію для початкового імпульсу (запалювання). Так сірником неможливо запалити дерев'яну колоду чи стіл, у той же час аркуш паперу легко загориться.

До джерел запалювання, які ініціюють горіння належать: відкрите полум'я, розжарені предмети, електричні заряди, теплові процеси хімічного, електричного та механічного походження, іскри від ударів та тертя, сонячна радіація, електромагнітні та інші випромінювання.

Горючими речовинами вважаються речовини, які при дії на них високої температури, відкритого полум'я чи іншого джерела запалювання можуть займатися і в подальшому горіти з утворенням тепла та зазвичай випромінюванням світла. До складу переважної більшості горючих речовин входять вуглець (Карбон) та водень (Гідроген), які є основними горючими складниками цих речовин. Крім вуглецю та водню горючі речовини можуть містити й інші елементи та сполуки. Є також ціла низка горючих речовин, які являють собою прості елементи, наприклад сірка, фосфор, вуглець. Горючі речовини не лише відрізняються за своїм хімічним складом, а й за фізичним станом, тобто можуть перебувати в твердому, рідинному чи газоподібному стані. Як правило, найбільш небезпечними у пожежному відношенні є горючі речовини в газоподібному стані.

Горючі речовини мають різну теплотворну здатність, тому температура на пожежах залежить не лише від кількості речовини, що горить, але й від її складу. В таблиці 2 наведена температура полум'я, під час горіння деяких речовин та матеріалів.

До окисників належать хлор, фтор, оксиди азоту, селітра тощо, однак з практичної точки зору найбільш важливе значення має горіння, яке виникає при окисненні горючої речовини киснем повітря. Зі зменшенням вмісту кисню в повітрі уповільнюється швидкість горіння, а при вмісті кисню менше 14% (норма 21%) горіння більшості речовин стає неможливим. Хоча деякі

речовини містять кисню стільки, що його достатньо для реакції горіння без доступу повітря (порох, вибухівка).

Таблиця 2

Температура полум'я під час горіння деяких речовин та матеріалів

Речовина, матеріал	Температура полум'я, °С	Речовина, матеріал	Температура полум'я, °С
Стеарин	640-690	Сірка	1820
Деревина	700-1000	Метан	1950
Торф	770-790	Водень	2130
Спирти	900-1200	Сірководень	2195
Целулоїд	1100-1300	Ацетилен у повітрі	2150-2200
Нафтопродукти	1100-1300	Ацетилен у кисні	3100-3300
Парафін (свічка)	1430	Магній	близько 3000

На рис. 1. наведено графічне зображення умов, необхідних для виникнення горіння. Якщо хоча б одна з цих умов не виконується, то горіння не виникає.

Рис. 1. Необхідні умови для виникнення горіння

Після виникнення, горіння протікає тим інтенсивніше, чим більшою є площа контакту горючої речовини з окисником (паперові обрізки горять інтенсивніше ніж пачки паперу) і чим вищою є концентрація окисника, температура та тиск. При пожежах температура досягає 1000-1300 °С, а в окремих випадках, наприклад при горінні магнієвих сплавів — 3000 °С.

Залежно від швидкості хімічної реакції та утворення горючої суміші горіння має декілька видів.

Залежно від швидкості хімічної реакції та утворення горючої суміші горіння може відбуватися у вигляді:

- тління – швидкість до кількох см/с;

- власного горінні – швидкість до кількох м/с;
- вибуху – швидкість кілька сотень м/с;
- детонації – швидкість до декількох тисяч м/с.

Швидкість процесу горіння залежить від кількісних і якісних показників горючої суміші та імпульсу запалювання, які в процесі горіння можуть змінюватися або залишатися постійними.

Залежно від швидкості розповсюдження полум'я **горіння буває:**

- дефлаграційне, що відбувається з дозвуковими швидкостями (від кількох см до декількох метрів за секунду);
- детонаційне, що має надзвукові швидкості.

Горіння буває стійким тоді, коли воно не супроводжується підвищенням тиску. Підвищення тиску призводить до вибухового горіння. Реальні вибухи носять переважно дефлаграційний характер.

У процесі горіння розповсюдження полум'я посилює стиснення газу. Стиснення відбувається у вигляді слабких ударних хвиль. Кожна ударна хвиля проходить з більшою швидкістю, ніж попередня. Перед фронтом полум'я ударні хвилі з'єднуються в одну потужну хвилю. Така ударна хвиля призводить до сильного стиснення і розігрівання газу. З підвищенням температури в ударній хвилі виникає новий стійкий режим – детонація, який характеризується різким стрибком тиску до 20-30 кПа в точці утворення ударної хвилі і надзвуковими швидкостями.

Дозвукове горіння поділяється на **ламінарне** та **турбулентне**.

Ламінарне горіння характеризується пошаровим поширенням полум'я по свіжій горючій системі, **турбулентне** – змішуванням шарів потоку.

Горючі системи можуть бути хімічно однорідними і неоднорідними, внаслідок чого горіння буває:

- **гомогенним** – це така горюча система, в якій горюча речовина рівномірно перемішана з повітрям (гази, пари, пил). Таке горіння називають ще кінетичним – це горіння заздалегідь підготовленої суміші.
- **гетерогенне** або дифузійне – це процес горіння, який лімітується дифузиею кисню у зону полум'я, коли речовини перебувають у різних агрегатних станах (рідкі і тверді горючі речовини). Дифузія як процес протікає повільно.

Процес горіння може бути повним і неповним. При надмірній кількості кисню у повітрі горіння буде повним, при цьому утворюються продукти, які не можуть більше горіти – вуглекислий або сірчаний газ, пари води, азоту.

Неповне згорання відбувається при недостатній кількості кисню і супроводжується утворенням продуктів, які є вибухонебезпечними й токсичними – оксид вуглецю, альдегіди, пари метилового спирту, ацетону, які при зміні умов горіння можуть самі спалахувати або чинити отруйну дію на організм людини.

3. Показники пожежної та вибухової небезпеки

Горючі речовини поділяються на:

- тверді;
- рідкі;
- газоподібні
- пил та волокна.

Будь-яка тверда, рідка або газоподібна речовина, що здатна горіти, називається горючою речовиною. Тверда речовина в тонко дисперсному стані (до 850 мкм) виділена в самостійну групу – групу пилу, що має специфічну поведінку під час горіння.

Горіння, що виникає внаслідок дії відкритого вогню на невелику частину горючої речовини (локально) називається **спалахуванням**. Щоб речовина спалахнула й почала горіти, її необхідно підігріти до температури спалахування.

Температура спалахування – це найменша температура речовини, при якій вона починає займатися від імпульсу запалювання й продовжує горіти після його вилучення.

Спалахування – це початкова стадія процесу горіння. Коли від локального об'єму теплота внаслідок ланцюгової реакції передається на всю іншу частину горючої речовини. При цьому в шарі горючої речовини, який межує з зоною горіння, прискорюється хімічна реакція, що призводить до самоспалахування всього об'єму горючої речовини й характеризується температурою самоспалахування.

Температура самоспалахування – це найменша температура, до якої необхідно нагріти горючу речовину, щоб виникло горіння по всьому об'єму горючої речовини.

Самоспалахування – це процес горіння горючої речовини, що виникає без контакту з джерелом відкритого вогню. Наприклад, стандартна температура самоспалахування для метану +537°C, ацетону +465°C, дизельного палива +250°C.

Тління – горіння без випромінювання світла, що, як правило, розпізнається з появою диму.

Показники пожежної і вибухової небезпеки речовин і матеріалів включаються до стандартів і технічних умов, а також вводяться у паспорт підприємства при атестації виробництва. Показники необхідні для отримання вихідних даних з метою розробки та створення системи забезпечення пожежної безпеки.

Важливою характеристикою горючої суміші є процентне співвідношення горючої речовини й кисню у повітрі.

Горючі суміші залежно від співвідношення пального та окислювача поділяються на такі види:

- бідні – мають надлишок окислювача і недостатню кількість горючої речовини;
- багаті – мають надлишок горючої речовини.

Пожежовибухонебезпека – це сукупна властивість матеріалів і речовин, що характеризують їх здатність до виникнення й поширення горіння.

Усі матеріали і речовини у пожежному відношенні характеризуються показником горючості.

Горючість – це здатність матеріалів і речовин спалахувати під дією джерела запалювання та продовжувати горіти після його вилучення.

За горючістю всі матеріали й речовини поділяються на:

- **негорючі** – це такі, які під дією вогню або високих температур не спалахують, не тліють і не обвуглюються (усі природні і штучні неорганічні матеріали: алебастр, гіпс, залізобетон, метал і ін.);
- **важкогорючі** – це такі, які під дією вогню спалахують, тліють або обвуглюються й продовжують горіти, тліти або обвуглюватися тільки за наявності джерела запалювання (гіпсові матеріали, просочена деревина, фіброліт);
- **горючі** – це такі матеріали, які під дією вогню тліють, спалахують, обвуглюються й продовжують горіти, тліти або обвуглюватися після вилучення джерела загорання (всі органічні матеріали, лісоматеріали, папір і ін.).

3.1. Пожежно-технічна класифікація будівельних матеріалів

Будівельні матеріали класифікують за наступними показниками пожежної безпеки: горючістю, займистістю, поширенням полум'я поверхнею, димоутворювальною здатністю та токсичністю продуктів горіння [30].

За горючістю будівельні матеріали підрозділяють на негорючі (НГ) та горючі (Г).

Негорючі за іншими показниками пожежної безпеки не класифікують.

Таблиця 3

Класифікація горючих будівельних матеріалів

Показник пожежної безпеки	Позначення	Рівень пожежної безпеки матеріалів	Нормативно-правовий акт
1	2	3	4
Горючість	Г1	низької горючості	ДСТУ Б В.2.7-19 Будівельні матеріали. Матеріали будівельні. Методи випробувань на горючість.
	Г2	помірної горючості	
	Г3	середньої горючості	
	Г4	підвищеної горючості	
Займистість	В1	важкозаймисті	ДСТУ Б В.1.1-2 Захист від пожежі. Матеріали
	В2	помірнозаймисті	

	ВЗ	легкозаймисті	будівельні. Метод випробування на займистість.
Поширення полум'я поверхнею	РП1	не поширюють	ДСТУ Б В.2.7-70 Будівельні матеріали. Метод випробування на розповсюдження полум'я
	РП2	локально поширюють	
	РП3	помірно поширюють	
	РП4	значно поширюють	
Димоутворювальна здатність	Д1	з малою димоутворювальною здатністю	ГОСТ 12.1.044 ССБТ. Пожаровзривобезопасность веществ и материалов. Номенклатура показателей и методы их определения
	Д2	з помірною димоутворювальною здатністю	
	Д3	з високою димоутворювальною здатністю	
Токсичність продуктів горіння	Т1	малонебезпечні	ГОСТ 12.1.044 ССБТ. Пожаровзривобезопасность веществ и материалов. Номенклатура показателей и методы их определения
	Т2	помірнонебезпечні	
	Т3	високонебезпечні	
	Т4	Надзвичайно-небезпечні	

3.2. Будівельні конструкції

Будівельні конструкції класифікують за *вогнестійкістю та здатністю поширювати вогонь*.

Показником вогнестійкості є *межа вогнестійкості конструкції*, що визначається часом (у *хвилинах*) від початку вогневого випробування за стандартним температурним режимом до настання одного з граничних станів конструкції (R, E, I).

Таблиця 4

Граничні стани вогнестійкості конструкції

Позначення	Вид граничного стану
1	2
R	втрата несучої здатності
E	втрата цілісності
I	втрата теплоізолювальної здатності

Межа вогнестійкості конструкції визначається шляхом розрахунку несучої і/або теплоізолювальної здатності конструкції під впливом стандартного температурного режиму.

Показником здатності будівельної конструкції поширювати вогонь є **межа поширення вогню** (M), яка вимірюється в сантиметрах (см).

Випробування будівельних конструкцій на поширення вогню проводиться таких елементів будинків – колони, ригелі, ферми, балки, арки, рами і окремі вузли, зовнішні і внутрішні стіни, перегородки, перекриття, стіни сходових кліток, марші і сходові площадки, а також підвісні стелі, облицювання тощо.

Таблиця 5

Межі поширення вогню по конструкціях

Позначення	Вид будівельної конструкції	Межі поширення вогню
1	2	3
M0	для горизонтальних і вертикальних конструкцій	0 см
M1	для горизонтальних конструкцій	$M \leq 25$ см
	для вертикальних конструкцій	$M \leq 40$ см
M2	для горизонтальних конструкцій	$M > 25$ см
	для вертикальних конструкцій	$M > 40$ см

3.3. Ступінь вогнестійкості будинків

Будинки, а також частини будинків, що відокремлені одна від одної протипожежною стіною 1-го типу (REI 150), класифікують за призначенням, висотою (поверховістю), ступенем вогнестійкості, а також за категоріями з вибухопожежної та пожежної безпеки.

Приміщення класифікують за призначенням та за категоріями з вибухопожежної та пожежної безпеки.

Будинки та приміщення за *призначенням* підрозділяють на житлові, громадські, виробничі, сільськогосподарські, складські, лабораторні, адміністративні та побутові промислових підприємств, інші відповідно до нормативних документів в галузі будівництва.

Ступінь вогнестійкості будинку визначається межами вогнестійкості його будівельних конструкцій та межами поширення вогню по цих конструкціях відповідно до таблиці 6

Ступінь вогнестійкості будинку встановлюється залежно від його призначення, категорії з вибухопожежної та пожежної безпеки, висоти (поверховості), площі поверху в межах протипожежного відсіку і визначається межами вогнестійкості його будівельних конструкцій та межами поширення вогню по цих конструкціях.

Площа поверху в межах протипожежного відсіку це площа поверху будинку або площа частини поверху, яка відокремлена від іншої частини протипожежною стіною 1-го типу (REI 150).

Таблиця 6

Класифікація будинків за ступенем вогнестійкості

Ступінь вогнестійкості будинків	Мінімальні межі вогнестійкості будівельних конструкцій (у хвиликах) та максимальні межі поширення вогню по них (см)									
	стіни						сходові площадки, косоури, сходи, балки, марші сходових кліток	перекриття міжповерхові (у т. ч. горищні та над підвалами)	елементи суміщених покриттів	
	несучі та сходових кліток	самонесучі	зовнішні ненесучі	внутрішні ненесучі (внутрішні перегородки)	колони	плити, настил, прогони			балки, ферми, арки, рами	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
I	REI 150 M0	REI 75 M0	E 30 M0	EI 30 M0	R 150 M0	R 60 M0	REI 60 M0	RE 30 M0	R 30 M0	
II	REI 120 M0	REI 60 M0	E15 M0	EI 15 M0	R 120 M0	R 60 M0	REI 45 M0	RE 15 M0	R 30 M0	
III	REI 120 M0	REI 60 M0	E15, M0 E30, M1	EI 15 M1	R 120 M0	R 60 M0	REI 45 M1	Не нормуються		
III а	REI 60 M0	REI 30 M0	E15 M1	EI 15 M1	R 15 M0	R 60 M0	REI 15 M0	RE 15 M1	R 15 M0	
III б	REI 60 M1	REI 30 M1	E15, M0 E30, M1	EI 15 M1	R 60 M1	R 45 M0	REI 45 M1	RE 15, M0 RE 30, M1	R 45 M1	
IV	REI 30 M1	REI 15 M1	E15 M1	EI 15 M1	R 30 M1	R 15 M1	REI 15 M1	Не нормуються		
IV а	REI 30 M1	REI 15	E15 M2	EI 15	R 15 M0	R 15	REI 15	RE 15 M2	R 15 M0	

		M1		M1		M0	M0		
V	Не нормуются								

4. Пожежовибухонебезпечність об'єктів

4.1 Пожежовибухонебезпечні властивості матеріалів і речовин та сфера їх використання

Загальною характеристикою матеріалів і речовин є їх вибухопожежонебезпечність, що може призвести до негативних наслідків при їх зберіганні, переробці або транспортуванні.

Характеристика вибухопожежонебезпечних властивостей не є еквівалентною поняттю горючості речовин і матеріалів.

Окрім наведених вище показників до характеристики пожежонебезпеки належить нижня і верхня концентраційна межа розповсюдження полу'я, вище і нижче якої суміш стає нездатною до розповсюдження полум'я.

Зона розповсюдження полум'я — це зона об'ємних часток у суміші з окислювачем між нижньою і верхньою межею спалахування.

Дані про нижню і верхню концентраційну межу розповсюдження полум'я використовують для визначення категорії виробництва за пожежовибухонебезпечністю, а також для розрахунку вибухобезпечних концентрацій газів, парів і пилу у трубопроводах, технологічному обладнанні, проектуванні вентиляційних систем і т.ін.

При роботі технологічного обладнання для оцінки аварійних ситуацій, пов'язаних з розливом горючих речовин використовують дані про температурні межі розповсюдження полум'я, за яких насичені пари утворюють у відповідному окислюваному середовищі концентрації, що відповідають нижній і верхній межі розповсюдження полум'я.

Для розробки заходів забезпечення пожежовибухової безпеки в процесі використання горючих речовин, а також забезпечення електростатичної іскробезпеки технологічних процесів використовують дані про мінімальну енергію запалювання.

Мінімальна енергія самоzapалювання — це найменше значення енергії електричного розряду, здатного запалити легкозаймисту суміш газу, пари або пилу з повітрям.

При розрахунках тривалості пожежі в резервуарах, а також інтенсивності тепловиділення й температурного режиму пожежі використовують дані про такий показник як швидкість вигорання.

Швидкість вигорання — це кількість речовини, яка згоріла за одиницю часу на одиниці площі.

Швидкість вигорання характеризує інтенсивність згорання речовини в умовах пожежі.

Величина, яка характеризує оптичну щільність диму, який утворюється при згорянні речовини в об'ємі приміщення, має назву коефіцієнт димоутворення. Він використовується для класифікації матеріалів за димоутворюючою здатністю.

Димоутворююча здатність матеріалів буває: мала, помірна та висока.

Показник токсичності продуктів горіння полімерних матеріалів використовують для порівняльної оцінки різних видів матеріалів.

Полімерні матеріали за показниками токсичності продуктів горіння класифікуються на:

- надзвичайно небезпечні до 13 г/м³;
- високонебезпечні від 13 до 40 г/м³;
- помірно небезпечні від 40 до 120 г/м³;
- малонебезпечні понад 120 г/м³.

4.2. Класифікація приміщень будівель та зовнішніх установок за вибухопожеж та пожежною безпекою

Для визначення ступеня вогнестійкості, площі та поверхності забудови, а також системи опалення, водопостачання, вентиляція та інших параметрів необхідно знати класифікацію приміщень (будівель) за ступенем вибухопожежної безпеки.

В основі класифікації лежать порівняльні дані, що визначають ймовірність виникнення пожежі або вибуху залежно від властивостей і стану речовин, що задіяні у виробничому процесі.

Категорія за вибухопожежною та пожежною безпекою будівель або приміщень — це класифікаційна характеристика безпеки об'єкта, що визначається кількістю і пожежонебезпечними властивостями речовин і матеріалів, які знаходяться, або обертаються там, з урахуванням особливостей технологічних виробничих процесів.

За категоріями з вибухопожежної та пожежної безпеки класифікують лише будинки та приміщення *виробничого і складського призначення*.

Визначення категорій приміщень з вибухопожежної та пожежної безпеки проводиться шляхом послідовної перевірки відповідності приміщення категоріям від вищої (А) до нижчої (Д).

В якості розрахункового критерію обирається найбільш несприятливий варіант аварії, при котрому у вибуху приймає участь найбільша кількість речовин або матеріалів, найбільш небезпечних щодо наслідків вибуху.

Кількість речовин, що надійшла до приміщення і які можуть утворювати вибухонебезпечні газоповітряні або пароповітряні суміші, визначається, виходячи з таких передумов:

- а) відбувається розрахункова аварія одного із апаратів;
- б) увесь вміст апарату надходить у приміщення;
- в) відбувається одночасне витікання у приміщення речовин із трубопроводів, що підводять їх до апарату по прямому та зворотному потоку протягом часу, який необхідний для відключення трубопроводів.

Розрахунковий час відключення трубопроводів визначається в кожному конкретному випадку, виходячи з реальної обстановки, та повинен бути мінімальним з урахуванням паспортних даних на запірні пристрої, характеру технологічного процесу та виду розрахункової аварії.

За вибухопожежною і пожежною небезпекою приміщення й будівлі поділяються на 5 категорій: А, Б, В, Г, Д, а зовнішні установки на категорії: Аз, Бз, Вз, Гз, Дз,

Будівлі належать до категорії А, якщо в них задіяні горючі гази, ЛЗР з температурою спалахування до 28° С, а також такі, що здатні до вибуху і горіння при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним в таких кількостях, що можуть утворювати вибухонебезпечні парогазоповітряні суміші, при займанні яких розвивається тиск вибуху в приміщенні, що перевищує 5кПа. Сюди відносяться склади балонів з стисненим горючим газом, бензосклади, ацетиленові станції, малярні цехи та ін.

До категорії Б відносяться приміщення, де знаходяться горючий пил або волокна, ЛЗР з температурою спалаху понад 28°С, горючі рідини у такій кількості, що можуть утворювати вибухонебезпечні пилоповітряні або пароповітряні сіміші при займанні яких виникає розрахунковий тиск вибуху, що перевищує 5кПа. Сюди належать насоси станцій, малярні цехи де є рідини з температурою спалаху від 28 до 120°С (газ, нафта, скипидар, смола та ін.).

Приміщення належать до категорії В, якщо в них є горючі гази, горючі і важкогорючі рідини, тверді горючі речовини та матеріали, здатні тільки горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або між собою, за умови, що вони не належать до категорії А і Б. Сюди належать паливно-мастильні склади, автогаражі, лісопильні, деревообробні, смолопереробні заводи, склади горючих матеріалів і т.ін.

Приміщення належать до категорії Г, якщо в них знаходяться негорючі речовини і матеріали в гарячому, розжареному та розплавленому стані з виділенням променистого тепла, іскор, полум'я, а також горючі гази, рідини та тверді речовини, які спалюються або утилізуються як паливо (газогенераторні станції, котельні, ливарні, термічні цехи, автомобільні гаражі, депо і ін.).

Приміщення належать до категорії Д, якщо в них знаходяться негорючі матеріали у холодному стані. Сюди належать всі будівлі, якщо їх не віднесено до категорії А, Б, В, Г (механоскладальні заводи, цехи холодної обробки металу, компресорні станції, склади металу і т.ін.).

Розподіл приміщень за категоріями щодо вибухопожежної і пожежної небезпеки враховується на стадії проектування для визначення відповідного ступеня їх вогнестійкості.

Категорія будівель визначається, виходячи з сумарної площі приміщень різних категорій, які знаходяться в них. Будівлі належать до категорії А, якщо сумарна площа категорії А в них перевищує 5% загального об'єму будівлі. До категорії Б належать приміщення, коли їх сумарна площа приміщень категорії А і Б перевищує 5% сумарної площі всіх приміщень.

Будівлі належать до категорії В, якщо сумарна площа приміщень А, Б, В перевищує 5% сумарної площі всіх приміщень, а приміщення обладнуються автоматичними установками пожежогасіння.

Будівлі категорії Г, це ті, що також мають сумарну площу приміщень категорій А, Б, В, Г, що перевищує 5% сумарної площі всіх приміщень.

Зовнішня установка - установка, розміщена поза приміщень (ззовні будинків) просто неба або під дахом чи за сітчастими захисними конструкціями.

Установка відноситься до категорії А_з, якщо в ній знаходяться (обертаються) горючі гази (ГГ); легкозаймисті рідини з температурою спалаху не більше 28°C; речовини або матеріали, які здатні вибухати і горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним. Горизонтальний розмір зони, що обмежує газоповітряні суміші із концентрацією горючої речовини вище нижньої концентраційної межі поширення полум'я ($C_{НМЛ}$) перевищує 30 м (даний критерій застосовується тільки для горючих газів і парів) або розрахунковий надлишковий тиск у разі згоряння газо-, паро-повітряної суміші на відстані 30 м від зовнішньої установки перевищує 5 кПа.

Установка відноситься до категорії Б_з, якщо в ній знаходяться (обертаються) горючі пил і/або волокна; легкозаймисті рідини з температурою спалаху більше 28°C; горючі рідини. Горизонтальний розмір зони, що обмежує газоповітряні суміші із концентрацією горючої речовини вище нижньої концентраційної межі поширення полум'я ($C_{НМЛ}$), перевищує 30 м (даний критерій застосовується тільки для горючих газів і парів) або розрахунковий надлишковий тиск у разі згоряння газо-, паро- або пилоповітряної суміші на відстані 30 м від зовнішньої установки перевищує 5 кПа.

Установка відноситься до категорії В_з, якщо в ній знаходяться (обертаються) горючі гази, легкозаймисті, горючі або важкогорючі рідини, горючі пил і волокна, тверді горючі або важкогорючі речовини і матеріали, а також речовини, які здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним вибухати і горіти або тільки горіти за умови, що установка не відноситься до категорій А_з або Б_з. Інтенсивність теплового випромінювання від осередку пожежі на відстані 30 м від зовнішньої установки перевищує 4 кВт-м².

Установка відноситься до категорії, якщо в ній знаходяться (обертаються) негорючі речовини або матеріали в гарячому, розпеченому або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор або полум'я, а також горючі гази, рідини або тверді речовини, які спалюються або утилізуються в якості палива.

Установка відноситься до категорії Д_з, якщо вона не відноситься до категорій А_з, Б_з, В_з, Г_з.

4.3.Класифікація приміщень за правилами улаштування електроустановок

Згідно з Правилами улаштування електроустановок (ПУЕ) усі приміщення поділяються на сухі, вологі, особливо сирі, жаркі, запилені, з хімічно активним середовищем, пожежо- й вибухонебезпечними речовинами.

Правила класифікують дві групи приміщень, у яких від електричних джерел запалювання можуть виникати загоряння, пожежі й вибухи. Це —

пожежонебезпечні й вибухонебезпечні. До окремої групи відносяться зовнішні установки з пожежо- й вибухонебезпечними речовинами.

Пожежонебезпечними приміщеннями вважаються такі, у яких обертаються або зберігаються тверді горючі речовини й рідини.

За ступенем пожежної небезпеки згідно з ПУЕ вказані приміщення поділяються на класи: П-I, П-II, П-IIa і П-III.

Клас П-I — це приміщення, де є горючі рідини з температурою спалаху парів понад 61°C (склади мастил, просочування деревини і ін.).

Клас П-II — це приміщення, у яких при технологічному процесі виділяється горючий пил або волокна в аерозольному стані і небезпека обмежується пожежею без вибуху (деревобробні цехи і ін.).

Клас П-IIa — це приміщення, де горючі речовини знаходяться у твердому або волокнистому стані без виділення пилу й волокон (тканини, папір, деревина і ін.).

Клас П-III — зовнішні установки й сховища горючих рідин (з $t_{\text{с}} > 61^{\circ}\text{C}$) і твердих горючих матеріалів (відкриті склади мінеральних мастил, торфу, вугілля і т.ін.).

Вибухонебезпечне середовище - об'єм, у якому середовище внаслідок природних або виробничих чинників може стати вибухонебезпечним. Вибухонебезпечна зона - простір у приміщенні або навколо зовнішньої установки, у якому присутнє вибухонебезпечне середовище бо воно може утворюватися внаслідок природних чи виробничих чинників у такій кількості, яка вимагає спеціальних заходів у конструкції електрообладнання під час його монтажу та експлуатації.

Газо- пароповітряні вибухонебезпечні середовища утворюють вибухонебезпечні зони класів 0, 1, 2, а пилоповітряні - вибухонебезпечні зони класів 20, 21, 22.

Вибухонебезпечна зона класу 0 - простір, у якому вибухонебезпечне середовище присутнє постійно або протягом тривалого часу.

Вибухонебезпечна зона класу 1 - простір, у якому вибухонебезпечне середовище може утворитися під час нормальної роботи, (коли установка працює відповідно до своїх розрахункових параметрів).

Вибухонебезпечна зона класу 2 - простір, у якому вибухонебезпечне середовище за нормальних умов експлуатації відсутнє, а якщо воно виникає, то рідко і триває недовго. У цих випадках можливі аварії катастрофічних розмірів (розрив трубопроводів високого тиску або резервуарів значної місткості).

Частоту виникнення і тривалість вибухонебезпечного газо- пароповітряного середовища визначають за правилами (нормами) відповідних галузей промисловості.

Вибухонебезпечна зона класу 20 - простір, у якому під час нормальної експлуатації вибухонебезпечний пил у вигляді хмари присутній постійно або часто в кількості, достатній для утворення небезпечної концентрації суміші з повітрям. Звичайно це має місце всередині обладнання, де пил може формувати вибухонебезпечні суміші часто і на тривалий термін.

Вибухонебезпечна зона класу 21 - простір, у якому під час нормальної експлуатації ймовірна поява пилу у вигляді хмари в кількості, достатній для утворення суміші з повітрям вибухонебезпечної концентрації.

Вибухонебезпечна зона класу 22 - простір, у якому вибухонебезпечний пил у завислому стані може з'являтися не часто й існувати недовго або в якому шари вибухонебезпечного пилу можуть існувати й утворювати вибухонебезпечні суміші в разі аварії.

Ця зона може включати простір поблизу обладнання, що утримує пил, який може вивільнятися шляхом витоку і формувати пилові утворення.

Класи й розміри вибухонебезпечних зон для зовнішніх вибухонебезпечних установок повинні прийматися відповідно до норм технологічного проектування та особливостей технологічних процесів і затверджуватися в установленому порядку згідно з чиним законодавством.

За відсутності обмежень у відомчих нормативних документах для зовнішніх установок допускається приймати вибухонебезпечну зону класу 2 в межах до:

- 0,5 м по горизонталі і вертикалі від закритих віконних і дверних прорізів;
- 3 м по горизонталі і вертикалі від закритих технологічних апаратів, заповнених горючими газами та ЛЗР;
- 5 м по горизонталі і вертикалі від пристрою для викиду із запобіжних і дихальних клапанів ємностей і технологічних апаратів з горючими газами або ЛЗР;
- 20 м по горизонталі і вертикалі від місця відкритого зливу і наливу для естакад з відкритим зливом і наливом ЛЗР.

Біля зовнішніх установок, які виділяють в атмосферу горючі гази, пару ЛЗР під час нормальної роботи, має місце обмежена вибухонебезпечна зона класу 1 (наприклад, біля нафтових свердловин, клапанів, місць відкритого зливу і наливу ЛЗР). За відсутності даних у відомчих нормативних документах зону класу 1 допускається приймати в межах не більше 1 м від місця викиду газів, пари ЛЗР.

За межами вибухонебезпечної зони класу 1 буде, як правило, присутня вибухонебезпечна зона класу 2.

Зони біля трубопроводів горючих газів, ЛЗР не є вибухонебезпечними за винятком зон класу 2 в межах до 3 м по горизонталі і вертикалі від запірної арматури і фланцевих з'єднань трубопроводів.

5. Основні принципи забезпечення пожежної безпеки.

З метою профілактики пожеж, їх розвитку та організації гасіння розроблено *систему пожежної безпеки*, яка представляє собою комплекс організаційних заходів та технічних засобів.

Пожежна безпека об'єкта повинна забезпечуватися *системами запобігання пожежі і протипожежного захисту*, у тому числі організаційно-технічними заходами.

Системи пожежної безпеки повинні виконувати наступні *задачі*:

- виключати виникнення пожежі;
- забезпечувати пожежну безпеку людей;
- забезпечувати пожежну безпеку матеріальних цінностей;
- забезпечувати пожежну безпеку людей і матеріальних цінностей одночасно.

Запобігання пожежі досягається

- запобіганням утворення горючого середовища;
- запобіганням утворення в горючому середовищі (чи внесення в нього) джерел запалювання.

Запобігання утворення горючого середовища забезпечується:

- максимально можливим застосуванням негорючих речовин і матеріалів;
- максимально можливим за умовами технології і будівництва обмеженням маси і (чи) об'єму горючих речовин, матеріалів і найбільш безпечним способом їхнього розміщення;
- ізоляцією горючого середовища (застосуванням ізольованих відсіків, камер, кабін тощо);
- підтримкою безпечної концентрації горючого середовища;
- достатньою концентрацією негорючого газу (флегматизатора) в повітрі;
- підтримкою температури і тиску горючого середовища, при яких поширення полум'я виключається, за допомогою автоматики та візуального контролю;
- максимальною механізацією й автоматизацією технологічних процесів, пов'язаних з обігом горючих речовин;
- установкою пожежонебезпечного устаткування в ізольованих приміщеннях або на відкритих площадках;
- застосуванням пристроїв захисту виробничого устаткування з горючими речовинами від ушкоджень і аварій (газоаналізаторів, контролерів тиску, рівня, температури тощо).

Запобігання утворення в горючому середовищі джерел запалювання досягається:

- застосуванням машин, механізмів, устаткування, пристроїв, при експлуатації яких не утворюються джерела запалювання;
- застосуванням електроустаткування, що відповідає пожежонебезпечним і вибухонебезпечним зонам, групі і категорії вибухонебезпечної суміші;

- застосуванням у конструкції швидкодіючих засобів захисного відключення можливих джерел запалювання;
- застосуванням технологічного процесу і устаткування, що задовольняє вимогам електростатичної іскробезпеки;
- улаштуванням блискавкозахисту будинків, споруд і устаткування;
- підтримкою температури нагрівання поверхні машин, механізмів, устаткування, пристроїв, речовин і матеріалів, що можуть ввійти в контакт із палим середовищем, нижче гранично припустимої, складової - 80 % найменшої температури самозапалювання палива;
- виключенням можливості появи іскрового розряду в горючому середовищі з енергією, рівною або вищою за мінімальну енергію запалювання;
- застосуванням інструмента, що не іскрить, при роботі з легкозаймистими рідинами і горючими газами;
- ліквідацією умов для теплового, хімічного і (чи) мікробіологічного самозаймання речовин, матеріалів, виробів і конструкцій;
- усуненням контакту з повітрям пірофорних речовин (речовин, що самоспалахують при контакті з повітрям);
- зменшенням розміру горючого середовища нижче гранично припустимого;
- виконанням чинних будівельних норм, правил і стандартів.

Протипожежний захист досягається:

- застосуванням засобів пожежегасіння і відповідних видів пожежної техніки;
- застосуванням автоматичних установок пожежної сигналізації і пожежогасіння;
- застосуванням будівельних конструкцій і матеріалів, у тому числі тих, що використовуються для облицювань конструкцій, з нормованими показниками пожежної безпеки;
- застосуванням просочення дерев'яних будівельних конструкцій антипіренами (нерозповсюджуючими полум'я хімічними сумішами) і нанесенням на поверхні таких конструкцій (дерев'яних або металевих) вогнезахисних фарб (сумішей);
- пристроями, що забезпечують обмеження поширення пожежі (вогнеперешкоджуючі прилади, іскроуловлювачі, аварійні зливи рідин, аварійні випуски газів та пари);
- організацією за допомогою технічних засобів, включаючи автоматичні, своєчасного оповіщення і евакуації людей;
- застосуванням засобів колективного й індивідуального захисту людей від небезпечних факторів пожежі;
- застосуванням засобів протидимного захисту.

Обмеження поширення пожежі за межі осередку досягається:

- улаштуванням протипожежних перешкод;
- установленням гранично припустимих за техніко-економічними розрахунками площ протипожежних відсіків і секцій, а також поверховості будинків і споруд, але не більш визначених нормами;
- улаштуванням аварійного відключення і переключення установок і комунікацій;

- застосуванням засобів запобігання чи обмеження розливу і розтіканню рідин при пожежі;
- застосуванням вогнеперешкоджаючих пристроїв в устаткованні (наприклад: улаштування вогнезатримуючих клапанів в системах вентиляції при проходженні вентиляційного коробу через протипожежні стіни).

Кожен об'єкт повинен мати таке об'ємно-планувальне і технічне виконання, щоб евакуація людей з нього була закінчена до настання гранично припустимих значень небезпечних факторів пожежі, а при недоцільності евакуації був забезпечений захист людей на самому об'єкті.

Для забезпечення евакуації необхідно:

- установити кількість, розміри і відповідне конструктивне виконання евакуаційних шляхів і виходів;
- забезпечити можливість безперешкодного руху людей евакуаційними шляхами;
- організувати при необхідності керування рухом людей евакуаційними шляхами (світлові покажчики, звукове і мовне оповіщення тощо).

5.1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки.

Забезпечення пожежної безпеки підприємств, установ та організацій покладається на їх керівників і уповноважених ними осіб.

Забезпечення пожежної безпеки згідно з "Правилами пожежної безпеки в Україні" є складовою частиною виробничої та іншої діяльності посадових осіб, працівників підприємств, установ, організацій та підприємців, що відображається у трудових договорах (контрактах) та статутах підприємств, установ та організацій.

При проектуванні та забудові населених пунктів, будівництві, розширенні, реконструкції та технічному переоснащенні підприємств, будівель і споруд *забезпечення пожежної безпеки покладається* на органи архітектури, замовників, забудовників, проектні та будівельні організації, в житлових будинках державного, громадського житлового фонду, фонду житлово-будівельних кооперативів (далі — ЖБК) - на власників цих будинків або на уповноважені ними органи, а в житлових приміщеннях (квартирах) — також і на квартиронаймачів (членів ЖБК), а в житлових будинках (квартирах) приватного житлового фонду та інших приватних, окремо розташованих господарських спорудах і гаражах, на територіях, а також у дачних будинках, на садових ділянках покладається на їх власників чи наймачів, якщо інше не обумовлено договором найму.

Власники підприємств, установ та організацій або уповноважені ними органи, а також орендарі зобов'язані відповідно до нормативних актів з пожежної безпеки розробляти і затверджувати положення, інструкції, інші нормативні акти, що діють у межах підприємства, установи та організації, здійснювати постійний контроль за їх додержанням, забезпечувати додержання протипожежних вимог стандартів, норм, правил, а також виконання вимог приписів і постанов органів державного пожежного нагляду.

Обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна визначаються у договорі оренди.

Підприємства, установи, організації та інші об'єкти (будівлі, споруди, технологічні лінії тощо), а також житлові будинки, що вводяться в дію після завершення будівництва або реконструкції, технічного переоснащення, технологічні процеси та продукція повинні відповідати вимогам нормативних актів з пожежної безпеки.

Забороняється будівництво, реконструкція, технічне переоснащення об'єктів виробничого та іншого призначення, впровадження нових технологій, випуск пожежонебезпечної продукції без попередньої *експертизи (перевірки)* проектної та іншої документації на відповідність нормативним актам з пожежної безпеки. Фінансування робіт у разі нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будинків та інших об'єктів, розширення і технічного переоснащення підприємств може проводитися лише за умови наявності позитивного висновку комплексної державної експертизи, який має обов'язково вміщувати позитивний експертний висновок органу державного пожежного нагляду як складової частини комплексної державної експертизи.

6. Інженерне обладнання будинків і споруд. Системи протипожежного захисту.

6.1. Система протипожежного захисту (СПЗ) – комплекс технічних засобів, що змонтований на об'єкті, призначений для виявлення, локалізуванню та ліквідуванню пожеж без втручання людини, захисту людей, матеріальних цінностей та довкілля від впливу небезпечних чинників пожежі, провадження пожежно-рятувальних робіт.

До систем протипожежного захисту (далі – СПЗ) відносять:

- автоматичні системи пожежогасіння (далі - АСПГ);
- системи пожежної сигналізації (далі - СПС);
- системи оповіщення про пожежу та управління евакуюванням людей (далі - СО);
- системи димо- та тепловидалення та підпору повітря (далі – СДТ);
- системи централізованого пожежного спостереження (далі - СПТС);
- системи диспетчеризації СПЗ.

6.2. Системи пожежної сигналізації повинні :

- виявляти ознаки пожежі на ранній стадії;
- передавати тривожні сповіщення до пристроїв передавання пожежної тривоги та попередження про несправність;
- формувати сигнали управління для систем протипожежного захисту та іншого інженерного обладнання, що задіяне при пожежі;
- сигналізувати про виявлену несправність, яка може негативно впливати на нормальну роботу СПС.

Ця система призначена для виявлення будь-яких ознак пожежі, таких як газ, дим, полум'я, тепло і перетворює результат цього виявлення на сигнал, що відображається на приймально-контрольному пожежному приладі.

За допомогою ручного пожежного сповіщувача людина може ініціювати (і отже передавати) сигнал оповіщення про пожежу на центральний диспетчерський пункт для надання можливості проведення різних дій, наприклад, евакуації людей.

6.3. Система димо-та тепловидалення (газодимозахисту) - комплекс технічних засобів і пристроїв (димо- та тепловидалення, притоку/підпору повітря, управління та запуску), призначених для створення бездимного прошарку нижче стабільного шару диму, шляхом видалення диму (димових газів, летких продуктів згоряння, нагрітого повітря) з приміщення (будинку, споруди) та шляхів евакуювання у разі пожежі.

6.4. АСПГ

АСПГ поділяються:

- на типи за конструктивним виконанням - спринклерні, дренчерні, агрегатні, модульні;

- за видом вогнегасної речовини - водяні, пінні, газові, порошкові, аерозольні та комбіновані;
- за характером впливу на осередок пожежі або способом гасіння - гасіння по площі, локальне гасіння по площі, загальнооб'ємне гасіння, локально-об'ємне гасіння, комбіноване гасіння;
- за способом пуску - з механічним, пневматичним, гідравлічним, електричним, термічним і комбінованим пуском.

Вибір типу АСПГ, виду вогнегасної речовини, способу гасіння, типу і кількості автоматичних пожежних сповіщувачів, обладнання та апаратури АУПС слід здійснювати залежно від призначення, об'ємно-планувальних, конструктивних і технологічних особливостей захищуваних будинків і приміщень, а також властивостей речовин і матеріалів, що в них містяться.

6.5. Експлуатація СПС та АСПГ

Для надійної експлуатації СПС та АСПГ на об'єкті наказом або розпорядженням адміністрації повинні бути призначені:

- особа, відповідальна за експлуатацію СПС та АСПГ;
- оперативний (черговий) персонал для контролю за працездатним станом СПС та АСПГ (оперативний персонал — для щоденного контролю; черговий персонал — для цілодобового). Функції оперативного (чергового) персоналу можуть суміщатися.

Особа, відповідальна за експлуатацію установки, зобов'язана забезпечити:

- виконання вимог правил утримання установок пожежної сигналізації і пожежогасіння;
- утримання СПС та АСПГ у працездатному стані шляхом своєчасного проведення ТО та ППР;
- навчання оперативного (чергового) персоналу, а також інструктаж осіб, які працюють у захищуваних приміщеннях;
- розробку необхідної експлуатаційної документації та контроль за систематичним її веденням;
- інформування адміністрації об'єкта про всі випадки відмов та спрацювань установок;
- своєчасне пред'явлення рекламацій:

Оперативний (черговий) персонал повинен знати:

- назву та місцезнаходження захищуваних приміщень;
- порядок виклику пожежної охорони у разі одержання сигналу тривоги та взаємодії з пожежними підрозділами під час ліквідації пожежі та її наслідків;
- порядок визначення працездатності установки в період експлуатації;
- порядок ведення експлуатаційної документації.

На об'єкті повинна вестись експлуатаційна документація, в якій необхідно реєструвати:

- зміст, терміни та виконавців (юридичних і фізичних осіб) проведення ТО та ППР;
- дату і обставини санкціонованих та помилкових спрацювань СПС та АСПГ, дату виходу з ладу автоматичних засобів та час усунення недоліків;
- дату й результати контрольних перевірок і періодичних випробувань СПС та АСПГ.

На об'єкті також має бути така документація:

- проектна документація та виконавчі креслення на установку;
- акт приймання і здавання установки в експлуатацію;
- паспорти на устаткування та прилади;
- інструкція з експлуатації установки і посадові інструкції.

Будівлі, приміщення та споруди повинні обладнуватися СПС та АСПГ відповідно до чинних нормативно-правових актів, які в установленому порядку узгоджені з органами державного пожежного нагляду.

Апаратура й обладнання, що входять до складу установок, повинні відповідати чинним стандартам, технічним умовам, документації заводів-виробників, мати сертифікат відповідності й бути без дефектів.

Всі установки мають бути справними і утримуватися в постійній готовності для виконання завдань, що стоять перед ними. Несправності, які впливають на їх працездатність, повинні усуватися негайно, інші несправності усуваються в передбачені регламентом терміни, при цьому необхідно робити записи у відповідних журналах. Організації, що здійснюють технічне обслуговування установок, є відповідальними у випадку, якщо установки не спрацювали і не виконали свого призначення з вини цієї організації.

Організації, які здійснюють технічне обслуговування, монтаж та наладку установок, повинні мати ліцензію на право виконання цих робіт.

Регламентні роботи з технічного обслуговування (далі — ТО) та планово-попереджувального ремонту (далі — ППР) повинні визначатися на кожний вид установок і виконуватися відповідно до плану-графіка, котрий опрацьовується на підставі вимог технічної документації заводів-виробників щодо змісту і термінів виконання робіт. Цим планом-графіком слід передбачати і матеріально-технічне (ресурсне) забезпечення робіт. ТО та ППР повинні виконуватися спеціалізованою організацією.

На період проведення робіт з ТО чи ППР, для яких передбачається відключення установок, адміністрація підприємства зобов'язана вжити необхідних заходів щодо забезпечення пожежної безпеки приміщень, що захищаються, та технологічного устаткування, повідомивши про це пожежну охорону об'єкта (ДПД), якщо вона є.

Шлейфи пожежної сигналізації, лінії керування та зв'язку повинні постійно контролюватися на режим "Готовність" та піддаватися періодичним випробуванням на режим "Тривога" та "Установка спрацювала" згідно з планом-графіком.

У приміщенні диспетчерського пункту (пожежного поста) та інших місцях розміщення приладів сигналізації та вузлів керування має бути вивішена інструкція про порядок дій чергового (оперативного) персоналу на випадок появи сигналів про пожежу або про несправність в СПС та АСПГ. Диспетчерський пункт (пожежний пост) повинен бути обладнаний телефонним зв'язком, укомплектований електричним ліхтарем та мати природне й аварійне освітлення.

Диспетчерські пункти (пожежні пости), операторські технологічних цехів і станції пожежегасіння повинні бути забезпечені схемою пожежної сигналізації та (або) установок пожежегасіння, а також інструктивними матеріалами про керування установкою (системою) пожежегасіння та про дії щодо оповіщення про аварію і (або) пожежу.

На пультах керування диспетчерських пунктів (пожежних постів), на блоках пожежної автоматики, біля кожного вузла керування і розподільчого пристрою систем пожежегасіння повинні бути вивішені (установлені) таблички із зазначенням захищуваних приміщень або технологічного устаткування.

В установках водяного і пінного пожежегасіння на вузлах керування слід також вивішувати функціональні схеми обв'язки, на табличках указувати типи та кількість зрошувачів у секції, а засувки й крани нумерувати відповідно до схеми обв'язки. Функціональні схеми обв'язки повинні вивішуватися і в насосних АСПГ.

Приймально-контрольні прилади і станції СПС та АСПГ треба встановлювати у приміщеннях з цілодобовим чергуванням персоналу. В обґрунтованих випадках допускається встановлення приймально-контрольних приладів у приміщеннях без чергового персоналу за умови забезпечення передавання сповіщень про пожежу (несправності) на пожежний пост або в інше приміщення з постійним цілодобовим перебуванням людей і забезпечення контролю каналів зв'язку. У цьому разі мають бути передбачені заходи, які перешкоджають доступові сторонніх осіб до приймально-контрольних приладів.

За наявності технічної можливості сигнали від приймально-контрольних приладів СПС та АСПГ слід виводити на пульти централізованого спостереження пожежної охорони.

Автоматичні установки пожежегасіння, змонтовані та введені в експлуатацію, повинні відповідати проектній документації та вимогам нормативно-технічних документів.

Унесення будь-яких змін у конструкцію системи, перекомпонування захищуваних приміщень та інші переобладнання допускається здійснювати за згодою з проектною організацією з інформуванням про це органів державного пожежного нагляду.

Переведення установок з автоматичного пуску на ручний не допускається, за винятком випадків, обумовлених у нормативних документах.

Пристрої ручного пуску АСПГ повинні бути опломбовані, захищені від несанкціонованого приведення в дію та механічних пошкоджень і встановлюватися поза можливою зоною горіння в доступному місці. Для визначення їх місцезнаходження повинні застосовуватися вказівні знаки, розміщені як усередині, так і поза приміщенням.

Забороняється:

- використовувати трубопроводи АСПГ для підвішування або кріплення будь-якого устаткування;
- приєднувати виробниче устаткування та санітарні прилади до трубопроводів живлення АСПГ;
- встановлювати запірну арматуру та фланцеві з'єднання на трубопроводах живлення та розподільчих трубопроводах.

Приміщення, де розташовані вузли керування, насосні станції, станції пожежогасіння, повинні мати аварійне освітлення і бути постійно замкненими.

Приміщення станцій пожежогасіння, насосних станцій слід забезпечити телефонним зв'язком із диспетчерським пунктом (пожежним постом). Ключі від приміщень повинні бути в обслуговуючого і оперативного (чергового) персоналу. Біля входу в приміщення має висіти табло з написом: "Станція (вузол керування) пожежогасіння".

Приміщення, захищені установками об'ємного пожежогасіння, повинні бути обладнані самозачинними дверима.

Усередині захищеного приміщення повинен видаватися світловий сигнал у вигляді напису на світлових табло "Газ — виходь!" ("Піна — виходь!" тощо) та звуковий сигнал оповіщення. Біля входу до захищеного приміщення повинен встановлюватися світловий сигнал "Газ — не заходити!" ("Піна — не заходити!" тощо), а в приміщенні чергового персоналу — відповідний сигнал з інформацією про подавання вогнегасної речовини.

Модульні автономні установки пожежогасіння слід застосовувати для захисту вибухопожежонебезпечних і пожежонебезпечних приміщень категорій А, Б, В, площа або об'єм яких не перевищують значень показників "захищена площа" або "захищений об'єм" відповідної установки. Ці установки експлуатуються, як правило, в приміщеннях, де немає постійного персоналу. Приміщення, обладнані модульними автономними установками пожежогасіння, можуть забезпечуватися первинними засобами пожежогасіння на 50% від їх норм належності для цих приміщень.

6.6. Протипожежне водопостачання

Зовнішнє протипожежне водопостачання

Кожне підприємство повинно бути забезпечене необхідною кількістю води для здійснення пожежогасіння (виходячи з вимог будівельних норм та інших нормативних документів).

Мережі протипожежного водогону повинні забезпечувати потрібні за нормами витрату та напір води. У разі недостатнього напору на об'єктах необхідно встановлювати насоси, які підвищують тиск у мережі.

Відповідальними за технічний стан пожежних гідрантів, установлених на мережі водогону населених пунктів, є відповідні служби (організації, установи), які видають цими мережами водогону, а на території підприємств — їх власники або орендарі (згідно з договором оренди).

Пожежні гідранти повинні бути справними і розміщуватися згідно з вимогами будівельних норм та інших нормативних документів таким чином, щоб забезпечити безперешкодний забір води пожежними автомобілями.

Перевірка працездатності пожежних гідрантів повинна здійснюватися особами, що відповідають за їх технічний стан, не рідше двох разів на рік (навесні й восени). Кришки люків колодязів підземних пожежних гідрантів повинні бути очищені від бруду, льоду і снігу, в холодний період утеплені, а стояки звільнені від води.

Кришки люків колодязів підземних пожежних гідрантів рекомендується фарбувати в червоний колір.

У разі відключення ділянок водогінної мережі та гідрантів або зменшення тиску мережі нижче запотрібний необхідно сповіщати про це підрозділи пожежної охорони.

Для контролю працездатності мережі зовнішнього протипожежного водопостачання необхідно один раз на рік проводити випробування на тиск та витрату води з оформленням акта. Випробування водогону повинне проводитися також після кожного ремонту, реконструкції або підключення нових споживачів до мережі водогону.

Біля місць розташування пожежних гідрантів і водойм повинні бути встановлені (відповідальні за встановлення — виходячи з пункту 6.3.1.10 цих Правил) покажчики (об'ємні зі світильником або плоскі із застосуванням світловідбивних покриттів) з нанесеними на них:

- для пожежного гідранта — літерним індексом "ПГ", цифровими значеннями відстані в метрах від покажчика до гідранта, внутрішнього діаметра трубопроводу в міліметрах, зазначенням виду водогінної мережі (тупикова чи кільцева);
- для пожежної водойми — літерним індексом "ПВ", цифровими значеннями запасу води в кубічних метрах та кількості пожежних автомобілів, котрі можуть одночасно встановлюватися на майданчику біля водойми.

Внутрішній протипожежний водогін

Необхідність улаштування внутрішнього протипожежного водогону, кількість вводів у будівлю, витрати води на внутрішнє пожежогасіння та кількість

струмин від пожежних кранів визначаються виходячи з вимог чинних будівельних норм.

Внутрішні пожежні крани слід установлювати в доступних місцях — біля входів, у вестибюлях, коридорах, проходах тощо. При цьому їх розміщення не повинно заважати евакуації людей.

Кожен пожежний кран має бути укомплектований пожежним рукавом однакового з ним діаметра та стволом, кнопкою дистанційного запуску пожежних насосів (за наявності таких насосів), а також важелем для полегшення відкривання вентиля. Елементи з'єднання пожежного крана, рукавів та ручного пожежного ствола мають бути однотипними.

Пожежний рукав необхідно утримувати сухим, складеним в "гармошку" або подвійну скатку, приєднаним до крана та ствола і не рідше одного разу на шість місяців розгортати та згортати наново.

Використання пожежних рукавів для господарських та інших потреб, не пов'язаних з пожежогасінням, не допускається.

Пожежні крани повинні розміщуватись у вбудованих або навісних шафах, які мають отвори для провітрювання і пристосовані для опломбування та візуального огляду їх без розкривання.

При виготовленні шаф рекомендується передбачати в них місце для зберігання двох вогнегасників.

На дверцятах пожежних шаф із зовнішнього боку повинні бути вказані після літерного індексу "ПК" порядковий номер крана та номер телефону для виклику пожежної охорони.

Зовнішнє оформлення дверцят повинно відповідати вимогам чинних стандартів.

Пожежні крани не рідше одного разу на шість місяців підлягають технічному обслуговуванню і перевірці на працездатність шляхом пуску води з реєстрацією результатів перевірки у спеціальному журналі обліку технічного обслуговування.

Пожежні крани повинні постійно бути справними і доступними для використання.

7. Способи і засоби пожежогасіння

7.1. Вогнегасні речовини

Пожежа припиняється тоді, коли припиняється дія будь-якого компоненту, що приймає участь у процесі горіння.

Процес горіння можна припинити шляхом:

- зниження кількості горючої речовини;
- зменшення кількості окислювача;
- збільшення процесу активації енергії в полум'ї.

До основних **способів припинення процесу горіння** можна віднести наступні методи:

- припинення надходження окислювача (кисню) до осередку горіння;
- розбавлення повітря негорючими, інертними газами;
- зниження температури горючої речовини до рівня, нижчого за температуру спалахування;
- ізоляції вогнища пожежі від доступу повітря;
- зменшення концентрації горючих речовин шляхом розбавлення їх негорючими матеріалами;
- інтенсивного гальмування швидкості хімічної реакції (інгібування);
- механічного зриву полум'я сильним струменем води, порошку, газу.

На цих методах і способах базується припинення процесу горіння за допомогою вогнегасних речовин та технічних засобів пожежогасіння.

Добір тих чи інших способів і методів гасіння пожеж, а також добір вогнегасних речовин та їх носіїв визначають у кожному конкретному випадку залежно від масштабу загоряння, особливостей горючих речовин і матеріалів, а також стадії розвитку пожежі.

До **засобів гасіння** пожежі належать:

- вода й водяна пара;
- хімічна й повітряно-хімічна піна;
- інертні і негорючі гази;
- галоїдні вуглекислотні сполуки;
- сухі порошки;
- пісок, щільна тканина — повсть та азбест.

Універсальних вогнегасних засобів не існує. Тому для припинення процесу горіння однієї і тієї ж речовини у ряді випадків використовують різні вогнегасні засоби. При доборі засобів пожежогасіння треба виходити з можливості отримання найкращого вогнегасного ефекту при мінімальних затратах.

7.2. Первинні засоби пожежогасіння

Будівлі, споруди, приміщення, технологічні установки повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного матеріалу, пожежними відрами, совковими лопатами, пожежним інструментом (гаками, ломачами, сокирами тощо), які використовуються для локалізації і ліквідації пожеж у їх початковій стадії розвитку.

Ця вимога стосується також будівель, споруд та приміщень, обладнаних будь-якими типами установок пожежогасіння, пожежної сигналізації або внутрішніми пожежними кранами.

Для зазначення місцезнаходження первинних засобів пожежогасіння слід установлювати вказівні знаки згідно з ГОСТ 12.4.026-76 "ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности". Знаки повинні бути розміщені на видних місцях на висоті 2-2,5м від рівня підлоги як усередині, так і поза приміщеннями.

Для розміщення первинних засобів пожежогасіння у виробничих, складських, допоміжних приміщеннях, будівлях, спорудах, а також на території підприємств, як правило, повинні встановлюватися спеціальні пожежні щити (стенди).

На пожежних щитах (стендах) повинні розміщуватися ті первинні засоби гасіння пожежі, які можуть застосовуватися в даному приміщенні, споруді, установці.

На пожежних щитах (стендах) необхідно вказувати їх порядкові номери та номер телефону для виклику пожежної охорони. Порядковий номер пожежного щита вказують після літерного індексу "ПЩ".

Пожежні щити (стенди) повинні забезпечувати:

- захист вогнегасників від потрапляння прямих сонячних променів, а також захист знімних комплектуючих виробів від використання сторонніми особами не за призначенням (для щитів та стендів, установлюваних поза приміщеннями);
- зручність та оперативність зняття (витягання) закріплених на щиті (стенді) комплектуючих виробів.

Вогнегасники слід встановлювати у легко доступних та помітних місцях (коридорах, біля входів або виходів з приміщень тощо), а також у пожежо-небезпечних місцях, де найбільш вірогідна поява осередків пожежі. При цьому необхідно забезпечити їх захист від попадання прямих сонячних променів та безпосередньої (без загороджувальних щитків) дії опалювальних та нагрівальних приладів.

Відповідальними за своєчасне і повне оснащення об'єктів вогнегасниками та іншими засобами пожежогасіння, забезпечення їх технічного обслуговування, навчання працівників правилам користування ними є власники об'єктів (або орендарі, якщо це обумовлено договором оренди). Власники підприємств та уповноважені ними особи, а також орендарі зобов'язані утримувати в справному стані вогнегасники і не допускати їх використання не за призначенням.

Норми належності вогнегасників для конкретних об'єктів повинні встановлюватися нормами технологічного проектування або галузевими правилами пожежної безпеки з урахуванням положень, викладених у цих нормах.

Вибір типу вогнегасника обумовлений розмірами можливих осередків пожеж на об'єкті. При виборі типу вогнегасників необхідно враховувати кліматичні умови експлуатації будинків та споруд. Придатність переносних і пересувних вогнегасників до гасіння пожеж різних класів та діапазони температур їх експлуатації.

В Типових нормах належності вогнегасників, затверджених наказом МНС України N 151 від 02.04.2004, наведені такі позначення **типів вогнегасників**:

- ВВ - вогнегасник водяний;
- ВВП - вогнегасник водопінний;
- ВВПА - вогнегасник водопінний аерозольний;
- ВВК - вогнегасник вуглекислотний;
- ВП - вогнегасник порошковий.

Цифра після позначення типу вогнегасника означає масу вогнегасної речовини в кілограмах, що міститься у його корпусі. Цифра після позначення аерозольного водопінного вогнегасника означає масу вогнегасної речовини в грамах, що міститься в його корпусі.

Громадські та адміністративно-побутові будинки на кожному поверсі повинні мати не менше двох переносних (порошкових, водопінних або водяних) вогнегасників з масою заряду вогнегасної речовини 5 кг і більше.

Крім того, слід передбачати по одному вуглекислотному вогнегаснику з величиною заряду вогнегасної речовини 3 кг і більше:

- на 20 кв. м площі підлоги в таких приміщеннях: офісні приміщення з ПЕОМ, комори, електрощитові, вентиляційні камери та інші технічні приміщення;

- на 50 кв. м площі підлоги приміщень архівів, машзалів, бібліотек, музеїв.

Додатково вищевказані приміщення можуть оснащуватися аерозольними водопінними вогнегасниками з масою заряду вогнегасної речовини 400 г і більше.

Відстань між місцями розташування вогнегасників не повинна перевищувати:

15 м — для приміщень категорій А, Б, В (горючі гази та рідини);

20 м — для приміщень категорій В, Г, а також для громадських будівель та споруд.

Пожежні щити (стенди), інвентар, інструмент, вогнегасники в місцях установлення не повинні створювати перешкоди під час евакуації.

Переносні вогнегасники повинні розміщуватися шляхом:

- навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника і на відстані від дверей, достатній для її повного відчинення;
- установлювання в пожежні шафи поруч з пожежними кранами, у спеціальні тумби або на пожежні щити (стенди).

Навішування вогнегасників на кронштейни, розміщення їх у тумбах або пожежних шафах повинні забезпечувати можливість прочитування

маркувальних
написів на корпусі.

Експлуатація та технічне обслуговування вогнегасників повинні здійснюватися у відповідності до Правил експлуатації вогнегасників, затверджених наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 02.04.2004 №152 та зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 29.04.2004 за №555/9154, а також ДСТУ 4297:2004 "Пожежна техніка. Технічне обслуговування вогнегасників. Загальні технічні вимоги".

Вогнегасники, допущені до введення в експлуатацію, повинні мати:

- облікові (інвентарні) номери за прийнятою на об'єкті системою нумерації;
- пломби на пристроях ручного пуску;
- бирки та маркувальні написи на корпусі, червоне сигнальне пофарбування згідно з державними стандартами.

Використані вогнегасники, а також вогнегасники із зірваними пломбами необхідно негайно направляти на технічне обслуговування.

На перезарядження (технічне обслуговування) з об'єкта дозволяється відправити не більше 50% вогнегасників від їх загальної кількості.

Вогнегасники, встановлені за межами приміщень або в неопалюваних приміщеннях та не призначені для експлуатації за мінусових температур, повинні зніматися на холодний період. У такому разі на пожежних щитах та стендах повинна розміщуватися інформація про місце розташування найближчого вогнегасника.

Відповідальними особами за своєчасне і повне оснащення об'єктів вогнегасниками та іншими засобами пожежогасіння, забезпечення їх технічного обслуговування, навчання працівників правил користування вогнегасниками є власники цих об'єктів (або орендарі згідно з договором оренди).

Ефективність застосування вогнегасника, у першу чергу, пов'язана з правильним вибором його типу залежно від класу пожежі, яку необхідно погасити. На маркуванні кожного типу вогнегасника вказано символи класів пожеж, для гасіння яких він призначений. Знання класів пожеж необхідне, щоб запобігти застосуванню вогнегасника для гасіння пожеж тих класів, для яких він не призначений.

Вогнегасники за способом транспортування поділяються на:

- переносні (масою до 20 кг);
- пересувні (масою не менше 20, але не більше 270 кг).

За видом вогнегасної речовини вогнегасники поділяють на:

- водяні;
- пінні;

- порошкові;
- газові (вуглекислотні);
- комбіновані.

За принципом витиснення вогнегасної речовини вогнегасники поділяють на:

- закачні;
- з балоном стисненого чи зрідженого газу;

У залежності від типу вогнегасники застосовуються для гасіння наступних класів пожежі:

Водяні вогнегасники використовують для гасіння пожеж класу А. Існують вогнегасники із зарядом води зі спеціальними добавками, які дають можливість застосовувати їх для гасіння пожеж класу В.

Пінні вогнегасники використовують для гасіння пожеж класів А та В.

Порошкові вогнегасники залежно від типу вогнегасного порошку використовують для гасіння пожеж класів:

А, В, С - із зарядом багатоцільового вогнегасного порошку (порошок АВС);

В, С - із зарядом вогнегасного порошку ВС;

Крім того, порошкові вогнегасники придатні для гасіння обладнання, що знаходиться під напругою до 1000 В.

Вуглекислотні вогнегасники застосовуються для гасіння пожеж класу В та електроустаткування, що знаходиться під напругою до 1000 В .

Переносні вогнегасники містять в собі обмежену кількість вогнегасної речовини і, як правило, її безперервне подавання відбувається протягом короткого проміжку часу, через що помилки, які допущені під час користування, виправити немає змоги.

Приведення вогнегасників до дії необхідно здійснювати безпосередньо перед їх застосуванням.

8. Організація евакуації людей.

При виникненні пожежі вже на початковій стадії виділяється тепло, токсичні гази, виникає можливість обвалення конструкцій . Тому слід враховувати необхідність евакуації людей у визначені терміни. Показником ефективності евакуації є час, протягом котрого люди можуть при необхідності залишити окремі приміщення і будинок загалом . Безпека евакуації досягається тоді, коли тривалість евакуації людей в окремих приміщеннях і будинку загалом не перевищує критичної тривалості пожежі, яка становить небезпеку для людей

Своєчасна евакуація людей із будівель і приміщень при виникненні пожежі є першочерговим завданням і його успішне здійснення має бути забезпечене під час проектування і реконструкції будівель та споруд . Однією з основних вимог пожежної безпеки є побудова в будівлях необхідної кількості виходів, виїздів для евакуації людей і матеріальних цінностей . Тому при проектуванні будинків слід враховувати можливу необхідність евакуації людей . Безпека евакуації досягається тоді, коли тривалість евакуації людей з окремих приміщень і будинку в цілому менша критичної тривалості пожежі, яка становить небезпеку для людини

Для забезпечення безпечної евакуації людей повинні передбачатися заходи, спрямовані на:

- створення умов для своєчасної та безперешкодної евакуації людей у разі виникнення пожежі;
- захист людей на шляхах евакуації від дії небезпечних факторів пожежі.

8.1. Евакуаційні виходи

Евакуаційними виходами називають проходи, двері, ворота, перехідні балкони, внутрішні переходи . Не вважаються евакуаційними виходи, які пов'язані з механічним приводом (ліфти, ескалатори), сходи, які не розташовані у сходових клітках

Виходи відносяться до евакуаційних, якщо вони ведуть із приміщень:

- першого поверху - назовні безпосередньо або через коридор, вестибюль (фойє), сходову клітку;
- будь-якого надземного поверху, крім першого: через коридор, хол, фойє до сходової клітки або сходів типу СЗ;
- безпосередньо до сходової клітки або сходів типу СЗ;
- у сусіднє приміщення на тому ж поверсі, яке забезпечено виходами, вказаними в підпунктах а) та б);
- цокольного, підвального, підземного поверхів - назовні безпосередньо, через сходову клітку або через коридор, який веде до сходової клітки, що має вихід назовні безпосередньо або ізольований від вищерозташованих поверхів.

Допускається:

- евакуаційні виходи з цокольних, підвальних та підземних поверхів передбачати через загальні сходові клітки з окремим виходом назовні, який відокремлюється від іншої частини сходової клітки суцільною протипожежною перегородкою 1-го типу на висоту одного поверху;
- евакуаційні виходи із фойє, гардеробних, приміщень для паління та санітарних вузлів, що розташовані у цокольних, підвальних та підземних поверхах будинків громадського призначення, передбачати у вестибюль (фойє), коридор першого поверху по окремих сходах типу С2.

Евакуаційні виходи **не влаштовуються** через розсувні та піднімально-опускні двері й ворота, двері, що обертаються, та турнікети, що обертаються або розсуваються.

Хвіртки в двостулкових, розтульних, розсувних та піднімально-опускних воротах можуть вважатися евакуаційними виходами за умови, що висота цих виходів повинна бути не меншою за 2,0м, а ширина – 0,8м. Висота порога у таких хвіртках повинна бути не більше 0,1м.

З будинку, з кожного поверху та із приміщення слід передбачати не менше двох евакуаційних виходів.

Допускається передбачати один евакуаційний вихід із:

- приміщення з одночасним перебуванням не більше 50 людей, якщо відстань від найбільш віддаленої точки підлоги до зазначеного виходу не перевищує 25 м;
- приміщення площею не більше 300м², що розташоване у цокольному, підвальному, підземному поверхах, якщо кількість людей, які постійно знаходяться у ньому, не перевищує 5 осіб. При кількості людей від 6 до 15 допускається передбачати другий вихід через люк з розмірами не менше ніж 0,6м x 0,8м з вертикальними металевими сходами шириною не менше 0,45м або через вікно з розмірами не менше ніж 0,75м x 1,5м та з пристосуванням для виходу. Вихід через приямок повинен бути обладнаний металевими сходами (або скобами) в приямку;
- цокольного, підвального, підземного поверхів площею не більше 300м² та призначених для одночасного перебування не більше 5 людей. При кількості людей від 6 до 15 з поверху повинен передбачатися додатковий вихід відповідно до підпункту 2 цього пункту.

Кількість евакуаційних виходів з будинку повинна бути не меншою за кількість евакуаційних виходів з будь-якого його поверху.

Висота та ширина у просвіті евакуаційних виходів (дверей) для будинків різного призначення встановлюється відповідними нормативними документами. При цьому висота цих виходів повинна бути не меншою за 2,0м, а ширина – 0,8м.

Ширина зовнішніх дверей сходових кліток та дверей, що ведуть із сходових кліток до вестибюлю, повинна бути не меншою за розрахункову ширину сходових маршів, але не меншою за ширину маршів.

Висоту дверей та проходів, що ведуть до приміщень без постійного перебування в них людей, а також висоту дверей, що ведуть до цокольних,

підвальних, підземних поверхів, допускається зменшувати до 1,9м, а дверей, що є виходами на горище або суміщене покриття – до 1,5м.

Двері евакуаційних виходів та двері на шляхах евакуації повинні відчинятися у *напрямку виходу* людей з будинку.

Не нормується напрямок відкривання дверей для:

- квартир у житлових будинках;
- приміщень з одночасним перебуванням не більше 15 осіб, крім приміщень категорій А та Б, а також парильних саун;
- комор та технічних приміщень площею не більше за 200м² і без постійних робочих місць;
- технічних поверхів, в яких розміщується тільки інженерне обладнання будинку та без постійних робочих місць;
- балконів, лоджій (за винятком дверей, що ведуть до зовнішньої повітряної зони сходових кліток типу Н1);
- виходів на площадки сходів СЗ;
- санітарних вузлів.

Із технічних поверхів, які призначені тільки для розміщення інженерного обладнання та прокладання комунікацій будинку, допускається влаштовувати виходи через двері з розмірами не менше ніж 0,75м x 1,5м або люки з розмірами не менш ніж 0,6м x 0,8м, які обладнані вертикальними металевими сходами.

При площі технічного поверху до 300м² допускається влаштовувати один вихід, а на кожні наступні повні та неповні 2000м² площі слід передбачати ще не менше одного виходу. Виходи з технічного поверху, який має позначку підлоги, нижчу за позначку поверхні землі, повинні влаштовуватися безпосередньо назовні.

8.2. Евакуаційні шляхи

Евакуаційні шляхи **не повинні включати** ділянки, що ведуть:

- через ліфтові холи та тамбури перед ліфтами у будинках із сходовими клітками типів Н1–Н4;
- через приміщення, виходи із яких повинні бути закриті відповідно до умов експлуатації;
- транзитом через сходові клітки, коли площадка сходової клітки є частиною коридору;
- покрівлю будинку, за винятком покрівель, що експлуатуються, або спеціально обладнаної ділянки покрівлі.

Гранично допустима довжина шляхів евакуації від найбільш віддаленої точки підлоги приміщення (для приміщень виробничого призначення – найбільш віддаленого робочого місця) до найближчого евакуаційного виходу в коридор, на сходи, сходову клітку або безпосередньо назовні повинна обмежуватися та прийматися з урахуванням призначення, категорії за

вибухопожежною та пожежною небезпекою цього приміщення, ступеня вогнестійкості будинку, чисельності людей, що евакуюються, геометричних параметрів приміщень та евакуаційних шляхів, розташування технологічного та іншого обладнання. Ця відстань вимірюється по осі евакуаційного шляху.

У будівлях, які мають два і більше поверхів, в разі одночасного перебування на поверсі понад 25 осіб повинні бути розроблені і вивішені на видних місцях схеми та плани евакуації людей на випадок пожежі

Схема евакуації під час пожежі - це документ, у якому вказані евакуаційні шляхи й виходи, показані місця розміщення вогнегасників, пожежних кранів та інших первинних засобів пожежогасіння У плані евакуації встановлені правила поведінки людей, а також порядок і послідовність дій персоналу, який обслуговує об'єкт на випадок пожежі . При розробці схеми та плану евакуації працівників із приміщення особливу увагу приділяють шляхам евакуації. У випадку аварії евакуаційні шляхи повинні забезпечувати безпечну евакуацію всіх людей, які знаходяться в приміщенні, через евакуаційні виходи

Розміщення меблів і обладнання у класах, кабінетах, майстернях, спальнях, їдальнях та інших приміщеннях не повинно перешкоджати евакуації людей і підходу до засобів пожежогасіння У коридорах, вестибулях, холах, на сходових клітках і дверях евакуаційних виходів слід мати наказові та вказівні знаки безпеки . Евакуаційні проходи, виходи, коридори, тамбури і сходи забороняється заставляти будь-якими предметами і обладнанням .

Зовнішні евакуаційні двері не повинні мати засобів, які можуть бути відчинені ззовні без ключа

В робочий час двері евакуаційних виходів допускається замикати лише зсередини за допомогою запорів (засувів, гачків тощо), які легко (без ключів) відмикаються . Будівлі закладів, установ і організацій повинні бути обладнані засобами оповіщення людей про пожежу Для оповіщення можуть бути використані: внутрішня телефонна та радіотрансляційна мережі; спеціально змонтовані мережі мовлення; дзвінки та інші звукові сигнали

У будівлях закладів, установ і організацій не допускається: забивати двері евакуаційних виходів; використовувати електроплитки, кип'ятильники, електрочайники, газові плити тощо для приготування їжі за винятком спеціально обладнаних приміщень; захаращувати шляхи евакуації; залишати без нагляду ввімкнені в мережу комп'ютери, лічильні і друкарські машинки, радіоприймачі, телевізори та інші електроприлади Усі будівлі і приміщення закладів, установ і організацій необхідно забезпечити первинними засобами пожежогасіння. Після закінчення роботи або занять відповідальні особи повинні оглянути приміщення, усунути виявлені недоліки і зачинити приміщення, вимкнути електромережу .

Під час масових заходів необхідно ретельно виконувати правила пожежної безпеки . Місткість актових залів, лекторіїв повинна відповідати розрахунковій кількості людей, виходячи з площі на одного глядача не менше 0,7 м² (у столових, кафе, буфетах не менше 1,4 м² на одне посадкове місце) . Місця масового перебування людей рекомендується розміщати в нижніх

поверхах будинків Помешкання повинні забезпечуватись необхідною кількістю евакуаційних виходів; у помешканні, розрахованому на 50 і більше людей, цих виходів повинно бути не менше двох . Виходи слід містити в справному стані й обладнувати світловими покажчиками

У приміщеннях, де проводяться масові заходи, забороняється курити, встановлювати в проходах стільці, закривати на замки двері евакуаційних виходів, закривати вікна помешкань ставнями, штахетами, впускати в помешкання людей у кількості, що перевищує розрахункове Під час проведення новорічних свят ялинку необхідно встановлювати на стійкій підставці В закладах та установах заборонено застосовувати свічки, запалювати феєрверки, прикрашати ялинку целулоїдними іграшками, а також марлею і ватою, не просоченими вогнезахисними розчинами . Ілюмінація ялинок виконується з дотриманням правил використання електроустановок . Якщо виявлено несправність ілюмінації (нагрівання дротів, миготіння лампочок, іскріння) необхідно її негайно виключити . Напруга на лампочках повинно бути не вище 12 В, а їхня потужність не більш 25 Вт . Під час проведення евакуації та гасіння пожежі необхідно з урахуванням обстановки, що склалася, визначити найбезпечніші евакуаційні шляхи і виходи до безпечної зони у найкоротший термін; ліквідувати умови, які сприяють виникненню паніки . Не можна залишати дітей без нагляду з моменту виявлення пожежі та до її ліквідації . Евакуацію людей слід починати з приміщення, у якому виникла пожежа, і суміжних з ним приміщень, яким загрожує небезпека поширення вогню і продуктів горіння Дітей і хворих слід евакуювати в першу чергу; ретельно перевірити всі приміщення, щоб унеможливити перебування у небезпечній зоні дітей, які сховалися під ліжками, партами, у шафах або інших місцях; виставляти пости безпеки на входах у будівлі, щоб унеможливити повернення дітей і працівників до будівлі, де виникла пожежа У разі гасіння слід намагатися у першу чергу забезпечити сприятливі умови для безпечної евакуації людей; не відчиняти вікон і дверей, а також не розбивати скло, в протилежному випадку вогонь і дим поширяться до суміжних приміщень

Залишаючи приміщення або будівлі, що постраждали від пожежі, потрібно зачинити за собою всі двері і вікна

Усі двері евакуаційних та інших виходів повинні завжди утримуватися у справному стані, відчинятися у напрямку виходу людей із аудиторії (будівлі) Не дозволяється влаштовувати перегородки і сховища на сходових клітках і на шляхах евакуації, а також загроможувати сходові майданчики різними предметами і обладнанням У приміщеннях забороняється користуватися електронагрівачами Кошки та ящики для паперу необхідно регулярно спорожнювати, а сміття виноситися за межі будівлі в спеціально відведені місця Після закінчення роботи потрібно провести обов'язковий огляд усіх приміщень з відключенням електрообладнання, крім приладів безперервної дії

Не допускається:

- улаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, двері розсувні, підйомні, такі що обертаються, та інші пристрої, які

перешкоджають вільній евакуації людей;

- захаращувати шляхи евакуації (коридори, проходи, сходові марші й площадки, вестибюлі, холи, тамбури тощо) меблями, обладнанням, різними матеріалами та готовою продукцією, навіть якщо вони не зменшують нормативну ширину;
- забивати, заварювати, замикати на навісні замки, болтові з'єднання та інші запори, що важко відчиняються зсередини, зовнішні евакуаційні двері будівель;
- застосовувати на шляхах евакуації (крім будівель V ступеня вогнестійкості) горючі матеріали для облицювання стін і стель, а також сходів та сходових площадок;
- розташовувати у тамбурах виходів, за винятком квартир та індивідуальних житлових будинків, гардероби, вішалки для одягу, сушарні, пристосовувати їх для торгівлі, а також зберігання, у тому числі тимчасового, будь-якого інвентарю та матеріалу;
- захаращувати меблями, устаткуванням та іншими предметами двері, люки на балконах і лоджіях, переходи в суміжні секції та виходи на зовнішні евакуаційні драбини;
- знімати встановлені на балконах (лоджіях) драбини;
- улаштовувати у сходових клітках приміщення будь-якого призначення, у т.ч. кіоски, ларки, а також виходи з вантажних ліфтів (підйомників), прокладати газопроводи, трубопроводи з ЛЗР та ГР, повітроводи;
- улаштовувати у загальних коридорах комори і вбудовані шафи, за винятком шаф для інженерних комунікацій; зберігати в шафах (нішах) для інженерних комунікацій горючі матеріали, а також інші сторонні предмети;
- розташовувати в ліфтових холах комори, кіоски, ларки тощо;
- установлювати телекамери в проходах таким чином, щоб вони перешкоджали евакуації людей;
- робити засклення або закладання жалюзі й отворів повітряних зон у незадимлюваних сходових клітках;
- знімати передбачені проектом двері вестибюлів, холів, тамбурів і сходових кліток;
- замінити армоване скло на звичайне у дверях та фрамугах всупереч передбаченому за проектом;
- знімати пристрої для самозачинення дверей сходових кліток, коридорів, холів, тамбурів тощо, а також фіксувати самозакривні двері у відчиненому положенні;
- зменшувати нормативну площу фрамуг у зовнішніх стінах сходових кліток або закладати їх;
- розвішувати у сходових клітках на стінах стенди, панно тощо;
- улаштовувати слизьку підлогу на шляхах евакуації.

9. Вимоги до приміщень різного призначення

В навчальних класах та кабінетах слід розміщувати лише необхідні для забезпечення навчально-виховного процесу (навчальних та позаурочних занять) меблі, прилади, моделі, речі, приладдя тощо, які повинні зберігатися у шафах, на стелажах або на стаціонарно встановлених стояках.

Зберігання носіїв інформації повинно здійснюватися в обмежених кількостях, лише для забезпечення навчального процесу відповідно до затверджених програм і в приміщеннях лаборантських (препараторських) при відповідних навчальних кабінетах.

Після закінчення занять усі пожежовибухонебезпечні речовини та матеріали повинні бути прибрані з навчальних класів, кабінетів, майстерень у спеціально виділені і обладнані приміщення.

Кількість парт (столів) в навчальних класах та кабінетах не повинна перевищувати граничну нормативну наповнюваність класних груп, встановлювану

У навчальних закладах забороняється використання побутових електрокип'ятильників, прасок та інших електронагрівних пристроїв за межами спеціально відведених і обладнаних приміщень.

Не дозволяється розміщення в будівлях діючих шкіл вибухопожежонебезпечних, пожежонебезпечних приміщень та складів, у тому числі на основі оренди.

Співробітники навчальних закладів та наукових установ зобов'язані знати пожежну небезпеку хімічних речовин і матеріалів, засоби їх гасіння та дотримуватися заходів безпеки під час роботи з ними.

У лабораторіях, де застосовуються ЛЗР, ГР та газу, необхідно передбачати централізоване постачання й роздавання їх на робочі місця із застосуванням закритої безпечної тари.

На робочих місцях кількість цих речовин не повинна перевищувати змінну потребу. Змінна кількість ЛЗР та ГР повинна зберігатися в металевих ящиках або шафах.

Усі роботи, пов'язані з можливістю виділення токсичних або пожежовибухонебезпечних парів та газів, повинні проводитися лише у витяжних шафах, коли працює вентиляція.

Користуватися витяжними шафами з розбитим склом або несправною вентиляцією, а також якщо в них є речовини, матеріали та устаткування, що не мають відношення до виконуваних операцій, забороняється.

Витяжні шафи, в яких проводяться такі роботи, повинні мати верхні та нижні відсоси, а також бортики, котрі запобігають стіканню рідини на підлогу.

Відпрацьовані ЛЗР та ГР слід збирати у спеціальну герметичну тару, яку наприкінці робочого дня видаляють із приміщення для регенерації або утилізації.

Посудини, в яких проводилися роботи з ЛЗР та ГР, після закінчення досліджень повинні негайно промиватися пожежобезпечними розчинами.

Проведення робіт на дослідних установках, де застосовуються пожежовибухонебезпечні речовини і матеріали, допускається лише після прийняття їх в експлуатацію спеціальною комісією, призначеною наказом по установі. Комісія повинна підготувати висновок (акт) про можливість використання таких установок у даному приміщенні.

10. Зварювальні та інші вогневі роботи

10.1. Загальні вимоги, підготовка до проведення вогневих робіт

Місця проведення зварювальних та інших вогневих робіт, пов'язаних з нагріванням деталей до температур, спроможних викликати займання матеріалів та конструкцій, можуть бути:

- постійними, які організуються у спеціально обладнаних для цієї мети цехах, майстернях чи на відкритих майданчиках;
- тимчасовими, коли вогневі роботи проводяться безпосередньо в будівлях, які зводяться або експлуатуються, спорудах та на території об'єктів з метою монтажу будівельних конструкцій, ремонту устаткування тощо.

Проведення вогневих робіт на постійних та тимчасових місцях дозволяється лише після вжиття заходів, які виключають можливість виникнення пожежі: очищення робочого місця від горючих матеріалів, захисту горючих конструкцій, забезпечення первинними засобами пожежогасіння (вогнегасником, ящиком з піском та лопатою, відром з водою). Вид (тип) та кількість первинних засобів пожежогасіння, якими повинно бути забезпечене місце робіт, визначаються з урахуванням вимог щодо оснащення об'єктів первинними засобами пожежогасіння (додаток 2) і вказуються в наряді-допуску.

Після закінчення вогневих робіт виконавець зобов'язаний ретельно оглянути місце їх проведення, за наявності горючих конструкцій полити їх водою, усунути можливі причини виникнення пожежі.

Посадова особа, відповідальна за пожежну безпеку приміщення (дільниці, установки, території тощо), де проводились вогневі роботи, повинна забезпечити перевірку місця проведення цих робіт упродовж 2 годин після їх закінчення. Про приведення місця вогневих робіт у пожежобезпечний стан виконавець та відповідальна за пожежну безпеку посадова особа роблять відповідні позначки у наряді-допуску.

Технологічне обладнання, на якому передбачається проведення вогневих робіт, повинне бути приведенне в пожежовибухобезпечний стан до початку цих робіт (видалені пожежовибухонебезпечні речовини та відклади, відключені діючі комунікації, виконано безпечними методами очищення, прошпарення, промивання, забезпечені вентиляція та контроль за повітряним середовищем тощо).

Місце проведення вогневих робіт має бути очищене від горючих речовин та матеріалів.

Двері, що з'єднують приміщення, де виконуються вогневі роботи, з суміжними приміщеннями, повинні бути зачинені.

Місце для проведення зварювальних та різальних робіт у будівлях і приміщеннях, у конструкціях яких використані горючі матеріали, має бути обгороджене суцільною перегородкою з негорючого матеріалу.

Не дозволяється:

- приступати до роботи за несправності апаратури;
- розміщати постійні місця для проведення вогневих робіт у пожежонебезпечних та вибухопожежонебезпечних приміщеннях;
- допускати до зварювальних та інших вогневих робіт осіб, які не мають кваліфікаційних посвідчень та не пройшли у встановленому порядку навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму та щорічної перевірки знань з одержанням спеціального посвідчення;
- проводити зварювання, різання або паяння свіжопофарбованих конструкцій та виробів до повного висихання фарби;
- виконуючи вогневі роботи, користуватися одягом та рукавицями зі слідами масел та жирів, бензину, гасу й інших ГР;
- зберігати у зварювальних кабінах одяг, ГР та інші горючі предмети і матеріали;
- допускати стикання електричних проводів з балонами зі стисненими, зрідженими й розчиненими газами;
- виконувати вогневі роботи на апаратах і комунікаціях, заповнених горючими й токсичними матеріалами, а також на тих, що перебувають під тиском негорючих рідин, газів, парів та повітря або під електричною напругою;
- проводити вогневі роботи на елементах будівель, виготовлених із легких металевих конструкцій з горючими й важкогорючими утеплювачами.

10.2. Газозварювальні (газорізальні) роботи. Різання металів із використанням ГР

Пересувні (переносні) ацетиленові генератори слід встановлювати на відкритих майданчиках. Дозволяється їх тимчасова робота в добре провітрюваних приміщеннях.

У місцях установлення ацетиленових генераторів слід вивішувати таблички (плакати) з написом: "Стороннім вхід заборонений: вогненебезпечно", "Не проходить з вогнем".

Балони з газом під час їх зберігання, транспортування та експлуатації повинні бути захищені від дії сонячного проміння та інших джерел тепла.

Балони, що встановлюються у приміщеннях, повинні розміщатися від приладів опалення та печей на відстані не менше 1 м, а від джерел тепла з відкритим вогнем — не менше 5 м.

Зберігання в одному приміщенні кисневих балонів та балонів з горючими газами, а також карбиду кальцію, фарб, мастил та жирів забороняється.

До місця зварювальних робіт балони з газами доставляються на спеціальних візках, ношах, санчатах.

Під час роботи з порожніми балонами з-під кисню і горючих газів та їх транспортування слід дотримуватися тих самих заходів безпеки, що і з наповненими балонами

Під час проведення газозварювальних та газорізальних робіт **забороняється:**

- відігрівати замерзлі ацетиленові генератори, трубопроводи, вентиля, редуктори та інші деталі зварювальних установок відкритим вогнем або розпеченими предметами;
- допускати стикання кисневих балонів, редукторів та іншого зварювального обладнання з різними маслами, а також промасленим одягом та шматтям;
- переносити балони на плечах та руках;
- зберігати й транспортувати балони з газами без нагвинчених на їхні горловини запобіжних ковпаків;
- працювати від одного водяного затвору двом і більше зварникам;
- завантажувати карбід кальцію завищеної грануляції або вштовхувати його в лійку апарата за допомогою залізних патикив та дроту, а також працювати на карбідному пилові;
- завантажувати карбід кальцію в мокрі завантажувальні корзини або за наявності води у газозбірнику, а також завантажувати кошики карбідом більш як наполовину їх об'єму під час роботи генераторів "вода на карбід";
- здійснювати продування шланга для горючих газів киснем та кисневого шланга горючими газами, а також робити взаємну заміну шлангів під час роботи;
- користуватися шлангами, довжина яких перевищує 30 м, а під час виконання монтажних робіт — 40 м (застосування шлангів довжиною більше 40 м дозволяється у виняткових випадках, з письмового дозволу посадової особи, яка видала наряд-допуск на виконання робіт);
- перекручувати, заломлювати чи затискати газопідвідні шланги;
- переносити генератор за наявності в газозбірнику ацетилену;
- форсувати роботу ацетиленових генераторів шляхом навмисного збільшення тиску газу в них або збільшення одноразового завантаження карбіду кальцію;
- застосовувати мідний інструмент для розкриття барабанів з карбідом кальцію, а мідь — як припій для паяння ацетиленової апаратури та в тих місцях, де можливе стикання з ацетиленом.

10.2. Електрозварювальні роботи

Установка для ручного зварювання повинна бути забезпечена вимикачем чи контактором (для підключення джерела зварювального струму до розподільчої цехової мережі), покажчиком величини зварювального струму та запобіжником у первинному ланцюзі.

Забороняється використовувати голі або з пошкодженою ізоляцією проводи, а також застосовувати нестандартні електрозапобіжники.

Проводи, підключені до зварювальних апаратів, розподільчих щитів та іншого обладнання, а також до місць зварювальних робіт, мають бути надійно

ізолювані та в необхідних місцях захищені від дії високої температури, механічних пошкоджень і хімічних впливів.

У разі проведення електрозварювальних робіт, пов'язаних з частими переміщеннями зварювальних установок, мають застосовуватися механічно міцні шлангові кабелі.

Кабелі (електропроводи) електрозварювальних машин повинні розміщатися від трубопроводів кисню на відстані не менше 0,5 м, а від трубопроводу ацетилену та інших горючих газів — не менше 1 м.

Зворотним провідником, який з'єднує зварюваний виріб із джерелом зварювального струму, можуть служити сталеві або алюмінієві шини будь-якого профілю, зварювальні плити, стелажі й сама зварювана конструкція за умови, якщо їх переріз забезпечує безпечно за умовами нагрівання протікання струму.

Електрозварювальна установка на весь час роботи повинна бути заземлена. Крім заземлення основного електрозварювального обладнання, у зварювальних установках належить безпосередньо заземлювати той затискач вторинної обмотки зварювального трансформатора, до якого приєднується провідник, що йде до виробу (зворотний провідник).

11. Розігрівання (варіння) бітумів та смол

Розігрівання (варіння) бітумів та смол необхідно здійснювати у спеціальних котлах, що мають бути справними й забезпеченими кришками з негорючих матеріалів, які щільно закриваються.

Заповнювати котли дозволяється не більше ніж на 3/4 їх місткості. Завантажуваний у котел наповнювач має бути сухим.

Щоб уникнути виливання мастики в топку та її загоряння, котел необхідно встановлювати похило, так щоб його край, розташований над топкою, був на

50-60 мм вище протилежного. Топковий отвір котла повинен бути обладнаний відкидним козирком з негорючого матеріалу.

Топки котлів після закінчення роботи треба погасити й залити водою. Місце розігрівання (варіння) бітумів та смол слід обносити валом або бортиком з негорючих матеріалів не менше 0,3 м заввишки.

З метою пожежогасіння місця розігрівання (варіння) бітуму (смол) необхідно забезпечити ящиками із сухим піском місткістю 0,5 м³, лопатами та не менше ніж двома пінними вогнегасниками.

У разі розміщення бітумного котла просто неба над ним необхідно встановлювати навіс із негорючих матеріалів.

Підігрівати бітумні суміші всередині приміщень слід у бачках з електропідігрівом. Забороняється застосовувати для підігрівання прилади з відкритим вогнем.

- залишати котли без нагляду в процесі розігрівання (варіння);
- встановлювати котли в горючих приміщеннях та на покриттях будівель і споруд;
- продовжувати топлення котлів з бітумами (смолами) у разі появи витікання. У цьому випадку необхідно негайно припинити топлення, очистити котел та відремонтувати або замінити його.

12. Фарбувальні роботи

На кожній діжці, бідоні та іншій тарі з лакофарбовим матеріалом, розчинником тощо повинна бути наклейка або бирка з їх точною назвою та зазначенням пожежонебезпечних властивостей.

Порожня тара з-під лакофарбових матеріалів має бути щільно закритою і зберігатися на спеціально відведених майданчиках.

Забороняється здійснювати фарбувальні роботи, коли відключені системи вентиляції. Слід передбачати захисне блокування, що виключає можливість подавання матеріалів (або стисненого повітря) до розпилюючих пристроїв у разі припинення роботи вентиляції. Витяжні вентиляційні установки фарбувальних приміщень повинні мати звукову або світлову сигналізацію, яка сповіщає про припинення їх роботи.

Фарборозпилювачі повинні бути заземлені.

Фарборозпилювачі та шланги в кінці зміни слід очищати й промивати від залишків лакофарбових матеріалів.

Фарборозпилювач, який перебуває під високим тиском лакофарбового матеріалу, повинен мати на робочому місці попереджувальний напис "Вогнебезпечно! Високий тиск".

Не дозволяється:

- захаращувати місця проведення фарбувальних робіт бідонами, відрами з фарбою та розчинниками, обтиральним ганчір'ям тощо;
- залишати працюючі фарбувальні установки без нагляду;
- готувати фарби і лаки безпосередньо на робочому місці;
- застосовувати лакофарбові матеріали та розчинники невідомого складу, а також речовини й матеріали, на які відсутні характеристики їх пожежної небезпеки.

13. Навчання з питань пожежної безпеки

Навчання з питань пожежної безпеки проводиться на підставі наказу МНС України №368 від 29.09.2003, який затвердив Перелік посад, призначенні на які особи зобов'язані проходити навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки, та порядку їх організації і Типове положення про

інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України.

13.1. Програма обов'язкового протипожежного інструктажу передбачає, що всі без винятку працівники, які приймаються на роботу, мають пройти первинний інструктаж про заходи пожежної безпеки.

Програми навчання з питань пожежної безпеки мають бути погоджені з органами Державного пожежного нагляду. Програми мають включати причини можливого виникнення пожежі, заходи їх попередження та дії працівника на випадок виникнення пожежі.

Особи, які суміщають професії (роботи) та приймаються на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, попередньо, до початку самостійного виконання робіт, повинні пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум), а потім щороку - перевірку знань.

Організація своєчасного і якісного проведення спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки на підприємстві покладається на його керівника, а в структурних підрозділах (цех, дільниця, лабораторія, майстерня тощо) - на керівника відповідного підрозділу.

Порядок проходження працівниками спеціального навчання, інструктажів і перевірки знань визначається керівником підприємства (наказом або відповідним положенням, що розробляється на підприємстві і затверджується керівником).

Допуск на роботи осіб, які не пройшли спеціальне навчання, інструктажі або перевірку знань, забороняється.

Головною метою навчання є отримання персоналом відповідних знань з питань пожежної безпеки та навичок практичного діяння на випадок виникнення пожежі.

Головною метою навчання є отримання персоналом відповідних знань з питань пожежної безпеки та навичок практичних дій на випадок виникнення пожежі.

За призначенням та часом проведення протипожежні інструктажі поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий.

Вступний протипожежний інструктаж проводиться з усіма працівниками, які щойно прийняті на роботу (постійну або тимчасову), а також з особами, які прибули на підприємство у відрядження, на виробничу практику (навчання) і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі. Він проводиться на підставі діючих на підприємстві правил, інструкцій та інших нормативних актів з питань пожежної безпеки у спеціально обладнаному для цього приміщенні фахівцем, на якого наказом по підприємству покладені ці обов'язки, і може поєднуватися із вступним інструктажем з охорони праці.

Програма для проведення вступного протипожежного інструктажу затверджується керівником (заступником, головним інженером) підприємства.

Первинний протипожежний інструктаж проводиться безпосередньо на робочому місці до початку виробничої діяльності працівника.

Його повинні проходити:

- усі новоприйняті на роботу (постійну чи тимчасову);
- працівники, переведені з інших структурних підрозділів, виробничих дільниць підприємства;
- особи, які прибули на підприємство у відрядження і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі;
- будівельники сторонніх організацій, які виконують на діючому підприємстві будівельно-монтажні, ремонтні або інші роботи;
- учні (студенти) під час виробничої практики (навчання), а також перед проведенням з ними практичних занять у навчальних майстернях, лабораторіях тощо.

Програма проведення первинного протипожежного інструктажу затверджується керівником відповідного структурного підрозділу (начальником цеху, відділу тощо), відповідальним за протипожежний стан, або керівником підприємства (його заступником).

Програми для проведення вступного та первинного протипожежних інструктажів погоджуються з органами державного пожежного нагляду. Повторний протипожежний інструктаж проводиться на робочому місці з усіма працівниками не менш як один раз на рік за примірним переліком питань, з якими необхідно ознайомити працівників під час проведення вступного та первинного протипожежних інструктажів. Позаплановий протипожежний інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або у спеціально відведеному для цього приміщенні:

- у разі введення в дію нових нормативних актів з питань пожежної безпеки (норм, правил, інструкцій, положень тощо) або змін та доповнень до них;
- у разі зміни технологічного процесу, застосування нового або заміни чи модернізації існуючого пожежонебезпечного устаткування;
- на вимогу державних інспекторів з пожежного нагляду, якщо виявлено незадовільне знання працівниками правил пожежної безпеки на робочому місці, невміння діяти у випадку пожежі та користуватися первинними засобами пожежогасіння.

Цільовий протипожежний інструктаж проводиться з працівниками перед виконанням ними разових (тимчасових) пожежонебезпечних робіт (зварювальних, розігрівальних та інших), при ліквідації аварії, стихійного лиха.

Первинний, повторний, позаплановий та цільовий протипожежні інструктажі проводяться безпосередньо керівниками робіт (начальником виробництва, цеху, дільниці тощо), які пройшли навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Первинний, повторний та позаплановий інструктаж завершуються перевіркою знань. Перевірку здійснює особа, яка проводила інструктаж. Про проведення всіх видів протипожежних інструктажів, крім цільового, у спеціальних журналах робляться записи. Запис про проведення цільового протипожежного інструктажу робиться в документі, що дозволяє виконання робіт (наряд-допуск).

13.2. Спеціальне навчання та перевірка знань працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою

Попереднє спеціальне навчання проходять особи, яких приймають на роботу з підвищеною пожежною небезпекою:

- електрогазозварювальники;
- особи, як мають виконувати роботи на устаткуванні, обладнанні, апаратах, де перебувають в обігу легкозаймисті та горючі рідини, горючі гази, речовини та матеріали, здатні вибухати або горіти в результаті взаємодії з водою, киснем повітря та один з одним;
- працівники складського господарства, де зберігаються пожежонебезпечні матеріали і речовини;
- електрики, які працюють з електроустановками у вибухонебезпечних та пожежонебезпечних зонах;
- інші категорії працівників, діяльність яких потребує більш глибоких знань з питань пожежної безпеки та навичок на випадок виникнення пожежі.

Програми спеціального навчання з пожежно-технічного мінімуму погоджуються з органами державного пожежного нагляду. Після закінчення спеціального навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму від тих, хто навчався, приймаються заліки. Результати заліків оформлюються протоколом.

Для прийняття заліків наказом керівника підприємства утворюється комісія Щороку працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, повинні проходити перевірку знань з питань пожежної безпеки.

14. Інструкції та заходи пожежної безпеки

На об'єктах де існує потенційна загроза виникнення пожежі, для встановлення належного протипожежного режиму, мають бути розроблені відповідні **інструкції про заходи пожежної безпеки**, які затверджуються керівником підприємства. Вони вивішуються на робочих місцях, персонал підприємства має дотримуватися вимог інструкції у повному обсязі з метою поліпшення протипожежного стану об'єкта.

Інструкції мають розроблятися як загальнообов'язкові, для підприємств для окремих структурних підрозділів, а також окремих технологічних операцій, машин і обладнання.

Розробку інструкцій здійснюють після детального аналізу пожежної небезпеки підприємства, дільниці чи технологічного процесу на підставі нормативно-технічної документації та правил пожежної безпеки.

В інструкціях вказується категорія приміщень за вибухопожежною небезпекою, дається повна характеристика пожежної небезпеки об'єкта, протипожежні заходи перед початком роботи, під час роботи, та після її закінчення.

В інструкціях визначаються вимоги до протипожежного режиму на території підприємства, на шляхах евакуації, на робочих місцях, а також місцях зберігання ЛЗР і ГР і т. ін.

В інструкціях мають бути вказівки щодо зупинки технологічного обладнання на випадок виникнення пожежі та приведення в дію стаціонарних автоматичних засобів пожежогасіння.

При розробці інструкцій має враховуватися специфіка пожежної небезпеки технологічних процесів, виробничого обладнання, категорія приміщень, будівель і зовнішніх установок і т. ін.

15. Протипожежні формування

На підприємствах з кількістю працюючих понад 50 чоловік створюється **пожежно-технічна комісія** (ПТК), головою якої призначається головний інженер, а її членами – головні спеціалісти.

Головні функції ПТК полягають у тому щоб:

- виявляти недоліки та порушення в процесі експлуатації підприємства та розробляти заходи їх подолання;
- брати участь в розробці інструкцій, правил пожежної безпеки;
- здійснювати відповідні заходи протипожежного захисту;
- проводити масово-роз'яснювальну роботу та пропаганду правил і вимог пожежної безпеки;

Добровільна пожежна охорона створюється з метою проведення заходів із запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння.

Для забезпечення функціонування добровільної пожежної охорони утворюються пожежно-рятувальні підрозділи:

- за рішенням керівника суб'єкта господарювання - з числа його працівників;
- за рішенням органу місцевого самоврядування - з числа жителів відповідного населеного пункту.

Порядок забезпечення діяльності пожежно-рятувальних підрозділів добровільної пожежної охорони, права та обов'язки осіб, які є їх членами, визначаються положенням про добровільну пожежну охорону, що затверджується органом місцевого самоврядування, керівником суб'єкта господарювання, що їх утворили, за погодженням з територіальним органом ДСНС.

Пожежно-рятувальні підрозділи добровільної пожежної охорони відповідно до покладених на них завдань:

- проводять заходи із запобігання виникненню пожеж;
- здійснюють гасіння пожеж, проводять евакуацію людей та матеріальних цінностей, заходи для мінімізації або ліквідації наслідків пожеж, зокрема разом з підрозділами державної, відомчої та місцевої пожежної охорони;
- проводять заходи для постійного підтримання своєї готовності;
- інформують територіальний орган ДСНС про факти виникнення пожеж і порушення вимог щодо пожежної безпеки;
- проводять серед працівників підприємств, установ, організацій та громадян роботу з дотримання правил пожежної безпеки, підбір осіб, які бажають стати членами пожежно-рятувального підрозділу добровільної пожежної охорони;
- вносять керівникам суб'єктів господарювання та органам місцевого самоврядування, що їх утворили, пропозиції щодо забезпечення пожежної безпеки;
- беруть участь у проведенні:
 - оглядів-конкурсів протипожежного стану;
 - разом з територіальними органами ДСНС, органами освіти, молодіжними організаціями заходів з утворення та організації роботи дружин юних пожежників;
 - разом з територіальними органами ДСНС перевірок протипожежного стану об'єктів;
- здійснюють інші функції, передбачені актами законодавства.

Пожежно-рятувальні підрозділи добровільної пожежної охорони утворюються як:

- пожежна дружина - підрозділ, забезпечений пожежними мотопомпами та/або первинними засобами для гасіння пожеж;
- пожежна команда - підрозділ, забезпечений пожежними автомобілями або іншою необхідною технікою для гасіння пожеж.

16. Дії у разі пожежі

У разі виявлення пожежі (ознак горіння) кожний громадянин зобов'язаний:

- негайно повідомити про це телефоном пожежну охорону. При цьому необхідно назвати адресу об'єкта, вказати кількість поверхів будівлі, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей, а також повідомити своє прізвище;
- вжити (по можливості) заходів до евакуації людей, гасіння (локалізації) пожежі та збереження матеріальних цінностей;
- якщо пожежа виникла на підприємстві, повідомити про неї керівника чи відповідну компетентну посадову особу та (або) чергового по об'єкту;
- у разі необхідності викликати інші аварійно-рятувальні служби (медичну, газорятувальну тощо).

Посадова особа об'єкта, що прибула на місце пожежі, зобов'язана:

- перевірити, чи викликана пожежна охорона (продублювати повідомлення), довести подію до відома власника підприємства;
- у разі загрози життю людей негайно організувати їх рятування (евакуацію), використовуючи для цього наявні сили й засоби;
- видалити за межі небезпечної зони всіх працюючих, не пов'язаних з ліквідацією пожежі;
- припинити роботи в будівлі (якщо це допускається технологічним процесом виробництва), крім робіт, пов'язаних із заходами по ліквідації пожежі;
- здійснити в разі необхідності відключення електроенергії (за винятком систем протипожежного захисту), зупинення транспортуючих пристроїв, агрегатів, апаратів, перекриття сировинних, газових, парових та водяних комунікацій, зупинення систем вентиляції в аварійному та суміжних з ним приміщеннях (за винятком пристроїв протидимного захисту) та виконати інші заходи, що сприяють запобіганню розвитку пожежі та задимленості будівлі;
- перевірити включення оповіщення людей про пожежу, установок пожежогасіння, протидимного захисту;
- організувати зустріч підрозділів пожежної охорони, подати їм допомогу у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до осередку пожежі та в установці на водні джерела;
- одночасно з гасінням пожежі організувати евакуацію і захист матеріальних цінностей;
- забезпечити дотримання техніки безпеки працівниками, які беруть участь у гасінні пожежі.

Вибухонебезпека

1. Категорії будівель і приміщень за вибухопожежною небезпекою.
2. Класифікація вибухо та пожежонебезпечних приміщень (зон).
3. Основні вражаючі фактори вибуху.
4. Параметри і властивості, що характеризують вибухонебезпеку середовища.
5. Фактори, що характеризують небезпеку вибуху.
6. Порядок ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки.
7. Реєстрація, технічне опосвідчення і дозвіл на експлуатацію посудин, які працюють під тиском.
8. Реєстрація, технічне опосвідчення і дозвіл на експлуатацію парових котлів.
9. Вимоги до приміщень котелень.
10. Порядок навчання працівників, які обслуговують обладнання, що працює під тиском.

1. Категорії будівель і приміщень за вибухопожежною небезпекою.

Промислові виробництва поділяються на п'ять категорій (А, Б, В, Г, Д) залежно від вибухової, вибухопожежної і пожежної небезпеки речовин, що застосовуються, і матеріалів.

Категорія А. До неї належать вибухопожежонебезпечні виробництва із застосуванням таких речовин: горючих газів, нижня межа вибуховості яких 10% і менше; рідин з температурою спалаху парів до 28 °С включно за умови, що вказані гази і рідини можуть утворювати вибухонебезпечні суміші в об'ємі, що перевищує 5 % об'єму приміщення; речовин, здатних вибухати і горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або одна з одною.

Категорія Б. До цієї категорії належать вибухопожежонебезпечні виробництва з використанням: горючих газів, нижня межа вибуховості яких більша за 10 %; рідин з температурою спалаху пари вищою за 28 °С до 61 °С включно; рідин, нагрітих за умов виробництва до температури спалаху і вище; горючого пилу або волокон, нижня межа вибуховості яких 65г/м³ і менша до об'єму повітря за умови, що вказані гази, рідини та пил можуть утворювати вибухонебезпечні суміші в об'ємі, що перевищує 5 % об'єму приміщення.

Категорія В. До неї належать пожежонебезпечні виробництва із застосуванням: рідини з температурою спалаху парів вищою за 61°С; горючого пилу або волокна, нижня межа вибуховості яких більша за 65 г/м³ до об'єму повітря; речовин, здатних горіти тільки при взаємодії з водою, киснем повітря або одна з одною; твердих зго-ряємих речовин і матеріалів.

Категорія Г. Виробництва, пов'язані з обробкою вогнетривких речовин і матеріалів в гарячому, розжареному або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променевого тепла, іскор і полум'я, спаленням або утилізацією твердих, рідких і газоподібних речовин.

Категорія Д. Це виробництва, пов'язані з обробкою вогнетривких речовин і матеріалів в холодному стані.

2. Класифікація вибухо та пожежонебезпечних приміщень (зон).

Вимоги щодо конструктивних та планувальних рішень промислових об'єктів, а також інших питань забезпечення їхньої пожежо- та вибухобезпеки значною мірою визначаються категорією приміщень та будівель за вибухопожежною та пожежною небезпекою. Визначення категорії приміщення проводиться з урахуванням показників пожежовибухонебезпечності речовин та матеріалів, що там знаходяться

(використовуються) та їх кількості. Відповідно до ОНТП 24-86 приміщення за вибухопожежною та пожежною небезпекою поділяються на п'ять категорій (А, Б, В, Г, Д).

Категорія А. Горючі гази, легкозаймісті рідини з температурою спалаху не більше 28 °С в такій кількості, що можуть утворюватися вибухонебезпечні парогазоповітряні суміші, при спалахуванні котрих розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні, що перевищує 5 кПа. Речовини та матеріали, здатні вибухати та горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або одне з одним в такій кількості, що розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні перевищує 5 кПа.

Категорія Б. Горючий пил або волокна, легкозаймісті рідини з температурою спалаху більше 28 °С та горючі рідини в такій кількості, що можуть утворюватися вибухонебезпечні пилоповітряні або пароповітряні суміші, при спалахуванні котрих розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні, що перевищує 5 кПа.

Категорія В. Горючі та важкогорючі рідини, тверді горючі та важкогорючі речовини і матеріали, речовини та матеріали, здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або одне з одним лише горіти за умови, що приміщення, в яких вони знаходяться, або використовуються, не відносяться до категорій А та Б.

Категорія Г. Негорючі речовини та матеріали в гарячому, розжареному або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор, полум'я; горючі гази, рідини, тверді речовини, які спалюються або утилізуються як паливо.

Категорія Д. Негорючі речовини та матеріали в холодному стані.

3. Основні вражаючі фактори вибуху.

Вибух — надзвичайно швидке перетворення речовини, яке супроводжується миттєвим виділенням великої енергії в невеликому об'ємі. Суттєвою ознакою вибуху є різке збільшення тиску, яке викликає у навколишньому середовищі ударну хвилю.

Основними уражаючими факторами вибухів є:

повітряна ударна хвиля, що виникає при вибухах детонуючих та ініціюючих речовин, при вибухових перетвореннях хмар паливно-повітряних сумішей, вибухів резервуарів з перегрітою рідиною та резервуарів під тиском;

осколкові поля, які утворюються уламками різного роду об'єктів, що летять.

Основними параметрами уражаючих факторів є:

повітряної ударної хвилі - надлишковий тиск у її фронті;

осколкового поля - кількість осколків, їх кінетична енергія та радіус розльоту.

Вибухи класифікують за походженням виділеної енергії на:

хімічні;

фізичні (електромагнітні, кінетичні);

ядерні.

4. Параметри і властивості, що характеризують вибухонебезпеку середовища.

Вибухонебезпечне середовище - це хімічно активне середовище, що знаходиться за таких умов, коли може виникнути вибух.

Вибухонебезпечне середовище на виробничих підприємствах можуть утворити:

суміші парів палив, бензинів, ацетону, розчинників, спиртів, ефіру та інших речовин з повітрям або іншими окислювачами - киснем, озоном, оксидами азоту; речовини, схильні до вибухового перетворення, - ацетилен (при зварювальних роботах), озон та інш.

Вибухонебезпека середовища (горючі суміші, гази, пари) характеризується:

- температурою спалаху; концентраційними і температурними межами запалення;
- температурою самозаймання; нормальною швидкістю поширення полум'я;
- мінімальним вибухонебезпечним вмістом кисню (окислювача);
- мінімальною енергією запалювання;
- чутливістю до механічного впливу удару і тертя.

Вибух ініціюється наступними джерелами:

- відкритим полум'ям;
- розжареними частками, що горять, або вилітають з вихлопних труб двигунів внутрішнього згорання, незахищених іскрогасячим пристроєм;
- розрядами статичної та атмосферної електрики;
- іскрою, що виникає при замиканні електричних ланцюгів насосних станцій і освітлювального обладнання;
- електричною дугою при включенні та вимкненні електродвигунів і освітлення;
- тепловими виявами хімічних реакцій і механічних впливів;
- іскрами від ударів і тертя;
- ударною хвилею.

Вибухобезпека виробничих процесів, забезпечується вибухопередженням і вибухозахистом, організаційними і організаційно-технічними заходами.

5. Фактори, що характеризують небезпеку вибуху.

Небезпека вибуху характеризується такими основними **факторами**:

- максимальним тиском і температурою вибуху;
- швидкістю наростання тиску при вибуху;
- тиском у фронті ударної хвилі;
- дробними і фугасними властивостями вибухо-небезпечного середовища.

До небезпечних і шкідливих чинників, які можуть впливати на працюючих внаслідок вибуху, належать:

- ударна хвиля, у фронті якої тиск перевищує допустиме значення; полум'я;
- конструкції, що обвалюються, щогл блискавко-приймальників, прокладених на висоті трубопроводів, будівель та їх частин.

6. Порядок ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки.

Порядок ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки затверджено постановою КМ України від 11 липня 2002 р. N 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» { Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ N 313 (313-2004-п) від 11.03.2004, N 990 (990-2011-п) від 21.09.2011, N 380 (380-2013-п) від 29.05.2013 }.

Органи виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування ПНО, територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту, відповідно до своїх повноважень встановлюють терміни проведення ідентифікації та вживають заходів щодо забезпечення своєчасності та повноти проведення ідентифікації.

Ідентифікацію проводять відповідальні особи об'єктів господарської діяльності. Ідентифікацію об'єктів, які визначені центральними та місцевими органами виконавчої влади, проводять призначені ними особи.

Відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки надається до місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту для узагальнення результатів проведення ідентифікації.

На підставі узагальнених результатів проведення ідентифікації місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту формують та щорічно уточнюють переліки ПНО підвідомчої території.

7. Реєстрація, технічне опосвідчення і дозвіл на експлуатацію посудин, які працюють під тиском.

Посудинами, що працюють під тиском, називаються герметично закриті резервуари, які призначені для здійснення в них хімічних і теплових процесів, а також для зберігання та перевезення стиснених, зріджених і розчинених газів та рідин.

Посудини, що працюють під тиском, належать до об'єктів з підвищеною небезпекою, тому при їх виготовленні та експлуатації необхідно дотримуватись вимог ДНАОП 0.00-1.07-94 "Правила будови і безпечної експлуатації посудин, що працюють під тиском".

Дія цих Правил поширюється на:

- посудини, які працюють під тиском води з температурою вище 115 °С або іншої рідини з температурою, що перевищує температуру кипіння при тиску 0,07 МПа (0,7 кгс/см³), без урахування гідростатичного тиску;
- посудини, що працюють під тиском пари або газу, вищим 0,07 МПа;
- балони, призначені для транспортування і зберігання зріджених, стиснених і розчинених газів під тиском, вищим 0,07 МПа;
- цистерни та бочки для транспортування і зберігання зріджених газів, тиск пари яких при температурі до 50 °С перевищує тиск понад 0,07 МПа;
- цистерни і посудини для транспортування і зберігання зріджених, стиснених газів, рідин і сипких тіл, в яких тиск вище 0,07 МПа утворюється періодично для їх випорожнення; барокамери.

Посудини, що працюють під тиском, до пуску в роботу повинні бути зареєстровані в експертно-технічних центрах (ЕТЦ).

Реєстрації в ЕТЦ підлягають:

- посудини 1-ї групи, що працюють при температурі не вище 200 °С, у яких добуток тиску в МПа (кгс/см³) на місткість у м³ (літрах) не перевищує 0,05 (500), а також посудини 2, 3 і 4-ї груп, що працюють при зазначеній вище температурі, в яких добуток тиску в МПа (кгс/см³) на місткість м³ (літрах) не перевищує 1 (10 000); група посудин визначається за табл. 3.1;
- бочки для перевезення зріджених газів, балони місткістю до 100 л, які встановлені стаціонарно, а також які призначені для транспортування та (або) зберігання стиснених, зріджених і розчинених газів;
- посудини для зберігання або транспортування зріджених газів, рідких і сипких тіл, що перебувають під тиском періодично при їх випорожнюванні;
- посудини із стисненими і зрідженими газами, що призначені для забезпечення паливом двигунів транспортних засобів, на яких вони встановлені;
- деякі інші посудини.

Посудини, що працюють під тиском, піддаються технічному посвідченню до пуску в роботу та періодично в процесі експлуатації, а в необхідних випадках - позачерговому опосвідченню; технічне опосвідчення проводиться у визначені ДНАОП 0.00-1.07-94 терміни експертами ЕТЦ, а посудини, що не реєструються в органах Держгірпромнагляд, - особою, відповідальною за їх справний стан і безпечну експлуатацію. Окрім того, технічне опосвідчення посудин, цистерн, балонів і бочок може відбуватись на спеціальних ремонтно-випробувальних пунктах, на підприємствах-виготовлювачах, наповнювальних станціях, які мають відповідний дозвіл органів державного нагляду з охорони праці.

Технічне опосвідчення складається із зовнішнього, внутрішнього оглядів і гідравлічного випробування. Зовнішні й внутрішні огляди мають за мету при

періодичних і позачергових опосвідченнях встановити справність посудини і можливість її подальшої роботи. При цьому звертається увага на виявлення можливих тріщин, надривів, випинів, види мів і корозії на внутрішніх та зовнішніх поверхнях стінок, слідів пропусків у зварних і клепаних з'єднаннях.

Гідравлічне випробовування посудин проводиться тільки при задовільних результатах зовнішнього і внутрішнього оглядів. Його мета - перевірка міцності елементів посудини та щільності з'єднань. Величина пробного тиску визначається, виходячи із дозволеного тиску для посудини. Під пробним тиском посудина повинна перебувати 5 хв, якщо відсутні інші вказівки підприємства-виготовлювача. Посудини, що працюють під тиском шкідливих речовин (рідин і газів) 1 і 2-го класів небезпеки, підлягають випробуванню на герметичність повітрям або інертним газом під тиском, що дорівнює робочому тиску. Результати технічного опосвідчення, а також термін наступного записуються у паспорт встановленої форми, який повинна мати кожна посудина, що працює під тиском.

8. Реєстрація, технічне опосвідчення і дозвіл на експлуатацію парових котлів.

ДНАОП 0.00-1.08-94 "Правила будови і безпечної експлуатації парових і водогрійних котлів" встановлює вимоги до проектування, будови, виготовлення, монтажу, ремонту і експлуатації парових котлів, автономних пароперегрівачів і економайзерів з робочим тиском понад 0,07 МПа (0,07 кгс/см²), водогрійних котлів і автономних економайзерів з температурою води вище 115 °С.

Правила не поширюються на котли з електричним обігрівом, котли з об'ємом парового і водяного простору 0,01 м³ (10 л) і менше, в яких добуток робочого тиску в МПа (кгс/см²) на об'єм у м³ (л) не перевищує 0,02 (200), пароперегрівачі трубних печей підприємств хімічної, нафтопереробної і нафтохімічної промисловості та деякі інші. Вони не підлягають реєстрації в органах Держнаглядохоронпраці України. Нагляд за об'єктами цієї групи здійснює підприємство, яке несе відповідальність за безпечну експлуатацію, виконання ремонтних робіт та контроль за цими об'єктами.

Котли до пуску в роботу повинні бути зареєстровані в органах Держгірпромнагляду.

Реєстрація котла проводиться на підставі письмової заяви власника.

При відповідності документації вимогам цих Правил проводиться реєстрація котла, а документацію повертають власникові.

Відповідь на заяву про реєстрацію котла повинна бути надана власникові. У разі відмови в реєстрації котла власника повідомляють про це письмово з указанням причин відмови і посиланнями на відповідні пункти Правил.

Перереєстрація котла в місцевих органах Держгірпромнагляду повинна бути проведена в наступних випадках:

- при реконструкції котла;
- при невідповідності приміщення котельні вимогам Правил;
- при передачі котла іншому власникові.

Кожний заново встановлений котел може бути введений в експлуатацію після його технічного опосвідчення (якщо він отриманий від заводу-виготовлювача в розібраному вигляді) або технічного обстеження (якщо надійшов у зібраному вигляді) технічним експертом експертно-технічного центру (далі - ЕТЦ) Держгірпромнагляду та одержання дозволу на роботу від органів Держгірпромнагляду у встановленому порядку, виданого на підставі задовільного висновку технічного експерта.

Про готовність котла до технічного опосвідчення або обстеження експерт повинен бути повідомлений власником не пізніше як за 10 днів.

Обстеження проводиться з метою перевірки технічного стану котла, відповідності установки обладнання котла і котельні вимогам цих Правил, а також і поданим при реєстрації документам.

Технічне опосвідчення

Кожний котел підлягає технічному опосвідченню, яке проводиться технічним експертом до пуску в роботу, періодично в процесі експлуатації, згідно з встановленими строками, а в необхідних випадках - достроково.

Технічне опосвідчення котла складається із зовнішнього, внутрішнього огляду і гідравлічного випробування.

Зовнішній і внутрішній огляд мають за мету:

при первинному опосвідченні встановити, що котел виготовлений, встановлений і обладнаний відповідно до цих Правил, пред'явлених при реєстрації документів, а також, що котел та його елементи знаходяться в справному стані;

при періодичних і позачергових опосвідченнях встановити справність котла і його елементів та надійність його подальшої безпечної роботи.

Гідравлічне випробування котлів має за мету перевірку міцності елементів котла і щільності з'єднань.

Власник котла зобов'язаний проводити опосвідчення котлів в наступні строки:

зовнішній і внутрішній огляди - після кожної очистки котла, але не рідше як через 12 місяців;

гідравлічне випробування робочим тиском - кожного разу після очистки внутрішніх поверхонь або ремонту елементів котла.

Дострокове (позачергове) технічне опосвідчення котла має здійснюватись у випадках, якщо:

котел не експлуатувався більше 12 місяців;

котел демонтований і встановлений на новому місці;

зроблено виправлення вигинів або вм'ятин, а також ремонт з застосуванням зварювання основних елементів котла;

замінено одночасно більше 50% загальної кількості екранних або кип'ятильних труб, 100% димогарних або труб водопідігрівача;

таке опосвідчення необхідне на думку особи, відповідальної за справний стан і безпечну експлуатацію котла;

минув розрахунковий термін (нормативний строк) служби котла, встановлений проектом, заводом-виготовлювачем, нормативними документами (вказуються в паспорті);

після аварії котла або його елементів, за обсягом відновлювальних робіт вимагається таке опосвідчення.

Результати технічного опосвідчення і висновки щодо можливості роботи котла з зазначенням дозволених параметрів (тиск, температура), а також терміни наступного опосвідчення повинні записуватись у паспорт котла особою, яка проводила опосвідчення.

Крім того, технічний експерт готує висновки (копія запису подається в паспорті), які передає в органи Держгірпромнагляду.

При проведенні позачергового опосвідчення повинна бути вказана причина, що викликала необхідність такого опосвідчення.

9. Вимоги до приміщень котельень.

Парові або водогрійні котли дозволяється встановлювати в окремих будівлях або приміщеннях висотою 3,9 м, що прилягають до виробничих, але відокремлених від них протипожежною стіною з межею вогнестійкості 2,5 год. Відстань від стіни до фронту котлів, що опалюються твердим паливом має становити не менше 3 м, а при опалюванні рідким паливом і газом — 2 м.

Ширина проходів між котлами або між котлом і стіною приміщення допускається не менше 1 м, а між частинами будівлі, що виступають - не менше як 0,8 м.

У приміщенні котельні площею до 200 м² обладнують одні вхідні двері, а площею понад 200 м² — двоє дверей, які мають відкриватися назовні і бути розміщеними з протилежних боків приміщення. Приміщення котельні обладнують тамбурами для затримування холодного повітря.

Температура повітря у приміщенні котельні взимку має бути не нижче + 12 °С, а влітку не більше, ніж на 5 °С нижче температури зовнішнього повітря в затінку.

Двері із котельні у службові та інші приміщення мають відкриватися у бік котельні і мати пристрої для самозачинення.

Для безпеки і зручності обслуговування котлів біля них влаштовують постійні драбини і площадки з вогнестійких матеріалів, які обладнують металевими перилами.

Приміщення котельні обладнують вентиляцією, умивальником, душем з роздягальною і туалетом, а також протипожежним інвентарем. На видному місці у приміщенні вивішують правила безпеки, спеціальні інструкції з обслуговування газового обладнання і схему газопроводів.

Норма освітлення пультів управління має бути не менше 50 лк, напруга струму не більше 36 В, якщо висота над підлогою ламп освітлення нижче 2,5 м. В приміщенні котельні має бути аварійне освітлення. Освітлення оглядових і ремонтних робіт всередині котла виконують переносними електричними лампами напругою до 12 В.

Рівень підлоги котельної має бути не нижчим від рівня території, прилеглої до приміщення котельні.

10. Порядок навчання працівників, які обслуговують обладнання, що працює під тиском.

З огляду на підвищену небезпеку до обслуговування систем (посудин), що працюють під тиском, допускаються особи, які досягли 18-річного віку, пройшли медичне обстеження, навчання за затвердженою програмою, атестовані й мають посвідчення на обслуговування відповідного устаткування (посудини, апарата). Підготовка таких працівників здійснюється у навчальних закладах (професійно-технічних училищах, навчально-курсівих комбінатах), які одержали в установленому порядку дозвіл Держгірпромнагляду на проведення такого навчання. Періодичні перевірки знань працівників, які обслуговують системи, що працюють під тиском, здійснюються не менше одного разу на рік.

Адміністрація підприємства зобов'язана утримувати системи, що працюють під тиском у справному стані, який забезпечує безпеку їх обслуговування та надійність роботи. На підприємствах повинні бути розроблені, затверджені, вивішені на робочих місцях та видані під розписку обслуговуючому персоналу інструкції щодо безпечного обслуговування таких систем.

На підприємствах в установленому порядку призначається особа, на яку покладається відповідальність за справний стан та безпечну експлуатацію систем (посудин), що працюють під тиском.

Електробезпека.

Електробезпека — система організаційних і технічних заходів та засобів, що забезпечують захист людей від шкідливої і небезпечної дії електричного струму, електричної дуги, електричного поля і статичної електрики.

Електротравма — травма, спричинена дією на організм людини електричного струму і (або) електричної дуги.

Електротравматизм — явище, що характеризується сукупністю електротравм.

Електроустановки — машини, апарати, лінії електропередач і допоміжне обладнання (разом зі спорудами і приміщеннями, в яких вони розташовані), призначені для виробництва, перетворення, трансформації, передачі, розподілу електричної енергії та перетворення її в інші види енергії («Правила будови електроустановок» — ПУЭ).

Електроприміщення — приміщення, або відгорожені, наприклад, сітками частини приміщень, доступні тільки для кваліфікованого обслуговуючого персоналу, в яких розміщені електроустановки. Відкриті або зовнішні електроустановки — електроустановки, не захищені будівлею від атмосферного впливу. Закриті або внутрішні електроустановки — установки, захищені будівлею від атмосферного впливу. Електроустановки, захищені тільки навісами, сітковими огороженнями і т.ін., розглядаються як зовнішні.

За багаторічними статистичними даними електротравми в загальному виробничому травматизмі складають біля 1%, а в смертельному — 15% і більше. Електроенергія з кожним роком знаходить все більше застосування в побуті. Недотримання вимог безпеки в цьому випадку супроводжується електротравмами, щорічна кількість яких значно перевищує виробничі електротравми.

Особливості ураження електричним струмом.

Чинники, що впливають на тяжкість ураження людини електричним струмом, поділяються на три групи: електричного характеру, неелектричного характеру і чинники виробничого середовища. Основні чинники електричного характеру — це величина струму, що проходить крізь людину, напруга, під яку вона потрапляє, та опір її тіла, рід і частота струму. Величина струму, що проходить крізь тіло людини, безпосередньо і найбільше впливає на тяжкість ураження електричним струмом. За характером дії на організм виділяють:

—відчутний струм — викликає при проходженні через організм відчутні подразнення;

—невідпускаючий струм — викликає при проходженні через організм непереборні судомні скорочення м'язів руки, в якій затиснуто провідник;

—фібриляційний струм — при проходженні через організм викликає фібриляцію серця.

Відповідно до наведеного вище: — пороговий відчутний струм (найменше значення відчутного струму) для змінного струму частотою 50 Гц коливається в межах 0,6—1,5 мА і 5—7 мА — для постійного струму;

— пороговий невідпускаючий струм (найменше значення не—відпускаючого струму) коливається в межах 10—15 мА для змінного струму і 50—80 мА — для постійного;

— пороговий фібриляційний струм (найменше значення фібриляційного струму) знаходиться в межах 100 мА для змінного струму і 300 мА для постійного.

Гранично допустимий струм, що проходить крізь тіло людини при нормальному (неаварійному) режимі роботи електроустановки, не повинен перевищувати 0,3 мА для змінного струму і 1 мА для постійного.

Величина напруги, під яку потрапляє людина, впливає на тяжкість ураження електричним струмом в тій мірі, що зі збільшенням прикладеної до тіла напруги зменшується опір тіла людини. Останнє призводить до збільшення струму в мережі замикання через тіло людини і, як наслідок, до збільшення тяжкості ураження.

Тіло людини являє собою складний комплекс тканин. Це шкіра, кістки, жирова тканина, сухожилля, хрящі, м'язова тканина, кров, лімфа, спинний і головний мозок і т.ін. Електричний опір цих тканин суттєво відрізняється. Шкіра є основним фактором, що визначає опір тіла людини в цілому. Опір шкіри різко знижується при ушкодженні її рогового шару, наявності вологи на її поверхні, збільшенні потовиділення, забрудненні. Крім перерахованих чинників, на опір шкіри впливають щільність і площа контактів, величина прикладеної напруги, величина струму і час його дії. Зі збільшенням величини напруги, струму і часу його дії опір шкіри, а також і тіла людини в цілому падає. Опір тіла людини залежить від її статі і віку: у жінок він менший, ніж у чоловіків, у дітей менший, ніж у дорослих, у молодих людей менший, ніж у літніх. Спричиняється така залежність товщиною і ступенем огрубіння верхнього шару шкіри.

Враховуючи багатофункціональну залежність опору тіла людини від великої кількості чинників, при оцінці умов небезпеки ураження людини електричним струмом опір тіла людини вважають стабільним, лінійним, активним і рівним 1000 Ом.

Частота і вид струму. Через наявність в опорі людини ємнісної складової, збільшення частоти прикладеної напруги супроводжується зменшенням повного опору тіла людини і, як наслідок, збільшенням величини струму, який проходить через людину. Останнє дає підставу вважати, що тяжкість ураження електричним струмом має зростати зі збільшенням частоти. Але така закономірність спостерігається тільки в межах частот 0...50 Гц. Подальше збільшення частоти, незважаючи на зростання струму, що проходить через людину, не супроводжується зростанням небезпеки ураження. При частотах 450—500 кГц вірогідність загальних електротравм майже зникає, але зберігається небезпека опіків дугових за рахунок проходження струму через тіло людини. При цьому струмові опіки спостерігаються на шкірі і прилеглих до неї тканинах — за рахунок поверхневого ефекту змінного струму.

Як подразнюючий чинник постійний струм викликає подразнення в тканинах організму при замиканні і розмиканні струму, що проходить через людину. В проміжку часу між замиканням і розмиканням цієї мережі дія постійного струму зводиться, переважно, до теплової. Змінний струм викликає більш тривалі інтенсивні подразнення за рахунок пульсації напруги. З цієї точки зору, змінний струм є небезпечнішим. В дійсності, ця закономірність зберігається до величини напруги 400—600 В, а при більшій напрузі постійний струм більш небезпечний для людини.

Основними чинниками неелектричного характеру є шлях струму через людину, індивідуальні особливості і стан організму людини, тривалість дії струму, раптовість і непередбачуваність дії струму.

Шлях струму через тіло людини суттєво впливає на тяжкість ураження. Особливо небезпечно, коли струм проходить через життєво важливі органи і безпосередньо на них впливає. До індивідуальних особливостей організму, які впливають на тяжкість ураження електричним струмом, при інших незмінних чинниках належать: чутливість організму до дії струму, психічні особливості та риси характеру людини (холерики, сангвініки, меланхоліки, флегматики).

Тривалість дії струму. Зі збільшенням часу дії струму зменшується опір тіла людини за рахунок зволоження шкіри від поту та електролітичних процесів в тканинах, поширюється пробій шкіри, послаблюються захисні сили організму, підвищується

вірогідність збігу максимального імпульсу струму через серце з фазою кардіоциклу (фазою розслаблення серцевих м'язів), що, в цілому, призводить до більш тяжких уражень.

Чинник раптовості дії струму. Вплив цього чинника на тяжкість ураження обумовлюється тим, що за несподіваного потрапляння людини під напругу захисні функції організму не налаштовані на небезпеку. Експериментально встановлено, що якщо людина чітко усвідомлює загрозу можливості потрапити під напругу, то у разі реалізації цієї загрози значення порогових струмів на 30—50% вищі. І, навпаки, якщо така загроза не усвідомлюється, і дія струму проявляється несподівано, то значення порогових струмів будуть меншими.

Чинниками виробничого середовища, які впливають на небезпеку ураження людини електричним струмом, є температура повітря в приміщенні, вологість повітря, запиленість повітря, наявність у повітрі хімічно активних домішок тощо. За чинниками виробничого середовища ПУЕ виділяють такі типи приміщень:

- гарячі, температура в яких впродовж доби перевищує 35 С;
- сухі, відносна вологість в яких не перевищує 60%, тобто знаходиться в межах оптимальної за гігієнічними нормативами;
- вологі, відносна вологість в яких не перевищує 75%, тобто знаходиться в межах допустимої за гігієнічними нормативами;
- сирі, відносна вологість в яких більше 75%, але менше вологості насичення;
- особливо сирі, відносна вологість в яких близька до насичення, спостерігається конденсація пари на будівельних конструкціях, обладнанні;
- запилені, в яких пил проникає в електричні апарати та інші споживачі електроенергії і осідає на струмовідні частини, при цьому такі приміщення діляться на приміщення зі струмопровідним і неструмопровідним пилом;
- приміщення з хімічно агресивним середовищем, яке призводить до порушення ізоляції, або біологічним середовищем, що у вигляді плісняви утворюється на електрообладнанні.

Вплив електричного струму на організм людини.

Протікання струму через тіло людини супроводжується термічним, електролітичним та біологічним ефектами.

Термічна дія струму полягає в нагріванні тканини, випаровуванні вологи, що викликає опіки, обвуглювання тканин та їх розриви паром. Тяжкість термічної дії струму залежить від величини струму, опору проходженню струму та часу проходження. За короткочасної дії струму термічна складова може бути визначальною в характері і тяжкості ураження.

Електролітична дія струму проявляється в розкладі органічної речовини (її електролізі), в тому числі і крові, що призводить до зміни їх фізико—хімічних і біохімічних властивостей. Останнє, в свою чергу, призводить до порушення біохімічних процесів у тканинах і органах, які є основою забезпечення життєдіяльності організму.

Біологічна дія струму проявляється у подразненні і збуренні живих тканин організму, в тому числі і на клітинному рівні. При цьому порушуються внутрішні біоелектричні процеси, що протікають в організмі, який нормально функціонує, і пов'язані з його життєвими функціями. Збурення, спричинене подразнюючою дією струму, може проявлятися у вигляді мимовільного непередбачуваного скорочення м'язів. Це, так звана, пряма або безпосередня збурююча дія струму на тканини, по яких він протікає. Разом із цим, збурююча дія струму на тканини може бути і не прямою, а

рефлекторною — через центральну нервову систему. Останнє може призвести до серйозних порушень діяльності життєво важливих органів, у тому числі серця та легенів, навіть коли ці органи не знаходяться на шляху проходження струму.

Електричні травми , їх види.

це місцеві ураження, опіки, електричні знаки, електрометалізація шкіри, електроофтальмія, механічні пошкодження.

Розрізняють три види електротравм: місцеві, загальні і змішані. До місцевих електротравм належать електричні опіки, електричні знаки, металізація шкіри, електроофтальмія і механічні ушкодження, пов'язані з дією електричного струму чи електричної дуги. На місцеві електротравми припадає біля 20% електротравм, загальні — 25% і змішані — 55%.

Електричні опіки — найбільш розповсюджені електротравми, біля 85% яких припадає на електромонтерів, що обслуговують електроустановки.

Електричні опіки можуть бути поверхневими та внутрішніми. Поверхневі – це ураження шкіри. Внутрішні – ураження внутрішніх органів і тканин тіла.

Залежно від умов виникнення опіки поділяються на контактні, дугові і змішані. Контактні струмові опіки більш вірогідні в установках порівняно невеликої напруги — 1...2 кВ і спричиняються тепловою дією струму. Для місць контакту тіла зі струмовідними неізольованими елементами електроустановки характерним є велика щільність струму і підвищений опір — за рахунок опору шкіри. Тому в місцях контакту виділяється значна кількість тепла, що і призводить до опіку. Контактні опіки охоплюють прилеглі до місця контакту ділянки шкіри і тканин. Тяжкість ураження при контактних опіках залежить від величини струму та опору його проходженню, а також від часу проходження.

Дугові опіки можуть відбуватися в електроустановках, різних за величиною напруги. При цьому в установках до 6...10 кВ дугові опіки частіше є результатом випадкових коротких замикань при виконанні робіт в електроустановках. При більших значеннях напруг дуга може виникати як безпосередньо між струмовідними елементами установки, так і між струмовідними елементами електроустановки і тілом людини при небезпечному наближенні її до струмовідних елементів. В першому випадку (дуга між елементами електроустановки) струм через тіло людини не проходить, і небезпека обумовлюється тепловою дією дуги, а в другому (дуга між струмовідними елементами і тілом людини) — теплова дія дуги поєднується з проходженням струму через тіло людини. Дугові опіки, в цілому, значно тяжчі, ніж контактні, і нерідко призводять до смерті потерпілого, а тяжкість уражень зростає зі збільшенням величини напруги.

Електричні знаки (знаки струму або електричні мітки) спостерігаються у вигляді різко окреслених плям сірого чи білого—жовтого кольору на поверхні тіла людини в місці контакту зі струмовідними елементами. Зазвичай знаки мають круглу чи овальну форму, або форму струмовідного елемента, до якого доторкнулася людина, розмірами до 10 мм з поглибленням у центрі. Іноді електричні знаки можуть мати форму мікроблискавки, яка контрастно спостерігається на поверхні тіла.

Електричні знаки можуть виникати як у момент проходження струму через тіло людини, так і через деякий час після контакту зі струмовідними елементами електроустановки. Особливого больового відчуття електричні знаки не спричиняють і з часом безслідно зникають.

Металізація шкіри — це проникнення у верхні шари шкіри дрібних часток металу, який розплавився під дією електричної дуги. Наддрібні частки металу мають високу температуру, але малий запас теплоти. Тому вони нездатні проникати через одяг і небезпечні для відкритих ділянок тіла. На ураженій ділянці тіла при цьому відчувається біль від опіку за рахунок тепла, занесеного в шкіру металом, і напруження шкіри від

присутності в ній сторонньої твердої речовини — часток металу. З часом уражена ділянка шкіри набуває нормального вигляду, і зникають больові відчуття. Особливо небезпечна електрометалізація, пов'язана з виникненням електричної дуги, для органів зору. При електрометалізації очей лікування може бути досить тривалим, а в окремих випадках — безрезультатним. Тому при виконанні робіт в умовах вірогідного виникнення електричної дуги необхідно користуватись захисними окулярами. У більшості випадків одночасно з металізацією шкіри мають місце дугові опіки.

Електроофтальмія — запалення зовнішніх оболонок очей, спричинене надмірною дією ультрафіолетового випромінювання електричної дуги. Електроофтальмія зазвичай розвивається через 2—6 годин після опромінення (залежно від інтенсивності опромінення) і проявляється у формі почервоніння і запалення шкіри та слизових оболонок повік, сльозоточінні, гнійних виділеннях, світлобоях і світлобоязні. Тривалість захворювання 3...5днів. Профілактика електроофтальмії при обслуговуванні електроустановок забезпечується застосуванням окулярів зі звичайними скельцями, які майже не пропускають ультрафіолетових променів.

Механічні uszkodження, пов'язані з дією електричного струму на організм людини, спричиняються непередбачуваним судомним скороченням м'язів у результаті подразнювальної дії струму. Внаслідок таких судомних скорочень м'язів можливі розриви сухожиль, шкіри, кровоносних судин, нервових тканин, вивихи суглобів, переломи кісток тощо. До механічних uszkodжень, спричинених дією електричного струму, не належать uszkodження, обумовлені падінням з висоти, та інші подібні випадки, навіть коли падіння було спричинено дією електричного струму.

Загальні електричні травми або електричні удари — це порушення діяльності життєво важливих органів чи всього організму людини як наслідок збурення живих тканин організму електричним струмом, яке супроводжується мимовільним судомним скороченням м'язів. Результат негативної дії на організм цього явища може бути різний: від судомного скорочення окремих м'язів до повної зупинки дихання і кровообігу. При цьому зовнішні місцеві uszkodження можуть бути відсутні. Залежно від наслідків ураження розрізняють чотири групи електричних ударів:

I — судомні скорочення м'язів без втрати свідомості;

II— судомні скорочення м'язів із втратою свідомості без порушень дихання і кровообігу;

III — втрата свідомості з порушенням серцевої діяльності чи дихання або серцевої діяльності і дихання разом;

IV — клінічна смерть, тобто відсутність дихання і кровообігу. Клінічна смерть — це перехідний стан від життя до смерті. В стані клінічної смерті кровообіг і дихання відсутні, в організм людини не постачається кисень. Ознаки клінічної смерті: відсутність пульсу і дихання, шкіряний покрив синювато—блідий, зіниці очей різко розширені і не реагують на світло. Життєдіяльність клітин і організму в цілому ще деякий час підтримується за рахунок кисню, наявного в організмі на момент ураження. Із часом запаси кисню в організмі вичерпуються, клітини організму починають відмирати, тобто настає біологічна смерть. Період клінічної смерті визначається проміжком часу від зупинки кровообігу і дихання до початку відмирання клітин головного мозку як більш чутливих до кисневого голодування. Залежно від запасу кисню в організмі на момент зупинки кровообігу період клінічної смерті може бути від декількох до 10...12 хвилин, а кисневі ресурси організму, в свою чергу, визначаються тяжкістю виконуваної роботи — зменшуються зі збільшенням тяжкості роботи. Якщо в стані клінічної смерті потерпілому своєчасно надати кваліфіковану допомогу (штучне дихання і закритий масаж серця), то дихання і кровообіг можуть відновитися, або продовжиться період клінічної смерті до прибуття медичної допомоги.

Основні випадки ураження струмом.

При однофазному дотиканні в мережі з глухозаземленою нейтраллю струм, що проходить через тіло людини, піде по ланцюгу: фаза – тіло людини — долівка (грунт) – заземлювач нейтралі – нейтраль (нульова точка джерела живлення).

Таке дотикання вкрай небезпечне.

При однофазному дотиканні в мережі з нейтраллю, що ізольована струм, який проходить через тіло людини, замкнеться по ланцюгу: фаза— тіло людини— долівка (грунт) і далі повернеться до мережі (ланцюг струму обов'язково повинен бути замкнений) через ізоляції фаз, надалі струм йде по ланцюгу: ізоляція фази – фаза— нейтраль (нульова точка) та ізоляція фази – фаза – нейтраль (нульова точка). Таким чином, у ланцюгу струму, що проходить через тіло людини, послідовно з ним також включені ізоляції фаз.

Опір ізоляції фази має активну та ємкісну складові. Активний опір ізоляції $R_{із}$ характеризує неідеальність ізоляції., її здатність проводити струм, хоча і значно гірша, ніж метали. Ємкість фази $C_{ф}$ відносно землі визначається геометричними розмірами уявного конденсатора «пластинами» якого є фази і земля.

Величина струму через тіло людини залежить не тільки від опору людини, але і від опору ізоляції.

Під час двухфазного дотикання незалежно від режиму нейтралі людини буде під лінійною напругою мережі.

Двухфазне дотикання надзвичайно небезпечне.

Дотикання до корпусу електроустановки, в якій фаза замкнулась на корпус, рівнозначно дотиканню до самої фази. Тому аналіз і висновки для випадків однофазного дотикання, що розглянуті вище, однакові й у випадку замикання на корпус.

У випадку замикання фази на землю, (обрив і падіння фазного проводу на землю, замикання фази на корпус заземленого обладнання тощо) відбувається розтікання струму в землі (грунті). На поверхні землі з'являється електричний потенціал, величина якого залежить від величини струму замикання на землю, питомого опору ґрунту у зоні розтікання струму, відстані від точки замикання.

У зоні розтікання струму людина може опинитися під різницею потенціалів, наприклад, на відстані кроку.

Напруга кроку – це різниця потенціалів між двома точками в зоні розтікання струму на відстані кроку, на яких одночасно стоїть людина.

Зоною розтікання вважається зона землі, за межами якої електричний потенціал, обумовлений струмами замикання на землю може бути умовно прийнятий нулю.

.Безпечні методи звільнення потерпілого від дії електричного струму.

Перша допомога при нещасних випадках від дії електричного струму складається з двох етапів: звільнення потерпілого від дії струму, надання йому першої допомоги.

При ураженні електричним струмом потрібно використовувати такі безпечні методи: вимикати напругу рубильником або вимикачем; забезпечити безпеку шляхом захисного вимикання аварійної ділянки або мережі в цілому.

Якщо вимикання не може бути виконано досить швидко, треба терміново звільнити потерпілого від дії струмоведучих частин, до яких він торкається. При цьому особа, яка надає допомогу, повинна пам'ятати, що не можна доторкатись до потерпілого, бо це небезпечно для життя рятівника. Особі, яка надає допомогу, треба також стежити за тим, щоб не доторкнутись до струмоведучої частини і не опинитися під напругою. Для

звільнення потерпілого від струмоведучих частин або проводу до 1000 В користуються сухою палицею, дошкою або іншим сухим діелектричним предметом.

За необхідністю проводи перерізають пофазно інструментом з ізольованими рукоятками або перерубують сокирою з дерев'яним сухим топорищем.

Відтягувати потерпілого від струмоведучих частин можна і за одяг, якщо він сухий, уникаючи при цьому доторкання до оточуючих металевих предметів та відкритих частин тіла потерпілого.

Особа, яка надає допомогу, повинна ізолювати себе. Можна, наприклад, надіти діелектричні рукавиці або обмотати руки шарфом, накинути на потерпілого прогумовану тканину або стати на гумовий килимок, чи суху дошку або будь—який предмет, що не проводить електричний струм.

Під час звільнення потерпілого від струмоведучих частин, що перебувають під напругою вище 1000 В, треба надіти діелектричні рукавиці, взути гумові боти і діяти штангою або ізолюючими обценьками. При доторканні струмопровідної частини до землі слід діяти за правилами крокової напруги.

При звільненні потерпілого від дії електричного струму бажано при можливості діяти однією рукою

Після звільнення від струмоведучих частин потерпілого треба винести з небезпечної зони і надати долікарську допомогу. Заходи долікарської допомоги залежать від стану, в якому перебуває потерпілий.

Якщо потерпілий відчуває себе задовільно, то йому все рівно не можна дозволяти підніматись. Коли людина знаходиться в стані непритомності, але у нього зберігається помірне дихання і пульс, слід дати йому понюхати розчин аміаку, облили обличчя водою, забезпечити спокій до приходу лікаря.

Якщо потерпілий дихає погано або не дихає взагалі, йому необхідно терміново розпочати робити штучне дихання або непрямий масаж серця. Ніколи не слід відмовлятися від допомоги потерпілому і вважати його мертвим із—за відсутності дихання, серцебиття та інших ознак життя.

Відомо багато випадків, коли людина, уражена струмом, знаходилась в стані клінічної смерті, після вжитих заходів одужувала і поверталася до праці..

Класифікація виробничих приміщень з електробезпеки.

Відповідно до Правил будови електроустановок, приміщення за безпекою електротравм поділяються на три категорії: без підвищеної безпеки; з підвищеною безпекою; особливо небезпечні.

Категорія приміщення визначається наявністю в приміщенні чинників підвищеної або особливої безпеки електротравм. До чинників підвищеної безпеки належать: температура в приміщенні, що впродовж доби перевищує 35°C; відносна вологість більше 75%, але менше повного насичення (100%); струмопровідна підлога — металева, бетонна, цегляна, земляна тощо; струмопровідний пил; можливість одночасного доторкання людини до неструмовід—них частин електроустановки і до металоконструкцій, що мають контакт із землею.

До чинників особливої безпеки електротравм належать: відносна вологість близька до насичення (до 100%); агресивне середовище, що пошкоджує ізоляцію. Якщо в приміщенні відсутні чинники підвищеної і особливої безпеки, то воно належить до приміщень без підвищеної безпеки електротравм. За наявності одного з чинників підвищеної безпеки, приміщення належить до приміщень підвищеної безпеки електротравм.

За наявності одночасно двох чинників підвищеної небезпеки або одного чинника особливої небезпеки, приміщення вважається особливо небезпечним. Класифікація приміщень за небезпекою електротравм враховує тільки особливості цих приміщень, стан їхнього середовища і не враховує електротехнічних параметрів електроустановок. Категорія приміщень є одним з основних чинників, які визначають вимоги щодо виконання електроустановок, безпечної їх експлуатації, величини напруги, заземлення (занулення) електроустановок. Умови поза приміщеннями прирівнюються до особливо небезпечних.

Допуск до роботи з електрикою.

До електротехнічного персоналу відносяться особи, які зайняті на обслуговуванні та експлуатації електроустановок. Їх умовно поділяють на такі групи:

адміністративно — технічний персонал (начальники служб, цехів, майстри);

оперативний персонал (черговий персонал, який безпосередньо обслуговує електростанції);

ремонтний персонал (працівники ремонтно—налагоджувальних служб з обслуговування електростанцій);

ремонтно — оперативний персонал особи, які оперативно обслуговують електростанції, де немає чергового персоналу).

До роботи з електрикою допускаються особи відповідних кваліфікаційних груп з електробезпеки із оформленням наряду — допуску або розпорядженням, де визначаються: допуск до роботи; нагляд під час роботи; оформлення перерви в роботі; переведень на інші робочі місця і закінчення роботи.

Відповідальними за безпеку роботи є особи, які видають розпорядження або наряд—допуск.

Особи, які допускаються до роботи з електрикою, проходять медичний огляд при влаштуванні на роботу і періодично один раз на рік при обслуговуванні діючих електроустановок.

Наряд—допуск – це письмове розпорядження на роботу, в якому визначене місце роботи, час початку і закінчення роботи, склад бригади, особи, відповідальні за безпеку роботи.

До роботи з електрикою не допускаються особи, молодші 18 років.

Кваліфікаційні групи з електробезпеки електротехнічного персоналу.

До електротехнічного персоналу належать особи, які обслуговують і експлуатують електроустановки. Від кваліфікації електротехнічного персоналу, його знань та навичок істотно залежить безпека при експлуатації та обслуговуванні електроустановок.

Для електротехнічного персоналу встановлено п'ять кваліфікаційних груп з електробезпеки.

I група. Група присвоюється особам, які не мають спеціальної електротехнічної підготовки, але мають елементарне уяву про небезпеку ураження електричним струмом і про заходи електробезпеки при роботі на обслуговуваній ділянці, електроустановці. Для I групи стаж роботи в електроустановках не нормується.

II група. Особи цієї групи повинні отримати елементарне технічне знайомство з електроустановками, чітко уявляти небезпеку ураження електрострумом, наближення до струмопровідних частин, знати основні заходи безпеки при роботі на електроустановках, вміти надати першу допомогу.

III група. Особи, що належать до цієї групи, повинні: знати будову електричних установок та вміти їх обслуговувати; мати уявлення про небезпеку під час обслуговування електричних установок; знати загальні правила безпеки, правила допуску до роботи в електричних установках, напругою до 1000 В, спеціальні правила безпеки з тих видів робіт, які входять до кола обов'язків цієї особи; вміти здійснювати нагляд за тими, хто працює з електроустановками, та надавати першу допомогу.

IV група. Особи цієї групи повинні: володіти знаннями з електротехніки в обсязі спеціалізованого профтехучилища; мати повне уявлення про небезпеку під час роботи на електроустановках; знати повністю правила технічної експлуатації (ПТЕ) та правила технічної безпеки (ПТБ) при експлуатації електроустановок; знати установку настільки, щоб вільно орієнтуватись у тому, які саме елементи повинні бути вимкненими для безпечного виконання робіт; перевіряти виконання необхідних вимог безпеки; вміти організувати безпечне виконання робіт та здійснювати нагляд за ними в електричних установках, напругою до 1000 В; знати схему та обладнання своєї ділянки; вміти навчати персонал інших груп правилам безпеки і наданню першої допомоги потерпілому.

V група. Особи цієї групи повинні: знати всі схеми та обладнання своєї ділянки; знати Правила безпечної експлуатації електроустановок, Правила будови електроустановок, Правила експлуатації електрозахисних засобів. Знати, чим викликана та чи інша вимога правил; вміти організувати безпечне виконання робіт та здійснювати нагляд в електричних установках будь — якої напруги; вміти навчати персонал інших груп правил безпеки і наданню першої допомоги потерпілому.

Мінімальні вимоги і стаж роботи в електроустановках, необхідний для отримання чергової групи з електробезпеки, наведено в таблиці (Додаток 1 із змінами, внесеними згідно з Наказом Держнаглядохоронпраці № 26 від 25.02.2000):

1. Для отримання групи I достатньо пройти інструктаж з електробезпеки в даній електроустановці з оформленням в журналі інструктажу.

Видавати посвідчення працівникам з групою I не вимагається.

2. Працівникам віком молодше 18 років не дозволяється присвоювати групу вище II.

3. Для отримання чергової групи з електробезпеки необхідно мати мінімальний стаж роботи в електроустановках з попередньою групою, зазначений в таблиці цього додатка.

4. Для отримання груп II — V працівники повинні:

1. мати чітке уявлення про небезпеку, пов'язану з роботою в електроустановках;
2. знати та вміти застосовувати на практиці ці та інші правила безпеки в обсязі, що відноситься до роботи, яка виконується;
3. знати будову і принцип дії електроустановок;
4. вміти практично надавати першу допомогу потерпілим у разі нещасних випадків.

Крім того, для отримання груп III, IV і V необхідно знати компоновку електроустановок та вміти організувати безпечне проведення робіт. Для отримання групи V необхідно також чітко розуміти, чим спричинені вимоги конкретних пунктів вище вказаних Правил.

Мінімальний стаж роботи в електроустановках, необхідний для отримання чергової групи з електробезпеки					
Категорія працівників	Мінімальний стаж роботи в електроустановках з попередньою групою для отримання чергової групи з електробезпеки (місяців)				
	Групи з електробезпеки				
	I	II	III	IV	V
1. Неелектротехнічні працівники, залучені до роботи в електроустановках (будівельники, прибиральники, водії автомобілів, машиністи вантажопідіймальних машин, механізмів та ін.)	Не нормується	2	12	Не передбачено	Не передбачено
2. Керівники, спеціалісти, оперативні, оперативно—виробничі і виробничі працівники:					
2.1. З вищою технічною, спеціальною електротехнічною середньою освітою;	—"	1	2	3	6
2. Керівники, спеціалісти, оперативні, оперативно—виробничі і виробничі працівники:					
2.1. З вищою технічною, спеціальною електротехнічною середньою освітою;	—"	1	2	3	6

Коллективні та індивідуальні засоби захисту в електроустановках.

Для забезпечення електробезпеки використовуються окремо або в поєднанні один з одним такі технічні способи та засоби:

- захисне заземлення;
- занулення;
- вирівнювання потенціалів;
- мала напруга;
- захисне відімкнення;
- ізоляція струмопроводів;
- огорожувальні пристрої;
- попереджувальна сигналізація,
- блокування, знаки безпеки;
- засоби захисту та запобіжні пристрої.

Для захисту людей від ураження електрострумом внаслідок пошкодження ізоляції і переході напруги на струмопровідні частини машин, механізмів, інструментів застосовують захисне заземлення чи занулення.

Захисне заземлення – навмисне електричне з'єднання з землею або її еквівалентом металевих струмопровідних частин, що можуть опинитися під напругою.

Заземлення здійснюється за допомогою природних, штучних або змішаних заземлювачів.

Занулення – це навмисне електричне з'єднання з нульовим захисним провідником металевих струмонепровідних частин, які можуть опинитися під напругою (корпуси електроустаткування, кабельні конструкції, сталеві труби тощо).

Заземлення і занулення забезпечують спрацювання приладів захисту, швидке автоматичне вимикання пошкодженої установки від мережі.

Захисне заземлення і занулення виконують з метою: забезпечення нормальних режимів роботи установки; забезпечення безпеки людей при порушенні ізоляції мережі струмопровідних частин; захисту електроустаткування від перенапруги; захисту людей від статичної електрики.

Малу напругу (не більше 42 В) застосовують для живлення електроприймачів невеликої потужності: ручного електрофікованого інструменту, переносних ламп, ламп місцевого освітлення, сигналізації.

У приміщеннях без підвищеної і особливої небезпеки використовують переносні світильники з напругою 42 В, а для роботи з підвищеною і особливою небезпекою, в тісноті, незручному положенні, коли є небезпека дотику працюючого до металевих, добре заземлених частин, застосовують переносні світильники місцевого освітлення напругою 12 В. У приміщеннях, на робочих місцях, де за умови безпеки праці, електроприймачі не можуть житися безпосередньо від мережі напругою до 1000 В, треба застосовувати розподільні або знижувальні трансформатори із вторинною напругою 42 В і нижче.

Захисне відімкнення – захист швидкої дії, що забезпечує автоматичне відімкнення електроустановки під час виникнення в ній небезпеки ураження людини струмом. Така небезпека може виникнути при замиканні фази на корпус, зниження опору ізоляції мережі нижче відповідного рівня, а також у випадку дотику людини безпосередньо до струмоведучої частини, що знаходиться під струмом.

Захисне відімкнення використовується у тих випадках, коли інші захисні заходи (заземлення, занулення) ненадійні, їх важко здійснити (в умовах вічної мерзлоти), багато коштують або у випадках, коли до безпеки обслуговування пред'являють підвищені вимоги (в шахтах, кар'єрах), а також у пересувних електроустановках. Найбільше розповсюдження устрої захисного відімкнення знайшли в мережах до 1000 В. Захисне відімкнення обов'язкове для ручних електроінструментів.

Основні вимоги, яким повинні відповідати устрої захисного відімкнення: висока чутливість, малий час відімкнення, здатність здійснювати самоконтроль справності, надійність.

До захисту від дотику до частин, що знаходяться під напругою, використовується також подвійна ізоляція – електрична ізоляція, що складається з робочої та додаткової ізоляції. Робоча ізоляція – ізоляція струмоведучих частин електроустановки. Додаткова ізоляція найбільш просто здійснюється виготовленням корпусу з ізоляційного матеріалу (електропобутові прилади).

Огороджувальні переносні засоби призначені для тимчасового огороження струмоведучих частин і запобігання помилкових операцій з комутаційною апаратурою. До них належать ізоляційні накладки, ковпаки, переносні заземлення (заземлювачі) та плакати, переносні щити, клітки.

Часто використовується звукова та світлова сигналізація, надписи, плакати та інші засоби інформації, що попереджують про небезпеку.

Огороджувальні пристрої використовуються як суцільні, так і сітчасті. Суцільні огорожувальні пристрої у вигляді кожухів та кришок використовують в

електроустановках напругою до 1000 В. Сітчасті огорожувальні пристрої використовуються в електроустановках напругою до 1000 В та вище.

Блокування застосовується в електроустановках напругою вище 220 В, в яких часто ведуться роботи на струмоведучих частинах, що огорожуються. Блокування забезпечує зняття напруги із струмоведучої частини електроустановки під час проникнення до них без зняття напруги. За принципом дії блокування поділяють на механічне, електричне та електромагнітне. Електричне блокування здійснює розрив мережі контактами, що встановлені на дверях огорожувальних пристроїв, кришках і дверцятах кожухів. Механічне блокування використовують в електричних апаратах (рубильниках, автоматах). В апаратурі автоматики, обчислювальних машинах використовують блочні схеми: коли блок видаляється зі свого місця, штепсельний роз'єм розмикається.

Запобіжні надписи, плакати та пристрої призначені для привернення уваги працюючих до безпосередньої небезпеки, наказу й дозволу певних дій з метою забезпечення безпеки, а також одержання необхідної інформації.

Всі знаки безпеки встановлюють у місцях, перебування в яких пов'язано з можливою небезпекою для працюючих, а також на виробничому устаткуванні, що є джерелом такої небезпеки.

Електрозахисні засоби призначені для захисту персоналу, що обслуговує електроустановки. За призначенням електрозахисні засоби поділяються на ізолювальні (діелектричні рукавиці, боти, калоші, інструмент з ізолюючими ручками тощо), огорожувальні (переносні огороження, заземлення тощо) та запобіжні (поєси, захисні окуляри тощо). Ізолювальні засоби під час експлуатації періодично випробовують.

При експлуатації для запобігання виникненню електротравматизму використовують спеціальні засоби індивідуального захисту, які поділяються на основні і додаткові.

До основних засобів відносяться: боти, калоші, килимки, ізольовані підставки; переносні безпечні світильники напругою 12—42 В, знижувальні трансформатори, захисні пристрої, знаки безпеки, захисне заземлення.

Ці засоби надійно ізолюють та витримують напругу мережі, обладнання, дають можливість до них доторкатися і працювати. До додаткових засобів захисту належать: діелектричні килимки, доріжки, захисні окуляри, спеціальні рукавиці, захисні каски, пристрої тощо.

Для електробезпеки потрібно застосовувати ізолюючі прилади та засоби захисту: показчики напруги до 1000 В, показчики напруги понад 1000 В, вимірювачі опору, ізолюючі штанги, кліщі, ізолюючі підставки, інструмент з ізольованими ручками.

Показчики напруги використовуються для перевірки наявності чи відсутності напруги в мережі або струпровідних частинах.

Ізолююча штанга, кліщі застосовуються під час звільнення потерпілого від струмопровідних частин, що перебувають під напругою понад 1000 В. Електровимірювальні кліщі застосовують в електроустановках закритого типу і у відкритому при сухій погоді для вимірювання величини струму.

Ізолююча підставка є додатковим засобом захисту, що ізолює працюючого, який знаходиться під будь-якою напругою, під час операцій зі штангою, кліщами.

Вимоги до електрозахисних засобів наведені в Правилах експлуатації електрозахисних засобів НПАОП 40.1—1.07—01.

В цих Правилах наведено перелік засобів захисту, вимоги до них, обсяги і норми випробувань, порядок застосування, зберігання їх, а також норми комплектування засобами захисту електроустановок і виробничих бригад, електроустановок.

Ізолювальні електрозахисні засоби поділяються на основні і додаткові.

Основні ізолювальні електрозахисні засоби, які повинні застосовуватись в електроустановках, наведено в таблиці.

Таблиця.

Основні електрозахисні засоби для роботи в електроустановках

До 1000 В включно	Понад 1000 В
Ізолювальні штанги	Ізолювальні штанги всіх видів
Ізолювальні кліщі	Ізолювальні кліщі
Електровимірювальні кліщі	Електровимірювальні кліщі
Показчики напруги	Показчики напруги
Діелектричні рукавички	Пристрої для створення безпечних умов праці під час проведення випробувань і вимірювань в електроустановках (показчики напруги для фазування, показчики пошкодження кабелів та ін.)
Інструмент з ізолювальним покриттям	

Додаткові електрозахисні засоби, які повинні застосовуватись в електроустановках, наведено в таблиці.

Таблиця.

Додаткові електрозахисні засоби для роботи в електроустановках.

До 1000 В включно	Понад 1000 В
Діелектричне взуття	Діелектричні рукавички
Діелектричні килими	Діелектричне взуття
Ізолювальні підставки	Діелектричні килими
Ізолювальні накладки	Ізолювальні підставки
Ізолювальні ковпаки	Ізолювальні накладки
Сигналізатори напруги	Ізолювальні ковпаки
Захисні огороження (щити, ширми)	Штанги для перенесення і вирівнювання потенціалу
Переносні заземлення	Сигналізатори напруги
Плакати і знаки безпеки	Захисні огороження (щити, ширми)
Інші засоби захисту	Переносні заземлення
	Плакати і знаки безпеки
	Інші засоби захисту

До засобів захисту від дії електричних полів напруженістю, що перевищує допустиму для перебування працівників в електричному полі без засобів захисту, згідно з вимогами ГОСТ 12.1.002 належать індивідуальні екранувальні комплекти, які необхідно застосовувати під час виконання робіт на потенціалі проводу ПЛ і на потенціалі землі у ВРУ і на ПЛ, а також знімні і переносні екранувальні пристрої та плакати безпеки.

Крім наведених в таблицях засобів захисту в електроустановках повинні застосовуватись такі ЗІЗ:

- захисні каски – для захисту голови;

- захисні окуляри і щитки – для захисту очей і обличчя;
- протигази і респіратори – для захисту органів дихання;
- рукавиці – для захисту рук;
- запобіжні пояси та страхувальні канати.

Захист від статичної електрики.

Накопичення зарядів статичної електрики відбувається під час користування одягом із штучного волокна, вовни, шовку, взуттям з підшвами, що не проводять електричного струму, виконання робіт з речовинами – діелектриками та шліфувальною шкуркою.

Дія статичної електрики для людини безпечна, бо сила струму дуже мала, але: розряд енергії відбувається у вигляді помірного і сильного уколу або поштовху; вплив зарядів може призвести до тяжких нещасних випадків внаслідок рефлекторного руху поблизу незахищених та рухомих частин, перебування на висоті; іскрові розряди можуть спричинити спалах або вибух горючих речовин; вибухи при перевезенні рідин у незаземлених цистернах тощо.

Заходи щодо захисту від статичної електрики: заземлення технологічного устаткування, трубопроводів, апаратів; застосування загального і місцевого зволоження повітря в небезпечних приміщеннях робочої зони, якщо це допустимо за умовами виробництва; використання струмопровідної підлоги, а також спецвзуття зі струмопровідною підшвою, антистатичних рукавичок; іонізація повітря, застосування індукційних або тканинних нейтралізаторів. Вимоги до захисту від статичної електрики наведені в Правилах захисту від статичної електрики НПАОП0.00—1.29—97.

Блискавкозахист.

Небезпека дії грозових розрядів.

Всі можливі заходи для усунення небезпеки розряду атмосферної електрики, забезпечення безпеки людей, збереження будинків, устаткування і матеріалів від руйнування, вибухів і пожеж, називається захистом від блискавки.

Атмосферна електрика, електричні заряди виникають в процесі руху крапель води в атмосфері. Процес утворення, поділу і накопичення електричних зарядів у хмарах відбувається через виникнення в них могутніх висхідних повітряних потоків з інтенсивною конденсацією водяного пару і розбризуванням водяних крапель. Дрібнодисперсний водяний пил, що розбризується, заряджається негативно, а важкі краплі води — позитивно.

Прямий удар блискавки зумовлює миттєве нагрівання струмо—провідних конструкцій до температури плавлення або навіть випару, вибух чи розщеплення непровідних конструкцій, вибух будинків і будівель. При такому прямому ударі блискавки в край металевого резервуару, тепла, що виділяється, достатньо для оплавлення в місці контакту сталевого листа товщиною 4 мм.

Вторинні прояви блискавки виникають через різницю потенціалів на металевих частинах устаткування, трубопроводах і струмо—проводах в результаті електромагнітної й електростатичної індукції від прямого удару блискавки.

Електромагнітна індукція. При розряді блискавки в просторі виникає магнітне поле, що змінюється з часом. Це поле індукує у металевих конструкціях, трубопроводах, електричних провідниках електрорушійну силу. У контурах із замкненою конфігурацією електричний струм викликає нагрівання конструкцій. У незамкнених металевих контурах,

наприклад, у трубопровідних комунікаціях, прокладених на поверхні землі, електромагнітна індукція може викликати іскріння чи нагрівання в місцях зближення трубопроводів різних контурів, в яких індукується електрорушійна сила.

Досвідом встановлено, що значна кількість пожеж цистерн і резервуарів з нафтопродуктами зумовлена головним чином вторинними проявами блискавки, а не прямими її ударами.

Такі пожежі виникають від іскор, генерованих у резервуарах, де знаходяться пальні пароповітряні суміші.

Електростатична індукція. Під грозовою хмарою у наземних об'єктах індукуються електричні заряди, рівні за величиною і протилежні за знаком зарядам хмари. Електростатичні заряди індукуються навіть на об'єктах, добре ізольованих від землі:

- на металевих дахах будинків;
- на проводах повітряних ліній зв'язку;
- на водопровідних і каналізаційних трубах;
- на електропровідниках усередині будинків та інших заземлених конструкціях.

Між об'єктом і землею потенціал тим вищий, чим вищий об'єкт.

Всі металеві провідні елементи будинків і споруд заземлюють для боротьби з виникненням на спорудах і усередині будинків різниці потенціалів між устаткуванням внаслідок електростатичної індукції.

Занесення високих потенціалів у будинки і споруди відбувається через повітряні, надземні і підземні комунікації (труби, повітряні лінії зв'язку й електроенергії та ін.ш.).

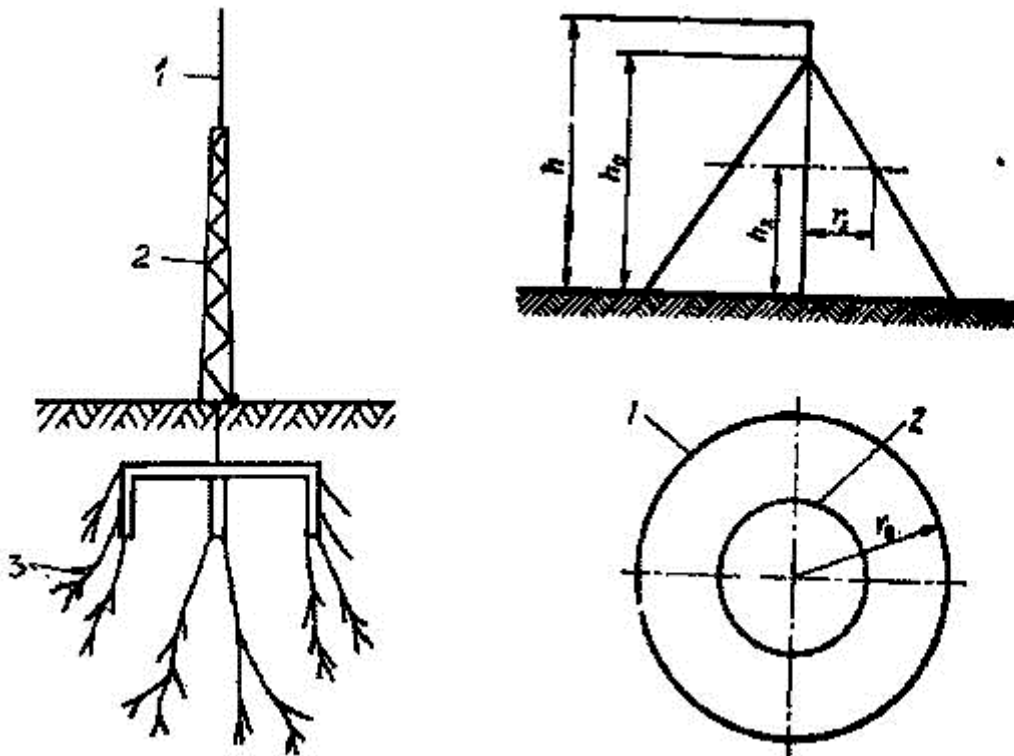
Пожежі і руйнування від розрядів атмосферної електрики відбуваються переважно від прямих ударів блискавки. Це найбільш небезпечний її прояв.

Небезпечна блискавка і для людей. Ураження можуть бути через виникнення високих напруг на окремих частинах устаткування усередині будинків й поза будинками, а також під час виникнення крокової напруги.

Захист будинків і споруд від дії блискавки.

Будинки і споруди захищають від прямих ударів блискавки блискавковідводами. Блискавковідвід проковує розряд атмосферної електрики (хмари) через себе, запобігаючи розряду через будинок чи споруду, на якому чи поблизу якого він встановлюється, тому що струм блискавки, насамперед, розряджається через заземлені металеві предмети і конструкції, які розташовані високо над поверхнею землі.

Блискавковідвід — це пристрій, який встановлюється на об'єкті, що захищається, чи поблизу нього, що сприймає прямий удар блискавки і відводить струм у землю.

Стрижневий блискавко—відвід: 1 — блискавкоприймач; 2 — опора блискавкоприймача; 3 — заземлювальний пристрій; 4 — шлях розтікання струму

Сьогодні в Україні основним нормативним документом з організації блискавкозахисту будівель і споруд слід вважати ДСТУ Б В.2.5—38:2008 чинний з 1 січня 2009 року. Вимоги цього стандарту поширюються на проектування, будівництво, реконструкцію і експлуатацію блискавкозахисту всіх видів будівель, споруд і промислових комунікацій незалежно від відомчої належності та форми власності.

Інструкція з охорони праці під час виконання робіт інструментами і пристроями.

Ручні електричні машини повинні відповідати вимогам Правил будови електроустановок, НПАОП 0.00—1.21—98, Правилам безпечної експлуатації електроустановок споживачів, НПАОП 0.00—40.1—1.21—98 .

Під час використання ручних електричних машин слід виконувати такі вимоги безпеки:

- не залишати без нагляду машину, підімкнену до мережі живлення;
- не передавати машину особам, які не мають дозволу користуватись нею;
- не працювати з машиною з переносних драбин;
- не натягувати і не перекручувати кабель (шнур), не навантажувати його;
- не знімати з машини під час експлуатації засобів віброзахисту, шумоглушників, обгороджувальні кожухи і пристрої для керування робочим інструментом;
- не перевищувати гранично допустиму тривалість роботи, указану в паспорті машини;
- не торкатися різального інструмента, який обертається;
- не прибирати руками стружки або ошурки до повної зупинки машини;
- не переносити ручні електричні машини за кабель.

Необхідно захищати кабель машини від безпосереднього контакту з гарячими, вологими та намасленими поверхнями та від випадкового механічного пошкодження.

У залежності від категорії приміщення за ступенями безпеки ураження електричним струмом слід застосовувати ручні електричні машини таких класів: класу I — під час експлуатації в умовах виробництва з використанням засобів індивідуального захисту (діелектричні рукавички, калоші, килимки тощо). Дозволяється виконувати роботу машиною класу I без застосування індивідуальних засобів у таких випадках:

- якщо тільки одна машина живиться від розподільного трансформатора;
- машина отримує живлення від автономної двигунгенераторної установки або від перетворювача частоти з розділеними котушками;
- машина отримує живлення через захисно—вимикальний пристрій.

Працювати машинами класів II та III дозволяється без застосування діелектричних засобів захисту.

Експлуатувати машини, які не захищені від дії крапель або бризок і не мають розпізнавальних знаків (крапля в трикутнику або дві краплі), на відкритих майданчиках під час дощу або снігу забороняється.

Працювати ручними машинами ударної або ударно—свердлильної дії слід у м'яких рукавицях з подвійною підкладкою з боку долоні.

Під час роботи ручними машинами, маса яких перевищує 10 кг, необхідно застосовувати пристрої для їх підтримування.

Під'єднання допоміжного обладнання (трансформаторів, перетворювачів частоти, захисно—вимикальних пристроїв та ін.) до мережі та від'єднання його повинно виконуватись персоналом експлуатаційної організації. Електромонтажник виконує вмикання та вимкання установки комутаційними апаратами.

У разі зникнення напруги в електричній мережі або при заклинюванні частин, що обертаються, слід негайно вимкнути машину.

У перервах, після закінчення роботи, а також під час змащування, чищення, заміни робочого інструменту необхідно вимкнути машину.

Під час транспортування машини в межах підприємства (об'єкта) слід запобігати її пошкодженню.

Перевозити машини разом з металевими деталями, виробами тощо не дозволяється.

Негайно припинити роботу у разі виникнення хоча б однієї з таких несправностей:

- пошкодження штепсельного з'єднання, кабеля або його захисної трубки;
- пошкодження кришки щіткотримача;
- нечітке спрацьовування вимикача;
- іскріння щіток на колекторі з появою колового вогню на його поверхні;
- витікання мастила з редуктора або вентиляційних каналів;
- поява диму або запаху від горіння ізоляції;
- поява незвичайного шуму, стукоту та вібрації;
- поломки або появи тріщин у корпусі, ручці та захисній огорожі;
- пошкодження робочого інструменту.

Свердлити отвори та пробивати борозни в стінах, панелях перекриття, у яких розміщена захована електропроводка, а також виконувати інші роботи, коли може бути пошкоджена ізоляція електричних проводів та установок, слід після від'єднання цих дротів та установок від джерел живлення.

Роботи, під час яких можуть бути пошкоджені приховані санітарно—технічні трубопроводи, слід виконувати після їх перекриття.

Вимоги безпеки після виконання робіт

Після закінчення роботи вимкнути механізми, очистити робоче місце, скласти весь інструмент, вимити руки і обличчя теплою водою з милом.

Витерти інструменти і пристрої від бруду і пилу.

Про наявність пошкодженого інструменту доповісти керівнику робіт.

Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

У разі виникнення аварійної ситуації, яка може привести до пожежі чи вибуху або до ураження електричним струмом, роботу слід припинити, ужити заходів щодо недопущення в цю зону людей, сповістити керівника робіт.

ВСТУПНИЙ ІНСТРУКТАЖ З ЕЛЕКТРОБЕЗПЕКИ № ___

1. Загальні положення

1.1. До роботи з використанням переносного електричного устаткування допускаються особи, що пройшли попередній при вступі на роботу медичний огляд, ввідний та первинний на робочому місці інструктажі, зокрема при роботі з електроустаткуванням.

1.2. У своїй роботі працівники повинні використовувати тільки ті електроприлади, до яких вони допущені посадовими інструкціями.

1.3. При користуванні складними електроприладами дотримуватись спеціальних інструкцій.

1.4. Не дозволяється:

— торкатися до клем та електропроводів, до розеток мережі, до арматури освітлення;

— відкривати електрощити;

— залишати без нагляду електронагрівальні прилади, що підключені до електромережі;

— користуватися електричною праскою, плиткою, чайником без спеціальних підставок, що не згорають;

— торкатися до води, що нагрівається в електронагрівачі та самої посудини (металевої), якщо вона є підключеною до мережі;

— використовувати папір або тканину як абажур.

1.5. Про усі випадки несправності розеток, вимикачів, відключення світла терміново повідомляти адміністрацію освітньої установи.

2. Вимоги безпеки до початку роботи.

2.1. Перед увімкненням електроприладу перевірте справність розетки мережі, а також, вилку і мережевий шнур, чи не порушена ізоляція.

2.2. Перш ніж включити електроприлад, уважно ознайомтеся з керівництвом по експлуатації.

2.3. Перевірте справність електроприладів.

2.4. Дотримуйтесь наступних заходів безпеки:

- уникайте перегрівання, переохолодження, а також попадання вологи та пилю всередину електроприладу;
- не ставте важкі предмети на корпус;
- не загороджуйте вентиляційні отвори, вони потрібні для запобігання перегріванню;
- щоб уникнути нещасних випадків не включайте апарат при знятому корпусі — це небезпечно для життя.

2.5. Оглянете робоче місце, приберіть з під ніг усе, що може перешкодити роботі, звільніть проходи до устаткування.

2.6. Забороняється використовувати електроприлади із пошкодженою ізоляцією, зберігати біля них рідини, які легко займаються, обгортати папером або тканиною електричні лампи.

2.7. Не працюйте на несправному обладнанні.

2.8. Перед початком роботи на електрообладнанні перевірте наявність і надійність кріплення захисних засобів і з'єднання захисного заземлення, занулення.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Виконуйте лише ту роботу, з якої пройшли інструктаж, не передоручайте свою роботу іншим особам.

3.2. Не дозволяється використовувати кабелі і проводи із пошкодженою ізоляцією.

3.3. Не дозволяється переносити ввімкнені електроприлади, залишати без догляду ввімкнені в електромережу нагрівальні прилади.

3.4. Забороняється користуватися пошкодженими розетками, зав'язувати і скручувати електропроводи.

3.5. Забороняється самостійно усувати несправності електромережі та електрообладнання;

3.6. Дбайливо відноситися до електроустаткування:

- не кидати його, класти обережно на сухе і чисте місце на видноті, не допускаючи падіння;

- не ударяти по технічних засобах твердими предметами, не допускати попадання апарату під дію вологи.

3.7. При припиненні подачі струму під час роботи з електроустаткуванням або в перерві роботи від'єднати його від електромережі.

3.8. Особам, які використовують електроустаткуванням, забороняється:

- розбирати та робити самостійно ремонт (самого устаткування, дротів і т. ін.);

- триматися за дріт під час роботи устаткування.

3.9. Для уникнення пошкодження ізоляції і виникнення коротких замикань (і, як наслідок, – пожеж) не дозволяється:

- зафарбовувати і білити шнури і проводи;

- вішати на них будь—що і закріпляти їх за батареї опалювання чи водопровідні труби;

- встановлювати нестандартні плавкі запобіжники;

— довільно вбивати у стіни цвяхи і костилі, що може призвести до пошкодження прихованої ізоляції;

— самостійно проводити ремонт мереж, електророзеток, вимикачів.

3.10. При попаданні вологи на устаткування негайно вимкнути від електромережі апарат, вийнявши вилку з розетки. Вологу збирайте м'якою серветкою, потім дайте можливість волозі остаточно висохнути. Лише згодом можна підключати апарат до мережі.

3.11. Якщо при роботі з апаратом виникла необхідність заміни запобіжника, то необхідно вийняти вилку електрошнура з розетки електромережі.

3.12. Забороняється висмикувати вилку електроприладу із розетки за шнур.

3.13. Не залишайте без нагляду працюючу апаратуру.

3.14. Не зав'язуйте електропроводи у вузли, не підвішуйте їх на цвяхи.

3.15. У процесі експлуатації не допускайте можливості ушкодження мережевого шнура та порушення його контактів у вилці.

3.16. При появі ознак погіршення ізоляції (пощипуванні при торканні до металевих частин) негайно відключити апарат від електромережі.

4. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

4.1. У випадку виникнення пожежі дії працівників мають бути спрямовані на створення безпеки дітей. В першу чергу провести рятування та евакуацію.

4.2. Кожен працівник, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління різних матеріалів тощо), зобов'язаний:

— негайно повідомити про це по телефону 101 до пожежної частини;

—сповістити про пожежу адміністрацію навчального закладу;

—організувати зустріч пожежних підрозділів;

— вжити заходів щодо гасіння пожежі наявними засобами пожежогасіння.

4.3. При виникненні пожежі гасити пожежу слід починати з вимикання джерела струму.

4.4. Електроустаткування, яке горить і знаходиться під напругою, необхідно гасити вуглекислотними або порошковими вогнегасниками. Використовувати воду для гасіння забороняється.

4.5. При виявленні обірваного електричного дроту, звисаючого або такого, що торкається підлоги (землі), не наближатися до нього, негайно повідомити адміністрацію, залишатися на місці та попереджати інших.

4.6. У разі враження електричним струмом необхідно негайно відключити напругу, а при неможливості — потерпілого необхідно будь—яким з безпечних способів звільнити від дії струму.

4.7. При звільненні постраждалого від дії струму забороняється торкатися до нього незахищеними руками.

4.8. Надати потерпілому першу медичну допомогу.

— при раптовій зупинці серця – завдати удару по грудині і почати реанімацію;

— якщо постраждалий у стані коми, – повернути його на живіт;

— при кровотечі – накладити джгут та пов'язку;

— при електричних опіках і ранах – накласти стерильні пов'язки.

— відправити потерпілого до лікарні для медичного огляду, щоб запобігти ускладнень від електротравми.

4.9. Про те, що сталося негайно повідомити свого безпосереднього керівника.

5. Вимоги безпеки після закінчення роботи

5.1. Вимкнути з мережі устаткування.

5.2. Привести до порядку робоче місце.

5.3. Прибрати на місце засоби індивідуального захисту, ретельно вимити руки з милом.

5.4. Щоденно після закінчення занять у кабінетах, майстернях викладачі, лаборанти повинні уважно оглянути всі приміщення, які закриваються, вимкнути електроприлади, обладнання, освітлення.

5.5. Після закінчення роботи слід прибрати сміття, відходи та виробничі обрізки.

Радіаційна безпека

Контрольні питання теми

1. Основні принципи і шляхи забезпечення радіаційної безпеки.
2. Заходи, що забезпечують радіаційну безпеку робіт.
3. Санкції за порушення вимог норм і правил з радіаційної безпеки в Україні.
4. Чинні норми радіаційної безпеки України.
5. Радіаційно небезпечні об'єкти.
6. Види зон радіоактивного забруднення території.
7. Радіоактивні речовини та їх вплив на людину.
8. Поводження з радіоактивними відходами.
9. Поняття про дози опромінювання, рівні забруднення.
10. Побутові дозиметричні прилади та робота з ними.
11. Основні норми поведінки та дії населення при радіаційних аваріях і радіаційному забрудненні місцевості.
12. Засоби індивідуального захисту від радіоактивного опромінювання та їх застосування.
13. Природні джерела радіоактивного випромінювання.
14. Опромінення і його наслідки, гостра і хронічна променева хвороба.

1. Основні принципи і шляхи забезпечення радіаційної безпеки.

Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»

Радіаційна безпека - дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки;

Радіаційна безпека персоналу, населення і оточуючого середовища вважається забезпеченою, якщо дотримуються **основні принципи радіаційної безпеки** (виправданості, оптимізації, неперевершення) і вимоги радіаційного захисту, встановлені діючими нормами радіаційної безпеки та санітарними правилами.

Принцип виправданості передбачає заборону всіх видів діяльності з використанням джерел радіоактивного випромінювання, за яких отримана для людини та суспільства користь не перевищує ризику можливої шкоди, яка може бути заподіяною випромінюванням. Цей принцип повинен застосовуватись на стадії прийняття рішення уповноваженими органами при проектуванні нових джерел випромінювання та об'єктів підвищеної радіаційної безпеки, видачі ліцензій та затвердженні нормативно-технічної документації на використання джерел випромінювання, а також при зміні умов їх експлуатації. В умовах радіаційної аварії принцип виправданості стосується не джерел випромінювання та умов опромінення, а захисних заходів, при цьому в якості величини користі слід оцінювати попереджену даними заходами дозу. Заходи ж, що направлені на відновлення контролю над джерелами випромінювання, мають проводитись в обов'язковому порядку.

Принцип оптимізації передбачає підтримання на максимально низькому рівні як індивідуальних (нижче лімітів, встановлених діючими нормами), так і колективних доз опромінення, з врахуванням соціальних та економічних факторів. В умовах радіаційної аварії, коли замість лімітів доз діють більш високі рівні втручання, принцип оптимізації має застосовуватись до захисних заходів з врахуванням попередженої дози опромінення і збитків, пов'язаних з втручанням.

Принцип неперевершення вимагає запобігання перевищення встановлених діючими нормами радіаційної безпеки індивідуальних лімітів доз та інших нормативів

радіаційної безпеки. Даного принципу повинні дотримуватись всіма організаціями та особами, від яких залежить рівень опромінення людей.

Шляхи забезпечення радіаційної безпеки

Радіаційна безпека населення забезпечується:

створенням умов життєдіяльності людей, які відповідають вимогам діючих норм і правил радіаційної безпеки;

встановленням квот на опромінення від різних джерел випромінювання;

організацією радіологічного контролю;

ефективністю планування та проведення заходів з радіаційного захисту в нормальних умовах та у випадку радіаційної аварії;

організацією системи інформації про радіаційний стан.

Радіаційна безпека на об'єкті та навколо нього забезпечується за рахунок:

якості проекту радіаційного об'єкта;

обґрунтованого вибору району і майданчика для розміщення радіаційного об'єкта;

фізичного захисту джерел випромінювання;

зонування території навколо найбільш небезпечних об'єктів і всередині них;

умов експлуатації технологічних систем;

санітарно-епідеміологічної оцінки і ліцензування діяльності з джерелами випромінювання;

санітарно-епідеміологічної оцінки виробів і технологій;

наявності системи радіаційного контролю;

планування і проведення заходів щодо забезпечення радіаційної безпеки персоналу і населення при нормальній роботі об'єкта, його реконструкції та виведенні з експлуатації;

підвищення радіаційно-гігієнічної грамотності персоналу та населення.

Радіаційна безпека персоналу забезпечується:

обмеженнями допуску до роботи з джерелами випромінювання по віком, підлозі, станом здоров'я, рівня попереднього опромінення та іншими показниками;

знанням і дотриманням правил роботи з джерелами випромінювання;

достатністю захисних бар'єрів, екранів і відстані від джерел випромінювання, а також обмеженням часу роботи з джерелами випромінювання;

створенням умов праці, що відповідають вимогам чинних норм і правил РБ;

застосуванням індивідуальних засобів захисту;

дотриманням встановлених контрольних рівнів;

організацією радіаційного контролю;

організацією системи інформації про радіаційну обстановку;

проведенням ефективних заходів щодо захисту персоналу при плануванні підвищеного опромінення у разі загрози та виникненні аварії.

Радіаційна безпека населення забезпечується:

створенням умов життєдіяльності людей, що відповідають вимогам чинних норм і правил РБ;

встановленням квот на опромінення від різних джерел випромінювання;

організацією радіаційного контролю;

ефективністю планування і проведення заходів з радіаційного захисту в нормальних умовах і у випадку радіаційної аварії;

організацією системи інформації про радіаційну обстановку.

2. Заходи, що забезпечують радіаційну безпеку робіт.

Радіаційна безпека об'єкту та прилеглої до нього території забезпечується за рахунок:

якості проекту радіаційного об'єкту;

обґрунтованого вибору району та майданчика для розміщення радіаційного об'єкту;

фізичного захисту джерел радіактивного випромінювання;
 зонування території навколо найнебезпечніших об'єктів та всередині них;
 умов експлуатації технологічних систем;
 санітарно-епідеміологічної оцінки та ліцензування діяльності з джерелами випромінювання;
 санітарно-епідеміологічної оцінки виробів та технологій;
 наявності системи радіологічного контролю;
 планування та проведення заходів з забезпечення радіаційної безпеки персоналу та населення за нормальної роботи об'єкту, його реконструкції та виведення з експлуатації;
 підвищення радіаційно-гігієнічної грамотності персоналу та населення.
 Радіаційна безпека персоналу забезпечується:
 обмеженням допуску до роботи з джерелами випромінювання за віком, статтю, станом здоров'я, рівнем раніше отриманої дози опромінення та іншими показниками;
 знанням та дотриманням персоналом правил роботи з джерелами випромінювання;
 достатньою кількістю та якістю захисних бар'єрів, екранів та відстанню від джерел випромінювання, а також обмеженням роботи з джерелами випромінювання;
 створенням умов праці, що відповідають вимогам діючих норм і правил радіаційної безпеки;
 застосуванням індивідуальних засобів захисту;
 дотриманням встановлених контрольних рівнів випромінювання;
 організацією радіологічного контролю;
 організацією системи інформації про радіаційний стан;
 проведенням ефективних заходів щодо захисту персоналу при плануванні підвищеного опромінення в разі загрози та виникненні аварії.

Організаційні заходи, що забезпечують радіаційну безпеку робіт

Згідно з діючими нормами радіаційної безпеки, організаційними заходами, що забезпечують радіаційну безпеку робіт, є:

- оформлені роботи нарядом чи розпорядженням;
- допуск до роботи;
- нагляд під час роботи;
- оформлення перерв в роботі;
- оформлення закінчення роботи.

3. Санкції за порушення вимог норм і правил з радіаційної безпеки в Україні.

За порушення вимог норм і правил з радіаційної безпеки України, передбачається дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність, у відповідності з чинним законодавством України.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Стаття 188(18). Невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки

Невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки щодо усунення порушень законодавства про ядерну та радіаційну безпеку, ненадання їм необхідної інформації або надання неправдивої інформації, створення інших перешкод для виконання покладених на них обов'язків – тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4. Чинні норми радіаційної безпеки України.

Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 1 грудня 1997 року № 62 «Про введення в дію Державних гігієнічних нормативів "Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97)" Допустимі рівні вмісту радіонуклідів стронцію і цезію у продуктах харчування (ДР-97)».

Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97) охоплюють систему принципів, критеріїв, нормативів та правил, виконання яких є обов'язковим в політиці держави щодо забезпечення протирадіаційного захисту людини та радіаційної безпеки.

НРБУ-97 є основним державним документом, що встановлює систему радіаційно-гігієнічних регламентів для забезпечення прийнятих рівнів опромінення як для окремої людини, так і для суспільства взагалі і є обов'язковими для виконання всіма юридичними та фізичними особами, які проводять практичну діяльність з джерелами іонізуючого випромінювання.

Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97) включають систему принципів, критеріїв, нормативів та правил, виконання яких є обов'язковою нормою політиці держави щодо забезпечення протирадіаційного захисту людини та радіаційної безпеки. НРБУ-97 розроблені у відповідності до основних положень Конституції та Законів України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку", "Про поводження з радіоактивними відходами".

Міра дії іонізуючого випромінювання в будь-якому середовищі залежить від енергії випромінювання й оцінюється дозою іонізуючого випромінювання. Останнє визначається для повітря, речовини і біологічної тканини. Відповідно розрізняють: експозиційну, поглинену та еквівалентну дози іонізуючого випромінювання.

Експозиційна доза характеризує іонізуючу спроможність випромінювання в повітрі, вимірюється в кулонах на 1 кг (Кл/кг); позасистемна одиниця — рентген (Р); $1 \text{ Кл/кг} = 3,88 \times 10^3 \text{ Р}$. За експозиційною дозою можна визначити потенційні можливості іонізуючого випромінювання.

Поглинута доза характеризує енергію іонізуючого випромінювання, що поглинається одиницею маси опроміненої речовини. Вона вимірюється в греях Гр ($1 \text{ Гр} = 1 \text{ Дж/кг}$). Застосовується і позасистемна одиниця рад ($1 \text{ рад} = 0,01 \text{ Гр} = 0,01 \text{ Дж/кг}$).

Доза, яку одержує людина, залежить від виду випромінювання, енергії, щільності потоку і тривалості впливу. Проте поглинута доза іонізуючого випромінювання не враховує того, що вплив на біологічний об'єкт однієї і тієї ж дози різних видів випромінювань неоднаковий. Щоб врахувати цей ефект, введено поняття еквівалентної дози [7].

Еквівалентна доза є мірою біологічного впливу випромінювання на конкретну людину, тобто індивідуальним критерієм небезпеки, зумовленим іонізуючим випромінюванням. За одиницю вимірювання еквівалентної дози прийнятий зіверт (Зв). Зіверт дорівнює поглинутій дозі в 1 Дж/кг (для рентгенівського та α , β -випромінювань). Позасистемною одиницею служить бер (біологічний еквівалент рада). $1 \text{ бер} = 0,01 \text{ Зв}$.

Основні дозові межі опромінення. Для кожної категорії, що опромінюється встановлюються дозові межі і припустимі рівні, що відповідають основним дозовим межам. Додаткові обмеження існують для жінок репродуктивного віку.

Дозу зовнішнього опромінення і попадання радіонуклідів в організм під час атомних аварій передбачити неможливо. Опромінення персоналу під час аварій вище дозових меж може бути лише тоді, коли немає можливості вжити заходів її, що виключають їх перевищення, і може бути виправдане лише врятуванням людей, необхідністю запобігти дальшому розвитку аварій та опроміненню більше кількості людей.

Обмеження опромінення населення (категорія В) зумовлюється регламентацією та контролем радіоактивності довкілля. Цей порядок регламентується основними

санітарними правилами (ОСП-72/87). Опромінення категорії і В не повинно бути вищим, ніж опромінення категорії Б.

При підрахунку наслідків аварії надзвичайно важливо визначити величину колективної дози опромінення, яку збрала в себе популяція - всі ті, на кого безпосередньо чи посередньо вплинуло опромінення. У випадку Чорнобильської катастрофи така доза сягає мільйонів людинобер.

Поняття ризику. Щоб викликати гостре пошкодження організму, дози опромінення повинні перевищувати певний рівень. Якщо одноразово отримана доза опромінення людини досягає 400 бер, то в 50% випадків це призводить (без медичної допомоги) до летального результату.

5. Радіаційно небезпечні об'єкти.

Радіаційно небезпечний об'єкт (РНО) – об'єкт, при аваріях та руйнуваннях на якому можуть відбутися масові радіаційні ураження людей, тварин та рослин.

До радіаційних небезпечних об'єктів на території України відносяться:

- атомні електростанції (Запорізька, Південно-Українська, Рівненська, Хмельницька і Чорнобильська);;
- підприємства з видобування та переробки уранових руд;
- підприємства з виготовлення ядерного палива;
- підприємства з переробки відпрацьованого ядерного палива і захоронення радіоактивних відходів (у загальному вигляді всі вони можуть бути названі підприємствами ядерного паливного циклу – ПЯПЦ).
- науково-дослідні та проектні організації, які мають дослідні реактори, критичні збірки та стенди;
- ядерні енергетичні установки на морських та космічних судах і апаратах;
- стаціонарні військові об'єкти для зберігання ядерних боєприпасів і ракетні старти, а також транспорт, що перевозить радіоактивні матеріали;
- джерела іонізуючого випромінювання (далі - ДІВ) у багатьох сферах господарства і наукової діяльності. На сьогодні в Україні існує близько 8 тисяч підприємств та організацій, які використовують понад 100 тисяч ДІВ.

До радіаційно-небезпечних об'єктів відносяться також підприємства, які використовують у невеликих кількостях радіоактивні речовини та вироби на їх основі, в тому числі прилади, апарати і установки, що не становлять ядерної небезпеки.

В Україні на сьогодні працює близько 10 тисяч підприємств, установ та організацій, що використовують у своїй діяльності радіаційно-небезпечні технології та джерела іонізуючих випромінювань (ДІВ).

Діє 4 атомні електростанції, функціонує 2 дослідницьких реактори, в 6-ти областях розташовані й функціонують регіональні спеціалізовані підприємства з поховання та переробки радіоактивних відходів, що входять до складу ДК «УкрДО «Радон».

У Дніпропетровській та Кіровоградській областях ведеться видобуток уранових руд та їх переробка. Сховища радіоактивних відходів при уранових рудниках переповнені.

У лікувально-профілактичних закладах України експлуатується велика кількість рентгенівського та радіологічного обладнання, більше 80 % якого вичерпало свій техніко-експлуатаційний ресурс.

Майже 75 % території України зазнало радіоактивного забруднення ^{137}Cs , яке більш ніж удвічі перевищувало доаварійні рівні, за рахунок аварії на Чорнобильській АЕС. Утворилися величезні обсяги радіоактивних відходів, які суттєво перевищують обсяги РАВ, що накопичено внаслідок здійснення інших видів діяльності, пов'язаних з використанням ядерної енергії, джерел іонізуючого випромінювання та радіаційних технологій. У зоні відчуження головними суб'єктами господарювання у сфері поводження

з РАВ є державні спеціалізовані підприємства (ДСП) «ЦППРВ», «УКБЗВ» та «Чорнобильський спецкомбінат» й «Чорнобильська АЕС».

6. Види зон радіоактивного забруднення території.

Зони радіоактивного забруднення на місцевості при тепловому вибуху будуть характеризуватись значними рівнями радіації. Вони поділяються на зони: відчуження, безумовного відселення, гарантованого (добровільного) відселення і підвищеного радіоекологічного контролю.

Зона відчуження – це територія з якої проводиться евакуація населення негайно після аварії і на ній не здійснюється господарська діяльність.

Зона безумовного відселення – це територія навколо АЕС, на якій щільність забруднення ґрунту довго живучими радіонуклідами цезію дорівнює 15,0 Кі/км² і більше, або стронцію – 3,0 Кі/км² і більше, або плутонію – 0,1 Кі/км² і більше, де розрахована ефективна доза опромінювання із урахуванням коефіцієнту міграції радіонуклідів в рослини перебільшує 5 мЗв (0,5 бер) на рік.

Зона гарантованого (добровільного) відселення – це територія, на якій щільність забруднення ґрунту радіонуклідами цезію від 5,0 до 15,0 Кі/км², або стронцію від 0,15 до 3,0 Кі/км² або плутонію від 0,01 до 0,1 Кі/км², де ефективна доза опромінювання із урахуванням коефіцієнту міграції радіонуклідів в рослини та інших факторів може перебільшити 0,5 мЗв (0,05 бер) на рік.

Зона підвищеного радіоекологічного контролю – це територія із щільністю забруднення ґрунту радіонуклідами цезію від 1,0 до 5,0 Кі/км², або стронцію від 0,02 до 0,15 Кі/км², або плутонію від 0,005 до 0,01 Кі/км², де ефективна доза опромінювання із урахуванням коефіцієнту міграції радіонуклідів в рослини та інших факторів може перебільшити 0,5 мЗв (0,05 бер) на рік.

Аварія з повним руйнуванням реактору на атомній електричній станції і його ядерним вибухом – може мати місце внаслідок стихійного лиха, падіння літаючого апарату на атомну електричну станцію, дії вибуху звичайних чи ядерних боєприпасів у воєнний час або диверсії.

На території сліду радіоактивної хмари такого вибуху, як і при наземному ядерному вибуху, виділяють зони: надзвичайно небезпечного забруднення (зона Г), небезпечного забруднення (зона В), сильного забруднення (зона Б), помірного забруднення (зона А), радіаційної небезпеки (зона М).

Найменування зон	Індекс зони	Доза опромінювання за 1-й рік після аварії, рад		Потужність дози опромінювання через 1 годину після аварії, рад/год	
		На зовнішній межі зони	На внутрішній межі зони	На зовнішній межі зони	На внутрішній межі зони
Радіаційної небезпеки	М	5	50	0,0014	0,14
Помірного забруднення	А	50	500	0,14	1,4
Сильного забруднення	Б	500	1500	1,4	4,2
Небезпечного забруднення	В	1500	5000	4,2	14
Надзвичайно небезпечного забруднення	Г	5000	-	14	-

Умовами проживання і трудової діяльності населення без обмеження по радіаційному фактору є одержання додаткової дози за рахунок забруднення довкілля радіоактивними ізотопами дози, що не перебільшує межі опромінювання, які встановлені Державними гігієнічними нормативами “Норми радіаційної безпеки України (НРБУ- 97)”.

7. Радіоактивні речовини та їх вплив на людину.

Радіоактивні матеріали небезпечні своїм іонізуючим випромінюванням. Іонізуюче випромінювання буває кількох видів: альфа-випромінювання є потоком ядер гелію, бета-випромінювання - це потік швидких електронів, гамма-випромінювання - короткохвильове випромінювання, близьке до рентгенівських променів. Завдяки високій енергії радіоактивне випромінювання здатне відривати електрони з їх орбіталей та створювати позитивно та негативно заряджені іони.

Існує чотири форми іонізуючого радіоактивного випромінювання.

Альфа-частинки складаються з двох протонів і двох нейтронів і являють собою ядра гелію. У повітрі вони переміщуються на кілька міліметрів, у тілі людини не проникають далі шкіри, але вдихувані з повітрям можуть ушкоджувати тканини легень.

Бета-частинки — це електрони чи позитрони. У повітрі вони розповсюджуються на кілька метрів, у тканинах людини - на кілька міліметрів.

Гамма-промені являють собою електромагнітне випромінювання, яке має здатність до іонізації. Нижня частина енергетичного спектру цих променів називається рентгенівськими променями. Проникаюча здатність гамма-променів дуже велика [2].

Нейтрони — нейтральні частинки, здатні викликати іонізацію побічно.

Енергетичною одиницею виміру випромінювання є кулон (Кл), що відповідає випромінюванню, яке приводить до утворення в сухому атмосферному повітрі іонів із зарядом у 1 Кл. Для цієї ж мети іноді використовують рентген (Р). При цьому 1 Р дорівнює $2,58 \cdot 10^4$ Кл/кг. Одиницею для виміру власне поглиненої дози випромінювання служать грей (Гр) чи рад, який дорівнює 10^2 Гр.

В екології особливо зручний рад. Один рад - це доза випромінювання, при якій 1 м живої тканини поглинає 100 ергів енергії.

Як одиниця активності нуклідів виступає бекерель (Бк), що відповідає такій активності радіонукліда, при якій за 1 секунду відбувається один розпад.

8. Поводження з радіоактивними відходами.

Радіоактивні відходи (далі - РАВ) - матеріальні об'єкти і субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує рівні, встановлені діючими нормативами, за умови, що використання цих об'єктів і субстанцій не передбачається.

РАВ - особливий вид радіоактивних матеріалів (у будь-якому агрегатному стані), відносно яких:

- встановлено, що ні зараз, ні у майбутньому вони не можуть бути використані;
- ще нема остаточного рішення щодо того, яким чином ці матеріали можуть бути використані в рамках сучасних або створених у майбутньому технологічних процесів.

Довгоіснуючі - радіоактивні відходи, рівень звільнення яких від контролю з боку органу державного регулювання досягається через триста років і більше після їх захоронення.

Короткоіснуючі - радіоактивні відходи, рівень звільнення яких від контролю з боку органу державного регулювання досягається раніше, ніж через триста років після їх захоронення.

Головними місцями накопичення радіоактивних відходів є атомні станції, на яких здійснюється їх первинна переробка та тимчасове зберігання. На АЕС не існує повного циклу первинної переробки відходів відповідно до вимог норм, правил та стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, що призводить до нераціонального використання сховищ та збільшує ризик радіаційних аварій. У 30-кілометровій зоні Чорнобильської АЕС у

тимчасових, не пристосованих для зберігання сховищах зберігається велика кількість радіоактивних відходів, серед яких є відходи ядерної енергетики. Головним джерелом небезпеки у 30-кілометровій зоні Чорнобильської АЕС залишається об'єкт "Укриття", в якому зосереджено небезпечні радіоактивні речовини та ядерні матеріали, радіоактивність яких становить близько 20 млн Кюрі;

Однією з найбільш гострих і невирішених проблем атомної енергетики і виробництва атомної зброї є збереження відходів. Деякі радіоактивні відходи можуть залишатися активними впродовж мільйонів років. Ряд технічних прийомів їх збереження після іспитів і вивчення були відкинуті. Закачування рідких відходів у свердловини на глибину в кілька сот метрів показало, що вони швидко мігрують, досягають ґрунту і ґрунтових вод. Спостерігається подібна міграція і при накачуванні відходів у старі шахти. Запропоноване збереження відходів у льодовикових щитах украй небезпечно через міграцію льодів і утворення айсбергів з ядерними відходами. Дуже небезпечний і запуск їх у контейнерах у космос. Аварія при запуску ракети може призвести до забруднення величезної поверхні планети, та й економічно цей спосіб не вигідний, оскільки кількість відходів надто велика. Зовсім неприпустимим є скидання контейнерів з відходами в море, тому що після їхньої розгерметизації ядерні відходи течіями будуть розноситися на великі відстані.

У даний час заслуговують розгляду три способи.

1. Поховання в геологічних формаціях, при яких відходи в спеціальних контейнерах розміщуються на великій глибині в спеціальних інженерних спорудженнях.

2. Поховання в товщі морського дна у свердловинах, пробурених на кілька десятків чи сотень метрів. Таке поховання забезпечує їх надійну і тривалу ізоляцію. Практично неможливий і несанкціонований доступ до таких місць збереження.

3. Поховання під земною корою, яка має товщину в 20-70 км на суші і 5-10 км під океанами, може виявитися цілком надійним способом, але він є неприпустимим у районах вулканічної активності.

Поки що різні країни вирішують збереження ядерних відходів не однаково. Бельгія, Італія, Німеччина здійснюють репроцесинг відходів за кордоном, а збереження ведуть на своїй території в шарах глини чи кристалічних породах. США після репроцесингу зберігають відходи у вулканічному туфі. Росія самостійно проводить репроцесинг, зберігає ядерні відходи в шарах вічної мерзлоти чи граніту, а також надає свою територію для збереження відходів іншим країнам. Репроцесинг - це радіохімічна переробка ядерного палива з виділенням із нього урану, плутонію і продуктів їхнього поділу. Не дивно, що навколо атомної енергетики до сьогодні йдуть гострі дискусії. Але, незважаючи на побоювання з приводу безпеки АЕС і труднощі з ліквідацією відходів, триває активне будівництво нових ядерних реакторів. На кінець 1996 року у світі їх уже було 441, вони дають близько 18% усієї виробленої енергії.

9. Поняття про дози опромінювання, рівні забруднення.

Опромінення – вплив на людину іонізуючого випромінювання від джерел, що знаходяться поза організмом (зовнішнє опромінення), або від джерел, що знаходяться всередині організму (внутрішнє опромінення).

Радіаційна дія на персонал об'єктів і населення в зоні радіоактивного забруднення оцінюється величиною дози зовнішнього і внутрішнього поромі-нювання людей.

Основними дозиметричними величинами, за допомогою яких оцінюється дія радіації на людину, є поглинута і еквівалентна доза її опромінювання.

Експозиційна доза визначається тільки для повітря при гамма і рентгенівському випромінюванні.

Поглинута доза – це основна дозиметрична величина для оцінки радіаційної безпеки.

Еквівалентна доза – дозиметрична величина для оцінки шкоди здоров'ю людини від дії іонізуючого випромінювання будь-якого складу, дорівнює добутку поглинутої дози на коефіцієнт якості.

Коефіцієнт якості випромінювання (К) дорівнює: для гамма і бета випромінювання - одиниці; для альфа випромінювання - двадцяти.

Дози	Одиниці вимірювання		Переведення одиниць
	СІ	Не системні	
Експозиційна	Кулон на кг повітря (Кл/кг)	Рентген (р)	1 Кл/кг = 3876 р
Поглинута	Грей (Гр)	Рад	1 Гр=100 рад 1 рад=0,87 р
Індивідуальна еквівалентна	Зіверт (Зв)	Бер	1 Зв=100 бер 1 рад=0,87 бер

Тяжкість променевої хвороби залежність від величини дози опромінювання.

Доза опромінювання		Тяжкість захворювання	Клінічна форма хвороби
Зв	Бер		
1-2,5	100-250	І – легка	
2,5-4	250-400	ІІ – середня	Кістково-мозкова
4-6	400-600	ІІІ – тяжка	
6-10	600-1000	ІУ – дуже тяжка	Перехідна
10-80	1000-8000		Кишкова
> 80	>8000		Церебральна

10. Побутові дозиметричні прилади та робота з ними.

Для виявлення і виміру іонізуючих випромінювань радіоактивних речовин використовуються дозиметричні прибори-рентгенометри, радіометри-рентгенометри, індикатори, індивідуальні дозиметри. За своїм призначенням поділяються на прибори для формувань цивільного захисту і побутові для використання населенням. Частина приладів може бути подвійного призначення як для формувань цивільного захисту так і для населення.

Дозиметр ДБГ-06Т призначається для виміру потужності експозиційної дози гамма-випромінювання на робочих місцях, в сусідніх приміщеннях і на території об'єктів, що використовують радіоактивні речовини і інші джерела іонізуючих випромінювань, в санітарно-захисній зоні і зоні спостереження. Може використовуватися для контролю ефективності біологічного захисту, радіаційних упаковок і радіоактивних відходів, а також виміру потужності експозиційної дози в період виникнення, протікання і ліквідації наслідків аварійних ситуацій.

Окрім того, можливо використання населенням для самостійної оцінки радіаційної обстановки. Забезпечує вимір потужності експозиційної дози в режимах “Пошук” (від 1,0 мкЗв/г до 999,9 мкЗв/г) і “Вимір” (0,1 мкЗв/г до 99,99 мкЗв/г). Час

встановлення робочого режиму до 40 секунд. Живлення прибору від елемента типу “Корунд” або акумулятора 7Д-0,115, що забезпечує безперервну роботу на протязі 24 годин. Маса прибору – 0,6 кг.

Радіометр бета-гамма випромінювання “Прип’ять” призначається для індивідуального і колективного користування при вимірі потужності еквівалентної (експозиційної) дози гамма-випромінювання, щільності потоку бета-випромінювання і об’ємної (питомої) активності в рідких і сипучих речовинах.

Діапазони виміру для: фотонного іонізуючого випромінювання – від 0,1 до 199,9 мкЗв/г; щільності потоку бета-випромінювання – від 10 до $19,9 \cdot 10^3$ см⁻²·хв; питомої (об’ємної) активності бета-випромінювання ізотопів в рідких і сипучих речовинах – від $1,4 \cdot 10^{-5}$ до $3,7 \cdot 10^{-3}$ Бк/ кг (Бк/л) або $2 \cdot 10^{-5}$ - $1,1 \cdot 10^{-7}$ Ки/кг (Ки/л). Час встановлення робочого режиму до 5 с, а час встановлення показників за вибором оператора – 20 с; 200 с при виміру ПЕД і щільності бета-часток; 10 хв. і 100 хв. при виміру питомої активності.

Живлення прибору від елемента типу “Крона” або “Корунд”, а також зовнішнього джерела напругою від 4 до 12 В. Час безперервної роботи від мережі перемінного струму не менше 24 години. При автономному живленні не більше 6 годин. Маса прибору – 0,25 кг.

Дозиметр-радіометр побутовий АНРИ-01 “Сосна” призначається для індивідуального користування населенням з метою контролю радіаційної обстановки на місцевості, в жилих і робочих приміщеннях.

Діапазони виміру: потужності експозиційної дози гамма-випромінювання (ПЕД) від 0,01 до 9,999 мР/г; польової еквівалентної дози (ЕД) гамма-випромінювання від 0,1 до 99,99 мкЗв/г. Час виміру до 20 с. Живлення прибору від елемента типу “Корунд”, що забезпечує безперервність роботи протягом 6 годин. Маса прибору-0,35 кг.

Дозиметр побутовий “Мастер-1” відповідає призначенню дозиметру “Сосна”. Діапазон виміру: потужності експозиційної дози гамма-випромінювання (ПЕД) від 10 до 999 мкР/г; польової еквівалентної дози (ЕД) гамма-випромінювання від 0,1 до 0,999 мкЗв/г. Час виміру до 36 с. Живлення прибору від 4 елементів СЦ-32 або МЦ-0070. Маса прибору-0,1 кг.

Індикатор зовнішнього гамма-випромінювання “БЕЛЛА” призначається для виявлення і оцінки за допомогою звукової сигналізації інтенсивності гамма-випромінювання, а також визначення рівня потужності еквівалентної дози за цифровим табло.

Діапазон виміру потужності еквівалентної дози (ПЕД) від 0,2 до 99,99 мкЗв/г. Час на встановлення робочого режиму не більше 10 с. Живлення прибору від елементів типу “Корунд” забезпечує безперервність роботи до 20 годин. Маса прибору 0,25 кг.

На сьогодні існує багато приборів, які можливо використовувати населенням у якості побутових, але при користуванні ними необхідно бути уважними з сучасними одиницями виміру.

11. Основні норми поведінки та дії населення при радіаційних аваріях і радіаційному забрудненні місцевості.

При перебуванні у приміщенні:

необхідно герметизувати приміщення; укрити продукти харчування від пилу; щоденно проводити вологе прибирання приміщень, бажано із застосуванням миючих засобів; суворо дотримуватися правил особистої гігієни; воду вживати тільки із перевірених джерел, а продукти харчування, отримані через торгову мережу; їжу приймати тільки у закритих приміщеннях, перед цим ретельно мити руки та споліскувати рот 0,5% розчином питної соди; систематично контролювати радіаційний фон.

При перебуванні поза приміщенням:

необхідно максимально обмежити перебування на відкритій території, при виході з приміщення обов'язково використовувати засоби індивідуального захисту (респіратор, протипилову пов'язку, плащ, гумові чоботи тощо); при перебуванні на місцевості не рекомендується роздягатися, сідати на землю, палити; перед входом у приміщення обов'язково вимити взуття водою або обтерти мокрою ганчіркою, верхній одяг струсити і почистити вологою щіткою; виключити купання у відкритих водоймах.

Йодна профілактика має на меті запобігання накопиченню радіоактивних ізотопів йоду в організмі та щитовидній залозі. Проводиться вона шляхом прийому внутрішньо стабільних доз йоду у вигляді пігулок йодистого калію, а в разі його відсутності – водно-спиртового розчину йоду. При цьому добові дози прийому йодистого калію становлять: для дорослих і дітей, старших 5 років, по одній пігулці (0,125 г), для дітей від 2-х до 5-ти років – по 0,5 дози і для дітей до 2-х років – по 0,25 дози дорослих. Пігулки приймають після їжі та запивають молоком чи водою. Розчин йоду (5% настоянка) застосовується для дорослих і дітей, старших 5 років, по 20 крапель на склянку молока або води, для дітей від 2-х до 5-и років – по 10 крапель і для дітей до 2-х років – по 5 крапель на півсклянки молока або живильної суміші один раз на день. Найбільший ефект вона дає, якщо її проведення починається до початку радіоактивного забруднення.

Для попередження або послаблення дії на організм радіоактивних речовин та можливого уникнення захворювання променевою хворобою:

максимально обмежте перебування на відкритій території, при виході з приміщення використовуйте засоби індивідуального захисту (респіратор, пов'язку, плащ, гумові чоботи);

при знаходженні на відкритій території не роздягайтесь, не сідайте на землю, не паліть;

суворо дотримуйтеся правил особистої гігієни;

перед входом в приміщення взуття вимийте водою або витріть мокрою ганчіркою, верхній одяг витрусіть і почистіть вологою щіткою;

у всіх приміщеннях, що призначені для перебування людей, кожний день робіть вологе вбирання, бажано з вико-ристанням миючих засобів;

приймайте харчі тільки в закритих приміщеннях, ретельно мийте руки з милом перед їжею;

воду вживайте тільки з перевірених джерел;

сільськогосподарські продукти з індивідуальних господарств, особливо молоко, зелень, овочі і фрукти вживайте в їжу тільки за рекомендаціями органів охорони здоров'я;

виключіть купання в відкритих водоймах до перевірки ступеня їх радіоактивного забруднення;

не збирайте в лісі ягоди, гриби і квіти.

Знання кожним громадянином правил поведінки і дій в умовах радіоактивного забруднення місцевості, постійне використання інформації територіальних органів управління з питань цивільного захисту населення щодо правил поведінки та дій в умовах надзвичайних ситуацій збереже життя і здоров'я не тільки самого, але своїх рідних і оточуючих.

12. Засоби індивідуального захисту від радіоактивного опромінювання та їх застосування.

Для захисту від іонізуючих випромінювань використовують індивідуальні засоби захисту органів дихання та шкіри. Засоби індивідуального захисту призначені для збереження населення в умовах іонізуючих випромінювань.

Своєчасне і вміле їх використання забезпечує надійний захист від світлового випромінювання, ядерного вибуху, радіоактивного пилу.

Засоби індивідуального захисту поділяються на засоби індивідуального захисту органів дихання та засоби індивідуального захисту шкіри.

Засоби індивідуального захисту органів дихання. За принципом захисної дії засоби індивідуального захисту органів дихання поділяються на *фільтруючі та ізолюючі*.

До засобів індивідуального захисту органів дихання фільтруючого типу відносяться фільтруючі протигази ГП-5, ГП-7, респіратори, ватно-марлеві пов'язки.

Фільтруючі протигази призначені для захисту органів дихання, очей та обличчя від отруйних і радіоактивних речовин та бактеріальних засобів.

Респіратори використовуються для захисту органів дихання від радіоактивного пилу (Р-2), від парів і газів на виробництві із СДОР (РПГ-67, РУ-60, РУ-60МУ).

Респіратор Р-2 — це фільтруюча напівмаска з двома вдихальними клапанами й одним видихальним, носовим кріпленням.

Виготовляють респіратори Р-2 трьох розмірів, які визначаються виміром висоти обличчя (відстань між точкою найбільшого заглиблення перенісся та найнижчою точкою підборіддя).

Ізолюючі засоби індивідуального захисту органів дихання. Ізолюючі засоби індивідуального захисту органів дихання призначені для захисту органів дихання, обличчя та очей від шкідливих речовин у повітрі в умовах ізоляції органів дихання від навколишнього середовища.

До ізолюючих засобів індивідуального захисту органів дихання відносяться ізолюючі дихальні апарати типу ІП-4, ІП-5.

Ізолюючий дихальний апарат ІП-4 призначений для захисту органів дихання, шкіри, обличчя та очей від речовини будь-якої концентрації, отруйності, сили дії.

Принцип дії цього протигазу заснований на виділенні кисню із хімічних речовин при поглинанні вуглекислого газу і вологи, які видихає людина, тобто перетворенні CO₂ на O₂

ІП-4 складається із шолом-маски із з'єднувальною трубкою, регенеративного патрона, дихального мішка, каркаса, сумки.

Шолом-маска ІП-4 служить для ізоляції органів дихання від отруйного зовнішнього середовища, а також захищає очі й обличчя.

Регенеративний патрон призначений для отримання кисню, необхідного для дихання, а також поглинання вуглекислого газу і вологи, які містяться у видихнутому повітрі.

Дихальний мішок служить резервуаром для видихнутої газової суміші та кисню, який виділяє регенеративний патрон.

Засоби захисту шкіри призначені для захисту тіла людини в умовах зараження місцевості радіоактивними речовинами та біологічними засобами. Вони також використовуються при здійсненні дегазаційних, дезінфекційних і дезактиваційних робіт.

До засобів захисту шкіри відносяться:

- загальновійськовий захисний комплект (ЗЗК);
- легкий захисний костюм (Л-1);
- інші засоби.

Загальновійськовий захисний комплект (ЗЗК) призначений для багаторазового захисту шкіри, одягу, взуття людини від отруйних речовин, біологічних аерозолів, радіоактивного пилу та короткочасного захисту від легкозаймистих речовин. Він складається із захисного плаща, захисних панчів, захисних рукавиць, чохла для перенесення.

Загальновійськовий захисний комплект може використовуватись у вигляді накидки, плаща-в-рукави, комбінезона.

У вигляді накидки ЗЗК використовують при раптовому виникненні надзвичайної ситуації, пов'язаної із викидом у атмосферу СДОР, зараженні місцевості радіоактивними та хімічними речовинами, а також при застосуванні ворогом зброї масового ураження.

Після сигналу "Хімічна тривога" або безпосередньої команди "Гази, плащ" необхідно заплющити очі й затримати дихання; одягнути протигаз, зробити видих,

відкрити очі й відновити дихання; накинути плащ на плечі, надіти на голову капюшон; присісти або лягти, підвернувши поли плаща таким чином, аби не було відкритих ділянок одягу (взуття) і не піддувало заражене повітря.

У вигляді плащ-в-рукави ЗЗК одягають на незараженій території після команди "Плащ-в-рукави, панчохи, рукавиці надіти. Гази". Для цього необхідно: надіти панчохи, застебнути хлястики й обидві шворки на поясному ремені (зав'язавши обидві між собою, закинути їх на плечі); одягнути протигаз; одягнути плащ-в-рукави; одягнути на голову капюшон, заціпнути шпеньки; одягнути рукавиці, одягнути петлі рукавів плаща на великі пальці. У вигляді комбінезона ЗЗК одягають на незараженій місцевості по команді "Захисний комплект надіти. Гази". Для цього необхідно: зняти сумку із протигазом із плеча; одягнути панчохи і закріпити їх; одягнути плащ-в-рукави; просунути кінці тримачів у рамки внизу плаща і закріпити їх тримачами.

Легкий захисний костюм Л-1 використовують при роботі в умовах сильного зараження радіоактивними й отруйними речовинами та бактеріальними засобами. Він виготовлений із прогумованої тканини і складається із:

- штанів із чоботами;
- сорочки з капюшоном;
- двопальцевих рукавиць;
- сумки для зберігання костюма.

Для дотримання терміну найбільшої працездатності та для запобігання тепловому ударові слід дотримуватися певних правил користування Л-1.

Одягають костюм зазвичай на незараженій території у такій послідовності: штани з чоботами, сорочка з капюшоном, протигаз, капюшон, рукавиці. Знімаючи засоби захисту шкіри після перебування на зараженій місцевості, слід звернути особливу увагу на те, щоб незараженими частинами тіла не торкатися зовнішньої частини захисного одягу.

Перед зняттям захисного одягу, зараженого ОР (СДОР), необхідно дегазувати передню частину комбінезона, особливо борти (нагрудний клапан) і рукавиці рідиною ППП-8. Дегазації також підлягають ті місця одягу та шкірних покривів, які були заражені від знятого захисного одягу.

Після роботи на місцевості, зараженій радіоактивними речовинами, лицьову частину протигаза, штани із чоботами, сорочку та гумові рукавиці необхідно облити водою, витерти зволоженою ганчіркою (травою), а протигазну сумку витрусити від пилу.

Забруднені (заражені) ганчірки, тампони та інше збирають в окреме місце (яму) і ретельно дегазують.

13. Природні джерела радіоактивного випромінювання.

У природі є багато джерел природного іонізуючого випромінювання. Радіацію породжують радіоактивні ізотопи багатьох елементів, що знаходяться в складі гірських порід та мінералів. Головними з них є калій-40 та вуглець-14. Неприятливість біологічної дії радіоактивних речовин пов'язана не тільки з їхньою разовою дією. Велика кількість радіонуклідів можуть акумулюватися в організмах на тривалий час. Так, стронцій-90 накопичується в кістках, йод-131 — у щитовидній залозі, цезій-137 включається в активний метаболізм, витісняючи азот.

Біологічна дія випромінювання залежить від розміру дози, що діє за одиницю часу. Помічено, що високі дози опромінення, що діють одноразово, менш шкідливі, ніж низькі дози, що діють тривалий час.

Середня доза іонізуючого випромінювання в сучасних індустріальних країнах у середньому дорівнює 2,4 мЗв/рік. Загальний фон радіоактивного випромінювання на території України складає 70-200 мбер/рік.

На поверхні землі до 50% загального природного фону радіоактивного випромінювання дає радон-222, що утворюється при розпаді урану-238. Він є в ряді гірських порід, їхнє використання для отримання будівельних матеріалів привело до зростання концентрації радону в жилих приміщеннях. Звичайна концентрація радону в

повітрі коливається від 1 до 20 Бк/м³, але в міських помешканнях при використанні будівельних матеріалів, що містять радон, вона підвищується до 20-69 Бк/м³. Припустимий рівень радонового опромінення складає 200 Бк/м³. Перебування в зоні цього випромінювання викликає руйнацію тканин легень і створює умови для розвитку ракових захворювань. Зниження дози випромінювання радоном досягається досить легко — частим та активним провітрюванням жилих та виробничих приміщень.

14. Опромінення і його наслідки, гостра і хронічна променева хвороба.

Опромінення – вплив на людину іонізуючого випромінювання від джерел, що знаходяться поза організмом (зовнішнє опромінення), або від джерел, що знаходяться всередині організму (внутрішнє опромінення).

Іонізуюче випромінювання – випромінювання (електромагнітне, корпускулярне), яке при взаємодії з речовиною безпосередньо або опосередковано викликає іонізацію та збудження їх атомів і молекул.

Категорія А (персонал) – особи, які постійно чи тимчасово працюють безпосередньо з джерелами іонізуючих випромінювань.

Категорія Б (персонал) – особи, які безпосередньо не зайняті роботою з джерелами іонізуючих випромінювань, але у зв'язку з розташуванням робочих місць у приміщеннях та на промислових майданчиках об'єктів з радіаційно-ядерними технологіями можуть отримувати додаткове опромінювання.

Категорія В – усе населення.

Доза випромінювання – кількість переданої живому організму енергії, що виділена різноманітними випромінюваннями. Вони відрізняються кількістю виділеної енергії і мають різну проникну спроможність, тому вплив різних видів випромінювання на тканини живого організму неоднаковий. Чим більше енергії передано через випромінювання живим організмам, тим більше ушкоджень воно в них викличе.

Міра дії іонізуючого випромінювання в будь-якому середовищі залежить від енергії випромінювання й оцінюється дозою іонізуючого випромінювання. Останнє визначається для повітря, речовини і біологічної тканини. Відповідно розрізняють: експозиційну, поглинену та еквівалентну дози іонізуючого випромінювання.

Експозиційна доза характеризує іонізуючу спроможність випромінювання в повітрі, вимірюється в кулонах на 1 кг (Кл/кг); позасистемна одиниця — рентген (Р); 1 Кл/кг = 3,88 x 10³Р. За експозиційною дозою можна визначити потенційні можливості іонізуючого випромінювання.

Поглинута доза характеризує енергію іонізуючого випромінювання, що поглинається одиницею маси опроміненої речовини. Вона вимірюється в греях Гр (1 Гр=1 Дж/кг). Застосовується і позасистемна одиниця рад (1 рад = 0,01 Гр= 0,01 Дж/кг).

Доза, яку одержує людина, залежить від виду випромінювання, енергії, щільності потоку і тривалості впливу. Проте поглинута доза іонізуючого випромінювання не враховує того, що вплив на біологічний об'єкт однієї і тієї ж дози різних видів випромінювань неоднаковий. Щоб врахувати цей ефект, введено поняття еквівалентної дози.

Еквівалентна доза є мірою біологічного впливу випромінювання на конкретну людину, тобто індивідуальним критерієм небезпеки, зумовленим іонізуючим випромінюванням. За одиницю вимірювання еквівалентної дози прийнятий зіверт (Зв). Зіверт дорівнює поглинутій дозі в 1 Дж/кг (для рентгенівського та α , β -випромінювань). Позасистемною одиницею служить бер (біологічний еквівалент рада). 1 бер = 0,01 Зв.

Гостра і хронічна променева хвороба

При зовнішньому опроміненні людини можна майже цілком вилучити радіонуклідні джерела важких частинок, альфа- і бета-випромінювання середніх (помірних) і низьких (менш ніж 1 МеВ) енергій. Такі види випромінювання не можуть

проникати крізь одяг і шкірні покриви людини. Тому можливими джерелами зовнішнього опромінення залишаються тільки бета-випромінювання високих енергій і гамма-випромінювання.

Стосовно внутрішнього опромінення людини від радіонуклідів (гарячих частинок) можна виділити два основних шляхи їх надходження в організм: 1) разом із пилом через органи дихання; 2) разом із рідиною та їжею через травний канал.

Ознаки **гострої променевої хвороби** внаслідок загального одноразового опромінення починають виявлятися в дорослих людей за поглинених доз 2 — 2,5 Гр і більше, а в разі хронічного опромінювання — 1,5 Гр. Летальний кінець унаслідок загального гострого зовнішнього опромінення спостерігається при поглинених дозах, що перевищують 3—3,5 Гр.

Вважають, що **хронічна променева хвороба** може розвинути за потужності еквівалентної дози випромінювання 0,001 — 0,005 Зв/добу (0,1 — 0,5 бер/добу) і сумарних доз 0,7 — 1,0 Зв (70 — 100 бер) і вище. Для цього потрібно прожити не менше ніж рік на території із забрудненням радіонуклідами понад $3,7 \cdot 10^{12}$ Бк/км² (102 Кі/км²), не вживаючи ніяких запобіжних заходів.

Своєрідність хронічної променевої хвороби полягає в тому, що у тканинах, які активно проліферують завдяки інтенсивним процесам клітинного відновлення, тривалий час зберігається нормальна структура. Водночас такі стабільні системи, як нервова, м'язова, серцево-судинна й ендокринна, відповідають на хронічний вплив складним комплексом фізіологічних реакцій і повільним наростанням дистрофічних змін у їх тканинах. Походження цих змін та їхні механізми досі не вивчено. їх виявляють рефлекторним шляхом, у відповідь на вплив різних подразників, у тому числі на додаткове опромінення. Ступінь і характер різних проявів хронічної променевої хвороби залежать від індивідуальних особливостей організму хворого і його пристосувальних реакцій. Після опромінення настає період відновлення — переважання репаративних процесів у найбільш уражених йонізуючим випромінюванням тканинах, а також нормалізація функціонального стану інших систем (наприклад, імунної), іноді з тим чи іншим ступенем їхньої недостатності.

Інша форма хронічної променевої хвороби може бути зумовлена тривалим опромінюванням різних ділянок тіла внаслідок зовнішнього впливу чи дії інкорпорованих радіонуклідів із вибірконим розподілом. Клінічна картина такої форми променевої хвороби може варіювати з переважанням локальних змін уражених тканин над реакціями загального характеру.

Тема 9. Безпека дорожнього руху.

Загальні положення Закону України «Про дорожній рух».

Правила дорожнього руху, їх значення в забезпеченні порядку і безпеки дорожнього руху. Обов'язки, права пішоходів і пасажирів.

Служба безпеки дорожнього руху в органах управління освіти і науки, навчальному закладі: положення про службу, основні завдання, функціональні обов'язки та права.

Знаки дорожні та їх значення в загальній системі організації дорожнього руху, класифікація. Вимоги до водіїв і транспортних засобів.

Умови перевезення людей. Перевезення дітей. Небезпечні наслідки невиконання Правил перевезення дітей.

Порядок повідомлення Міністерству освіти і науки України про дорожньо-транспортні пригоди.

Контрольні питання теми:

1. Загальна структура і основні вимоги Правил дорожнього руху.

1.1. Ці Правила відповідно до Закону України "Про дорожній рух" ([3353-12](#)) становляють єдиний порядок дорожнього руху на всій території України. Інші нормативні акти, що стосуються особливостей дорожнього руху (перевезення спеціальних вантажів, експлуатація транспортних засобів окремих видів, рух на закритій території тощо), повинні ґрунтуватися на вимогах цих Правил.

1.2. В Україні встановлено правосторонній рух транспортних засобів.

1.3. Учасники дорожнього руху зобов'язані знати й неухильно виконувати вимоги цих Правил, а також бути взаємно ввічливими.

1.4. Кожний учасник дорожнього руху має право розраховувати на те, що й інші учасники виконують ці Правила.

1.5. Дії або бездіяльність учасників дорожнього руху та інших осіб не повинні створювати небезпеку чи перешкоду для руху, загрожувати життю або здоров'ю громадян, завдавати матеріальних збитків.

Особа, яка створила такі умови, зобов'язана негайно вжити заходів до забезпечення безпеки дорожнього руху на цій ділянці дороги та вжити всіх можливих заходів до усунення перешкод, а якщо це неможливо, попередити про них інших учасників дорожнього руху, повідомити підрозділ міліції, власника дороги або уповноважений ним орган.

1.6. Використовувати дороги не за їх призначенням дозволяється з урахуванням вимог статей 36-38 Закону України "Про автомобільні дороги" ([2862-15](#)).

{ Пункт 1.6 в редакції Постанови КМ N 263 ([263-2007-п](#)) від 21.02.2007 }

1.7. Водії, пішоходи та пасажирів зобов'язані бути особливо уважними до таких категорій учасників дорожнього руху, як діти, люди похилого віку та особи з явними ознаками інвалідності.

1.8. Обмеження в дорожньому русі, крім передбачених цими Правилами, можуть бути запроваджені в установленому законодавством порядку.

1.9. Особи, які порушують ці Правила, несуть відповідальність згідно із законодавством.

1.10. Терміни, що наведені у цих Правилах, мають таке значення:

автобус - автомобіль з кількістю місць для сидіння більше дев'яти з місцем водія включно, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів та їхнього багажу із забезпеченням необхідного комфорту та безпеки;

автомагістраль - автомобільна дорога, що: { Абзац третьої пункту 1.10 в редакції Постанови КМ N 395 ([395-2009-н](#)) від 22.04.2009 }

спеціально побудована і призначена для руху транспортних засобів, не призначена для в'їзду на прилеглу територію або виїзду з неї; { Абзац пункту 1.10 в редакції Постанови КМ N 395 ([395-2009-н](#)) від 22.04.2009 }

має для кожного напрямку руху окремі проїзні частини, відокремлені одна від іншої розділювальною смугою; { Абзац пункту 1.10 в редакції Постанови КМ N 395 ([395-2009-н](#)) від 22.04.2009 }

не перетинає на одному рівні інші дороги, залізничні і трамвайні колії, пішохідні і велосипедні доріжки, шляхи проходу тварин, має огороження на узбіччях і розділювальній смузі та обгороджена сіткою; { Абзац пункту 1.10 в редакції Постанови КМ N 395 ([395-2009-н](#)) від 22.04.2009 }

позначена дорожнім знаком 5.1 ([306а-2001-н](#)); { Абзац пункту 1.10 в редакції Постанови КМ N 395 ([395-2009-н](#)) від 22.04.2009 }

автомобільна дорога, вулиця (дорога) - частина території, в тому числі в населеному пункті, призначена для руху транспортних засобів і пішоходів, з усіма розташованими на ній спорудами (мостами, шляхопроводами, естакадами, надземними і підземними пішохідними переходами) та засобами організації дорожнього руху, і обмежена по ширині зовнішнім краєм тротуарів чи краєм смуги відводу. Цей термін включає також спеціально побудовані тимчасові дороги, крім довільно накатаних доріг (колій);

автомобільні дороги державного значення - автомобільні дороги загального користування, до яких належать міжнародні, національні та регіональні автомобільні дороги, які позначені відповідними дорожніми знаками; { Пункт 1-10 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 876 ([876-2008-н](#)) від 01.10.2008 }

безпечна дистанція - відстань до транспортного засобу, що рухається попереду по тій самій смузі, яка у разі його раптового гальмування або зупинки дасть можливість водієві транспортного засобу, що рухається позаду, запобігти зіткненню без здійснення будь-якого маневру;

безпечний інтервал - відстань між боковими частинами транспортних засобів, що рухаються, або між ними та іншими об'єктами, за якої гарантована безпека дорожнього руху;

безпечна швидкість - швидкість, за якої водій має змогу безпечно керувати транспортним засобом та контролювати його рух у конкретних дорожніх умовах;

буксирування - переміщення одним транспортним засобом іншого транспортного засобу, яке не належить до експлуатації транспортних составів на жорсткому чи гнучкому зчепленні або способом часткового навантаження на платформу чи на спеціальне опорне пристосування;

вантажний автомобіль - автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення вантажів;

велосипед - транспортний засіб, крім інвалідних колясок, що приводиться в рух мускульною силою людини, яка знаходиться на ньому;

велосипедна доріжка - виконана в межах дороги чи поза нею доріжка з покриттям, що призначена для руху на велосипедах та мопедах і позначена дорожнім знаком 4.12 (див. додаток 1) ([306а-2001-н](#));

видимість у напрямку руху - максимальна відстань, на якій з місця водія можна чітко розпізнати межі елементів дороги та розміщення учасників руху, що дає змогу водієві орієнтуватися під час керування транспортним засобом, зокрема для вибору безпечної

швидкості та здійснення безпечного маневру;

вимушена зупинка - припинення руху транспортного засобу через його технічний стан або небезпеку, що створюється вантажем, який перевозиться, станом водія (пасажира) або перешкодою на дорозі;

випередження - рух транспортного засобу із швидкістю, що перевищує швидкість попутного транспортного засобу, що рухається поряд по суміжній смузі;

власник транспортного засобу - фізична або юридична особа, яка володіє майновими правами на транспортний засіб та має на це відповідні документи;

водій - особа, яка керує транспортним засобом. Вершник, візник, погонич тварин, який веде їх за повід, прирівнюється до водія. Водієм є також особа, яка навчає керуванню, знаходячись безпосередньо у транспортному засобі;

габаритно-ваговий контроль - перевірка габаритних і вагових параметрів транспортного засобу (в тому числі механічного транспортного засобу), причепу і вантажу на предмет відповідності встановленим нормам щодо габаритів (ширина, висота від поверхні дороги, довжина транспортного засобу) та щодо навантаження (фактична маса, осьове навантаження), яка проводиться відповідно до встановленого порядку на стаціонарних або пересувних пунктах габаритно-вагового контролю; { Пункт 1.10 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 879 ([879-2007-п](#)) від 27.06.2007 }

гальмовий шлях - відстань, що проходить транспортний засіб під час екстреного гальмування з початку здійснення впливу на орган керування гальмовою системою (педаль, рукоятку) до місця його зупинки;

головна дорога - дорога з покриттям відносно ґрунтової або та, що позначається знаками 1.22, 1.23.1-1.23.4 і 2.3 (див. додаток 1) ([306а-2001-п](#)). Наявність на другорядній дорозі покриття безпосередньо перед перехрестям не прирівнює її за значенням до перехрещуваної;

дати дорогу - вимога до учасника дорожнього руху не продовжувати або не відновлювати рух, не здійснювати будь-яких маневрів (за винятком вимоги звільнити займану смугу руху), якщо це може примусити інших учасників дорожнього руху, які мають перевагу, змінити напрямок руху або швидкість;

дозволена максимальна маса - маса спорядженого транспортного засобу з вантажем, водієм і пасажиром, що встановлена технічною характеристикою транспортного засобу як максимально допустима. Дозволена максимальна маса автопоїзда - це сума дозволеної максимально допустимої маси кожного транспортного засобу, що входить до складу автопоїзда;

дорожньо-транспортна пригода - подія, що сталася під час руху транспортного засобу, внаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки;

дорожні роботи - роботи, пов'язані з будівництвом, реконструкцією, ремонтом чи утриманням автомобільної дороги (вулиці), штучних споруд, споруд дорожнього водовідводу, інженерного облаштування, встановленням (ремонтом, заміною) технічних засобів організації дорожнього руху; { Пункт 1.10 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 395 ([395-2009-п](#)) від 22.04.2009 }

дорожні умови - сукупність факторів, що характеризують (з урахуванням пори року, періоду доби, атмосферних явищ, освітленості дороги) видимість у напрямку руху, стан поверхні проїзної частини (чистота, рівність, шорсткість, зчеплення), а також її ширину, величину похилів на спусках і підйомах, віражів і заокруглень, наявність тротуарів або узбіч, засобів організації дорожнього руху та їх стан;

дорожня обстановка - сукупність факторів, що характеризуються дорожніми умовами, наявністю перешкод на певній ділянці дороги, інтенсивністю і рівнем організації дорожнього руху (наявність дорожньої розмітки, дорожніх знаків, дорожнього обладнання, світлофорів та їх стан), які повинен урахувувати водій під час вибору швидкості, смуги руху та прийомів керування транспортним засобом;

експлуатація транспортного состава - транспортування тягачем причепа згідно з інструкцією щодо його використання (відповідність причепа тягачу, наявність страхового

з'єднання, єдиної системи сигналізації, освітлення тощо);

естакада - інженерна споруда для руху транспортних засобів та (або) пішоходів, підняття однієї дороги над іншою у місці їх перетину, а також для створення дороги на певній висоті, яка не має з'їздів на іншу дорогу;

житлова зона - дворові території, а також частини населених пунктів, позначені дорожнім знаком 5.31 (див. додаток 1) ([306а-2001-п](#));

залізничний переїзд - перехрещення дороги із залізничними коліями на одному рівні;

засліплення - фізіологічний стан водія внаслідок дії світла на його зір, коли водій об'єктивно не має можливості виявити перешкоди чи розпізнати межі елементів дороги на мінімальній відстані;

зупинка - припинення руху транспортного засобу на час до 5 хвилин або більше, якщо це необхідно для посадки (висадки) пасажирів чи завантаження (розвантаження) вантажу, виконання вимог цих Правил (надання переваги в русі, виконання вимог регулювальника, сигналів світлофора тощо);

колона пішоходів - організована група людей, які рухаються по проїзній частині в одному напрямку;

колона транспортних засобів - організована група з трьох і більше транспортних засобів, що разом рухаються в одному напрямку безпосередньо один за одним з постійно увімкненим ближнім світлом фар;

край проїзної частини (для нерейкових транспортних засобів) - видима умовна чи позначена дорожньою розміткою лінія на проїзній частині в місці її прилягання до узбіччя, тротуару, газону, розділювальної смуги, смуги для руху трамваїв, велосипедної або пішохідної доріжки;

крайне положення на проїзній частині - положення транспортного засобу на відстані від краю проїзної частини (середини проїзної частини або розділювальної смуги), яка не дає можливості рухатися попутному транспортному засобу (у тому числі двоколісному) ще ближче до краю проїзної частини (середини проїзної частини або розділювальної смуги);

легковий автомобіль - автомобіль з кількістю місць для сидіння не більше дев'яти, з місцем водія включно, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів та їхнього багажу із забезпеченням необхідного комфорту та безпеки;

маршрутні транспортні засоби (транспортні засоби загального користування) - автобуси, мікроавтобуси, тролейбуси, трамваї і таксі, що рухаються за встановленими маршрутами та мають визначені місця на дорозі для посадки (висадки) пасажирів;

механічний транспортний засіб - транспортний засіб, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми (крім транспортних засобів, робочий об'єм двигуна яких не перевищує 50 куб. см), а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт;

мікроавтобус - одноповерховий автобус з кількістю місць для сидіння не більше сімнадцяти з місцем водія включно;

міст - споруда, призначена для руху через річку, яр та інші перешкоди, межами якої є початок і кінець пролітних споруд;

мопед - двоколісний транспортний засіб, що має двигун з робочим об'ємом до 50 куб.см;

мотоцикл - двоколісний механічний транспортний засіб з боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 куб.см і більше. До мотоциклів прирівнюються моторолери, мотоколяски, триколісні та інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг;

населений пункт - забудована територія, в'їзди на яку і виїзди з якої позначаються дорожніми знаками 5.45, 5.46, 5.47, 5.48 (див. додаток 1) ([306а-2001-п](#));

небезпека для руху - зміна дорожньої обстановки (у тому числі поява рухомого об'єкта, який наближається до смуги руху транспортного засобу чи перетинає її) або технічного стану транспортного засобу, яка загрожує безпеці дорожнього руху і змушує водія негайно зменшити швидкість або зупинитися. Окремим випадком небезпеки для руху є рух у межах

смуги транспортного засобу іншого транспортного засобу назустріч загальному потоку;
недостатня видимість - видимість дороги в напрямку руху менше 300 м у сутінках, в умовах туману, дощу, снігопаду тощо;

обгін - випередження одного або кількох транспортних засобів, пов'язане з виїздом на смугу зустрічного руху;

обмежена оглядовість - видимість дороги в напрямку руху, яка обмежена геометричними параметрами дороги, придорожніми інженерними спорудами, насадженнями та іншими об'єктами, а також транспортними засобами;

оглядовість - об'єктивна можливість бачити дорожню обстановку з місця водія;

пасажир - особа, яка користується транспортним засобом і знаходиться в ньому, але не причетна до керування ним;

перевага - право на першочерговий рух стосовно інших учасників дорожнього руху;

перевезення організованих груп дітей - одночасне перевезення десяти і більше дітей з керівником, відповідальним за їх супроводження під час поїздки (на групу з тридцяти і більше дітей призначається додатково медичний працівник); { Пункт 1.10 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 876 ([876-2008-н](#)) від 01.10.2008 }

перешкода для руху - нерухомий об'єкт у межах смуги руху транспортного засобу або об'єкт, що рухається попутно в межах цієї смуги (за винятком транспортного засобу, що рухається назустріч загальному потоку транспортних засобів) і змушує водія маневрувати або зменшувати швидкість аж до зупинки транспортного засобу;

перехрестя - місце перехрещення, прилягання або розгалуження доріг на одному рівні, межею якого є уявні лінії між початком заокруглень країв проїзної частини кожної з доріг. Не вважається перехрестям місце прилягання до дороги виїзду з прилеглої території;

пішохід - особа, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами і не виконує на дорозі будь-яку роботу. До пішоходів прирівнюються також особи, які рухаються в інвалідних колясках без двигуна, ведуть велосипед, мопед, мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу чи інвалідну коляску;

пішохідний перехід - ділянка проїзної частини або інженерна споруда, призначена для руху пішоходів через дорогу. Пішохідні переходи позначаються дорожніми знаками 5.35.1-5.37.2 (див. додаток 1), дорожньою розміткою 1.14.1-1.14.3 (див. додаток 2) ([306а-2001-н](#)), пішохідними світлофорами. За відсутності дорожньої розмітки межі пішохідного переходу визначаються відстанню між дорожніми знаками або пішохідними світлофорами, а на перехресті за відсутності пішохідних світлофорів, дорожніх знаків та розмітки - шириною тротуарів чи узбіч.

Регульованим вважається пішохідний перехід, рух по якому регулюється світлофором чи регульовальником, нерегульованим - пішохідний перехід, на якому немає регульовальника, світлофори відсутні або вимкнені чи працюють у режимі миготіння жовтого сигналу;

пішохідна доріжка - доріжка з покриттям, призначена для руху пішоходів, виконана в межах дороги чи поза нею і позначена знаком 4.13 (див. додаток 1);

прилегла територія - територія, що прилягає до краю проїзної частини та не призначена для наскрізного проїзду, а лише для в'їзду до дворів, на стоянки, автозаправні станції, будівельні майданчики тощо або виїзду з них;

причп - транспортний засіб, призначений для руху тільки в з'єднанні з іншим транспортним засобом. До цього виду транспортних засобів належать також напівпричепи і причепи-розпуски;

проїзна частина - елемент дороги, призначений для руху нерейкових транспортних засобів. Дорога може мати декілька проїзних частин, межами яких є розділювальні смуги;

регульовальник - працівник міліції, військової інспекції безпеки дорожнього руху, дорожньо-експлуатаційної служби, черговий на залізничному переїзді, поромній переправі, які мають відповідне посвідчення та екіпіровку (формений одяг або розпізнавальний знак, нарукавна пов'язка, жезл, диск з червоним сигналом чи світлоповертачем, червоний ліхтар або прапорець) і регулюють дорожній рух;

рейковий транспортний засіб - трамвай та платформи із спеціальним обладнанням, що рухаються трамвайними коліями. Усі інші транспортні засоби, що беруть участь у дорожньому русі, вважаються нерейковими;

розділювальна смуга - виділений конструктивно або за допомогою суцільних ліній дорожньої розмітки 1.1 або 1.2 (див. додаток 2) ([306а-2001-н](#)) елемент автомобільної дороги, який розділяє суміжні проїзні частини. Розділювальна смуга не призначена для руху або стоянки транспортних засобів. За наявності на розділювальній смузі тротуару по ньому дозволяється рух пішоходів;

смуга руху - поздовжня смуга на проїзній частині завширшки щонайменше 2,75 м, що позначена або не позначена дорожньою розміткою і призначена для руху нерейкових транспортних засобів;

стоянка - припинення руху транспортного засобу на час, більший ніж 5 хвилин, з причин, не пов'язаних з необхідністю виконання вимог цих Правил, посадкою (висадкою) пасажирів, завантаженням (розвантаженням) вантажу;

темна пора доби - частина доби від закінчення вечірніх (30 хв після заходу сонця) до початку ранкових сутінків (30 хв до сходу сонця);

транспортний засіб - пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів;

трамвайна колія - елемент дороги, призначений для руху рейкових транспортних засобів, який обмежується по ширині спеціально виділеним вимощенням трамвайної лінії або дорожньою розміткою. По трамвайній колії допускається рух нерейкових транспортних засобів відповідно до розділу II цих Правил;

тротуар - елемент дороги, призначений для руху пішоходів, який прилягає до проїзної частини або відокремлений від неї газоном;

узбіччя - виділений конструктивно або суцільною лінією дорожньої розмітки елемент автомобільної дороги, який прилягає безпосередньо до зовнішнього краю проїзної частини, розташований з нею на одному рівні та не призначений для руху транспортних засобів, крім випадків, передбачених цими Правилами. Узбіччя може використовуватися для зупинки і стоянки транспортних засобів, руху пішоходів, мопедів, велосипедів (за відсутності тротуарів, пішохідних, велосипедних доріжок або у разі неможливості пересуватися по них), гужових возів (саней);

учасник дорожнього руху - особа, яка бере безпосередню участь у процесі руху на дорозі як пішохід, водій, пасажир, погонич тварин;

шляхопровід - інженерна споруда мостового типу над іншою дорогою (залізницею) в місці їх перетину, що забезпечує рух по ній на різних рівнях та дає можливість з'їзду на іншу дорогу.

2. Обов'язки, права пішоходів і пасажирів.

2.1. Пішоходи повинні рухатися по тротуарах і пішохідних доріжках, тримаючись правого боку.

Якщо немає тротуарів, пішохідних доріжок або пересуватися по них неможливо, пішоходи можуть рухатися велосипедними доріжками, тримаючись правого боку і не утруднюючи рух на велосипедах і мопедах, або в один ряд узбіччям, тримаючись якомога правіше, а у разі його відсутності або неможливості рухатися по ньому - по краю проїзної частини назустріч руху транспортних засобів. При цьому треба бути обережним і не заважати іншим учасникам дорожнього руху.

2.2. Пішоходи, які переносять громіздкі предмети, або особи, які пересуваються в інвалідних колясках без двигуна, ведуть мотоцикл, велосипед чи мопед, везуть санки, візок тощо, якщо їх рух тротуарами, пішохідними чи велосипедними доріжками або узбіччями створює перешкоди для інших учасників руху, можуть рухатися по краю проїзної частини в один ряд.

2.3. За межами населених пунктів пішоходи, які рухаються узбіччям чи краєм проїзної частини, повинні йти назустріч руху транспортних засобів.

Особи, які рухаються узбіччям чи краєм проїзної частини в інвалідних колясках без двигуна, ведуть мотоцикл, мопед або велосипед, повинні пересуватися в напрямку руху транспортних засобів.

2.4. У темну пору доби та в умовах недостатньої видимості пішоходи, які рухаються проїзною частиною чи узбіччям, повинні виділити себе, а за можливості мати на зовнішньому одязі світлоповертальні елементи, для своєчасного їх виявлення іншими учасниками дорожнього руху. { Пункт 4-4 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 876 (876-2008-н від 01.10.2008) }.

2.5. Рух організованих груп людей по дорозі дозволяється тільки в напрямку руху транспортних засобів колоною не більш як по чотири особи в ряду за умови, що колона не займає більше половини ширини проїзної частини одного напрямку руху. Попереду і позаду колони на відстані 10-15 м з лівого боку повинні бути супровідники з червоними прапорцями, а у темну пору доби та в умовах недостатньої видимості - із засвіченими ліхтарями: спереду - білого кольору, позаду - червоного.

2.6. Організовані групи дітей дозволяється водити тільки по тротуарах і пішохідних доріжках, а коли їх немає - по узбіччю дороги у напрямку руху транспортних засобів колоною, але тільки у світлу пору доби і лише в супроводі дорослих.

2.7. Пішоходи повинні переходити проїзну частину по пішохідних переходах, у тому числі підземних і надземних, а у разі їх відсутності - на перехрестях по лініях тротуарів або узбіч.

2.8. Якщо в зоні видимості немає переходу або перехрестя, а дорога має не більше трьох смуг руху для обох його напрямків, дозволяється переходити її під прямим кутом до краю проїзної частини в місцях, де дорогу добре видно в обидва боки, і лише після того, як пішохід упевниться у відсутності небезпеки.

2.9. У місцях, де рух регулюється, пішоходи повинні керуватися сигналами регулювальника або світлофора.

У таких місцях пішоходи, які не встигли закінчити перехід проїзної частини дороги одного напрямку, повинні перебувати на острові безпеки або лінії, що розділяє транспортні потоки протилежних напрямків, а у разі їх відсутності - на середині проїзної частини і можуть продовжити перехід лише тоді, коли це буде дозволено відповідним сигналом світлофора чи регулювальника та переконаються в безпеці подальшого руху.

2.10. Перед виходом на проїзну частину з-за транспортних засобів, що стоять, та будь-яких об'єктів, що обмежують оглядовість, пішоходи повинні впевнитись у відсутності транспортних засобів, що наближаються.

2.11. Чекаючи транспортний засіб пішоходи повинні на тротуарах, посадкових майданчиках, а якщо вони відсутні, - на узбіччі, не створюючи перешкоду для дорожнього руху. **4.12.** На трамвайних зупинках, не обладнаних посадковими майданчиками, пішоходам дозволяється виходити на проїзну частину лише з боку дверей і тільки після зупинки трамвая.

Після висадки з трамвая необхідно залишити проїзну частину не затримуючись.

2.12. У разі наближення транспортного засобу з увімкненим проблісковим маячком червоного та (або) синього кольору і (або) спеціальним звуковим сигналом пішоходи повинні утриматися від переходу проїзної частини або негайно залишити її.

2.13. Пішоходам забороняється:

- а) виходити на проїзну частину, не впевнившись у відсутності небезпеки для себе та інших учасників руху;
- б) раптово виходити, вибігати на проїзну частину, в тому числі на пішохідний перехід;
- в) допускати самотійний, без нагляду дорослих, вихід дітей дошкільного віку на проїзну частину;
- г) переходити проїзну частину поза пішохідним переходом, якщо є розділювальна смуга або дорога має чотири і більше смуг для руху в обох напрямках, а також у місцях, де

встановлено огороження;

г) затримуватися і зупинятися на проїзній частині, якщо це не пов'язано із забезпеченням безпеки дорожнього руху;

д) рухатися по автомагістралі чи дорозі для автомобілів, за винятком пішохідних доріжок, місць стоянки і відпочинку.

2.14. У разі причетності пішохода до дорожньо-транспортної пригоди він повинен подати можливу допомогу потерпілим, записати прізвища та адреси очевидців, повідомити орган чи підрозділ міліції про пригоду, необхідні дані про себе і перебувати на місці до прибуття працівників міліції.

2.15. Пішохід має право:

а) на перевагу під час переходу проїзної частини позначеними нерегульованими пішохідними переходами, а також регульованими переходами за наявності на те відповідного сигналу регулювальника чи світлофора;

б) вимагати від органів виконавчої влади, власників автомобільних доріг, вулиць і залізничних переїздів створення умов для забезпечення безпеки дорожнього руху.

2.16. Посадку (висадку) дозволяється здійснювати пасажиром після зупинки транспортного засобу лише з посадкового майданчика, а в разі відсутності такого майданчика - з тротуару чи узбіччя, а якщо це неможливо, то з крайньої смуги проїзної частини (але не з боку суміжної смуги для руху), за умови, що це буде безпечно та не створить перешкод іншим учасникам руху.

2.17. Пасажири, користуючись транспортним засобом, повинні:

а) сидіти або стояти (якщо це передбачено конструкцією транспортного засобу) в призначених для цього місцях, тримаючись за поручень або інші пристосування;

б) під час пересування на транспортному засобі, обладнаному ремнями безпеки, бути пристебнутими, а на мотоциклі - в застебнутому мотошоломі;

в) не забруднювати проїзну частину та смугу відведення автомобільних доріг; { Пункт 5.2 доповнено підпунктом "в" згідно з Постановою КМ N 263 ([263-2007-н](#)) від 21.02.2007 }

г) не створювати своїми діями загрози безпеці дорожнього руху. { Пункт 5.2 доповнено підпунктом "г" згідно з Постановою КМ N 263 ([263-2007-н](#) від 21.02.2007 }

2.18. Пасажирам забороняється:

а) під час руху відвертати увагу водія від керування транспортним засобом та заважати йому в цьому;

б) відчиняти двері транспортного засобу, не переконавшись, що він зупинився біля тротуару, посадкового майданчика, краю проїзної частини чи на узбіччі;

в) перешкоджати зачиненню дверей та використовувати для їзди підніжки і виступи транспортних засобів;

г) під час руху стояти в кузові вантажного автомобіля, сидіти на бортах або в не обладнаному для сидіння місці.

2.19. У разі дорожньо-транспортної пригоди пасажир причетного до пригоди транспортного засобу повинен подати можливу допомогу потерпілим, повідомити про пригоду орган чи підрозділ міліції і перебувати на місці до прибуття працівників міліції.

2.20. Пасажир під час користування транспортним засобом має право на:

а) безпечне перевезення себе і багажу;

б) відшкодування завданих збитків;

в) отримання своєчасної і точної інформації про умови і порядок руху.

3. Закон України «Про дорожній рух» про порядок вивчення Правил дорожнього руху різними групами населення.

Навчання громадян Правил дорожнього руху ([1306-2001-н](#)) здійснюється згідно з типовими навчальними програмами ([670-2009-н](#)), підготовленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки,

погодженими з Міністерством внутрішніх справ України і центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту, та затвердженими Кабінетом Міністрів України. { Частина перша статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5459-VI ([5459-17](#)) від 16.10.2012 }

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, забезпечує вивчення Правил дорожнього руху ([1306-2001-n](#)) в дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах, а також підготовку і перепідготовку педагогічних працівників, діяльність яких пов'язана з навчанням громадян Правил дорожнього руху ([1306-2001-n](#)) та підготовкою, перепідготовкою і підвищенням кваліфікації водіїв транспортних засобів. { Частина друга статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5459-VI ([5459-17](#)) від 16.10.2012 }

Розвиток у дітей навичок безпечної поведінки на дорогах розпочинається в дошкільних навчальних закладах із трирічного віку. У загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах може проводитися навчання учнів Правил дорожнього руху ([1306-2001-n](#)) за програмами підготовки водіїв категорій А1, А, В1, В.

Міністерство внутрішніх справ України, засоби масової інформації надають допомогу у проведенні профілактичних заходів і в навчанні різних груп населення Правил дорожнього руху" ([1306-2001-n](#)). { Стаття 20 в редакції Закону N 586-VI ([586-17](#)) від 24.09.2008 }

4. Порядок введення обмежень у дорожньому русі, відповідність обмежень, інструкцій та інших нормативних актів Правилам дорожнього руху.

Обмеження або заборона дорожнього руху при виконанні робіт на автомобільних дорогах, вулицях та залізничних переїздах

При виконанні робіт в смузі відведення автомобільної дороги, вулиці та залізничного переїзду, якщо це загрожує безпечному чи безперервному руху транспорту і пішоходів, організації, що відповідають за утримання автомобільної дороги, вулиці та залізничного переїзду, можуть закрити чи обмежити рух на основі погодженого з Міністерством внутрішніх справ України ордера, який видається відповідним дорожнім органом, а в містах - службою місцевого державного органу виконавчої влади та місцевого самоврядування. У ордері викладаються умови заборони або обмеження руху, порядок інформування про це учасників дорожнього руху, заходи щодо безпеки дорожнього руху і строки проведення робіт. { Частина перша статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 586-VI ([586-17](#)) від 24.09.2008 }

Порушення цих вимог тягне за собою матеріальну відповідальність організацій, що виконують роботи.

Обмеження або заборона руху без ордера можливі лише у випадках, пов'язаних із стихійними явищами, а також з необхідністю виконання аварійних робіт, про що повідомляється місцевим органам державної виконавчої влади, органам місцевого самоврядування і відповідним підрозділам Міністерства внутрішніх справ України, що забезпечують безпеку дорожнього руху. { Частина третя статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 586-VI ([586-17](#)) від 24.09.2008 }

Обмеження або заборона дорожнього руху під час проїзду окремих осіб, щодо яких здійснюється державна охорона

Тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів, пішоходів на окремих ділянках вулиць, автомобільних доріг дозволяється під час проїзду автомобільним транспортом Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, а також глав іноземних держав, парламентів і урядів, керівників

міжнародних міжурядових організацій та іноземних делегацій, які перебувають в Україні з офіційним візитом. Супроводження транспортних засобів, у яких пересуваються глави іноземних держав, парламентів і урядів, керівники міжнародних міжурядових організацій та іноземних делегацій, які перебувають в Україні з офіційним візитом, здійснюється з урахуванням принципу взаємності. { Частина перша статті 26-1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 586-VI ([586-17](#)) від 24.09.2008 }

Безпечний та безперешкодний проїзд транспортних засобів з особами, зазначеними в частині першій цієї статті, забезпечується відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, що забезпечують безпеку дорожнього руху, Управління державної охорони України шляхом запровадження тимчасових обмежень, заборони руху інших учасників дорожнього руху або його регулювання відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, що забезпечують безпеку дорожнього руху. Супроводження таких транспортних засобів здійснюється спеціальними відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, що забезпечують безпеку дорожнього руху з використанням спеціальних автомобілів або мотоциклів з розпізнавальним пофарбуванням і написами відповідно до вимог стандартів та увімкненими спеціальними світловими та в разі потреби звуковими сигнальними пристроями. { Частина друга статті 26-1 в редакції Закону N 586-VI ([586-17](#)) від 24.09.2008 }

Тимчасове обмеження або заборона руху транспортних засобів, пішоходів на окремих ділянках вулиць, автомобільних доріг встановлюється не раніше ніж за десять хвилин до та відмінюється не пізніше ніж через три хвилини після проїзду осіб, зазначених у частині першій цієї статті.

Під час проїзду автомобільного транспорту з особами, зазначеними в частині першій цієї статті, дозволяється рух автомобілів спеціалізованих санітарних автомобілів бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги, пожежної охорони, міліції, оперативно-рятувальних та інших аварійних служб, які виконують невідкладні службові завдання. { Частина четверта статті 26-1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5081-VI ([5081-17](#)) від 05.07.2012 }

Тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів, пішоходів на окремих ділянках вулиць, автомобільних доріг під час проїзду автомобільним транспортом інших осіб, крім зазначених у частині першій цієї статті, забороняється. Безперешкодний проїзд офіційних делегацій та осіб, щодо яких здійснюється супровід кортежем (ескортом), забезпечується спеціальними відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, що забезпечують безпеку дорожнього руху. { Частина шоста статті 26-1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 586-VI ([586-17](#)) від 24.09.2008 }

Такий супровід здійснюється за відповідною технологією та в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України і Управлінням державної охорони України. (Закон доповнено статтею 26-1 згідно із Законом N 2249-IV ([2249-15](#)) від 16.12.2004)

5. Служби безпеки дорожнього руху в департаментах (управліннях) освіти і науки, навчальному закладі. Основні завдання, функціональні обов'язки та права.

Служба безпеки дорожнього руху міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади підпорядковується безпосередньо їх керівникам або за рішенням керівника - одному з його заступників. Служба безпеки дорожнього руху підприємства, об'єднань підприємств, установи, організації підпорядковується безпосередньо їх керівникам.

Служба безпеки дорожнього руху прирівнюється до основних виробничо-технічних служб і в своїй діяльності взаємодіє з відповідними підрозділами Державтоінспекції МВС та іншими органами, діяльність яких пов'язана з безпекою дорожнього руху.

Основними завданнями служби безпеки дорожнього руху є:

проведення заходів, спрямованих на забезпечення безпеки дорожнього руху; здійснення контролю за додержанням працівниками вимог актів законодавства та інших нормативних документів з безпеки дорожнього руху;

аналіз стану аварійності та фактів порушення вимог з безпеки дорожнього руху, розроблення разом з відповідними структурними підрозділами заходів щодо запобігання їм і контроль за проведенням цих заходів;

облік і подання в установленому порядку органам державної виконавчої влади і організаціям звітної інформації про дорожньо-транспортні пригоди та їх наслідки.

Служба безпеки дорожнього руху має право:

вимагати від посадових осіб відповідного рівня і водіїв письмових пояснень та інших матеріалів щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються безпеки дорожнього руху;

забороняти експлуатацію транспортних засобів, якщо їх технічний стан загрожує безпеці дорожнього руху, життю та здоров'ю людей;

робити в дорожніх (маршрутних) листах записи про порушення водіями Правил дорожнього руху;

складати висновки за проектами документів, підготовлених іншими підрозділами, в частині, що стосується безпеки дорожнього руху;

з дозволу керівництва відповідного структурного підрозділу залучати фахівців до проведення службового розслідування дорожньо-транспортних пригод, пов'язаних з безпекою дорожнього руху;

представляти інтереси підприємств, їх об'єднань, установ і організацій у міністерствах, інших центральних та місцевих органах державної виконавчої влади з питань безпеки дорожнього руху;

вносити пропозиції керівництву про заохочення, а також притягнення до відповідальності працівників за невиконання правил, норм і стандартів, що стосуються безпеки дорожнього руху.

6. Розмітка дорожня та їх характеристика. Види перехресть, порядок руху.

6.1. Горизонтальна розмітка

Лінії горизонтальної розмітки мають білий колір. Жовтий колір мають лінії 6.1.4, 6.1.10, 6.1.17, а також 6.1.2, якщо нею позначаються межі смуги для руху маршрутних транспортних засобів.

Горизонтальна розмітка має таке значення:

6.1.1 (вузька суцільна лінія) - поділяє транспортні потоки протилежних напрямків і позначає межі смуг руху на дорогах; позначає межі проїзної частини, на які в'їзд заборонено; позначає межі місць стоянки транспортних засобів і край проїзної частини доріг, не віднесених за умовами руху до автомагістралей;

6.1.2 (широка суцільна лінія) - позначає край проїзної частини на автомагістралях або межі смуги для руху маршрутних транспортних засобів. У місцях, де на смугу маршрутних транспортних засобів дозволено заїзд іншим транспортним засобам, ця лінія може бути переривчастою;

6.1.3 - поділяє транспортні потоки протилежних напрямків на дорогах, які мають чотири і більше смуг руху;

6.1.4 - позначає місця, де заборонено зупинку та стоянку транспортних засобів.

Застосовується самотійно або в поєднанні із знаком 3.34 (див. додаток 1) ([306а-2001-н](#)) і наноситься біля краю проїзної частини або по верху бордюру;

6.1.5 - поділяє транспортні потоки протилежних напрямків на дорогах, які мають дві або три смуги; позначає межі смуг руху, за наявності двох і більше смуг, призначених для руху в одному напрямку;

6.1.6 (лінія наближення - переривчаста лінія, в якій довжина штрихів утричі перевищує проміжки між ними) - попереджає про наближення до розмітки 1.1 або 1.11, яка поділяє транспортні потоки протилежних або попутних напрямків;

6.1.7 (переривчаста лінія з короткими штрихами і рівними їм проміжками) - позначає смуги руху, а також напрямок головної дороги в межах перехрестя;

6.1.8 (широка переривчаста лінія) - позначає межу між смугою розгону або гальмування і основною смугою проїзної частини (на перехрестях, перехрещеннях доріг на різних рівнях, у зоні автобусних зупинок тощо);

6.1.9 - позначає межі смуг руху, на яких здійснюється реверсивне регулювання; поділяє транспортні потоки протилежних напрямків (при вимкнених реверсивних світлофорах) на дорогах, де здійснюється реверсивне регулювання;

6.1.10 - позначає місця, де заборонено стоянку. Застосовується самостійно або в сполученні із знаком 6.3.35 і наноситься біля краю проїзної частини або по верху бордюру;

6.1.11 - поділяє транспортні потоки протилежних або попутних напрямків на ділянках доріг, де перестроювання дозволено лише з однієї смуги; позначає місця, призначені для розвороту, в'їзду і виїзду з майданчиків для стоянки тощо, де рух дозволено лише в один бік;

6.1.12 (стоп-лінія) - вказує місце, де водій повинен зупинитися за наявності знака 6.2.2 або при сигналі світлофора чи регулювальника, що забороняє рух;

6.1.13 - вказує місце, де водій повинен у разі потреби зупинитися і дати дорогу транспортним засобам, що рухаються по перехрещуваній дорозі;

6.1.14.1, 6.1.14.2 ("зебра") - позначає нерегульований пішохідний перехід; стрілки розмітки **6.1.14.2** вказують напрямок руху для пішоходів;

6.1.14.3 - позначає пішохідний перехід, де рух регулюється світлофором;

6.1.15 - позначає місце, де велосипедна доріжка перетинає проїзну частину;

6.1.16.1-6.1.16.3 - позначає напрямні острівці в місцях поділу, розгалуження або злиття транспортних потоків;

6.1.17 - позначає зупинки маршрутних транспортних засобів і таксі;

6.1.18 - вказує дозволені на перехресті напрямки руху по смугах. Застосовується самостійно або в поєднанні із знаками; розмітка із зображенням тупика наноситься для зазначення того, що поворот на найближчу проїзну частину заборонено; розмітка, яка дозволяє поворот ліворуч з крайньої лівої смуги, дозволяє також розворот;

6.1.19 - попереджає про наближення до звуження проїзної частини (ділянки, де зменшується кількість смуг руху в даному напрямку) або до лінії розмітки 6.1.1 чи 6.1.11, яка поділяє транспортні потоки протилежних напрямків. У першому випадку може застосовуватися в поєднанні із знаками;

6.1.20 - попереджає про наближення до розмітки 6.1.13;

6.1.21 (напис "СТОП") - попереджає про наближення до розмітки 6.1.12, коли вона застосовується в поєднанні із знаком 6.2.2;

6.1.22 - вказує номер дороги (маршруту);

6.1.23 - позначає смугу, призначену для руху лише маршрутних транспортних засобів.

Лінії 6.1.1 і 6.1.3 перетинати забороняється. Якщо лінією 6.1.1 позначено місце стоянки або край проїзної частини, суміжний з узбіччям, цю лінію перетинати дозволяється.

Як виняток, за умови забезпечення безпеки дорожнього руху, дозволяється перетинати лінію 6.1.1 для об'їзду нерухомої перешкоди, розміри якої не дають змоги здійснити її безпечний об'їзд, не перетинаючи цю лінію, а також обгону поодиноких транспортних засобів, що рухаються із швидкістю менше 30 км/год.

Лінію 6.1.2 дозволяється перетинати в разі вимушеної зупинки, якщо цією лінією позначено край проїзної частини, суміжний з узбіччям.

Лінії 6.1.5-6.1.8 перетинати дозволяється з будь-якого боку.

На ділянці дороги між реверсивними світлофорами лінію 6.1.9 дозволяється перетинати, якщо вона розташована праворуч від водія.

При ввімкнених сигналах зеленого кольору у реверсивних світлофорах лінію 6.1.9 дозволяється перетинати з будь-якого боку, якщо вона поділяє смуги, по яких рух дозволено в одному напрямку.

У разі вимкнення реверсивних світлофорів водій повинен негайно перестроїтися праворуч за лінію розмітки 6.1.9.

Лінію 6.1.9, що знаходиться ліворуч, при вимкнених реверсивних світлофорах перетинати забороняється. Лінію 6.1.11 дозволяється перетинати тільки з боку її переривчастой частини, а з боку суцільної - лише по завершенні обгону чи об'їзду перешкоди.

Вертикальна розмітка

Вертикальна розмітка позначає:

6.2.1 - елементи дорожніх споруд (опор мостів, шляхопроводів, торцевих частин парпетів та ін.);

6.2.2 - нижній край прогінної будови тунелів, мостів і шляхопроводів;

6.2.3 - круглі тумби, встановлювані на розділювальних смугах або островах безпеки;

6.2.4 - напрямні стовпчики, надовби, опори огорожень тощо;

6.2.5 - бокові поверхні огорожень доріг на заокругленнях малого радіуса, крутих спусках, інших небезпечних ділянках;

6.2.6 - бокові поверхні огорожень на інших ділянках;

6.2.7 - бордюри на небезпечних ділянках і підвищені островці безпеки.

ПРОЇЗД ПЕРЕХРЕСТЬ

6.3.1. Перехрестя, де черговість проїзду визначається сигналами світлофора чи регулювальника, вважається регульованим. На такому перехресті знаки пріоритету не діють.

У разі вимкнення світлофора або його роботи в режимі миготіння сигналу жовтого кольору та відсутності регулювальника перехрестя вважається нерегульованим і водії повинні керуватись правилами проїзду нерегульованих перехресть та установленими на перехресті знаками пріоритету.

6.3.2. На регульованих і нерегульованих перехрестях водій, повертаючи праворуч або ліворуч, повинен дати дорогу пішоходам, які переходять проїзну частину, на яку він повертає, а також велосипедистам, які рухаються прямо в попутному напрямку.

6.3.3. У разі необхідності надання переваги в русі транспортним засобам, які рухаються по перехрещуваній дорозі, водій повинен зупинити транспортний засіб перед дорожньою розміткою 6.1.12 (стоп-лінією) або 6.1.13 ([306a-2001-n](#)), світлофором так, щоб бачити його сигнали, а якщо вони відсутні - перед краєм перехрещуваної проїзної частини, не створюючи перешкод для руху пішоходів.

6.3.4. Забороняється виїжджати на будь-яке перехрестя, у тому числі при сигналі світлофора, що дозволяє рух, якщо утворився затор, який змусить водія зупинитися на перехресті, що створить перешкоду для руху інших транспортних засобів і пішоходів.

Регульовані перехрестя

6.3.5. У разі подання сигналу регулювальником або ввімкнення сигналу світлофора, що дозволяє рух, водій зобов'язаний дати дорогу транспортним засобам, що завершують рух через перехрестя, а також пішоходам, які закінчують перехід.

6.3.6. Повертаючи ліворуч або розвертаючись при зеленому сигналі основного світлофора, водій нерейкового транспортного засобу зобов'язаний дати дорогу трамваю попутного напрямку, а також транспортним засобам, що рухаються в зустрічному напрямку прямо або повертають праворуч.

Цим правилом повинні керуватися між собою і водії трамваїв.

6.3.7. Якщо сигнал регулювальника або зелений сигнал світлофора дозволяють одночасно рух трамвая і нерейкових транспортних засобів, трамваю надається перевага незалежно від напрямку його руху.

6.3.8. Водій, який виїхав на перехрещення проїзних частин згідно із сигналом світлофора, що дозволяє рух, повинен виїхати у наміченому напрямку незалежно від сигналів світлофора на виїзді. Проте, якщо на перехрестях перед світлофорами на шляху руху водія є дорожня розмітка 6.1.12 (стоп-лінія) або дорожній знак, він повинен керуватися сигналами кожного світлофора.

6.3.9. Під час руху в напрямку стрілки, ввімкнутої в додатковій секції одночасно з жовтим або червоним сигналом світлофора, водій має дати дорогу транспортним засобам, що рухаються з інших напрямків.

Під час руху в напрямку стрілки зеленого кольору на таблиці, встановленій на рівні червоного сигналу світлофора із вертикальним розташуванням сигналів, водій повинен зайняти крайню праву (ліву) смугу руху та дати дорогу транспортним засобам і пішоходам, що рухаються з інших напрямків. { Пункт 16.9 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 124 (124-2009-п) від 11.02.2009 }

6.3.10. На перехресті, де рух регулюється світлофором з додатковою секцією, водій, який перебуває на смузі, з якої робиться поворот, повинен продовжувати рух у напрямку, що вказує стрілка, ввімкнута в додатковій секції, якщо його зупинка на заборонний сигнал світлофора створить переешкоди транспортним засобам, що рухаються за ним по тій самій смузі.

Нерегульовані перехрестя

6.3.11. На перехресті нерівнозначних доріг водій транспортного засобу, що рухається по другорядній дорозі, повинен дати дорогу транспортним засобам, які наближаються до даного перехрещення проїзних частин по головній дорозі, незалежно від напрямку їх подальшого руху.

6.3.12. На перехресті рівнозначних доріг водій нерейкового транспортного засобу зобов'язаний дати дорогу транспортним засобам, що наближаються праворуч.

Цим правилом повинні керуватися між собою і водії трамваїв.

На будь-якому нерегульованому перехресті трамвай, незалежно від напрямку його подальшого руху, має перевагу перед нерейковими транспортними засобами, що наближаються до нього по рівнозначній дорозі.

6.3.13. Перед поворотом ліворуч і розворотом водій нерейкового транспортного засобу зобов'язаний дати дорогу трамваю попутного напрямку, а також транспортним засобам, що рухаються по рівнозначній дорозі в зустрічному напрямку прямо чи праворуч. Цим правилом повинні керуватися між собою і водії трамваїв.

6.3.14. Якщо головна дорога на перехресті змінює напрямок, водії транспортних засобів, які рухаються по ній, повинні керуватися між собою правилами проїзду перехресть рівнозначних доріг.

Цим правилом повинні керуватися між собою і водії, які рухаються по другорядних дорогах.

6.3.15. Якщо неможливо визначити наявність покриття на дорозі (темна пора доби, грязь, сніг тощо), а знаки пріоритету відсутні, водій повинен вважати, що перебуває на другорядній дорозі.

7. Умови перевезення людей, дітей.

7.1. Дозволяється перевозити пасажирів у транспортному засобі обладнаному місцями для сидіння в кількості, що передбачена технічною характеристикою так, щоб вони не заважали водієві керувати транспортним засобом і не обмежували оглядовість, відповідно до правил перевезення.

7.2. Водіям маршрутних транспортних засобів забороняється під час перевезення пасажирів розмовляти з ними, їсти, пити, палити, а також перевозити пасажирів і вантаж у кабіні, якщо вона відокремлена від салону.

7.3. Перевезення автобусом (мікроавтобусом) організованої групи дітей здійснюється за умови обов'язкового проведення інструктажу з дітьми та супровідниками щодо правил безпечної поведінки під час руху та дій у разі виникнення аварійно-небезпечних ситуацій чи скоєння дорожньо-транспортної пригоди. При цьому спереду і ззаду автобуса (мікроавтобуса) обов'язково встановлюється згідно з вимогами підпункту "в" пункту 30.3 цих Правил розпізнавальний знак "Діти".

Водій автобуса (мікроавтобуса), який здійснює перевезення організованих груп дітей, повинен мати стаж водія не менше 5 років і посвідчення водія категорії "D"..{ Пункт 21.3 в редакції Постанови КМ N 876 ([876-2008-п](#)) від 01.10.2008 }

7.4. Водію забороняється починати рух до повного зачинення дверей та відчиняти їх до зупинки транспортного засобу.

7.5. Перевезення пасажирів (до 8 чоловік, крім водія) у пристосованому для цього вантажному автомобілі дозволяється водіям, які мають стаж керування транспортним засобом більше трьох

років і посвідчення водія категорії "С", а у разі перевезення понад зазначену кількість (включаючи пасажирів у кабіні) - категорій "С" і "D".

7.6. Вантажний автомобіль, що використовується для перевезення пасажирів, повинен бути обладнаний сидіннями, закріпленими в кузові на відстані не менше як 0,3 м від верхнього краю борту і 0,3-0,5 м від підлоги. Сидіння, що розташовані вздовж заднього або бокового борту, повинні мати міцні спинки.

7.7. Кількість пасажирів, які перевозяться в кузові вантажного автомобіля, не повинна перевищувати кількості обладнаних для сидіння місць.

7.8. Військовослужбовці строкової служби, які мають посвідчення водія транспортного засобу категорії "С", допускаються до перевезення пасажирів у кузові пристосованого для цього вантажного автомобіля згідно з кількістю обладнаних для сидіння місць після проходження спеціальної підготовки і стажування протягом 6 місяців.

7.9. Перед поїздкою водій вантажного автомобіля повинен проінструктувати пасажирів про їх обов'язки та правила посадки, висадки, розміщення і поведінки в кузові.

Починати рух можна, лише переконавшись, що створено умови для безпечного перевезення пасажирів.

7.10. Проїзд у кузові вантажного автомобіля, не обладнаного для перевезення пасажирів, дозволяється лише особам, які супроводжують вантаж або їдуть за ним, за умови, що вони забезпечені місцями для сидіння, розташованими згідно з вимогами пункту 7.5 цих Правил і техніки безпеки. Кількість пасажирів у кузові та кабіні не повинна перевищувати 8 чоловік.

7.11. Забороняється перевозити:

а) пасажирів поза кабіною автомобіля (крім передбачених цими Правилами випадків перевезення пасажирів у кузові вантажного автомобіля з бортовою платформою або в кузові-фургоні, призначених для перевезення пасажирів), у кузові автомобіля-самоскида, трактора, інших самохідних машин, на вантажному причепі, напівпричепі, в причепі-дачі, в кузові вантажного мотоцикла;

б) дітей, зріст яких менше 145 см або тих, що не досягли 12-річного віку, - у транспортних засобах, обладнаних ременями безпеки, без використання спеціальних засобів, що дають змогу пристебнути дитину за допомогою ременів безпеки, передбачених конструкцією цього

транспортного засобу; на передньому сидінні легкового автомобіля - без використання зазначених спеціальних засобів; на задньому сидінні мотоцикла та мопеда; { Підпункт "б" пункту 21.11 в редакції Постанови КМ N 876 ([876-2008-п](#)) від 01.10.2008 }

в) дітей до 16-річного віку в кузові будь-якого вантажного автомобіля;

г) організовані групи дітей у темну пору доби.

8. Рух у житловій зоні, автомагістралями, на гірських дорогах і крутих спусках.

8.1. Пішоходам дозволяється рухатися у житловій та пішохідній зоні як по тротуарах, так і по проїзній частині. Пішоходи мають перевагу перед транспортними засобами, але не повинні створювати безпідставних перешкод для їхнього руху.

8.2. У житловій зоні забороняється:

а) транзитний рух транспортних засобів;

б) стоянка транспортних засобів поза спеціально відведеними місцями і таке їх розташування, яке утруднює рух пішоходів і проїзд оперативних чи спеціальних транспортних засобів;

в) стоянка з працюючим двигуном;

г) навчальна їзда;

г) рух вантажних автомобілів, тракторів, самохідних машин і механізмів (крім тих, що обслуговують об'єкти і громадян, виконують технологічні роботи або належать громадянам, що проживають у цій зоні).

8.3. У пішохідну зону в'їзд дозволяється лише транспортним засобам, що обслуговують громадян і підприємства, які розташовані у зазначеній зоні, а також транспортним засобам, що належать громадянам, які проживають або працюють у цій зоні, чи автомобілям (мотоколяскам), позначеним розпізнавальним знаком «Інвалід», якими керують водії-інваліди. Якщо до об'єктів, розташованих на цій території, є інші під'їзди, водії повинні користуватися лише ними.

8.4. Під час виїзду з житлової та пішохідної зони водії повинні дати дорогу іншим учасникам дорожнього руху.

РУХ ПО АВТОМАГІСТРАЛЯХ І ДОРОГАХ ДЛЯ АВТОМОБІЛІВ

8.5. Під час виїзду на автомагістраль або дорогу для автомобілів водії повинні дати дорогу транспортним засобам, що рухаються по них.

8.6. На автомагістралях і дорогах для автомобілів забороняється:

а) рух тракторів, самохідних машин і механізмів;

б) рух вантажних транспортних засобів із дозволеною максимальною масою понад 3, 5 т поза першою і другою смугами руху (за винятком повороту ліворуч чи розвороту на дорогах для автомобілів);

в) зупинка поза спеціальними місцями для стоянки, позначеними дорожніми знаками 5.38 або 6.15;

г) розворот і в'їзд у технологічні розриви розділювальної смуги;

г) рух заднім ходом;

д) навчальна їзда.

8.7. На автомагістралях, крім спеціально обладнаних для цього місць, забороняється рух механічних транспортних засобів, швидкість яких за технічною характеристикою або їхнім станом менше 40 км/год., а також перегін та випасання тварин у смугі відведення дороги.

8.8. На автомагістралях і дорогах для автомобілів пішоходи можуть переходити проїзну частину лише по підземних або надземних пішохідних переходах.

Дозволяється переходити проїзну частину дороги для автомобілів у спеціально позначених місцях.

8.9. У разі вимушеної зупинки на проїзній частині автомагістралі або дороги для автомобілів водій повинен позначити транспортний засіб відповідно до вимог пунктів 9.9 — 9.11 цих Правил і вжити заходів для того, щоб прибрати його за межі проїзної частини праворуч.

РУХ ПО ГІРСЬКИХ ДОРОГАХ І НА КРУТИХ СПУСКАХ*

8.10. На гірських дорогах і крутих спусках, де зустрічний роз'їзд утруднено, водій транспортного засобу, що рухається на спуск, повинен дати дорогу транспортним засобам, що рухаються вгору.

8.11. На гірських дорогах і крутих спусках водій вантажного автомобіля, дозволена максимальна маса якого перевищує 3, 5 т, трактора та автобуса повинен:

- а) користуватися спеціальними гірськими гальмами, якщо вони встановлені на транспортному засобі заводом-виробником;
- б) під час зупинки або стоянки на підйомах і спусках користуватися противідкотними упорами.

8.12. На гірських дорогах заборонено:

- а) рухатися з непрацюючим двигуном та вимкненими зчепленням або передачею;
- б) буксирування на гнучкому зчепленні;
- в) будь-яке буксирування під час ожеледиці.

9. Регулювання дорожнього руху. Рух транспорту і безпека пішоходів, пасажирів.

9.1. Регулювання дорожнього руху здійснюється за допомогою дорожніх знаків, дорожньої розмітки, дорожнього обладнання, світлофорів, а також регулювальниками.

9.2. Дорожні знаки можуть бути постійними, тимчасовими та із змінною інформацією. Тимчасові дорожні знаки розміщуються на переносних пристроях, дорожньому обладнанні або закріплюються на щиті з фоном жовтого кольору і мають перевагу перед постійними дорожніми знаками та дорожньою розміткою.

9.3. Сигнали регулювальника мають перевагу перед сигналами світлофорів та вимогами дорожніх знаків пріоритету і є обов'язковими для виконання.

Сигнали світлофорів, крім жовтого миготливого, мають перевагу перед дорожніми знаками пріоритету.

Водії та пішоходи повинні виконувати додаткові вимоги регулювальника, навіть якщо вони суперечать сигналам світлофорів, вимогам дорожніх знаків і розмітки.

9.4. Дорожні знаки (додаток 1) поділяються на групи:

- а) попереджувальні знаки. Інформують водіїв про наближення до небезпечної ділянки дороги і характер небезпеки. Під час руху по цій ділянці необхідно вжити заходів для безпечного проїзду;
- б) знаки пріоритету. Встановлюють черговість проїзду перехресть, перехрещень проїзних частин або вузьких ділянок дороги;
- в) заборонні знаки. Запроваджують або скасовують певні обмеження в русі;
- г) наказові знаки. Показують обов'язкові напрямки руху або дозволяють деяким категоріям учасників рух по проїзній частині чи окремих її ділянках, а також запроваджують або скасовують деякі обмеження;
- г) інформаційно-вказівні знаки. Запроваджують або скасовують певний режим руху, а також інформують учасників дорожнього руху про розташування населених пунктів, різних об'єктів, територій, де діють спеціальні правила;
- д) знаки сервісу. Інформують учасників дорожнього руху про розташування об'єктів обслуговування;
- е) таблички до дорожніх знаків. Уточнюють або обмежують дію знаків, разом з якими вони встановлені.

9.5. Дорожня розмітка (додаток 2) поділяється на горизонтальну та вертикальну і використовується окремо або разом з дорожніми знаками, вимоги яких вона підкреслює або уточнює.

9.5.1. Горизонтальна дорожня розмітка встановлює певний режим і порядок руху.

Наноситься на проїзній частині або по верху бордюру у вигляді ліній, стрілок, написів,

символів тощо фарбою чи іншими матеріалами відповідного кольору згідно з пунктом 1 розділу 34 цих Правил.

9.5.2. Вертикальна розмітка у вигляді смуг білого і чорного кольору на дорожніх спорудах та елементах обладнання доріг призначена для зорового орієнтування.

9.6. Дорожнє обладнання застосовується як допоміжний засіб регулювання дорожнього руху. До нього належать:

а) огороження і світлове сигнальне обладнання в місцях будівництва, реконструкції та ремонту доріг;

б) попереджувальні світлові круглі тумби, що встановлюються на розділювальних смугах або острівцях безпеки;

в) напрямні стовпчики, що призначені для забезпечення видимості зовнішнього краю узбіч і небезпечних перешкод в умовах недостатньої видимості. Позначаються вертикальною розміткою і повинні бути обладнані світлоповертачами: праворуч - червоного кольору, ліворуч - білого;

г) опуклі дзеркала для розширення оглядовості водіям транспортних засобів, які проїжджають перехрестя чи інше небезпечне місце з недостатньою оглядовістю;

ґ) дорожні огороження на мостах, шляхопроводах, естакадах, насипах та інших небезпечних ділянках доріг;

д) пішохідні огороження в небезпечних для переходу проїзної частини місцях;

е) вставки розмічувальні дорожні для поліпшення зорового орієнтування водіїв на проїзній частині;

є) пристрої примусового зниження швидкості транспортних засобів;

ж) шумові смуги для підвищення уваги учасників дорожнього руху на небезпечних ділянках доріг.

9.7. Світлофори (додаток 3) призначені для регулювання руху транспортних засобів і пішоходів, мають світлові сигнали зеленого, жовтого, червоного і біло-місячного кольорів, які розташовані вертикально чи горизонтально. Сигнали світлофора можуть бути з нанесеною суцільною чи контурною стрілкою (стрілками), із силуетом пішохода, Х-подібні.

На рівні червоного сигналу світлофора із вертикальним розташуванням сигналів може встановлюватися табличка білого кольору із нанесеною на ній стрілкою зеленого кольору.

9.7.1. У світлофорах з вертикальним розташуванням сигналів сигнал червоного кольору - зверху, зеленого - знизу, а з горизонтальним: червоного - ліворуч, зеленого - праворуч.

9.7.2. Світлофори з вертикальним розташуванням сигналів можуть мати одну або дві додаткові секції з сигналами у вигляді зеленої стрілки (стрілок), що розташовуються на рівні сигналу зеленого кольору.

9.7.3. Сигнали світлофора мають такі значення:

а) зелений дозволяє рух;

б) зелений у вигляді стрілки (стрілок) на чорному фоні дозволяє рух у зазначеному напрямку (напрямах). Таке саме значення має сигнал у вигляді зеленої стрілки (стрілок) у додатковій секції світлофора.

Сигнал у вигляді стрілки, що дозволяє поворот ліворуч, дозволяє й розворот, якщо він не заборонений дорожніми знаками.

Сигнал у вигляді зеленої стрілки (стрілок) у додатковій (додаткових) секції, увімкнений разом із зеленим сигналом світлофора, інформує водія про те, що він має перевагу в зазначеному напрямку (напрямах) руху перед транспортними засобами, що рухаються з інших напрямків;

в) зелений миготливий дозволяє рух, але інформує про те, що незабаром буде ввімкнено сигнал, який забороняє рух.

Для інформування водіїв про час (у секундах), що залишився до кінця горіння сигналу зеленого кольору, можуть застосовуватися цифрові табло;

г) чорна контурна стрілка (стрілки), нанесена на основний зелений сигнал, інформує водіїв про наявність додаткової секції світлофора і вказує інші дозволені напрямки руху ніж сигнал додаткової секції;

г) жовтий забороняє рух і попереджає про наступну зміну сигналів;

д) жовтий миготливий сигнал або два жовтих миготливих сигнали дозволяють рух і інформують про наявність небезпечного нерегульованого перехрестя або пішохідного переходу;

е) червоний сигнал, у тому числі миготливий, або два червоних миготливих сигнали забороняють рух.

Сигнал у вигляді зеленої стрілки (стрілок) у додатковій (додаткових) секції разом з жовтим або червоним сигналом світлофора інформує водія про те, що рух дозволяється у вказаному напрямку за умови безперешкодного пропуску транспортних засобів, які рухаються з інших напрямків;

Стрілка зеленого кольору на табличці, встановленій на рівні червоного сигналу світлофора з вертикальним розташуванням сигналів, дозволяє рух у зазначеному напрямку при увімкненому червоному сигналі світлофора з крайньої правої (лівої) смуги руху за умови надання переваги в русі іншим його учасникам;

є) поєднання червоного і жовтого сигналів забороняє рух і інформує про наступне вмикання зеленого сигналу;

ж) чорні контурні стрілки на червоному і жовтому сигналах не змінюють значення цих сигналів та інформують про дозволені напрямки руху при зеленому сигналі;

з) вимкнений сигнал додаткової секції забороняє рух у напрямку, вказаному її стрілкою (стрілками).

9.7.4. Для регулювання руху транспортних засобів на вулицях, дорогах або по смугах проїзної частини, напрямком руху на яких може змінюватися на протилежний, застосовуються реверсивні світлофори з червоним Х-подібним сигналом і зеленим сигналом у вигляді стрілки, спрямованої вниз. Ці сигнали забороняють або дозволяють рух по смузі, над якою вони розташовані.

Основні сигнали реверсивного світлофора можуть бути доповнені жовтим сигналом у вигляді стрілки, нахиленої по діагоналі вниз праворуч, увімкнення якого забороняє рух по смузі, позначеній з обох боків дорожньою розміткою 1.9, і інформує про зміну сигналу реверсивного світлофора та необхідність перестроювання на смугу руху праворуч.

При вимкнених сигналах реверсивного світлофора, що розташований над смугою, позначеною з обох боків дорожньою розміткою 1.9, в'їзд на цю смугу заборонено.

9.7.5. Для регулювання руху трамваїв можуть застосовуватися світлофори з чотирма сигналами біло-місячного кольору, розташованими у вигляді літери "Т".

Рух дозволяється лише в разі ввімкнення одночасно нижнього сигналу і одного або кількох верхніх, з яких лівий дозволяє рух ліворуч, середній - прямо, правий - праворуч. Якщо ввімкнено лише три верхні сигнали - рух заборонено.

У разі вимкнення чи несправності трамвайних світлофорів водії трамваїв повинні керуватися вимогами світлофорів із світловими сигналами червоного, жовтого і зеленого кольорів.

9.7.6. Для регулювання руху на залізничних переїздах використовуються світлофори з двома червоними сигналами або одним біло-місячним і двома червоними, які мають такі значення:

а) миготливі червоні сигнали забороняють рух транспортних засобів через переїзд;

б) миготливий біло-місячний сигнал показує, що сигналізація справна і не забороняє руху транспортних засобів.

На залізничних переїздах одночасно із заборонним сигналом світлофора може бути ввімкнено звуковий сигнал, який додатково інформує учасників дорожнього руху про заборону руху через переїзд.

9.7.7. Якщо сигнал світлофора має вигляд силуету пішохода, його дія поширюється лише на пішоходів, при цьому зелений сигнал дозволяє рух, червоний - забороняє.

Для сліпих пішоходів може бути ввімкнено звуковий сигнал, який дозволяє рух пішоходів.

9.8. Сигнали регулювальника. Сигналами регулювальника є положення його корпусу, а також жести руками, в тому числі з жезлом або диском з червоним світлоповертачем, які мають такі значення:

а) руки витягнуті в сторони, опущені або права рука зігнута перед грудьми:

з лівого і правого боків - дозволено рух трамвая прямо, нерейковим транспортним засобам - прямо і праворуч; пішоходам дозволено переходити проїзну частину за спиною та перед грудьми регулювальника;

з боку грудей і спини - рух усіх транспортних засобів і пішоходів заборонено;

б) права рука витягнута вперед:

з лівого боку - дозволено рух трамвая ліворуч, нерейковим транспортним засобам - у всіх напрямках; пішоходам дозволено переходити проїзну частину за спиною регулювальника;

з боку грудей - усім транспортним засобам дозволено рух лише праворуч;

з правого боку та спини - рух усіх транспортних засобів заборонено; пішоходам дозволено переходити проїзну частину за спиною регулювальника;

в) рука піднята вгору:

рух усіх транспортних засобів і пішоходів заборонено в усіх напрямках.

Жезл використовується тільки працівниками підрозділів Державної інспекції та військової інспекції безпеки дорожнього руху.

Для привертання уваги учасників дорожнього руху використовується сигнал, поданий свистком.

Регулювальник може подавати інші сигнали, зрозумілі водіям і пішоходам.

9.9. Вимога про зупинку транспортного засобу подається працівником міліції:

а) жезлом або рукою, що вказує на цей транспортний засіб;

б) за допомогою увімкненого пробліскового маячка синього і червоного або лише червоного кольору та (або) спеціального звукового сигналу;

в) за допомогою гучномовного пристрою;

г) за допомогою спеціального табло, на якому зазначається вимога про зупинку транспортного засобу.

Водій повинен зупинити транспортний засіб у місці, на яке йому буде вказано, з дотриманням правил зупинки.

9.10. У разі подання світлофором (крім реверсивного) або регулювальником сигналу, що забороняє рух, водії повинні зупинитися перед дорожньою розміткою 1.12 (стоп-лінія), дорожнім знаком 5.62 "Місце зупинки", якщо їх немає - не ближче 10 м до найближчої рейки перед залізничним переїздом, перед світлофором, пішохідним переходом, а якщо і вони відсутні та в усіх інших випадках - перед перехрещуваною проїзною частиною, не створюючи перешкод для руху пішоходів.

9.11. Водіям, які в разі ввімкнення жовтого сигналу або підняття регулювальником руки вгору не можуть зупинити транспортний засіб у місці, передбаченому пунктом 8.10 цих Правил, не вдаючись до екстреного гальмування, дозволяється рухатися далі за умови забезпечення безпеки дорожнього руху.

9.12. Забороняється самовільно встановлювати, знімати, пошкоджувати чи закривати дорожні знаки, технічні засоби організації дорожнього руху (втручатись у їх роботу), розташовувати плакати, афіші, рекламні носії та встановлювати пристрої, які можуть бути прийняті за знаки та інші пристрої регулювання дорожнього руху або можуть погіршити їх видимість чи ефективність, осліпити учасників дорожнього руху, відволікти їхню увагу і поставити під загрозу безпеку дорожнього руху.

10. Надання першої домедичної допомоги у разі скоєння дорожньо-транспортної пригоди.

У більшості випадків дорожньо-транспортні пригоди відбуваються далеко від медичних установ і пунктів зв'язку, за допомогою яких можна викликати "швидку допомогу". Саме ця

обставина, а також і те, що водії раніше інших можуть бути корисні постраждалим, зобов'язує їх вміти надавати першу медичну допомогу, тобто проводити найпростіші невідкладні заходи для порятунку життя постраждалих. Водії автомобілів та інших транспортних засобів, які причетні, так і непричетні до дорожньо-транспортної пригоди, але знаходяться поблизу, зобов'язані негайно зупинитися і надати допомогу нужденним у ній. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, карається за законом.

Послідовність дій при наданні допомоги потерпілим повинна бути наступною.

1. Організація виклику "швидкої допомоги"

Одного з присутніх потрібно послати до найближчого телефону з завданням повідомити в лікувальний заклад і відділення міліції про характер і місце дорожньо-транспортної пригоди, кількість потерпілих.

2. Витяг постраждалих з розбитого автомобіля

Дорожньо-транспортні пригоди на дорогах часто супроводжуються складними переломами, черепно-мозковими травмами, пошкодженнями хребта. У потерпілого може бути відразу кілька травм. Тому виносити його з автомобіля слід дуже обережно. Не можна смикати і згинати йому тулуб, руки або ноги, витягати їх силою. Необхідно, передусім усунути все, що утримує потерпілого.

Якщо людина втратила свідомість і перебувати в неприродному положенні, виносити його з автомобіля потрібно вдовх чи втръох, намагаючись не змінювати цього положення. З особливою увагою слід поставитися до постраждалих при підозрі на перелом хребта, не переміщати їх без крайньої необхідності, бо це може викликати параліч. Таку людину потрібно покласти на спину або живіт з таким розрахунком, щоб місце пошкодження не обмежувалося.

3. Надання першої медичної допомоги

У витягнутого з автомобіля потрібно послабити краватку, розстебнути комір, пояс, щоб не утруднялося дихання.

При переломах і вивихах кінцівок необхідно у всіх випадках накладати шини, а за їх відсутності робити фіксацію підручними предметами (дошками, палицями); якщо у потерпілого виникла кровотеча, слід вжити заходів до тимчасової зупинки його.

Надання першої допомоги має здійснюватися швидко і не завдавати потерпілому зайвої болі.

4. Транспортування потерпілих до лікувальної установи

Коли все можливе для порятунку постраждалих на місці події зроблено, а "швидку допомогу" викликати не можна або ясно, що вона прибуде пізно, потрібно подбати про доставку потерпілих до найближчої лікувальної установи. Діяти треба з такою ж обережністю і увагою, як і під час вилучення їх з аварійного автомобіля. Коли виникає необхідність підняти потерпілого, слід користуватися такими способами:

встати на коліно збоку від потерпілого, підвести руки під лопатку, голову, шию і підняти його;

встати на коліна біля узголів'я потерпілого, підвести руки під плечі і підняти його.

Ні за яких умов не дозволяється самотійне пересування потерпілого у разі пошкодження нижніх кінцівок, черепа, органів грудної та черевної порожнини.

Якщо необхідно перенести потерпілого на ношах, його укладають обережно, без струсу і в зручному для нього положенні. Носилки ставлять поруч з потерпілим з боку ушкодження. Дві людини стають поруч з хворим на одне коліно, один з них підводить руки під голову, шию і спину, інший - під крижі і гомілки. Третя людина посуває під постраждалого носилки.

Піднімати носилки потрібно обережно і одночасно, йти обов'язково в ногу, короткими кроками, злегка згинаючи ноги в колінах. Той, хто йде попереду зобов'язаний попереджати заднього про всі перешкоди на дорозі. При підйомі в гору потерпілого переносять головою вперед, при спуску з гори - ногами вперед, за винятком випадків пошкодження нижніх кінцівок. Завжди потрібно прагнути зберегти потерпілому горизонтальне положення.

У тих випадках, коли постраждалого необхідно перенести на руках, необхідно скористатися

наступними прийомами:

якщо переносить одна людина, він підводить одну руку під сідниці, іншу - під спину, обережно піднімає потерпілого і несе;

якщо переносять двоє людей, вони стають по обидва боки потерпілого на одне коліно - на те, що ближче до голови потерпілого, підводять одну руку під спину, а іншу під сідниці, піднімають і несуть не в ногу: при несвідомому стані найбільш зручний спосіб перенесення " один за одним ";

якщо потерпілого можна за станом здоров'я переносити в сидячому, то легше це зробити на "сидіння з двох рук", - переносять з трьох рук створюють сидіння, а четвертою рукою підпирають спину або на "замку" з чотирьох рук.

Транспортування в залежності від характеру пошкодження здійснюють за такими правилами:

при переломах кісток черепа, пошкодженнях голови і головного мозку, при переломах хребта та кісток тазу потерпілого транспортують тільки в горизонтальному положенні;

при переломах ребер, ключиць найбільш безболісна транспортування в положенні сидячи, але коли потерпілий не може сидіти, транспортування здійснюють на ношах з наданням йому напівсидячому положенні;

при пораненнях грудної клітки потерпілого укладають на поранений бік або на спину в напівсидячому положенні;

при пораненні шиї спереду потерпілому надають напівсидячому положенні з нахилом голови до грудей у бік поранення;

при пораненнях живота і при внутрішніх кровотечах потерпілого укладають на спину, під коліна і крижі підкладають подушку або інший замінюючий її предмет;

при непритомних станах потерпілого укладають так, щоб голова його була нижче ніг.

Слід передбачити всі особливості майбутньої транспортування: її дальність і якість дороги, мороз і негоду, характер отриманих травм, стан потерпілого; подбати про те, щоб воно не погіршувалося в результаті перевезення. У всіх випадках вжити заходів щодо попередження та боротьби з травматичним шоком. Якщо відносно недалеко знаходиться велика лікарня або клініка, краще доставити потерпілого прямо туди, минаючи навіть ближній медпункт. Якщо до великого лікувального закладу далеко, пораненого потрібно везти до найближчого медичного закладу. Після прибуття не виносите його з автомобіля, а попросіть медичних працівників підійти до потерпілого, оглянути його і вирішити питання про подальші дії.

Ніколи не можна залишати поранених без допомоги і відправляти їх без супроводжуючого, який може знадобитися, щоб надати необхідну допомогу в дорозі. Крім того, своєю поведінкою, розмовами він має зміцнювати у постраждалому впевненість в успішному результаті того, що сталося.

11. Адміністративна, кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху.

Адміністративна відповідальність

Правопорушення	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КУпАП
В'їзд на залізничний переїзд особою, яка керує ТЗ, у випадках, коли рух через переїзд заборонений	штраф 850—1190 грн. або позбавлення права керування ТЗ від шести місяців до 1 року, або адмін. арешт від 7 до 10 діб зоплатним вилученням ТЗ (у його власника) чи без такого	особа, визнана винною	ч.2 ст. 123
Вживання водієм ТЗ алкоголю, наркотиків, лікарських засобів,	позбавлення права керування ТЗ від двох до трьох років або адмін.	водій	ч.4 ст. 130

Правопорушення	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КУпАП
зроблених на їх основі, після ДТП або після зупинки працівником міліції, до проходження огляду на стан сп'яніння	арешт 10—15 діб		
Випуск в експлуатацію ТЗ та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах	<u>Штраф</u> 1360—1700 грн.	посадові особи, <u>суб'єкти підприємницької діяльності</u>	80
Випуск на лінію ТЗ, технічний стан яких не відповідає встановленим вимогам або без необхідних документів, направлення в рейс одного водія на маршрут протяжністю понад 500 км	штраф 680—850 грн.	посадові особи, підприємці	ч.1 ст. 128
Вказане у ч.1 ст. 128 діяння, вчинене повторно протягом року	штраф 850—1360 грн.	посадові особи, СГД	ч.2 ст. 128
Вказані дії у ч.1, які стосуються ТЗ, який використовується для надання послуг з перевезення пасажирів, а також ТЗ, технічний стан якого не відповідає вимогам відповідних правил і стандартів	<u>штраф</u> 680—850 грн.	водій	ч.2 ст. 121
Вказані у ч.1 ст. 128 дії, що призвели до пошкодження ТЗ, автомобільних доріг, вулиць або іншого майна	штраф 2550—3060 грн.	особи, відповідальні за будівництво, ремонт чи утримання доріг; посадові особи, відповідальні за технічний стан, обладнання чи експлуатацію ТЗ; СГД	ч.2 ст. 128 ²
Вказані у ч.1, 2 ст. 127 порушення, вчинені особами у стані сп'яніння	штраф 136—170 грн.	водії вказаних ТЗ/пішоходи	ч.3 ст.127
Вказані у ч.1, 2 ст. 127 порушення, що призвели до створення аварійної обстановки	штраф 170—255 грн.	ті самі особи	ч.4 ст. 127
Грубе порушення механізаторами правил технічної експлуатації <u>с/г</u> машин і техніки безпеки	<u>штраф</u> 102—340 грн. або <u>позбавлення права керування цими машинами до 1 місяця</u>	механізатори	108
Дії, передбачені ч.5 ст. 130, вчинені особою, яка не має права керування суднами	штраф 2550—3400 грн. або адмін. арешт 10—15 діб	правопорушник	ч.6 ст. 130
Діяння, визначене в ч.1 ст. 130, вчинене особою, яка двічі протягом року притягалася до адміністративної	позбавлення права керування ТЗ до десяти років (щодо осіб, яким передали керування ТЗ, —	водій, інші особи	ч.3 ст. 130

Правопорушення	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КУпАП
відповідальності за ч.1 ст. 130	оплатне вилучення ТЗ)		
Допуск до керування річковим або маломірним судном осіб, які перебувають у стані сп'яніння, або під впливом лікарських засобів, які знижують увагу та швидкість реакції,	штраф 1020—1275 грн.	посадові особи	ч.3 ст. 129
Допуск до керування ТЗ водіїв, які не мають права керування ТЗ	штраф 340—680 грн.	посадові особи, СГД	ч.2 ст. 129
Допуск до керування ТЗ водіїв, які перебувають у стані сп'яніння, у хворобливому стані, під впливом лікарських засобів, які знижують увагу та швидкість реакції, або таких, що не пройшли у встановлений строк медичного огляду	штраф 425—850 грн.	посадові особи, СГД	ч.1. ст. 129
Експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів зі вказаними вище недоліками	<u>Штраф</u> 510—850 грн.	громадяни	81
Експлуатація ТЗ, ідентифікаційні номери яких не відповідають записам у реєстраційних документах	штраф 255—340 грн.	водій	ст. 121 ¹
Зазначені у ч.1—3 ст. 122 порушення, які призвели до створення аварійної обстановки (змусили інших учасників дорожнього руху різко змінити швидкість, напрямок руху тощо), що підтверджено фактичними даними	штраф 680—850 грн. або <u>позбавлення права керування ТЗ</u> від шести місяців до 1 року	водій	ч.4 ст. 122
Залишення місця ДТП	штраф 255—306 грн. або громадські роботи 30—40 годин, або адмін. арешт від 10 до 15 діб	водій	ст. 122 ⁴
Інші порушення правил руху через залізничні переїзди	штраф 340—425 грн.	водій	ч.1 ст. 123
Керування річковими або маломірними суднами в стані сп'яніння або під впливом лікарських засобів, які знижують увагу і швидкість реакції, передача керування судном такій особі, відмова від проходження огляду на стан сп'яніння	штраф 2550—3400 грн. або позбавлення права керування всіма видами плавучих засобів від одного до трьох років, або громадські роботи 40—60 годин, або адмін. арешт 10—15 діб	водій судна	ч.5 ст. 130
Керування ТЗ з порушенням правил реєстрації, без номерного знака	штраф 170—255 грн.	водій	ч.6 ст. 121
Керування ТЗ особами, які перебувають у стані сп'яніння або під впливом лікарських засобів, які знижують увагу та швидкість реакції, а так само відмова особи пройти огляд	штраф 2550—3400 грн. або позбавлення права керування ТЗ від 1 до 2 років або громадські роботи від 40 до 50 годин, або адміністративний арешт 7—10	водій, інші особи	ч.1 ст. 130

Правопорушення	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КУпАП
на стан сп'яніння чи наявність зазначених лікарських засобів	дiб (щодо осіб, яким передали керування ТЗ, — те саме, але без позбавлення права керування ТЗ)		
Керування ТЗ особою, яка не має або не пред'явила для перевірки посвідчення водія, реєстраційного документа та ліцензійної картки (за необхідності), поліса обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності	штраф 425—850 грн.	правопорушник	ч.1 ст. 126
Керування ТЗ особою, яка не має права керування ТЗ, передача керування ТЗ особі, яка не має такого права	штраф 510—595 грн.	правопорушник	ч.2 ст. 126
Керування ТЗ особою, яка позбавлена права керування ТЗ	штраф 510—850 грн.	водій	ч.3 ст. 126
Керування транспортним засобом, який має такі несправності, експлуатація ТЗ за яких заборонена; керування ТЗ, який підлягає технічному контролю, але своєчасно його не пройшов	<u>штраф</u> 340—425 грн.	водій	ч.1, ч.3 ст. 121
Невиконання вимог про зупинку	Штраф 153—187 грн. або позбавлення права керування ТЗ від трьох до шести місяців	водій	ст. 122 ²
Ненадання ТЗ працівникам міліції або медичним працівникам, військових ТЗ — посадовим особам Військової служби правопорядку	штраф 68—136 грн.	водій	ст. 124 ¹
Перевезення водієм маршрутної таксі кількість пасажирів більшу, ніж дозволено технічними характеристиками, або більшу за кількість місць для сидіння	штраф 170—255 грн.	водій маршрутної таксі	ч.1 ст. 121 ²
Перевезення пасажирів на автобусному маршруті понад 500 км одним водієм	штраф 170—255 грн.	водій автобуса	ч.3 ст. 121 ²
Повторне протягом року правопорушення, визначене в ч.1 ст. 130	позбавлення права керування ТЗ від двох до трьох років <u>зоплатним вилученням ТЗ</u> чи без такого або громадські роботи від 50 до 60 годин, або адмін. арешт 10—15 дiб (щодо осіб, яким передали керування ТЗ, — те саме, але без позбавлення права керування ТЗ)	водій, інші особи	ч.2 ст. 130

Правопорушення	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КУпАП
Повторне протягом року правопорушення, вказане у ч.1—3 ст. 121	<u>позбавлення права керування ТЗ 3—6 місяців</u> або <u>адміністративний арешт 5—10 діб</u>	водій	ч.4 ст. 121
Повторне протягом року правопорушення, вказане у ч.6 ст. 121	штраф 255—510 грн. або <u>громадські роботи 30—40 годин</u> з оплатним вилученням ТЗ чи без такого	водій	ч.7 ст. 121
Порушення або невиконання правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху	штраф 1700—2040 грн.	відповідальні особи посадові особи СГД	ч.1 ст. 128 ¹
Порушення ПДР особами, які керують велосипедами, гужовим транспортом, і погоничами тварин	штраф 85—136 грн.	водії вказаних ТЗ	ч.2 ст. 127
Порушення ПДР пішоходами (непокоря сигналам регулювання, перехід у невстановлених місцях тощо)	штраф 51—85 грн.	пішохід	ч.1 ст. 127
Порушення порядку видачі документа про технічну справність транспортного засобу та порядку видачі спеціального знака державного зразка про укладення договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів	сумарно штраф 1360—2040 грн.	посадові особи	ч.1, ч.2, ч.3 ст. 127 ¹
Порушення правил встановлення і використання спеціальних сигнальних пристроїв	штраф 42 500—51 000 грн. з конфіскацією цих пристроїв	водій	ст. 122 ⁵
Порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів та правил проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями та залізничними переїздами	штраф 510—680 грн. (водії) штраф 680—850 грн. (посадовці, СГД)	водії, посадові особи, СГД	ст. 132 ¹
Порушення правил дорожнього руху, яке призвело до пошкодження ТЗ, вантажів, дорожніх споруд чи іншого майна	штраф 340—425 грн. або позбавлення права керування ТЗ від шести місяців до 1 року	водій	ст. 124
Порушення Правил дорожнього руху: перевищення обмежень швидкості понад 50 км/год, ненадання переваги в русі ТЗ аварійно-рятувальних служб, швидкої медичної допомоги, міліції, пожежної охорони, порушення правил зупинки, стоянки, що спричинило перешкоду дорожньому руху або	штраф 510—680 грн.	водій	ч.3 ст. 122

Правопорушення	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КУпАП
загрозу безпеці руху			
Порушення Правил дорожнього руху: перевищення обмежень швидкості руху понад 20 км/год, порушення вимог дорожніх знаків та розмітки, правил перевезень вантажів, буксирування, зупинки і стоянки (якщо це не створило перешкоди дорожньому руху або загрозу безпеці руху), проїзду пішохідних переходів, ненадання переваги в русі пішоходам на нерегульованих пішохідних переходах, порушення заборони рухатися тротуарами чи пішохідними доріжками	штраф 255—340 грн.	водій	ч.1 ст. 122
Порушення Правил дорожнього руху: правил проїзду перехресть, зупинок ТЗ загального користування, проїзд на заборонний сигнал світлофору або жест регулювальника, ненадання переваги в русі маршрутним транспортним засобам, порушення правил обгону і зустрічного роз'їзду, безпечного інтервалу та дистанції, розташування ТЗ на проїзній частині, порушення правил руху автомагістралями , користування освітлювальними приладами або спец. сигналами при початку або зміні напрямку руху, використання, переобладнання цих приладів з порушенням вимог стандартів, користування водієм ТЗ засобами зв'язку, який не налаштовано для використання без допомоги рук, порушення правил навчальної їзди	штраф 425—510 грн.	водій	ч.2 ст. 122
Порушення правил зупинки маршрутних таксі	штраф 255—340 грн.	водій маршрутного таксі	ч.2 ст. 121 ²
Порушення правил користування ременями безпеки або мотошоломами	штраф 51—85 грн.	водій	ч.4 ст. 121
Порушення, передбачене ч.2 ст. 123, вчинене водієм ТЗ під час надання послуг з перевезення пасажирів або небезпечних вантажів	позбавлення права керування ТЗ від одного до трьох років або адмін. арешт від 10 до 15 діб з оплатним вилученням ТЗ чи без такого	особа, визнана винною	ч.3 ст. 123
Решта порушень правил дорожнього руху	Попередження	водій	ст. 125

Кримінальна відповідальність

Злочин	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КК
<u>Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами</u> , що спричинило середньої тяжкості тілесне ушкодження	<u>штраф</u> 3400—8500 грн. або <u>виправні роботи</u> до двох років, або <u>арешт</u> до шести місяців, або <u>обмеження волі</u> до трьох років з позбавленням права керування ТЗ до трьох років або без такого	водій	ч.1 ст. 286
<u>Діяння, визначене в ч.1 ст. 286</u> , що призвело до заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або смерті потерпілого	<u>позбавлення волі</u> від трьох до восьми років з позбавленням права керування ТЗ до трьох років або без такого	водій	ч.2 ст. 286
<u>Діяння, визначене в ч.1 ст. 286</u> , що призвело до загибелі кількох осіб	<u>позбавлення волі</u> від п'яти до десяти років з позбавленням права керування ТЗ до трьох років	водій	ч.3 ст. 286
Випуск в експлуатацію технічно несправних ТЗ або інше порушення їх експлуатації, допуск до керування ТЗ особою, яка не має права керування ТЗ, перебуває в стані сп'яніння, якщо ці дії спричинило потерпілому середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження або його смерть	штраф 3400—8500 грн. або виправні роботи до двох років, або обмеження чи позбавлення волі до п'яти років з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан або експлуатацію ТЗ, або без такого	відповідальний за технічний стан або експлуатацію ТЗ	ст. 287
Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху, якщо це спричинило середньої тяжкості, тяжке тілесне ушкодження або смерть	штраф 3400—8500 грн. або виправні роботи до двох років, або обмеження чи позбавлення волі до п'яти років	відповідальний за стан доріг та інших автодорожніх споруд; особа, яка виконує роботи по забезпеченню належного стану доріг та інших автодорожніх споруд	ст. 288
Незаконне заволодіння транспортним засобом	штраф 17 000—20 400 грн. або обмеження чи позбавлення волі 3—5 роки	особа, визнана винною	ч.1 ст. 289
Дії, визначені в ч.1 ст. 289, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або поєднані з проникненням у	позбавлення волі 5—8 років з конфіскацією майна чи без такої	особа, визнана винною	ч.2 ст. 289

Злочин	Санкція	Відповідальна особа	Стаття КК
приміщення чи інше сховище, або якщо вони завдали значної матеріальної шкоди			
Дії, визначені в ч.1 або ч.2 ст. 289, вчинені організованою групою або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони завдали великої матеріальної шкоди	позбавлення волі 7—12 років з конфіскацією майна чи без такої	особа, визнана винною	ч.3 ст. 289
Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу	штраф 2550—4250 грн. або виправні роботи до двох років, або обмеження волі до трьох років	особа, визнана винною	ст. 290
Порушення чинних на транспорті правил, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки	штраф 3400—8500 грн. або виправні роботи до двох років, або обмеження чи позбавлення волі до п'яти років	особа, визнана винною	ст. 291

Примітки[ред.]

У таблицях:

- штрафи перераховані у гривні з розрахунку: 1 [неоподатковуваний мінімум доходів громадян](#) = 17 гривень;
- СДГ — [Громадянин — суб'єкт підприємницької діяльності](#)
- ПДР — [Правила дорожнього руху](#)
- ТЗ — [Транспортний засіб](#)
- ДТП — [Дорожньо-транспортна пригода](#)
- жовтим кольором виділено правопорушення (злочини), за які порушника може бути позбавлено права керування транспортним засобом.

Профілактика невиробничого травматизму.

Травматизм ділять на виробничий та невиробничий. На частку першого припадає близько 20%, тобто кількісно різко переважає невиробничий травматизм.

Невиробничий травматизм включає такі види: транспортний (залізничний, автодорожний, авіаційний), вуличний, побутовий, спортивний та дитячий. Останній травматизм виділений в окрему групу лише з біологічних міркувань, а саме внаслідок неадекватного сприйняття дітьми загрозливих чинників навколишнього середовища через незрілість їх ЦНС, а також відсутність життєвого досвіду та підвищену допитливість і рухливість. Причини невиробничого травматизму у дітей і дорослих однакові.

Крім зазначених видів травматизму, розрізняють ще навмисні, що наносяться окремими людьми з метою самогубства (суїцидальні) чи каліцтва. До навмисних належать також воєнні травми, тобто травми, одержані на війні.

Травма — одна з головних причин смерті людей віком до 44 років. Вона посідає третє місце у загальному переліку причин смертності. За статистичними даними ВООЗ, лише внаслідок автомобільно-дорожніх пригод щорічно в світі гинуть понад 250 тис. людей, а кількість травмованих перевищує 2 млн. В Україні нещасні випадки посідають третє місце серед основних причин смерті. Щороку зазнають ушкодження здоров'я приблизно 1 млн. людей, смертельно травмується понад 40000 осіб, з них близько 1000 дітей віком до 14 років., близько 70 осіб погибають щодня, що майже удвічі перевищує аналогічні показники у розвинених країнах світу. Близько 95 відсотків усіх померлих від нещасних випадків загинуло у побуті..

Причини травматизму багатогранні і носять взаємозалежний характер, що вимагає широкомасштабних стратегічних рішень. Соціальна значущість проблеми дитячого травматизму очевидна і вирішення цієї проблеми знаходиться в прикордонній зоні між традиційною медициною, яка знає що треба зробити, і педагогічними науками, що знають кого і як слід навчати або застерегти. Травматизм - це сукупне поняття, що об'єднує в собі не тільки традиційне медичне тлумачення даного феномена, але і у тому числі також порушення морально-етичного статусу особистості, що призводять до розладу психічного і соматичного здоров'я.

Гуманістичний характер даної проблеми виражається у вихованні відповідального ставлення до власної безпечної життєдіяльності, як особистого самозбереження здоров'я у всіх його значеннях, так і дбайливого ставлення до здоров'я інших людей. У зв'язку з цим, поряд із викладанням комплексу знань з охорони життєдіяльності в традиційному профілактичному аспекті, необхідно обґрунтувати засоби і методи педагогічного впливу, спрямованого на перманентну переорієнтацію віково-індивідуальних і особистісних особливостей дітей.

Серед комплексу профілактичних заходів, спрямованих на зниження захворюваності і смертності дітей, особливу роль відіграє попередження нещасних випадків і травм, які стали одним з головних факторів, що загрожують життю і здоров'ю дітей Травми є провідною причиною смерті дітей старше 3 років. При цьому від них гине або отримують серйозні пошкодження більше дітей, ніж від усіх захворювань разом узятих.

Серед дітей різного віку, травматизм розподіляється нерівномірно, в більшій мірі вражаючи дітей молодшого шкільного віку. Школа з початкових класів повинна закласти учням основи знань про самозбереження, при цьому важливо поєднувати розвиток самостійності з вихованням відповідальності за безпечне поведіння. У молодших класах ще можлива переорієнтація особистісних якостей дітей, оскільки

майже завжди в основі їх небезпечних вчинків лежать занижені або деформовані уявлення про реальний рівень допустимого ризику в різних життєвих ситуаціях.

У дітей від 1 до 3 років розвивається опорно-руховий апарат, малята вчаться ходити, бігати, стрибати. Вони в цьому віці стають дуже рухливими, отже виникають травми, пов'язані з падінням дитини.

У дітей від 3 до 12 років з'являються нові інтереси, формується своє "я". Допитливість з відсутністю необхідного життєвого досвіду і навичок, невміння реально оцінити небезпеку, прагнення швидко все зробити теж нерідко призводить до нещасних випадків.

Підлітки у своїх поступках стараються наслідувати старших, стараються звершувати героїчні вчинки, які б свідчили про їх хоробрість, і при цьому не вміючи правильно оцінити свої вчинки, часто стають на хибний шлях. Щоб довести свою сміливість і самовпевненість, перед іншими, підлітки не задумуючись над наслідками часто переходять вулицю у небезпечних місцях, чіпляються за машини, вилазять на пожежні драбини на дахи високих будинків не думаючи про наслідки.

Щоб визначити характер травми та її наслідки важливу роль відіграють і анатомічні особливості дитячого організму. Шкіра у дітей дуже ніжна, тому її дуже легко поранити, при цьому виникають гнійно-запальні процеси і фурункули, абсцеси та інше, але зате підшкірно-жировий прошарок, навпаки розвинений краще і при падінні оберігає тканини й органи від ушкоджень. М'язи ніжні, кістки еластичні, багаті на воду і містять в собі мало солей. Окістя товстіше і пластичніше. Тому у дітей швидше загоюються рани, зрощуються переломи кісток, відновлюються діяльність органів значно швидше ніж у дорослих.

Пропоновані ж в даний час принципи організації профілактики дитячого травматизму носять, як правило, абстрактний характер, оскільки засновані на загальних радах і рекомендаціях і не призводять до власне первинної профілактики. Будь-яка система профілактики повинна включати в себе декілька підсистем, об'єктом впливу яких є:

1. Соціум (навколишнє середовище з метою зниження її травмонебезпеки).
2. Колектив (школа, дитячий заклад).
3. Сім'я.
4. Безпосередньо особистість.

Найбільш реальною, ефективною і гуманною на даному етапі є друга підсистема. Саме школа, як найбільш цілісна система, може вирішувати задачі, що приводять до власне первинної профілактики травм і в цьому полягає актуальність даної теми.

У нашій країні до цих пір не існує єдиної класифікації дитячого травматизму. Багато фахівців пропонують класифікацію на основі дослідження причин травматизму у дітей, називаючи 6 основних:

1. Безпечність дорослих – поведінка людини, яка передбачає, що може бути нещастя, але помилково вважає, що воно не відбудеться (до 45% всіх випадків). У присутності дорослих сталося 98,7% всіх автотравм. У 78,9% випадків дитина отримала травму вдома, причому в 44% випадків це відбулося у присутності родичів. 23,4% всіх випадків асфіксії буває у дітей у віці до року явно через безтурботність дорослих: аспірація сригнувшої їжею, притиснення немовляти до тіла дорослого під час сну в одному ліжку, закриття дихальних отворів м'якими іграшками. Халатність дорослих - невиконання або неналежне виконання особою своїх обов'язків (у середньому 8,5%).

2. Недисциплінованість дітей (понад 25% випадків).

3. Нещасні випадки - події, викликані чинниками, що знаходяться поза людським контролем, або непередбачені, в яких ніхто не винен (наприклад, удар блискавки). До таких ситуацій відноситься не більше 2% випадків.

4. Вбивства (приблизно 4,5%) - частіше страждають діти до року.

6. Інші причини (10% випадків).

Разом, в середньому близько 20% дітей гинуть від травм. З них 73,3% - хлопчики, 20,5% - діти до року; 30,8% гинуть з 12 до 15 години дня, коли діти надані самі собі; 34,5% - навесні і 14% - у травні. Таким чином, від травм і нещасних випадків гине більше дітей, ніж від усіх разом узятих інфекційних захворювань. Проведені соціально-психологічні дослідження дітей показали, що смертельні випадки частіше (більше 75%) зустрічаються у дітей з низькою успішністю, з негативним ставленням до навчання та громадській роботі, 70% дітей мали слабкий тип нервової системи, 15% дітей - рухову загальмованість.

Друга класифікація поділяє всі випадки в залежності від місця отримання травми:

1. Побутовий, або домашній травматизм (до 60% випадків). До структури побутового травматизму входять такі причини, як опіки, вбивства, самогубства, різні травми опорно-рухового апарату (включаючи випадання з вікон, падіння в сходові прольоти, з даху, з балконів), отруєння, асфіксія, укуси тварин і утоплення. У структурі причин первинної інвалідності в дитинстві побутовий травматизм становить близько 6%. Найбільш частою причиною інвалідності в дитинстві є вогнепальні та осколкові поранення (40%), травма ока (22%). Втрата зору і пальців рук стали підставою встановлення інвалідності в 50% випадків.

2. Вуличний травматизм (до 25% випадків). Найбільш частою причиною вуличних травм у дітей є падіння з висоти (до 28%, включаючи падіння з дерев, парканів, дахів, гаражів та погребів); на рівному місці - 20%, з крижаної гірки - 11%, з гойдалки - 9,5 % і у відкриті люки - до 1,5%.

3. Транспортний травматизм становить до 24,5% від усіх причин вуличного травматизму. Причиною транспортної травми в 44% випадків є раптова поява дитини на проїжджій частині перед близько транспортом, що їде (недисциплінованість дітей), в 10% випадків - недостатній нагляд з боку батьків, у 9% - гра на проїжджій частині дороги, в 5,5% - випадання з рухомого транспорту і в менш 1% випадків - їзда дітей на підніжках і зовнішніх виступах, близько 1% - з вини водіїв транспорту.

4. Дорожньо-транспортні пригоди (ДТП) дають до 25% смертельних випадків. При цьому в 20% випадків причиною ДТП став перехід дитини в недозволеному місці, в 9% - порушення водієм правил ДТП, в 4,5% - гра на залізничному полотні, в 4,5% - катання на поїздах, трамваях, в 2, 6% наїзд у дворі на коляску і в 2,6% - наїзд на своїх дітей.

5. Діти від ДТП частіше гинули не через тяжкість пошкоджень, а через невчасність надання першої медичної допомоги. Так, в 67% випадків діти гинули на місці події, 31% - в стаціонарі і 2% - під час транспортування. Лише в 55% була відзначена правильна діагностика стану дитини в стаціонарі. Помилки в діагностиці вели до помилок у лікуванні, що, у свою чергу, зумовило несприятливий результат травми.

6. Шкільний травматизм – на увазі травми, отримані в спортзалі на уроках фізичної культури, навчальному класі на перервах і на уроках праці, хімії, фізики (2%). При розгляді шкільних травм за характером пошкодження виявилось, що найбільше було поверхневих. ушкоджень (ударів, саден, гематом та ін.) - 64,7%.

Смертельні випадки шкільного травматизму вкрай рідкісні. І взагалі в 77% випадків діти шкільного віку отримують травми за межами стін школи, наприклад пропускаючи заняття по хворобі, при цьому більшість травм було отримано на вулиці (у 93% випадків).

6. Травматизм у дошкільних установах (до 1%).
7. Спортивний травматизм (до 10%).
8. Травматизм у лікувально-оздоровчих закладах (до 2%).

Існує і третя класифікація - за характером пошкодження, в якій виділяють такі види травм:

1. Утоплення та інші види асфіксії (в 47% випадків страждають в основному діти до 11 років через невміння плавати).
2. ДТП (дають 25% всіх смертельних випадків).
3. Кататравми (падіння з висоти) (в 16,5% випадків страждають діти до 5 років).
4. Травми від впливу температурних факторів (опіки, обмороження, сонячний і тепловий удар і т.п.).
5. Отруєння (ліками, чадним газом). Найчастіше діти труються ліками з домашньої аптечки (57% всіх випадків отруєнь), причому в 70% випадків - це діти до 5 років. Отруєння чадним газом за статистикою вважається найнебезпечнішим, тому що при цьому в 85% спостерігається смертельний результат.
6. Пошкодження електричним струмом (на Заході ця причина побутового травматизму стоїть на 1-му місці).
7. Вогнепальні поранення.
8. Інші.

Незважаючи на різноманітність причин і ситуацій, що викликають дитячий травматизм, їх можна перерахувати і передбачити. Таких стандартних ситуацій приблизно півтори сотні. Наприклад, дорожньо-транспортну травму можна отримати в 17 типових ситуаціях, з гойдалками пов'язано 4 ситуації, з опіками - 3 і т.д.

I група ситуацій, або травми немовлят, включає наступні групи ситуацій:

1. Падіння з висоти (зі столу, неуважність дорослих). Падіння з медичних ваг (невдала конструкція).
2. «Три рази підкинули - два рази зловили», тобто дорослій людині не вдалося зловити підкинутого вгору малюка.
3. При підкиданні малюка вгору дорослий не розрахував свою силу або висоту стелі, в результаті - дитина вдаряється головою об стелю або люстру.
4. Травма від падіння (зазвичай про косяк, меблі).
5. Скандал у сім'ї (розмахування руками, розкидання предметів).
6. Дитина в автомобіні (при гальмуванні).
7. Дитина в колясці (падіння на сходах, травма при вході в ліфт, біля стіни будівлі падаючим предметом, при переході вулиці, приховані дощовою водою ями на дорогах, падаючим з балкона недопалком, без нагляду харчування в колясці (може вдавнитися їжею). Практично всі травми немовлят - вина батьків.

II група ситуацій позначається як зимовий травматизм і включає 7 стандартних ситуацій:

1. Травма ока. Завдання дорослих переконати малюка не кидати сніжок в упор і не цілити в голову.

2. Катання зі снігових гірок. Завдання дорослих - не допускати одне тимчасового катання молодших і старших дітей (з'їжджати на ногах, з розгону, підсікання і поштовхи молодших).

3. Недосконалість рукотворних гір (падіння на ігрових майданчиках, сходи без поручнів, коротка смуга гальмування - удар ногами).

4. Катання з гір на санках, з природних пагорбів, з трамплінчиків, з насипів, іноді під колеса автомобілів.

5. Катання на лижах з гір, зачіп за сук, удар об дерево. Необхідно вчити дітей техніці катання, безпечного падіння.

6. Катання на ковзанах.

7. Обмороження (відкриті частини тіла, температура до +5 ° С при 100% відносній вологості, холодний вітер, низька температура, тісний одяг та взуття, порушення теплоізоляційної здатності одягу і взуття). Правильні долікарські дії: накладення на обморожене (II і III ступеня) місце термоізолюючої пов'язки (не можна розтирати снігом і шерстю, стосуватися теплими руками, опускати кінцівку в теплу воду); далі зігрівання зсередини гарячим чаєм або кавою і звернення до лікаря.

III група включає різноманітні опіки, які можуть мати будь-яку етіологію - відкрите полум'я, окріп, водяна пара, гаряча вода з-під крана, гарячий матеріал, вибух пороху, зведення в точку сонячних променів. Діти отримують опіки в 6 стандартних випадках:

1. «Ялинковий» вогонь виникає швидко через загоряння від відкритого полум'я свічки, тліючого воскового недогарка, замикання електрогірлянди, неякісних бенгальських свічок.

2. Гаряча їжа на столі повинна бути недоступна дитині.

3. Експерименти з відкритим вогнем (частіше страждають школярі - бензин у вогнище, куріння біля канистри з бензином).

4. Вогнепальні рани (характерні для енергійних «експериментаторів»).

5. Піротехнічні засоби (петарди, факел-свічка, саморобні салюти; порушення інструкції щодо використання або техніці безпеки).

6. Покинуті без нагляду боєприпаси; мисливська рушниця; вибухові пристрої (тероризм).

IV група включає удари, переломи, струси головного мозку – найпоширеніша:

1. Падіння з висоти (з вікна дитина випадає сама, звичайно з-за цікавості або його викинули старші діти; стрибки з великої висоти).

2. Катання на ліфті (тримаючись за перекладину під кабіною ліфта).

3. Гойдалки «тарзанка».

4. Нестримна біганина на перервах і в під'їздах (удар об батарею). Всі батареї повинні мати дерев'яну ґратчасту сорочку.

5. Несправна сходинка (призводить до ковзання, в результаті можливий навіть перелом хребта).

6. Травми «неусвідомленого садизму»:

а) удар портфелем (зазвичай 3-5 кг) по голові може призвести до серйозної черепно-мозкової травми і залишковим явищам через 2-3 року (падіння гостроти зору, шум у вухах, головний біль, зниження пам'яті і працездатності);

б) «висмикування стільця» (може призвести до компресійному перелому хребта, перелому крижів, куприка, втрати зору);

в) стирчить цвях (3-4 см) або кнопка догори жалом (може поранити сечовипускальний канал у хлопчика, аж до інвалідності);

г) половина леза бритви, зафіксована в перилах (може призвести до пошкодження сухожилля згиначів кисті - необхідна складна пластична операція).

Несвідомий садизм або бажання заподіювати іншим шкоду і біль, безумовно, пов'язані з початком психічного нездоров'я дитини.

7. Бійки сюди ж входять всі випадки побиття старшими молодших дітей.

Таким чином, аналіз травм цієї групи показав, що специфічних шкільних травм в природі немає. У школі ті ж травми, і в тих же кількостях, що й скрізь. Найбільш небезпечний вік молодших школярів. На частку 7-11-літніх припадає до 32% випадків дитячого травматизму та понад 39% летальних випадків. Але дитина не винна в тому, що вона дитина. Витівки - не порок, а умова дитинства. Винні дорослі, що не вберегли, не попередили, вчасно не навчили. Поки діти не вирости, вони живуть за рахунок фізичних можливостей, досвіду, навичок, інтелекту дорослих. Якщо комбінація «дорослий - дитина» дає збій, винен завжди дорослий (несе відповідальність, аж до кримінальної).

8. Група травм, пов'язаних з безконтрольним використанням шкільного обладнання, включає всі випадки на уроках хімії та фізики, електричні хліборізки у шкільних їдальнях, овочерізки, м'ясорубки та інші прилади в побуті.

9. Уроки фізичної культури в спортзалі (у школі та спортивних секціях). Основне джерело небезпеки - неабиякі фізичні можливості дитячого організму, не відповідають інтелектуальним. Внутрішні конфлікти (наприклад, обіграти відмінника) вирішуються колосальними викидами малоконтрольованої фізичної та емоційної енергії (різко зростає ймовірність травми). Найбільш поширені такі типові ситуації:

а) стрибок через «козла». «Козел» - самий травмонебезпечний снаряд шкільного спортивного залу. Передбачає пильну страховку стрибка вчителем фізкультури, спортивні матраци тут не допоможуть;

б) лазіння по канату (падіння зверху);

в) спортивна боротьба, кидки додола. Профілактика таких травм стоїть у відпрацюванні прийомів надійної страховки і безпечного падіння;

г) спортивна гімнастика (перекиди, кульбіт і «берізка»);

д) велике навантаження після тривалої перерви. Наприклад, навесні пробігли 1 км без тренування (можлива дуже важка травма, аж до відриву сухожилля від місця їх прикріплення до кістки). Профілактика: не можна скасовувати принцип поступовості.

10. Травма моди (роликові ковзани і інші «екстремальні» види спорту). Профілактика - захисні атрибути, окремі від міського транспорту траси, дотримання техніки безпеки і правил експлуатації.

V група - дорожньо-транспортні пригоди (ДТП).

Щорічно в країні під колесами автомобілів гине близько 5000 (більше 250000 травмованих) людей. На наших дорогах треба дивитися не тільки на світлофор, а і на рух машин. Самі правила ДТП діти знають непогано.

При ДТП хірурги-травматологи розрізняють сочетанню, множинну комбіновану травми. Поєднана травма - ушкодження кісток з порожнинними ушкодженнями (черепна, черевна або грудна порожнини). При множинної - спостерігаються однойменні за характером пошкодження. Наприклад, при ударі бампером автомобіля може бути перелом відразу двох стегнових кісток. При комбінованому ураженні: 63% дітей потрапляють у ДТП в результаті свого несподіваної появи на проїжджій частині з-за машини, що стоять (наприклад, дитина обійшов автобус ззаду, за правилами, але був збитий машиною, що йде по зустрічній смузі). Найнебезпечніші з ДТП - рейкові травми, дають до 1000 ампутацій щорічно по країні.

VI група включає укуси тварин . Багато сімей мають кішку. «Котяча подряпина» (група інфекційних захворювань). Півень, як відомо, б'є сильно і влучно, може вибити око. Якщо півень або гусак вщипнув в руку або попку - це зазвичай неврахована травма. Дитина може випробувати напад щурів, удари козячих рогів, опік медузи, наскоки з боку домашніх екзотичних тварин і в зоопарку.

Дитину обов'язково приведуть до травм пункту після нападу собак, змії, лисиць - дуже бояться зараження, і не без підстав (від сказу, наприклад, вилікувати неможливо). Серед собак на 1-му місці стоять породисті ротвейлери, на 2-м-бультер'єри і на 3-му - вівчарки. Основна причина нападу собак полягає в тому, що діти починають грати з собакою без всяких пересторог - тягають її за хвіст, сідають на неї як на коня, лізуть до неї в миску, коли тварина їсть, і собака відповідає агресією. Останнім часом в нашій країні збільшилася кількість собак з хворою психікою, часто привезених з-за кордону, де їх зазвичай відбраковують і продають дуже дешево (для породистих собак), тому стали з'являтися випадки незрозумілою агресії з боку собак, від якої страждають і дорослі, і діти. Рідкісні, але дуже небезпечні випадки укусів гадюк. Відомо, що від укусів змії рятують високі гумові чоботи і звичка розсовувати куці і траву палицею.

VII група - чужорідні тіла, включає наступні ситуації:

а) харчові продукти (горіхи, кістки, насіння),

б) побутові предмети (гудзики, монети, ключі, прикраси, олівці, деталі іграшок);

в) безоара-конгломерат волосся або рослинних волокон у шлунку (Формується частіше у дівчаток з розладами емоційного та психічного розвитку). Найчастіше сторонні тіла потрапляють в бронхіальне дерево і травний тракт. Можливо впровадження чужорідних тіл в шкіру і м'які тканини (наприклад, скалка), при цьому можже відбуватися інфікування дитини. Є небезпека загального зараження крові і загибелі дитини.

VIII група - водяний травматизм., кожний четвертий із загинувших - дитина! З них 10% гинуть в домашніх ваннах, 7% - у вуличних калюжах. Коли купаєш дитини-не відходь, ось і вся профілактика. За даними 63% потонулих дітей вміли плавати, проте через розгубленість, через недосвідченість дитина може бути віднесена течією, кинута на камінь прибоєм, затягнута виром, потрапити під корпус або гвинт судна, провалитися в ополонку,

IX група включає отруєння отрутами (наприклад, марганцівкою - смертельно; оцтовою есенцією, соляною кислотою, гальмівною рідиною та іншими рідкими отруйними речовинами), які з якоїсь причини (халатність дорослих) були досяжні. Зазвичай страждають дошкільнята.

При отруєнні багато медиків радять нічого не робити - довіритися лікарям, щоб уникнути небезпечних помилок при лікуванні доступними методами. Останнім часом почастишали випадки отруєнь серед підлітків і старшокласників алкоголем, наркотиками, парами бензину та іншими хімічними речовинами (токсикоманія), а також ліками. Алкоголізм, наркоманія, токсикоманія вже піднялися до рангу національної проблеми.

Х група - жорстокість, або синдром побитої дитини, коли дитина отримує фізичну і психічну травму від своїх батьків.

Жорстокість з боку батьків залежить від рівня культури, соціально-економічного рівня країни, від наявності та ефективності захисту прав дитини. Кожна дитина має право на щасливе дитинство. З порушенням прав дитини борються в усіх країнах, в тому числі і у нас (батьків можуть позбавити права батьківства чи материнства).

Заходи, спрямовані на зниження дитячого травматизму

1. Навчання та вироблення відповідних навичок. Цінність освітніх програм як засіб профілактики травматизму є предметом активних дебатів, оскільки в цьому випадку мова йде про необхідність індивідуумів змінювати свою поведінку. Ефективність даного підходу значно підвищується при його використанні в комбінації з іншими заходами, такими як правове регулювання, корекція умов навколишнього середовища, підвищення безпеки предметів споживання.

2. Корекція умов навколишнього середовища. Зміна умов навколишнього середовища в бік більшої зручності і безпеки стало одним із загальноновизнаних підходів до профілактики травматизму не тільки серед дітей, але і для всього населення. Завдяки різноманітним заходам (наприклад, облаштування окремих велосипедних доріжок або поліпшення вуличного освітлення. Корекція навколишнього середовища забезпечує реальні можливості для задоволення потреб населення засобами державної політики на місцевому та національному рівні. При такому підході запобігання травм і підвищення безпеки стають справою всього співтовариства.

3. Підвищення безпеки предметів споживання. Є переконливі докази того, що використання ємностей з безпечними кришками, недоступними для відкривання дітьми, досить ефективним чином сприяє зниженню смертності дітей від отруєнь.

4. Законодавчі та адміністративні заходи, а також контроль за їх виконанням. Законодавчі заходи зарекомендували себе як ефективний механізм профілактики травматизму.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ШКОЛИ

щодо профілактики дитячого дорожньо-транспортного травматизму :

Організаційна робота передбачає широкий комплекс діяльності. Це і оновлення положень конкурсів, змагань, та розробка положень нових конкурсів (таких, наприклад, як конкурс частівок з пропаганди правил дорожнього руху, конкурс агітбригад, виставка наочних посібників та дидактичних матеріалів з навчання дітей Правилам дорожнього руху).

Даний вид діяльності включає також оновлення Куточка безпеки, транспортної майданчика і складання графіка проведення занять на даному майданчику з наступним прийняттям заліку; організацію та проведення відкритих уроків з Правил дорожнього руху; ігрових і навчальних програм з правил дорожнього руху; позакласних заходів. У роботі школи однією з пріоритетних

завдань є формування в учнів стійких навичок безпечної поведінки на вулицях і дорогах за допомогою вивчення Правил дорожнього руху, їх практичного відпрацювання в урочній і позаурочній діяльності.

З метою координації і впорядкування діяльності навчальних закладів, органів управління освітою і наукою з питання профілактики травматизму Міністерством освіти і науки України розроблено і затверджено:

"Заходи щодо профілактики травматизму невиробничого характеру",

"Галузева програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища в навчальних закладах, установах, підприємствах Міністерства освіти і науки України".

Реалізується Державна програма запобігання дитячої бездоглядності та інші.

Відповідно до Закону України "Про охорону праці" Міністерством освіти і науки України розроблено та затверджено:

"Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти", затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001р. №563 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки від 20.11.2006 №782.)

"Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах", затверджено наказом Міністерства Освіти і науки України №616-2001р. (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки N 773 (від 05.07.2004)

Цивільний захист. Природні загрози та техногенні небезпеки, їх наслідки та профілактика. Ліквідація аварій

Контрольні питання теми:

1. Поняття, основні принципи та завдання цивільного захисту.
2. Завдання і обов'язки суб'єктів господарювання з цивільного захисту.
3. Способи виявлення потенційно-небезпечних зон з ймовірними джерелами надзвичайних ситуацій. Зонування територій за ступенем небезпеки.
4. Розроблення планів організаційних та інженерно-технічних заходів з попередження надзвичайних ситуацій.
5. Запобігання та мінімізація наслідків надзвичайних ситуацій природного характеру.
6. Забезпечення техногенної безпеки на підприємствах та організаціях як складової частини цивільного захисту.
7. Основні положення Кодексу Цивільного захисту України.
8. Методика ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки.
9. Порядок декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки.

1. Поняття, основні принципи та завдання цивільного захисту.

Кодекс цивільного захисту України

Стаття 4. Цивільний захист

Цивільний захист - це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Стаття 7. Основні принципи здійснення цивільного захисту

1. Цивільний захист здійснюється за такими основними принципами:
 - 1) гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
 - 2) комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
 - 3) пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
 - 4) максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
 - 5) централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
 - 6) гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
 - 7) добровільності - у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
 - 8) відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
 - 9) виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.
- Стаття 8. Єдина державна система цивільного захисту
1. Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту, яка складається з функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.
 3. Основними завданнями єдиної державної системи цивільного захисту є:

- 1) забезпечення готовності міністерств та інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- 2) забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- 3) навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;
- 4) виконання державних цільових програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;
- 5) опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;
- 6) прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;
- 7) створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- 8) оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;
- 9) захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- 10) проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- 11) пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;
- 12) здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення;
- 13) реалізація визначених законом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;
- 14) інші завдання, визначені законом.

2. Завдання і обов'язки суб'єктів господарювання з цивільного захисту.

Стаття 20. Завдання і обов'язки суб'єктів господарювання

1. До завдань і обов'язків суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту належить:
 - 1) забезпечення виконання заходів у сфері цивільного захисту на об'єктах суб'єкта господарювання;
 - 2) забезпечення відповідно до законодавства своїх працівників засобами колективного та індивідуального захисту;
 - 3) розміщення інформації про заходи безпеки та відповідну поведінку населення у разі виникнення аварії;
 - 4) організація та здійснення під час виникнення надзвичайних ситуацій евакуаційних заходів щодо працівників та майна суб'єкта господарювання;
 - 5) створення об'єктових формувань цивільного захисту відповідно до цього Кодексу та інших законодавчих актів, необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази і забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;
 - 6) створення диспетчерських служб відповідно до цього Кодексу та інших законів, необхідних для забезпечення безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;
 - 7) проведення оцінки ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах суб'єкта господарювання, здійснення заходів щодо неперевищення прийнятних рівнів таких ризиків;
 - 8) здійснення навчання працівників з питань цивільного захисту, у тому числі правилам техногенної та пожежної безпеки;

- 9) декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;
 - 10) розроблення планів локалізації та ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки;
 - 11) проведення об'єктових тренувань і навчань з питань цивільного захисту;
 - 12) забезпечення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання;
 - 13) здійснення за власні кошти заходів цивільного захисту, що зменшують рівень ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
 - 14) забезпечення безперешкодного доступу посадових осіб органів державного нагляду, працівників аварійно-рятувальних служб, з якими укладені угоди про аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання, для проведення обстежень на відповідність протиаварійних заходів планам локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктах, сил цивільного захисту – для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
 - 15) забезпечення дотримання вимог законодавства щодо створення, зберігання, утримання, використання та реконструкції захисних споруд цивільного захисту;
 - 16) здійснення обліку захисних споруд цивільного захисту, які перебувають на балансі (утриманні);
 - 17) дотримання протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режиму;
 - 18) створення і використання матеріальних резервів для запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
 - 19) розроблення заходів щодо забезпечення пожежної безпеки, впровадження досягнень науки і техніки, позитивного досвіду із зазначеного питання;
 - 20) розроблення і затвердження інструкцій та видання наказів з питань пожежної безпеки, здійснення постійного контролю за їх виконанням;
 - 21) забезпечення виконання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, а також виконання вимог приписів, постанов та розпоряджень центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки;
 - 22) утримання у справному стані засобів цивільного та протипожежного захисту, недопущення їх використання не за призначенням;
 - 23) здійснення заходів щодо впровадження автоматичних засобів виявлення та гасіння пожеж і використання для цієї мети виробничої автоматики;
 - 24) своєчасне інформування відповідних органів та підрозділів цивільного захисту про несправність протипожежної техніки, систем протипожежного захисту, водопостачання, а також про закриття доріг і проїздів на відповідній території;
 - 25) виконання інших завдань і заходів у сфері цивільного захисту, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами.
2. Організація заходів цивільного захисту суб'єкта господарювання здійснюється підрозділами (посадовими особами) з питань цивільного захисту, які створюються (призначаються) керівниками зазначених суб'єктів господарювання з урахуванням таких вимог:
- 1) у суб'єктах господарювання, віднесених до відповідних категорій цивільного захисту, з чисельністю працюючих понад 3 тисячі осіб створюються підрозділи з питань цивільного захисту;
 - 2) у суб'єктах господарювання, а також закладах охорони здоров'я із загальною чисельністю працюючих та осіб, які перебувають на лікуванні, від 200 до 3 тисяч осіб та у суб'єктах господарювання, віднесених до другої категорії цивільного захисту, призначаються посадові особи з питань цивільного захисту;
 - 3) у навчальних закладах з денною формою навчання з чисельністю 500 і більше осіб, які навчаються, призначаються посадові особи з питань цивільного захисту;

4) у суб'єктах господарювання з чисельністю працюючих до 200 осіб призначаються особи з питань цивільного захисту за рахунок штатної чисельності суб'єкта господарювання.

3. Способи виявлення потенційно-небезпечних зон з ймовірними джерелами надзвичайних ситуацій. Зонування територій за ступенем небезпеки.

Для успішної роботи щодо раціонального розміщення об'єктів інфраструктури, необхідно мати оптимальне зонування всієї території держави по критеріям природного та техногенного ризиків.

Територія міста, з урахуванням переважного функціонального призначення, поділяється на селітебну, виробничу і ландшафтно-рекреаційну.

Селітебна територія має таке призначення: розміщення житлового фонду, громадських будівель і споруд, у тому числі науково-дослідних комплексів, а також окремих комунальних і промислових об'єктів, які не вимагають утворення санітарно-захисних зон; будівництво шляхів міського сполучення, вулиць, площ, парків, садів, бульварів та інших місць загального користування.

Виробничу територію призначено для розміщення промислових підприємств і пов'язаних із ними об'єктів, комплексів наукових установ із дослідними виробництвами, комунально-складських об'єктів, споруд зовнішнього та приміського транспорту, споруд зовнішнього транспорту.

Ландшафтно-рекреаційна територія включає міські ліси, лісопарки, лісозахисні зони, водоймища, сільськогосподарські та інші угіддя, які спільно з парками, садами, скверами і бульварами, розміщеними на селітебній території, формують систему відкритого простору.

У межах зазначених територій виділяються різноманітні зони функціонального призначення: житлової забудови, громадських центрів, промислові, наукові і науково-виробничі, комунально-складські, зовнішнього транспорту, масового відпочинку, курортні (у містах і селищах, які мають лікувальні ресурси), охоронюваних ландшафтів.

Крім того, виділяються зони можливого небезпечного землетрусу, можливого катастрофічного затоплення, можливих небезпечних геологічних явищ, радіоактивного забруднення, хімічного зараження, прикордонна зона, зона можливих руйнувань внаслідок збройного конфлікту, можливого утворення завалів, позаміська зона, для яких також розробляються і проводяться заходи щодо запобігання надзвичайних ситуацій.

Зона можливого небезпечного землетрусу – територія, у межах якої інтенсивність сейсмічного впливу становить сім і більше балів. Розмір і місцезнаходження цієї зони визначається за картами сейсмічного районування відповідно до вимог Державних будівельних норм.

Зона вірогідного затоплення – територія, межі якої можуть бути вкриті водою внаслідок стихійного лиха або руйнування гідротехнічних споруд.

Зона вірогідного катастрофічного затоплення – територія, на якій передбачається загибель людей, сільськогосподарських тварин і рослин, пошкодження, або знищення матеріальних цінностей, у першу чергу, будівель і споруд, а також збитки навколишньому середовищу.

Зона можливого радіоактивного забруднення – територія або акваторія, на якій є можливим забруднення поверхні ґрунту, будівель і споруд, атмосфери, води, продовольства, харчової сировини радіоактивними речовинами, яке може викликати перевищення нижнього критичного значення доз опромінення населення.

Зона можливого хімічного зараження – територія, у межах якої внаслідок пошкодження або руйнування ємностей із хімічно небезпечними речовинами можливе розповсюдження цих речовин у концентраціях або кількості, які становлять загрозу для людей, сільськогосподарських тварин і рослин упродовж певного періоду.

Зона можливих руйнувань – територія міст, інших населених пунктів і об'єктів економіки, на якій можливе виникнення надмірного тиску у фронті повітряної ударної хвилі, який дорівнює 0,3 кгс/см² і більше, а також сейсмічний вплив, що спричиняє руйнування будівель, споруд і комунікацій.

Зона можливого утворення завалів – частина зони можливих руйнувань, яка включає ділянки розташування будівель і споруд із прилеглою до них місцевістю, де слід чекати утворення завалів, обрушення конструкцій цих будівель і споруд.

Позаміська зона – територія, розташована за межами зон можливих руйнувань, можливого радіоактивного забруднення, хімічного ураження, вірогідного катастрофічного затоплення і підготовлена для розміщення евакуйованого населення.

Можливе часткове або повне накладання двох, і більше зон можливої небезпеки. На такій території запобіжні заходи проводяться від усіх видів небезпек відповідно до накладених зон.

Слід відзначити, що з метою забезпечення безпеки виробництва і населення особлива увага приділяється розміщенню потенційно небезпечних об'єктів та селітебних територій. Проблеми розміщення зазначених об'єктів і територій знаходять своє вирішення під час прогнозування соціально-економічного розвитку країни, розробки генеральної схеми розміщення виробничих сил, схем розвитку галузей економіки, економічних районів і територій.

4. Розроблення планів організаційних та інженерно-технічних заходів з попередження надзвичайних ситуацій.

Планування запобіжних заходів здійснюється в рамках планів дій щодо запобігання і ліквідації НС, які розробляються на всіх рівнях системи цивільного захисту. До цих планів включаються заходи інженерно-технічного, технологічного характеру, організаційні та економічні заходи. Практичні заходи, що вимагають значних фінансових і матеріальних витрат, вирішуються в рамках національних, державних і територіальних цільових програм щодо запобігання НС.

Конкретні заходи щодо запобігання НС реалізуються під час підготовки об'єктів економіки і систем життєзабезпечення населення до роботи в умовах НС. Ця підготовка здійснюється шляхом проведення вже наведених окремих заходів, реалізації планів і цільових програм, цілеспрямованої роботи об'єктів і галузей економіки у відповідних рамках функціонування.

Інженерно-технічні заходи: проектування, розміщення, будівництво та експлуатація об'єктів інфраструктури, у тому числі й потенційно небезпечних об'єктів, здійснюється на основі проведення експертизи.

Планування попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій на всіх рівнях полягає в розробленні ряду оперативних, мобілізаційних і адміністративно-організаційних документів.

Основним плануючим документом на мирний час є „План дій щодо запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій”. План, розроблений на об'єкті, визначає завдання і терміни проведення заходів щодо захисту персоналу об'єкта в надзвичайних ситуаціях, дії керівного складу та служб надзвичайних ситуацій. Основу плану складає рішення керівника об'єкта на організацію і проведення важливих заходів.

План включає два розділи і додатки. У першому розділі мають бути відображені характеристика об'єкта та оцінка можливої обстановки на його території. Другим розділом мають бути передбачені такі заходи:

заходи при загрозі виникнення прогнозованої надзвичайної ситуації (режим підвищеної готовності);

заходи у разі виникнення надзвичайної ситуації (надзвичайний режим). У кожному з розділів викладено дії комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних

ситуацій, відділу (сектору), служб, рятувальних формувань і персоналу об'єкта (населення району) в ході проведення відповідних заходів.

Додатки до плану включають: карту (схему) можливої обстановки при виникненні надзвичайної ситуації, календарний план основних заходів у разі загрози і виникнення надзвичайної ситуації, рішення голови об'єктової комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій по ліквідації стихійного лиха, розрахунок сил і заходів для виконання заходів і організація управління оповіщення і зв'язку.

План дій щодо запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій потребує систематичного корегування з метою врахування змін, які виникли (не частіше одного разу на рік). Одним із важливих заходів, відображених в плані, є організація і проведення евакуаційних заходів. Також є підготовка сил і засобів для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Визначення необхідної кількості, складу і забезпечення сил повинно здійснюватися на основі прогнозування і моделювання надзвичайних ситуацій, бути характерним для даного району. При цьому до уваги береться складніша з прогнозованих ситуацій.

5. Запобігання та мінімізація наслідків надзвичайних ситуацій природного характеру.

Запобігання надзвичайних ситуацій – це комплекс заходів, які проводяться завчасно і спрямовуються на максимально можливе зменшення ризику виникнення НС, а також на збереження здоров'я людей, зниження розмірів збитків природному середовищу і матеріальних втрат у разі їх виникнення.

Діяльність щодо запобігання НС має пріоритет у порівнянні з іншими видами робіт із протидії цим ситуаціям. Це обумовлено тим, що соціально-економічні результати превентивних дій щодо відвернення НС та збитків, у більшості випадків, є більш важливими та ефективними для громадян, суспільства і держави, ніж їх ліквідація.

Комплекс заходів щодо попередження НС природного та техногенного характеру включає організаційні, організаційно-економічні, інженерно-технічні і спеціальні заходи.

Запобігання надзвичайних ситуацій, як у частині їх відвернення (зниження ризиків виникнення), так і у плані зменшення втрат та збитків від них (пом'якшення наслідків) проводиться за такими напрямками:

- моніторинг і прогнозування надзвичайних ситуацій;
- раціональне розміщення продуктивних сил на територіях з урахуванням природної і техногенної безпеки;
- відвернення, у межах можливого, деяких несприятливих і небезпечних природних явищ та процесів шляхом систематичного зниження накопиченого руйнівного потенціалу;
- відвернення аварій і техногенних катастроф шляхом підвищення технологічної безпеки виробничих процесів та експлуатаційної надійності обладнання;
- розробка і здійснення інженерно-технічних заходів, спрямованих на усунення джерел надзвичайних ситуацій, пом'якшення їх наслідків, захист населення і матеріальних засобів;
- підготовка об'єктів економіки і систем життєзабезпечення населення до роботи в умовах НС;
- декларування промислової безпеки;
- ліцензування діяльності об'єктів підвищеної небезпеки;
- страхування відповідальності за завдану шкоду внаслідок експлуатації об'єкту підвищеної небезпеки;
- проведення державної експертизи у сфері запобігання НС;
- державний нагляд і контроль з питань природної і техногенної безпеки;
- інформування населення про потенційні природні та техногенні загрози на території, де воно проживає;

- підготовка населення у сфері захисту від НС.

Реалізація зазначених напрямків здійснюється шляхом планування і виконання відповідних заходів.

В основу заходів щодо запобігання надзвичайних ситуацій і зменшення можливих втрат та збитків від них покладено конкретні превентивні заходи наукового інженерно-технічного і технологічного характеру, які здійснюються за видами природних і техногенних небезпек та загроз. Значна частина цих заходів здійснюється у рамках інженерного, радіаційного, хімічного, медичного, медико-біологічного і протипожежного захисту населення і територій від НС.

Запобігання більшості небезпечних природних явищ пов'язане із значними труднощами через неможливість співставити їх потужність із можливостями людей (землетруси, урагани, смерчі тощо).

Однак, існує цілий ряд небезпечних природних явищ і процесів, негативний розвиток яких можна зупинити цілеспрямованою діяльністю людей. До них можна віднести заходи щодо попередження градобою, запобіжному сходженню лавин, завчасному спрацьовуванню селевих озер та тих, що утворилися внаслідок завалів русел гірських річок, а також інші випадки, коли систематичне зниження накопиченого потенціалу небезпечних природних явищ є ефективним.

Превентивні заходи щодо зниження можливих втрат та збитків, зменшення масштабів НС також є багаточисельними та багатоплановими і здійснюються за багатьма напрямками.

Одним із напрямків зниження масштабів НС є будівництво та використання захисних споруд різного призначення. До них слід віднести гідротехнічні захисні споруди, які захищають водоймища та водотоки від поширення радіаційного і хімічного забруднення, а також споруди, які захищають сушу і гідросферу від інших поверхневих забруднень. Гідротехнічні споруди (греблі, шлюзи, дамби тощо) використовуються для захисту від повені. До цих заходів слід віднести також і берегоукріплювальні роботи. Для зменшення збитків від зсувів, селів, обвалів, лавин застосовуються захисні інженерні споруди на комунікаціях і в населених пунктах гірської місцевості.

Іншим напрямком зменшення масштабів НС - заходи щодо підвищення фізичної стійкості об'єктів до впливу уражаючих чинників у разі природних катастроф.

Зазначені напрямки превентивних заходів можуть об'єднуватися в один – інженерний захист територій і населення від уражуючого впливу стихійного лиха, аварій, природних і техногенних катастроф.

Важливим напрямком превентивних заходів, які сприяють зменшенню масштабів НС (особливо в частині втрат), є створення і використання систем своєчасного оповіщення населення, персоналу об'єктів та органів управління, яке дозволяє вжити своєчасних заходів щодо захисту населення.

До організаційних заходів цього спрямування слід віднести: охорону праці і дотримання правил безпеки, утримання в готовності сховищ і укриттів, санітарно-епідемічні і ветеринарно-протиєпізоотичні заходи, завчасне відселення або евакуація населення з небезпечних зон, навчання населення, утримання в готовності органів управління і сил до ліквідації наслідків НС.

6. Забезпечення техногенної безпеки на підприємствах та організаціях як складової частини цивільного захисту.

Кодекс цивільного захисту України

Глава 12. Забезпечення техногенної безпеки

Стаття 50. Джерела небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру

1. Джерелами небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру є:

- 1) потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки;
- 2) будівлі та споруди з порушенням умов експлуатації;
- 3) суб'єкти господарювання з критичним станом виробничих фондів та порушенням умов експлуатації;
- 4) ядерні установки з порушенням умов експлуатації;
- 5) наслідки терористичної діяльності;
- 6) гідротехнічні споруди;
- 7) неконтрольоване ввезення, зберігання і використання на території України техногенно небезпечних технологій, речовин, матеріалів;
- 8) надмірне та неврегульоване накопичення побутових і промислових відходів, непридатних для використання засобів захисту рослин;
- 9) наслідки військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;
- 10) суб'єкти господарювання, на об'єктах яких здійснюються виробництво, зберігання та утилізація вибухонебезпечних предметів;
- 11) об'єкти життєзабезпечення населення з порушенням умов експлуатації;
- 12) інші об'єкти, що можуть створити загрозу виникнення аварії.

Стаття 51. Забезпечення техногенної безпеки органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання

1. Діяльність із забезпечення техногенної безпеки є складовою виробничої, експлуатаційної та іншої діяльності відповідних посадових осіб і працівників підприємств, установ, організацій. Ця вимога відображається у відповідних статутах або положеннях.

2. Забезпечення техногенної безпеки суб'єкта господарювання покладається на його керівника.

3. Забезпечення техногенної безпеки під час проектування, будівництва об'єктів, будівель і споруд покладається на орган архітектури, замовників, забудовників, проектні та будівельні організації.

4. Забезпечення техногенної безпеки в жилих приміщеннях державного, комунального, приватного житлового фонду, фонду житлово-будівельних кооперативів покладається на житлово-експлуатаційні організації, квартиронаймачів та власників квартир, а в жилих будинках приватного житлового фонду - на їх власників або наймачів, якщо це обумовлено договором найму.

Стаття 52. Вимоги щодо дотримання техногенної безпеки

1. Вимоги щодо дотримання техногенної безпеки повинні відповідати нормам захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя, охорони навколишнього природного середовища, екологічної, пожежної та промислової безпеки, охорони праці, будівництва, а також вимогам національних стандартів.

2. Вимоги щодо дотримання техногенної безпеки розробляються центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, суб'єктами господарювання відповідно до їх компетенції на підставі цього Кодексу та інших законів.

7. Основні положення Кодексу Цивільного захисту України.

Стаття 1. Відносини, що регулюються Кодексом цивільного захисту України

1. Кодекс цивільного захисту України регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Кодекс цивільного захисту України включає в себе наступні розділи:

Розділ I. Загальна частина (статті 1-7)

Розділ II. Єдина державна система цивільного захисту (статті 8-15)

Розділ III. Повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту (статті 16-29)

Розділ IV. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій (статті 30-42)

Розділ V. Запобігання надзвичайним ситуаціям (статті 43-70)

Розділ VI. Реагування на надзвичайні ситуації та ліквідації їх наслідків (статті 71-89)

Розділ VII. Навчання осіб рядового і навчальницького складу служби цивільного захисту та рятувальників, керівного складу, фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, підготовка органів управління та сил цивільного захисту (статті 90-92)

Розділ VIII. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення заходів цивільного захисту (статті 93-98)

Розділ IX. Комплектування органів управління та сил цивільного захисту, проходження служби цивільного захисту (статті 99-114)

Розділ X. Соціальний та правовий захист осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Працівників органів управління та сил цивільного захисту і осіб, звільнених із служби цивільного захисту (статті 115-129)

Розділ XI. Заключна частина (статті 130-140)

Розділ XII. Прикінцеві та перехідні положення

Кодекс забезпечує комплексний підхід до вирішення завдань цивільного захисту: пріоритетність завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян; централізацію управління, єдиноначальність, підпорядкованість, статутну дисципліну Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб; відповідальність посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту.

8. Методика ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки.

Порядок ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки затверджено постановою КМУ України від 11 липня 2002 р. N 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» { Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ N 313 (313-2004-п) від 11.03.2004, N 990 (990-2011-п) від 21.09.2011, N 380 (380-2013-п) від 29.05.2013 }.

1. Дія цього Порядку поширюється на всіх суб'єктів господарювання, у власності або користуванні яких є об'єкти, де можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини (далі - потенційно небезпечні об'єкти), а також на всіх суб'єктів господарювання, які мають намір розпочати будівництво потенційно небезпечних об'єктів.

3. Суб'єкт господарювання, у власності або користуванні якого є хоча б один потенційно небезпечний об'єкт чи який має намір розпочати будівництво такого об'єкта, організовує проведення його ідентифікації.

4. Потенційно небезпечний об'єкт вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу у разі, коли значення сумарної маси небезпечної або декількох небезпечних речовин, що використовуються або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на об'єкті, дорівнює або перевищує встановлений норматив порогової маси.

Методика ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів затверджена наказом МНС України від 23.02.2006 N 98 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20 березня 2006 р. за N 286/12160)

1. Методика встановлює єдиний порядок проведення ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів (далі - ідентифікація) з метою вдосконалення організації їх державного обліку у процесі паспортизації та реєстрації у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів (далі - Реєстр).

2. Дія цієї Методики розповсюджується на осіб, які повинні зареєструвати небезпечні об'єкти, у тому числі осіб, відповідальних за об'єкти, визначені центральними та місцевими органами виконавчої влади як такі, що несуть загрозу виникнення надзвичайних ситуацій (далі - НС) та підлягають ідентифікації.

3. Вимоги Методики не поширюються на транспортні засоби, які перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом.

4. Методика може бути використана фахівцями підприємств, установ, організацій та відповідними комісіями техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій з метою належного виконання заходів, визначених нормативно-правовими актами у сфері цивільного захисту населення, техногенної безпеки та охорони довкілля, а також органів виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування потенційно небезпечних об'єктів (далі - ПНО).

5. Результати ідентифікації, отримані відповідно до цієї Методики, можуть використовуватись для розробки заходів щодо попередження НС та підготовки до реагування на них

Порядок проведення ідентифікації об'єктів господарської діяльності щодо визначення потенційної небезпеки

8. Органи виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування ПНО, територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту, відповідно до своїх повноважень встановлюють терміни проведення ідентифікації та вживають заходів щодо забезпечення своєчасності та повноти проведення ідентифікації.

9. Ідентифікацію проводять відповідальні особи об'єктів господарської діяльності.

10. Відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

11. Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки надається до місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту для узагальнення результатів проведення ідентифікації.

12. На підставі узагальнених результатів проведення ідентифікації місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту формують та щорічно уточнюють переліки ПНО підвідомчої території.

9. Порядок декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки.

Порядок декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки затверджено Постановою КМ України від 11 липня 2002 р. N 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» { Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ N 313 (313-2004-п) від 11.03.2004, N 990 (990-2011-п) від 21.09.2011, N 380 (380-2013-п) від 29.05.2013 }.

1. Дія цього Порядку поширюється на всіх суб'єктів господарювання, у власності або користуванні яких є об'єкти підвищеної небезпеки, а також на всіх суб'єктів господарювання, які мають намір розпочати будівництво об'єктів підвищеної небезпеки.

2. У цьому Порядку терміни вживаються у значенні, наведеному в Законі України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" (2245-14), а також ДСТУ 2156-93 (Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення), ДСТУ 2960-94 (Організація промислового виробництва. Основні поняття. Терміни та визначення).

3. Суб'єкт господарювання, у власності або користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, організовує розроблення і складання декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки (далі - декларація безпеки) відповідно до вимог цього Порядку.

4. Для об'єктів підвищеної небезпеки, що експлуатуються, декларація безпеки складається як самостійний документ, а для об'єктів підвищеної небезпеки, що будуються (реконструюються, ліквідуються), - як складова частина відповідної проектною документації. За наявності на одному виробничому майданчику декількох об'єктів підвищеної небезпеки складається одна декларація безпеки.

5. Декларація безпеки повинна включати:

результати всебічного дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику; оцінку готовності до експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог безпеки промислових об'єктів;

перелік прийнятих з метою зниження рівня ризику рішень і здійснених з метою запобігання аваріям заходів;

відомості про заходи щодо локалізації і ліквідації можливих наслідків аварій.

Для об'єкта підвищеної небезпеки, що експлуатується або ліквідується, подається інформація про заходи, що здійснюються, і про ті, що плануються.

Для об'єкта підвищеної небезпеки, що будується або реконструюється, подається інформація про заходи, які передбачені проектною документацією та плануються до здійснення під час експлуатації.

6. Для об'єктів підвищеної небезпеки, які ідентифіковані як об'єкти підвищеної небезпеки 1 класу, результати дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику, а також обґрунтування прийнятих щодо безпечної експлуатації та локалізації і ліквідації наслідків аварій рішень подаються в декларації безпеки у розділі "Розрахунково-пояснювальна частина". Оцінка рівня ризику проводиться згідно з Методикою визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки.

10. Про можливе здійснення трансграничного впливу аварії на об'єкті підвищеної небезпеки суб'єкт господарювання інформує уповноважені органи, а також в установленому порядку через МЗС відповідні органи держав, території яких можуть зазнавати впливу таких аварій, і пункт зв'язку для цілей оповіщення про промислові аварії, який діє в Україні згідно з Конвенцією про трансграничний вплив промислових аварій (995_262) (1992 рік).

11. Суб'єкт господарювання, у власності або користуванні якого є об'єкти підвищеної небезпеки, надає будь-якій фізичній або юридичній особі на її аргументований запит можливість ознайомитися із змістом декларації безпеки, а також з будь-якою іншою інформацією, яка стосується цих об'єктів.

Дані про об'єкти підвищеної небезпеки, які є державною або комерційною таємницею, подаються суб'єктом господарювання з урахуванням вимог відповідних нормативно-правових актів.

18. Суб'єкти господарювання несуть відповідальність згідно із законодавством за повноту та достовірність відомостей, поданих у декларації безпеки.

Тема 14. Охорона навколишнього середовища.

Біологічна та екологічна безпеки.

1. Поняття «охорона навколишнього середовища».

Охорона навколишнього середовища (рос. охрана окружающей среды, англ. environmental protection / control / conservation, нім. Umweltwissenschaften) — система заходів щодо раціонального використання природних ресурсів, збереження особливо цінних та унікальних природних комплексів і забезпечення екологічної безпеки. Це сукупність державних, адміністративних, правових, економічних, політичних і суспільних заходів, спрямованих на раціональне використання, відтворення і збереження природних ресурсів землі, обмеження негативного впливу людської діяльності на навколишнє середовище.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів [1].

2. Основні об'єкти та принципи охорони навколишнього середовища.

Об'єкти охорони навколишнього природного середовища [1]:

1. Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

2. Особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України.

3. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей.

Принципи охорони навколишнього природного середовища - це керівні засади організації і впливу екологічних норм права на суспільні відносини в цій сфері [2].

Основними принципами охорони навколишнього середовища є [1]:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та

- відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;
- д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
- е) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;
- є) обов'язковість надання висновків державної екологічної експертизи;
- ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;
- з) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;
- и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;
- і) компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної зміненості територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;
- й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;
- к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;
- л) встановлення екологічного податку, збору за спеціальне використання води, збору за спеціальне використання лісових ресурсів, плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України.

Дотримання вказаних принципів створює необхідні умови для відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, попередження та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних об'єктів пов'язаних з історично-культурною спадщиною України.

3. Організація контролю за станом навколишнього середовища

Важливою ланкою у забезпеченні якості навколишнього середовища є система контролю його стану, що включає: спостереження стану навколишнього середовища та прогноз змін; виявлення та оцінювання джерел забруднення; попередження появи підвищеного рівня забруднень [1].

Контроль якості повітря населених пунктів проводиться відповідно до ГОСТ 17.2.3.01-86, що передбачає стаціонарний, маршрутний та пересувний пости спостереження за забрудненням атмосфери [28].

Стаціонарний пост спостережень призначений для забезпечення безперервної реєстрації забруднювальних речовин (CO₂, CO, пилу тощо) і регулярних проб повітря для подальших аналізів.

Маршрутний пост призначений для регулярного відбору проб повітря в декількох точках місцевості за тимчасовим графіком.

Розміщення стаціонарних і маршрутних постів повинне сприяти виявленню максимальних концентрацій забруднювальних речовин. Зазвичай пости розташовують концентричними колами у точках перетину з радіальними лініями, що показують сторони світу. У центрі кола повинне знаходитися джерело забруднення.

Правила контролю якості води водоймищ і водостоків встановлені ГОСТ 17.1.3.07-82, а правила контролю якості морських вод — ГОСТ 17.1.3.08-82.

Контроль якості навколишнього середовища є основним завданням Міністерства екології та природних ресурсів України. Контроль за забрудненням атмосферного повітря необхідно здійснювати у великих містах та інших населених пунктах, де працюють великі промислові підприємства, існує інтенсивний рух автотранспорту тощо.

У великих містах України контроль за станом навколишнього природного середовища здійснюють автоматизовані системи якості атмосферного повітря і водоймищ. Наявність безперервної інформації про стан навколишнього середовища у цих містах дозволяє оперативно вживати необхідних заходів для усунення надмірних забруднень, зменшуючи викиди шкідливих промислових підприємств і потоки автотранспорту [28].

Див. також питання № 10 (моніторинг навколишнього середовища).

4. Яка діяльність відноситься до природоохоронної.

Природоохоронною є будь-яка діяльність, спрямована на збереження якості навколишнього середовища на рівні, що забезпечує стійкість біосфери. До неї належить як великомасштабна, здійснювана на загальнодержавному рівні, діяльність щодо збереження еталонних взірців незайманої природи та збереження різноманітності видів на Землі, з організації наукових досліджень, підготовки фахівців-екологів та виховання населення, так і діяльність окремих підприємств з очищення від шкідливих речовин стічних вод і газів, що викидаються в атмосферу, зниження норм використання природних ресурсів тощо. Така діяльність здійснюється переважно інженерними методами. [3].

5. Що таке екологічна безпека. Правові заходи забезпечення екологічної безпеки.

Екологічна безпека — це такий стан навколишнього середовища, коли гарантується запобігання погіршення екологічної ситуації та здоров'я людини.

Прикладами подібних визначень екологічної безпеки можуть бути такі [4]:

1. Це сукупність дій, станів і процесів, які прямо чи побічно не призводять до життєво важливих збитків (або загрозам таких збитків), що наносяться природному середовищу, окремим людям і людству [4].

2. Це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1, стаття 50].

3. Це такий стан навколишнього середовища, при якому стає неможливим погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей [4].

4. Екологічна безпека – це стан, при якому не порушується екологічна комфортність життя, реалізується здатність протистояти загрозам життю, здоров'ю всіх живих істот і, в першу чергу, людині, включаючи її благополуччя, права на безпечне середовище життя, джерела життєзабезпечення, природні ресурси [5].

5. Екологічна безпека — складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутніх поколінь [6].

Більш широкими, змістовними і глибоко розкриваючими суть розглянутої проблеми є такі визначення екологічної безпеки [4]:

1. Це елемент суспільного надбання, ступінь адекватності екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і забезпечення тривалого стійкого соціально-економічного розвитку, гармонізації інтересів природи і суспільства.

Найбільш повне визначення екологічної безпеки як елемента суспільного надбання дали Н.П. Федоренко і К.Г. Гофман:

2. Це сукупність дій і комплекс відповідних заходів, процесів, що забезпечують екологічний баланс на планеті і в різних її регіонах нарівні, до якого людина може адаптуватися фізично, соціально-економічно, політично без значних збитків [4].

Правові заходи забезпечення екологічної безпеки [7].

Екологічна безпека на території України забезпечується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. За своїм змістом державно-правові заходи не однорідні. Їх можна розподілити на кілька видів залежно від спрямованості дій: організаційно-превентивні, регулятивно-стимулюючі, розпорядчо-виконавчі, охоронно-відновлювальні та забезпечувальні. Вони утворюють своєрідний правовий механізм, який слід розуміти як систему державно-правових засобів, спрямованих на регулювання діяльності, спроможної посилювати рівень екологічної безпеки, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення і природних систем, локалізацію проявів екологічної небезпеки.

Організаційно-превентивні заходи. Вони спрямовані на виявлення екологічно небезпечних для навколишнього природного середовища та здоров'я людини територій, зон, об'єктів і видів діяльності, а також здійснення певних заходів для попередження виникнення екологічної небезпеки. До них належать: 1) обліково-установчі; 2) реєстраційні; 3) експертно-оцінювальні; 4) інформаційно-прогностичні. Крім цього, в Україні розвиваються екологічний аудит, екологічне страхування.

Обліково-установчі заходи передбачають виявлення, інвентаризацію, класифікацію небезпечних зон, об'єктів, територій і джерел.

Реєстраційні заходи включають паспортизацію екологічно небезпечних об'єктів, сертифікацію, підтвердження відповідності, ліцензування, реєстрацію екологічно небезпечних джерел. У разі випуску екологічно небезпечної продукції вона підлягає сертифікації. У процесі сертифікації видається сертифікат відповідності, що підтверджує відповідність продукції українським стандартом. На такій продукції

ставлять знак відповідності встановленому зразку. Обов'язковість сертифікації продукції передбачена безпосередньо Законом України від 15 грудня 1993 року «Про захист прав споживачів». Закон України від 17 травня 2001 року «Про підтвердження відповідності» визначає правові та організаційні засади підтвердження відповідності продукції, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу та спрямованого на забезпечення єдиної державної технічної політики у сфері підтвердження відповідності.

Послідовна реєстрація екологічно небезпечних джерел здійснюється відповідно до чинного законодавства. Екологічно небезпечні види діяльності підлягають ліцензуванню, яке включає заходи, спрямовані на регулювання і обмеження екологічно небезпечних видів діяльності шляхом впровадження системи дозволів та встановлення ліцензійних умов здійснення такої діяльності. Екологічне ліцензування регламентується Законом України від 1 червня 2000 року «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 року № 459 «Положення про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів» та іншими нормативно-правовими актами.

Третю групу організаційно-превентивних заходів забезпечення екологічної безпеки становлять *експертно-оцінювальні*. До них входять проведення екологічної експертизи об'єктів і комплексів, у тому числі військових та оборонних, що являють екологічну небезпеку для навколишнього природного середовища, життя та здоров'я населення, запровадження попередньої оцінки екологічного впливу цих об'єктів, проведення відкритих громадських слухань, обговорення населенням проектів екологічно небезпечної діяльності, що їх передбачають реалізувати. Проведення екологічної експертизи таких об'єктів регламентується законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 27), «Про екологічну експертизу» (ст. 7) тощо.

Остання група — *інформаційно-прогностичні заходи*. До них належать прогнозування, планування, моніторинг, інформування та інші заходи, що розглядаються як функції управління в галузі екології.

Регулятивно-стимулюючі заходи. Вони являють собою систему юридичних норм і правил, спрямованих на регулювання відносин, забезпечення дотримання пріоритетів, нормативів, стандартів, лімітів та інших вимог у галузі екологічної безпеки. Згідно з приписами чинного законодавства розробляються: екологічні стандарти (ст. 32 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); екологічні нормативи (ст. 33); екологічні ліміти; правила проектування та експлуатації небезпечних об'єктів, поводження з екологічно небезпечними речовинами та джерелами тощо.

Забезпечення виконання вимог у галузі екологічної безпеки гарантується певними стимулюючими заходами, які є складовою частиною економічного механізму в галузі охорони навколишнього природного середовища. Так, підприємства, установи, організації та громадяни мають право на отримання податкових, кредитних та інших пільг при здійсненні ефективних заходів та виконанні вимог екологічної безпеки.

Розпорядчо-виконавчі заходи. Вони полягають у реалізації певних функцій у сфері забезпечення екологічної безпеки з боку спеціально уповноважених органів. Найбільш важливі положення в цій сфері закріплені в Конституції України, згідно з

якою на виконавчі органи, включаючи Президента України, покладений обов'язок у здійсненні політики в галузі екологічної безпеки. Президент України зобов'язаний вживати заходів до забезпечення національної безпеки, в тому числі й екологічної, оскільки вона є її складовою частиною. Однією з основних у цій галузі є контрольна-наглядова функція державних органів, яка спрямована на догляд і перевірку дотримання підприємствами, установами, організаціями і громадянами вимог екологічного законодавства і застосування заходів попередження екологічних правопорушень.

Охоронно-відновлювальні заходи. Ці заходи спрямовані на локалізацію проявів екологічної небезпеки, здійснення ліквідаційних робіт, визначення правового режиму територій відповідно до рівня екологічного ризику, встановлення статусу осіб, які потерпіли від наслідків екологічної небезпеки. Вони передбачають встановлення, наприклад, правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації. Ліквідація надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру передбачає проведення комплексу заходів, які містять аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, що здійснюються в разі виникнення надзвичайної ситуації і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, локалізацію зон надзвичайної ситуації.

Забезпечувальні заходи. Вони спрямовані на попередження екологічних правопорушень в галузі забезпечення екологічної безпеки, захист права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та пов'язані з ним інші екологічні права, а також застосування до винних осіб засобів державно-правового примусу в разі порушення вимог і норм екологічної безпеки.

Екологічне законодавство закріплює можливість судового захисту порушених прав громадян внаслідок недотримання вимог екологічної безпеки. Не виключається і самозахист, при якому дії повинні бути правомірними, відповідати змісту та характеру правопорушення, не суперечити вимогам закону. Зокрема, в судових органах розглядаються справи щодо захисту права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, справи про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення вимог і правил екологічної безпеки, а також справи про відмову від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, приховування випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікацію відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення [7].

6. Відповідальність за правопорушення в галузі екологічної безпеки

Юридична відповідальність за правопорушення в галузі екологічної безпеки. Підставою юридичної відповідальності в галузі екологічної безпеки є вчинення екологічного правопорушення. Чинне екологічне законодавство закріплює перелік правопорушень у галузі екологічної безпеки. Зокрема, у ст. 68 [1] виокремлені такі види правопорушень: порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; порушення норм екологічної безпеки; порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; допущення наднормативних, аварійних, залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне

середовище; невжиття заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних та радіоактивних речовин, виробничих, побутових та інших видів відходів тощо [8].

Найбільш поширеним правопорушенням у галузі екологічної безпеки є недотримання відповідних екологічних нормативів, вимог та правил. Під екологічними нормативами слід розуміти єдині та обов'язково нормовані межі, обсяги, регламенти, що містять кількісні та якісні показники, забезпечують охорону навколишнього природного середовища, екологічну безпеку суспільства та здоров'я людини, визначають допустиме навантаження антропогенної діяльності на довкілля. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] визначає кілька видів нормативів екологічної безпеки.

Порушення нормативів екологічної безпеки створює умови для проявлення екологічного ризику та в кінцевому підсумку призводить до виникнення реальної екологічної небезпеки для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища. Правопорушення у сфері екологічної безпеки є різновидом екологічних правопорушень. Правопорушення можливі як при порушенні вимог екологічної безпеки у процесі здійснення різних видів господарської діяльності, так і в разі невиконання заходів у процесі ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій або їх попередження. З урахуванням ступеня суспільної небезпеки вони поділяються на проступки та злочини. Згідно з видами екологічних правопорушень у галузі забезпечення екологічної безпеки винні особи можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної або цивільно-правової відповідальності.

Адміністративна відповідальність є самостійним різновидом юридичної відповідальності. У Кодексі про адміністративні правопорушення України закріплені кілька складів правопорушень, що передбачають відповідальність громадян та посадових осіб за порушення екологічної безпеки. Так, адміністративна відповідальність настає за [1]: порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (ст. 46); порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78); порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ (ст. 78); порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування, утилізації, ліквідації та використання відходів (ст. 82); приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації на запити посадових осіб та звернення громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82); змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82); невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91); приховування перевищення встановлених лімітів на обсягу утворення та розміщення відходів (ст. 91); порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з безпечного ведення робіт у галузях промисловості (ст. 93); порушення

правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95); недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва (ст. 96); невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки (ст. 188) тощо.

Кримінальна відповідальність [1] за злочини проти довкілля передбачена за: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України); нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237); проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (253); порушення правил безпеки під час використання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272); порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274); порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель (ст. 275); заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327) тощо [8].

Незалежно від притягнення винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності вони повинні нести цивільно-правову відповідальність у разі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу або здоров'ю громадян.

Цивільно-правова відповідальність передбачає обов'язок юридичних та фізичних осіб відшкодування шкоди, заподіяної ними внаслідок порушення нормативів, вимог та норм екологічної безпеки, тобто покладає на винних осіб майнові або інші зобов'язання.

Чинне екологічне законодавство (ст. 69 [1]) передбачає відшкодування заподіяної шкоди, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від плати за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Згідно із затвердженим переліком багато видів діяльності та об'єктів становлять підвищену екологічну небезпеку для навколишнього природного середовища. Законодавство відносить такі види діяльності та об'єкти до джерел підвищеної екологічної небезпеки. Особи, які володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Шкода може бути заподіяна як навколишньому природному середовищу, так і здоров'ю та майну громадян або майну юридичних осіб. Відшкодування шкоди, спричиненої навколишньому природному середовищу, передбачається двома способами: в натурі або грошовому вираженні згідно із затвердженими у встановленому порядку таксами, а також методиками обчислення розміру шкоди, а за їх відсутності — за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища. Шкода, заподіяна здоров'ю та майну громадян, компенсується згідно із цивільним законодавством. Для відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян, у першу чергу необхідно довести причинний зв'язок між діяльністю винної особи та забрудненням навколишнього природного середовища, а також впливом цього середовища та спричиненою шкодою. Вказана категорія спорів є найбільш складною, бо забруднення навколишнього середовища, як правило, викликається сукупною дією декількох джерел забруднення і дуже важко довести причинний зв'язок [8].

7. Біосфера сьогодні: масштаб антропогенного впливу.

Біосфера (дав. гр. βίος — життя та σφαῖρα — куля) — природна підсистема географічної оболонки, що являє собою глобальну планетарну екосистему (населена живими організмами).

— це загально планетна оболонка, склад, будова й енергетика якої зумовлені минулою і сучасною діяльністю всієї сукупності живих організмів на Землі.

В даний час не викликає сумніву той факт, що господарська діяльність людини впливає на навколишнє середовище, погіршуючи його якість, і стає причиною ряду пов'язаних з цим життєво важливих для людства проблем, таких як: можлива зміна клімату, забруднення атмосфери і гідросфери, деградація (опустелювання, засолення, відчуження) земельних ресурсів, збідніння генетичної розмаїтості видів, погіршення здоров'я людей і ін. [9].

Сучасна епоха – це епоха бурхливого розвитку науки і техніки, збільшення її активної творчої діяльності, демографічного вибуху – неконтрольованого зростання населення Землі. Тому надзвичайно загострились багато проблем, а серед них одна з головних – проблема взаємозв'язку людини і природи, людини і біосфери в цілому.

Зростаючий антропогенний вплив на навколишнє середовище, його забруднення різними відходами виробництва, поряд з надмірним використанням природних ресурсів, стали предметом широкого обговорення і всестороннього вивчення. Це проблема пильної уваги таких міжнародних організацій, як ООН, ЮНЕСКО, Всесвітньої організації з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) і ін.

Найбільший антропогенний вплив на біосферу в сучасну епоху чинить промисловість, енергетика, сільське господарство та транспорт [10].

Вплив промисловості

Промисловість або індустрія — одна з основних галузей матеріального виробництва, без якою не можливе існування сучасної цивілізації.

Найбільш небезпечні для природного середовища гірничо-металургійні підприємства. Великої шкоди ці підприємства завдають повітряному басейну, спричинюючи появу кислотних дощів, земельним ресурсам, утворюючи кар'єри, а також зумовлюють значне теплове забруднення середовища.

Разом з доменним газом ці об'єкти промисловості викидають в атмосферу сполуки миш'яку, фосфору, сурми, свинцю, пари ртуті, смолисті речовини.

Підприємства кольорової металургії забруднюють повітря пилом, сірчанам ангідридом, оксидом вуглецю, оксидами азоту. Найбільш небезпечні забруднення високотоксичним поліметалевим пилом. Підприємства кольорової металургії — основні джерела забруднення атмосферного повітря свинцем.

Заводи з виробництва ртуті інтенсивно забруднюють повітря її парами, які конденсуються в атмосфері і згодом вбираються ґрунтом, травою, листям, віконним склом.

Дуже важливою екологічною проблемою, пов'язаною з розвитком промисловості, є проблема звалищ. Звалища навколо великих міст щорічно поглинають в середньому 1500 га землі, яка стає небезпечним джерелом отруєння довкілля. Із звалищ у повітря та ґрунтові води потрапляє багато токсичних речовин — важких металів, лаків, фарб, гуми, пластмас [10].

Вплив енергетики

Основою розвитку людської цивілізації є енергетика. Від її стану залежать темпи науково-технічного прогресу та виробництва і життєвий рівень населення. Але, як свідчать статистичні дані, приблизно 80 % всіх видів забруднення повітря — наслідок енергетичних процесів (добування, переробка й використання енергоресурсів). У всьому світі щорічно спалюється приблизно 2 млрд. т вугілля, добувається і перероблюється близько 2,2 млрд. т нафти, 2 млрд. т рудних і нерудних матеріалів, що приводить до викиду в атмосферу 220 млн. т діоксида сірки, 450 млн. т оксиду вуглецю, 75 млн. т оксиду азоту, 150 млн. т різних аерозолів.

Характер забруднення повітря продуктами мінерального палива визначається такими факторами: видом палива, умовами спалювання, умовами викиду, рельєфом, віддаленістю від населених пунктів і ін.

Рівень забруднення повітря в значній мірі залежить від теплотворної можливості палива, його хімічного складу. Сполучаючись з парами води в атмосфері, триоксид сірки утворює сірчану кислоту, суспензії якої дуже небезпечні. На окислення діоксида сірки, перетворення його в триоксид, каталітично діють суспензії металів в повітрі: заліза, цинку, марганцю. Тому особливо небезпечні викиди сполук сірки в районах металургійних заводів. Забруднення атмосфери сполуками сірки — причина кислотних дощів.

У викидах ТЕЦ небезпечні також оксиди важких металів, фтористі сполуки, бензоперен, що відносяться до канцерогенних речовин.

Паливно-енергетичний цикл АЕС передбачає добування уранової руди й вилучення з неї урану, переробку цієї сировини на ядерне паливо (збагачення руди), використання палива в ядерних реакторах, хімічну регенерацію відпрацьованого палива, обробку й захоронення радіоактивних відходів. Усі складові цього циклу супроводжуються надзвичайно небезпечним забрудненням природного середовища.

Забруднення починається на стадії добування сировини, тобто на уранових рудниках. Після вилучення урану з руд залишаються величезні відвали слабо радіоактивних пустих порід — до 90 % добутої з надр породи. Ці відвали забруднюють атмосферу радіоактивним газом радоном, дуже небезпечним, який спричиняє рак легенів.

АЕС — це підприємство, яке поряд з електроенергією виробляє велику кількість надзвичайно небезпечних речовин [10].

Вплив сільського господарства

Сільське господарство — одна з найголовніших галузей матеріального виробництва, що забезпечує людство продуктами харчування, а промисловість — сировиною. Головна екологічна небезпека, що чатує на людство - це збіднення генетичного фонду рослин і тварин. Вона викликана впровадженням монокультур, зведенням тропічних лісів, урбанізацією, будівництвом великих водосховищ та інші.

Гонитва за максимальними врожайми, порушення правил агротехніки, застосування важких сільськогосподарських машин, неправильна меліорація,

перевипаси худоби ведуть до втрати основного багатства людства - родючих ґрунтів. Вчені встановили, що для створення ґрунтового шару товщиною 18 см природі потрібно в середньому від 1400 — 7000 років. Людина ж здатна виснажити, знищити шар ґрунту такої товщини за один-два сезони.

Фахівці ООН встановили основні екологічні проблеми біосфери, пов'язані з сільським господарством по регіонах планети:

- Європа: промислове забруднення земель, знищення лісів;
- Північна Америка: широке розповсюдження монокультур;
- Південна Америка: знищення тропічних лісів, зникнення традиційних сортів культурних рослин;
- Азія: перенаселення, загроза генофонду, «генетична ерозія»;
- Африка: перенаселення, перевипас худоби, знищення тропічних лісів, опустелювання.

Дуже серйозна проблема — перехімізація сільського господарства. Засвоєння хімічних поживних речовин, що містяться в мінеральних добривах, культурними рослинами в середньому не перевищує 40 %. Інші ж 60 % вимиваються з ґрунту, надходять до водоймищ і є джерелом їх небезпечного забруднення.

Надмірне використання азотних мінеральних добрив викликає небезпечне збільшення в харчових продуктах нітратів і викликає цим небезпечні захворювання. Мінеральні добрива, пестициди, антибіотики, гормони, стимулятори і інгібітори розвитку, кормові дріжджі в решті-решт потрапляють в організм людини і загрожують не лише нам, а й нашим нащадкам. Комахи й інші шкідники швидко звикають до хімічних засобів боротьби з ними, з'являються різновиди шкідників, на яких отрута вже не діє. Постає необхідність застосування нових, більш отруйних засобів [10].

Вплив транспорту

Наш час характеризується небаченими масштабами розвитку транспортних перевезень - як вантажів, так і пасажирів. Зростають швидкість та масштаби перевезень, а разом і масштаби екологічної шкоди, якої вони завдають природі. Так дише один сучасний реактивний пасажирський літак протягом восьмигодинного польоту із Європи в Америку «з'їдає» від 50 до 75 т кисню, викидаючи в атмосферу десятки тон вуглекислого газу, оксидів азоту і інших шкідливих сполук. Автомобілі є причиною виникнення 40-70 % забруднень атмосфери великих міст. Вже зараз світовий автопарк викидає за рік більш 350 млн. т оксиду вуглецю, 60 млн. т різних вуглеводневих, 30 млн. т оксидів азоту.

Вихлопні гази містять більш ніж 200 хімічних сполук — продуктів згорання палива. Більшість з них — токсичні.

Значне забруднення водному середовищу завдають крупнотонажні вантажні суда, особливо нафтові танкери. Аварії таких танкерів викликали уже не одну екологічну катастрофу. Зростаючі об'єми перекачування нафти, нафтопродуктів, газу системою трубопровідного транспорту пов'язані з укрупненням діаметра труб і застосуванням все більших тисків при перекачуванні, а це загрожує широкомасштабними аваріями.

Таким чином, в результаті антропогенного впливу на біосферу виникла і з часом набуває все більшого розмаху екологічна криза. На початку XXI століття екологічна криза все більше нівечить природу і нашої країни. Загинули сотні малих річок,

деградує Чорне і Азовське моря, перетворюються на стічні брудні відстійники дніпровські та інші водосховища, ставки й озера. Задихаються від промислових і транспортних забрудників міста, знищуються ліси, забруднюються, виснажуються і деградує орні землі [10].

8. Атмосферний пил та забруднення.

Під атмосферним пилом розуміють завислі в повітрі тверді частинки діаметром більше 1 мкм. Ці частинки складно класифікувати хімічно, так як вони можуть являти собою як частинки кварцу, так і органічні матеріали найрізноманітнішого походження, також квітковий пилок рослин. Говорячи про склад атмосферного пилу в глобальному масштабі, маємо зауважити, що він, в основному, має мінеральне походження, але в окремих районах склад може змінюватися відповідно до джерел формування атмосферного пилу: тут можуть переважати сполуки лужних і лужноземельних металів, тяжкі метали, вуглеводні та спори рослин [11].

Аерозолі являють собою колоїдні системи, дисперсним середовищем в яких є, як правило повітря. Діаметр диспергованих частинок, відповідно до визначення колоїдної системи, знаходиться в межах 0,1-0,001 мкм. На відміну від атмосферного пилу аерозолі вміщують не лише тверді, а й рідкі частинки, утворені при конденсації парів чи при взаємодії газів. Рідкі краплини можуть вміщувати і розчинені в них речовини. Звичайно до аерозолів відносять і краплини діаметром 0,1-1 мкм, тоді як тверді частинки того ж діаметру відносять до аерозолів рідше, часто характеризуючи їх як тонкий пил.

У фізіологічному плані особливу увагу слід приділяти частинкам розміром менш 5 мкм, тому як при зменшенні розміру їх поведінка стає все більш схожою з газоподібним станом, тобто вони не затримуються в легенях при диханні (не відфільтровуються від повітря), а також не вимиваються з повітря дощами. Це збільшує час їхнього перебування в атмосфері в порівнянні з більшими частинками – обставина, що відіграє особливо важливу роль при розподілі пилу та аерозолів в атмосфері [11].

Атмосферний пил та аерозолі можуть мати як природне, так і антропогенне походження (промислові та побутові викиди). В результаті природних процесів частинки солей потрапляють в повітря з морської води, мінеральний пил – з сухого ґрунту, пил та зола – при вулканічній діяльності, тверді частинки диму – при лісових пожежах, і зрештою такі тверді продукти як нітрати та сульфати, що утворюються в результаті газових реакцій.

Атмосферний пил антропогенного походження утворюється в результаті промислових викидів; зола і дим при згоранні палива в промислових, побутових та транспортних котельних установках, ряд хімічних продуктів – при взаємодії газів, серед яких визначну роль грають сульфати.

При утворенні частинок пилу з ґрунту не завжди зрозуміло, чи є землі результатом природних чи антропогенних процесів, тому потрібно з обережністю судити про реальне походження цього пилу і давати цим процесам кількісну оцінку. Але, не дивлячись на невизначеність при визначенні первинного джерела утворення пилу, можна вважати, що 1670 мегатон пилу та аерозолів, які щорічно надходять в атмосферу, більше половини припадає на долю природних процесів.

Забруднення атмосферного повітря — це будь-яка зміна складу і властивостей повітря, що негативно впливає на здоров'я людей і тварин, стан рослинного покриву та екосистеми [12].

- це змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища [1].

Забруднення атмосфери може бути природним і штучним. До природних забруднювачів повітря належать вулканічна діяльність, вивітрювання гірських порід, вітрова ерозія, пилок квіткових рослин, дим від лісових і степових пожеж. Домішками, які надходять із природних джерел, є пил вулканічного, космічного, рослинного походження; продукти ерозії ґрунту; тумани; гази вулканічного походження; дим і гази від лісових і степових пожеж.

Штучне забруднення пов'язане із викидами різних забруднюючих речовин у процесі діяльності людини. За агрегатним складом викиди шкідливих речовин в атмосферу поділяються на газоподібні (діоксид сульфуру SO_2 , діоксид карбону CO_2 , озон O_3 , оксид нітрогену NO), рідкі (кислоти, луги, розчини солей та ін.) і тверді (канцерогенні речовини, свинець і його сполуки, ртуть, кадмій, органічний і неорганічний пил, сажа, смолянисті речовини тощо.). На сьогодні основними антропогенними забруднювачами атмосферного повітря є різні галузі промисловості а саме [12]:

- теплоенергетика.
- підприємства металургійного комплексу.
- нафтовидобувна промисловість.
- нафтохімічна промисловість.
- автотранспорт.
- виробництво будівельних матеріалів.

Теплоенергетика включає теплові й атомні електростанції, промислові та міські котельні. Близько 70 - 80% світової електроенергії виробляється на теплових електростанціях. У процесі спалювання вугілля, нафти, природного газу, торфу в атмосферу виділяється дим, що містить продукти повного (діоксид карбону і пари води) і неповного (оксиди карбону, сульфуру, нітрогену, вуглеводні та ін.) згорання.

При спалюванні 20 тис.т. на теплоелектростанції потужністю 2,4 млн. кВт за добу атмосферу викидається 680 т SO_2 і SO_3 , 200 т – NO , 120 – 140 т - твердих частинок (попіл, пил, сажа).

Атомні електростанції є джерелом забруднення повітря радіоактивним йодом, радіоактивними інертними газами та аерозолями.

Котельні утворюють мало оксидів нітрогену, проте викидають багато продуктів неповного згорання.

Підприємства металургійного комплексу посідають друге місце за загальною кількістю викидів в атмосферу серед галузей промисловості. Переважно викиди цих підприємств складаються з оксидів карбону, твердих речовин, діоксиду сульфуру, оксидів нітрогену.

Кольорова металургія - забруднює атмосферу сполуками фтору, кольорових і важких металів (часто у вигляді аерозолів), парами ртуті, сірчистим ангідридом, оксидами азоту, оксидом вуглецю, поліметалічним пилом, смолистими речовинами, вуглеводнями, що містять бензопірен.

Викиди в атмосферу підприємств машинобудування і металообробка містять аерозолі сполук кольорових і важких металів, зокрема парів ртуті, з парами органічних розчинників.

Нафтовидобувна і нафтохімічна промисловість утворює за обсягом відносно небагато викидів. Проте вони характеризуються високою токсичністю, значною різноманітністю і сконцентрованістю, тому становлять загрозу для всіх живих організмів. На різноманітних виробництвах атмосферне повітря забруднюється оксидами сульфуру, сполуками фтору, аміаком, сумішами окису нітрогену, хлористими сполуками, сірководнем, неорганічним пилом тощо.

Нафтопереробна і нафтохімічна промисловість є джерелом таких забруднювачів атмосфери: сірководню, сірчистого ангідриду, окису вуглецю, аміаку, вуглеводнів, у тому числі бензапірену.

Викиди в атмосферу підприємств неорганічної хімії містять оксид сірки й азоту, сірководень, аміак, сполуки фосфору, вільний хлор, оксид вуглецю.

Підприємства органічної хімії викидають в атмосферу велику кількість органічних речовин, що мають складний хімічний склад, соляну кислоту, сполуки важких металів, сажі йпилу.

Викиди автотранспорту. Викидні гази двигунів внутрішнього згорання містять велику кількість токсичних сполук — бензопірен, альдегіди, оксиди нітрогену і карбону і особливо небезпечні сполуки свинцю. У світі нараховується декілька мільйонів автомобілів, які спалюють велику кількість нафтопродуктів, істотно забруднюючи атмосферне повітря.

Встановлено, що найбільша кількість забруднюючих речовин надходить в атмосферу при розгонці автомобіля, при рухові з малою швидкістю, при гальмуванні та під час роботи двигуна на холостому ході.

У складі відпрацьованих газів автомобілів найбільшу питому вагу за об'ємом мають - монооксид вуглецю (0,5-10%), оксиди азоту (до 0,8%), неспалені вуглеводні (0,2-3,0%), альдегіди (до 0,2%) та сажа.

В атмосферне повітря з вихлопними газами надходять такі отруйні речовини, як чадний газ (монооксид вуглецю), оксиди азоту й сірки, бензопірен. Вони викликають захворювання верхніх дихальних шляхів, серцево - судинної системи, різні онкопатології. В середині машини рівень забрудненості в три рази вищий, ніж ззовні. Тривале вдихання парів бензину викликає рак легенів.

Виробництво будівельних матеріалів. Інтенсивне забруднення атмосферного повітря відбувається при видобутку і переробці мінеральної сировини, при викидах пилу і газів із підземних гірських розробок тощо.

Підприємства по виробництву будівельних матеріалів забруднюють атмосферу пилом, що містить сполуки важких металів, фтору, двоокису кремнію, азбесту, гіпсу, тонко - дисперсним скляним пилом.

Іншим видом забруднення атмосфери в містах є *шумове*. Шуми відносяться до числа шкідливих для людини забруднень атмосфери. Подразнюючу дію звуку (шуму) на людину залежить від його інтенсивності, спектрального складу та тривалості впливу. Шуми з суцільними спектрами менш дратівливі, ніж шуми вузького інтервалу частот. Найбільше роздратування викликає шум в діапазоні частот 3000-5000 Гц.

Особливо гострого характеру проблема шуму набула у зв'язку з експлуатацією надзвукових літаків. З ними пов'язані шуми, звуковий удар і вібрація жител поблизу

аеропортів. Сучасні надзвукові літаки породжують шуми, інтенсивність яких значно перевищує гранично допустимі норми.

Не слід ігнорувати своєрідну *електромагнітну форму забруднення* атмосферного повітря. Дія електромагнітного поля на людину, тварин і рослини в даний час недостатньо вивчено і часто служить причиною домислів і припущень. Воно пов'язане з роботою приладів та обладнання, що виробляють електричні і магнітні поля. В даний час проводяться спеціальні медико-біологічні дослідження, напрямки, спрямовані на виявлення впливу таких полів на здоров'я людини [9].

Див. також питання № 11 (Джерела забруднення і основні види забруднення атмосфери. Охорона атмосферного повітря)

9. Екологічне прогнозування.

Екологічне прогнозування - це окремий вид діяльності як функція управління, який полягає в отриманні науково обґрунтованих варіантів розвитку стану навколишнього середовища та здоров'я населення, природно-ресурсного потенціалу, ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, індикаторів збалансованого розвитку [13].

Розрізняють такі види екологічного прогнозування [13]:

- глобальне прогнозування — проводиться для земної кулі в цілому, найвідомішими є, так звані, футуристичні прогнози розвитку людства (довгострокові прогнози майбутнього), які здійснюються під егідою Римського клубу;

- державне прогнозування — проводиться спеціально уповноваженими державними органами разом з відповідними науковими установами, що забезпечують організацію короткострокового і довгострокового прогнозування змін навколишнього природного середовища, які повинні враховуватися при розробці і виконанні програм економічного та соціального розвитку;

- регіональне і локальне прогнозування — здійснюються на місцевих рівнях, переважно на низовій адміністративно-територіальній ієрархії;

- проблемне і спеціальне прогнозування стосуються дослідження територіально чи проблемно вузьких питань розвитку довкілля і охорони природи.

Зміст екологічного прогнозування полягає у дослідженні майбутніх змін у навколишньому середовищі та їх зворотних впливів на антропогенну діяльність і здоров'я людей. Екологічне прогнозування є необхідним попереднім етапом для вироблення екологічних програм і екологічного планування.

Прогнозування складається [14]:

- з оцінки перспектив розвитку майбутнього стану прогнозованого явища на основі наявного досвіду;

- умовного тривання у майбутньому тенденцій і закономірностей, що довго тривали у минулому й існують у сучасному;

- моделювання майбутнього стану прогнозованого явища згідно з очікуваними або бажаними змінам.

Основними елементами екологічного прогнозування є [14]:

- оцінка сучасного стану;

- зонування території (виділення ареалів з різними параметрами середовища і забруднення);

- оцінка можливого антропогенного навантаження;

- економічна оцінка збитків;
- оцінка витрат на запобігання збиткам;
- оцінка ефективності природоохоронних і ресурсозберігальних заходів.

Основними методами прогнозування є [14]:

- *метод аналогій* – порівняння прогнозованого явища з добре відомими і дослідженими явищами і процесами;
- *екстраполяція* – поширення закономірностей, тенденцій, висновків, отриманих із попередніх достатньо вивчених спостережень, на прогнозовані процеси; їх *інтерполяція* (виявлення проміжного значення між двома відомими моментами явища); побудова динамічних рядів (трендів) розвитку показників прогнозованого процесу (*ретроспекція і проспекція* прогнозних проектів);
- *експертні оцінки* – оцінювання тенденцій майбутнього розвитку найкращими спеціалістами у даній сфері дослідження;
- *моделювання* – побудова *нормативних і пошукових (імітаційних) моделей* з урахуванням бажаної або ймовірної зміни прогнозованого явища на прогнозований період за наявними прямими або непрямими даними про масштаби і напрямки змін.

Екологічне прогнозування поділяється також за часом (терміном), на який виробляють прогноз. Прийнято виділяти прогнози:

- *короткотермінові* – до 2 років;
- *середньотермінові* – від 3 до 5 років;
- *довготривалі або далекотривалі* – понад 5 років.

Найбільш надійними є короткотривалі прогнози, оскільки вони підтверджуються (здійснюються) найчастіше. Відповідно найменше підтверджуються довготривалі прогнози. В екологічному прогнозуванні найбільш потрібні довгострокові прогнози, що пояснюється відносно невеликою швидкістю природних процесів порівняно з суспільними процесами. Тому екологічне прогнозування на віддалене майбутнє є дуже складним [14].

Форми екологічного прогнозування відрізняються за масштабами території і компонентами природного середовища, для яких виконуються дослідження [14]:

– *глобальне прогнозування (для земної кулі загалом)* – комплексне або за окремими компонентами, наприклад, потепління клімату внаслідок забруднення атмосфери, руйнування озонового екрану та ін. Найяскравішим прикладом глобальних комплексних прогнозів, що охоплюють усю сукупність соціально-економічних й екологічних проблем розвитку людства, є глобальні (*футуристичні*) прогнози Римського клубу. Першим прогнозом групи науковців під керівництвом Д. Форрестера і Д. Медоуза була робота “Межі зростання” (1972), яка у багатьох країнах світу використовується досі як підручник у школах і вузах. Пізніше були вироблені прогнози М. Месаровича і Е. Пестеля (1974), В. Леонтєва, А. Печчеї та багатьох інших авторів. Останньою роботою у рамках Римського клубу стало дослідження групи Е. Вайцзеккера “Фактор чотири”;

– *національне (державне) прогнозування* виконується на рівні країни (воно може розглядати увесь комплекс екологічних питань або тільки окремі екологічні проблеми), як правило, таке прогнозування під силу тільки багатим високорозвиненим країнам;

– *регіональне і локальне прогнозування* охоплює дослідження екологічних питань у межах окремих територіальних одиниць, в основному адміністративно-територіальних;

– *проблемне і спеціальне прогнозування* виконується для дослідження достатньо вузьких екологічних проблем або для окремих географічних об'єктів (воно не залежить від адміністративно-територіального поділу і прив'язане до району свого поширення), наприклад, прогноз екологічного стану басейну будь-якої ріки або будь-якого моря та ін.

Два останніх види прогнозування, як відносно найпростіші і найдешевші, поширені в усьому світі.

10. Моніторинг навколишнього середовища.

Моніторинг навколишнього середовища (англ. Monitoring, від лат. monitor – той, що контролює, попереджує) – це система спостереження і контролю за природними, природно-антропогенними комплексами, процесами, що відбуваються в них, навколишнім середовищем загалом з метою раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля, прогнозування масштабів неминучих змін [15].

– це комплексна науково-інформаційна система спостережень, оцінки і прогнозування змін стану біосфери під впливом природних і антропогенних факторів [16].

Моніторинг довкілля, екомоніторинг (рос. *мониторинг окружающей среды*, англ. *environmental monitoring*, нім. *Monitoring n der Umwelt (der Umgebung)*) – комплексна науково-інформаційна система регламентованих періодичних безперервних, довгострокових спостережень, оцінки і прогнозу змін стану природного середовища з метою виявлення негативних змін і вироблення рекомендацій з їх усунення або ослаблення.

Основна мета моніторингу – інформаційне забезпечення, необхідне для прийняття рішень в області природоохоронної діяльності та екологічної безпеки, попередження та (або) зменшення негативних наслідків впливу на стан оточуючого середовища [15, 16].

Завдання моніторингу [16]:

- оцінка меж припустимого навантаження на екосистеми;
- виявленні взаємозв'язку джерел забруднення навколишнього середовища з об'єктами живої природи, на які вони діють;
- виявленні каналів поширення забруднюючих речовин у природному середовищі;
- узагальненні одержаної об'єктивної інформації про зміну біологічних, геохімічних та геофізичних параметрів навколишнього середовища у локальному, регіональному і глобальному масштабах;
- надання достовірної та оперативної інформації, на базі якої приймаються практичні рішення по покращенню якості оточуючого середовища, стану тваринного та рослинного світу, здоров'я людини;
- розробка заходів по нейтралізації наслідків антропогенного впливу та вибір природоохоронних технологій.

Критерії класифікації моніторингу довкілля [16]:

В залежності від *компонентів оточуючого середовища*:

— геофізичний, біологічний, хімічний, кліматичний, повітря, водних об'єктів, ґрунту, наземних, водних та морських екосистем та ін.

За факторам та об'єктам впливу:

— забруднень, джерел забруднень, об'єктам впливу забруднень.

За масштабами впливу:

— глобальний, регіональний, локальний, фоновий, національний, міжнародний.

За дією на здоров'я:

— моніторинг здоров'я, санітарно-гігієнічний, санітарно-токсикологічний.

За способом досліджень:

— активний і пасивний.

За об'єктами спостереження:

— геоботанічний, альгологічний, зоологічний, мікробіологічний, моніторинг харчових продуктів, кормів, рослинних та тваринних тканин.

Основні рівні та розділи моніторингу навколишнього середовища:

- *глобальний (біосферний)* моніторинг – об'єктами спостереження є біосфера, глобально-фонові зміни (ступень радіації, концентрація CO₂ і озону, циркуляція теплових потоків, зміни клімату, міграція птахів, здоров'я населення на рівні держави, групи держав та ін.)

- *регіональний (екологічний)* моніторинг – об'єктами спостереження є екосистеми, зміна їх структури та функції, продуктивності, динаміка запасів корисних копалин, водних, земельних, рослинних ресурсів та ін.

- *локальний (санітарно-гігієнічний)* моніторинг – об'єкти спостереження: стан оточуючого середовища, приземні шари атмосфери, поверхневі та ґрунтові води, ґрунт; ступінь забруднення природних об'єктів шкідливими речовинами, їх вплив на людину, тваринний та рослинний світ; наявність в оточуючому середовищі змін, що викликані конкретним видом впливу та ін.

Методи моніторингу

Моніторинг складається з багатьох різноманітних методів спостереження, збору необхідних параметрів-характеристик стану середовища та їх обробки. Усю сукупність цих методів можна поділити на такі основні напрями:

- методи реєстрації та оцінки якості стану середовища (біомоніторинг, дистанційний моніторинг та ін.);

- методи кількісного обліку організмів і методи оцінки біомаси, продуктивності рослин і тварин (біологічний моніторинг);

- вивчення особливостей впливу різних екологічних чинників на життєдіяльність організмів (лабораторні методи дослідження);

- методи математичного моделювання екологічних явищ і процесів, екосистем;

- створення геоінформаційних систем і технологій для розв'язання екологічних проблем;

- комплексний еколого-економічний аналіз стану різних об'єктів;

- геоекологічні і геофізичні методи дослідження;

- технологічні методи дослідження;

- медико-екологічні методи дослідження;

– методи екологічного контролю: екологічна експертиза, екологічний аудит, екологічна паспортизація та ін.

За специфікою виконання всі дослідження можна поділити на хімічні, фізичні, біологічні, геологічні, географічні, геофізичні, математичні та інші. У зв'язку з великою кількістю видів забруднювачів та інших негативних впливів і видів об'єктів забруднювання (живі біологічні організми, люди, різноманітні екосистеми, географічні природні комплекси та багато інших) необхідне використання багатьох різноманітних приладів, часто дуже складних і дорогих, спеціальних лабораторних досліджень, використання хімічних реактивів та ін. [14].

11. Джерела забруднення і основні види забруднення атмосфери. Охорона атмосферного повітря.

Атмосферне повітря забруднюється різними газами, дрібними часточками і рідкими речовинами, які негативно впливають на живі істоти, погіршуючи умови їх існування. Джерела його забруднення можуть бути природними і штучними (антропогенними) (рис. 1) [3].

Природне забруднення атмосфери. У нормі природні джерела забруднення не спричинюють істотних змін повітря. Інтенсивне поширення певного природного джерела забруднення на певній території (викиди попелу і газів вулканами, лісові і степові пожежі) можуть стати серйозною причиною забруднення атмосфери. Так, під час виверження вулкана Кракатау у 1883 р. маса попелу та пилу становила 150 млрд. т, і вони поширилися майже по всій земній кулі. Внаслідок виверження вулкана на Алясці в 1912 р. в атмосферу надійшло понад 20 млрд. т пилу, який тривалий час утримувався в повітрі. Такі катастрофічні явища зумовлюють іноді утворення світлонепроникного екрана навколо Землі, а також зміну її теплового балансу. Проте природні забруднення атмосфери здебільшого не завдають великої шкоди людині, так як відбуваються за певними біологічними законами і регулюються кругообігом речовин, виявляються періодично.

Штучне (антропогенне) забруднення атмосфери (табл. 1) відбувається внаслідок зміни її складу та властивостей під впливом діяльності людини. За будовою та характером впливу на атмосферу штучні джерела забруднення умовно поділяють на технічні (пил цементних заводів, дим і сажа від згоряння вугілля) та хімічні (пило-або газоподібні речовини, які можуть вступати в хімічні реакції).

Рис.1. Штучні та природні джерела забруднення атмосфери

За агрегатним станом усі забруднювальні речовини поділяють на тверді, рідкі та газоподібні. Саме газоподібні забруднювачі становлять 90 % загальної маси речовин, що надходять в атмосферу.

Серйозної шкоди навколишньому середовищу завдає хімічна промисловість. Особливо небезпечними є сірчисті сполуки, оксиди азоту, хлор та ін. Майже всі забруднювальні речовини можуть вступати між собою в реакції, утворюючи високотоксичні сполуки. У поєднанні з туманом це явище дістало назву фотохімічного смогу.

Значним джерелом забруднення довкілля є підприємства чорної металургії. Вони викидають в атмосферу багато пилу, кіптяви, сажі, важких металів (свинець, кадмій, ртуть, мідь, нікель, цинк, хром). Ці речовини практично стали постійними компонентами повітря промислових центрів. Особливо гостро стоїть проблема забруднення повітря свинцем.

Повітря забруднюють практично всі види сучасного транспорту, кількість якого постійно збільшується у всьому світі. Майже всі складові вихлопних газів автомобілів шкідливі для людського організму, а оксиди азоту до того ж беруть активну участь у створенні фотохімічного смогу. Забруднюється повітря і пилом гуми з покришок автомобілів і літаків (один автомобіль утворює близько 10 кг гумового пилу).

Найбільшу загрозу для людства становить забруднення атмосфери радіоактивними речовинами. Ця проблема вперше виникла в 1945 р. після вибуху двох атомних бомб, скинутих з американських літаків на японські міста Хіросиму й Нагасакі. Природна радіоактивність існує незалежно від діяльності людини.

Таблиця 1

Вплив різних галузей промисловості в забруднення атмосфери [12]

Галузь промисловості	Основні компоненти забруднюючих викидів
Теплоенергетика (25,7%)	ТЕС – дим, який містить оксиди карбону,

	сульфуру та нітрогену, вуглеводні, пари води. АЕС – радіоактивний йод, радіоактивні інертні гази, аерозолі Котельні – оксиди карбону та сульфур, вуглеводні.
Чорна металургія (23,4%)	SO ₂ , пил, невелика кількість сполук Р, As, Hg, Pb, Mn
Кольорова металургія (11,1%)	SO ₂ , CO ₂ , пил
Нафтовидобувна і нафтохімічна промисловість (13,7%)	Аерозолі, неорганічний пил, оксиди нітрогену та карбону, SO ₂ , NH ₃ , H ₂ S, сполуки F
Транспорт (11,6 %)	CO, вуглеводні, оксиди нітрогену та сульфур, сажа
Підприємства будівництва (3,4%)	Пил, органічні сполуки, оксиди карбону, нітрогену та сульфур
Целюлозно-паперова	Органічні речовини, оксиди сульфур, H ₂ S, Cl ₂
Гірничо-видобувна (7,1%)	Пил і гази, які утворюються під час вибухів

Джерела забруднення атмосферного повітря поділяють на джерела виділення шкідливих речовин. Джерелом виділення шкідливих речовин є технологічний агрегат (установка, пристрій, апарат), терикон, резервуар тощо [17].

Характерними джерелами виділення шкідливих речовин є доменні й мартенівські печі, сушильні барабани, агломераційні машини, хлоратори, котлоагрегати, які працюють на всіх видах палива, бітумоллавильні агрегати, смолварки, сепаратори, елеватори, солодосушарки, тютюнорізальні машини, електролізні ванни, плавильні котли, печі вулканізації та інше технологічне обладнання.

Джерела виділення шкідливих речовин залежно від оснащення спеціальними приладами газовідведення поділяють на організовані і неорганізовані. Викиди шкідливих речовин залежно від джерела виділення також поділяють на організовані і неорганізовані [17].

До *організованих джерел* виділення належать такі, шкідливі речовини від яких надходять у систему газоходів або повітроводів (труба, аераційний ліхтар, вентиляційна шахта тощо), а сама система дозволяє застосовувати для вловлювання газоочисні і пило-вловлювальні пристрої та обладнання.

До *неорганізованих джерел* виділення належать такі шкідливі речовини, від яких надходять у повітря внаслідок не герметичності технологічного обладнання, транспортних засобів і резервуарів. До цієї категорії належать терикони, що горять, відвали тощо.

Охорона атмосферного повітря.

Важливе значення для життя людей має забезпечення охорони атмосферою повітря — одного із основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Закон України "Про охорону атмосферного повітря" (2001 р.) [29] створює правову основу діяльності, спрямованої на збереження та

відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище [29, 30].

Під *правовим регулюванням атмосфероповітряних охоронних заходів* слід розуміти систему правових приписів, які регулюють відносини, що виникають у даній сфері, з метою збереження сприятливого стану атмосферного повітря, поліпшення й відтворення його стану, запобігання забрудненню та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних чинників та зниження його рівня. Атмосфероповітряне законодавство України передбачає систему правових заходів: дозвільного, попереджувального (превентивного), контрольного, стимулюючого характеру (заохочення й відповідальність), поновлювального (відтворювального), заборонного характеру. Тут аналізуються власне охоронні правові заходи щодо атмосферного повітря [7].

До заходів дозвільного характеру належить отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, який видається спеціально уповноваженими органами. Крім цього, дозволи на експлуатацію (спеціальне використання атмосферного повітря) видаються у разі устаткування з визначеними рівнями впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря (ст. 13 [29]); діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях (ст. 16 [29]), тощо. Кожна юридична особа, яка здійснює викиди забруднюючих речовин, повинна отримати дозвіл на такий викид.

До заходів попереджувального (превентивного) характеру належить планування; стандартизація (ст. 4 [29]); нормування (ст. 5 [29]); проектування будівництва та реконструкції підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря (ст. 23 [29]); встановлення санітарно-захисних зон (ст. 24 [29]); державна екологічна та санітарно-гігієнічна експертиза (ст. 25 [29]); державний облік (ст. 31 [29]); моніторинг (ст. 32 [29]) тощо. Ця група заходів містить найбільшу кількість правил, вимог та інших дій із забезпечення безпеки та сприятливого стану атмосферного повітря та довкілля у цілому.

Про стандартизацію і нормування в галузі охорони атмосферного повітря мова вже шла. Розробка стандартів та нормативів належить до відповідального екологічного заходу, оскільки науково обґрунтовані і оптимальні нормативи забезпечують збереження сприятливого стану атмосферного повітря.

Законодавством передбачено здійснення заходів щодо відвернення і зменшення забруднення атмосферного повітря викидами транспортних та інших пересувних засобів і установок та впливу їх фізичних факторів (ст. 17 [29]). До них належать: розробка та виконання комплексу заходів щодо зниження викидів, знешкодження шкідливих речовин і зменшення фізичного впливу під час проектування, виробництва, експлуатації та ремонту транспортних та інших пересувних засобів і установок; переведення транспортних та інших пересувних засобів і установок на менш токсичні види палива; раціональне планування та забудова населених пунктів з дотриманням нормативно визначеної відстані до транспортних шляхів; виведення з густонаселених житлових кварталів за межі міста транспортних підприємств, вантажного транзитного автомобільного транспорту; обмеження в'їзду автомобільного транспорту та інших транспортних засобів та установок у

сельбищні, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та природно-заповідні зони, місця масового відпочинку та туризму; поліпшення стану утримання транспортних шляхів і вуличного покриття; впровадження в містах автоматизованих систем регулювання дорожнього руху; удосконалення технологій транспортування і зберігання палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях; впровадження та вдосконалення діяльності контрольно-регулювальних і діагностичних пунктів та комплексних систем перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних та інших пересувних засобів і установок. Проектування, виробництво та експлуатація транспортних та інших пересувних засобів і установок, вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах яких перевищує нормативи або рівні впливу фізичних факторів, забороняються.

Особливої уваги заслуговує виконання вимог щодо охорони атмосферного повітря при застосуванні пестицидів та агрохімікатів (ст. 18 [29]). Встановлення цього правила обумовлено інтенсивним запровадженням у виробництво зазначених засобів. У законодавстві закріплені основні вимоги, яких необхідно дотримуватися у процесі транспортування, зберігання і застосування пестицидів та агрохімікатів. Більш конкретно застосування названих хімічних засобів передбачено у Законі України від 2 березня 1995 року «Про пестициди і агрохімікати».

Атмосфероповітряні охоронні заходи повинні проводитися під час видобування корисних копалин та проведення вибухових робіт (ст. 21 [29]). Забороняється розміщення у населених пунктах териконів та відвалів, які можуть бути джерелами забруднення атмосферного повітря або іншого шкідливого впливу на нього. Крім того, видобування корисних копалин та здійснення вибухових робіт повинні проводитися з дотриманням вимог щодо охорони атмосферного повітря способами, погодженими із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до закону. Так, у Кодексі про надра від 27 липня 1994 р. [31] встановлено, що користувачі надр зобов'язані забезпечувати безпеку навколишнього природного середовища (ст. 24). Це стосується також і атмосферного повітря. Право користування надрами припиняється у випадку, якщо використання надр здійснюється з застосуванням методів та способів, які призводять до забруднення природного середовища або шкідливих наслідків для здоров'я населення (п. 4 ст. 26 [31]).

До правових заходів щодо охорони атмосферного повітря належить регулювання здійснення запобіжних заходів від забруднення його виробничими, побутовими під іншими відходами (ст. 20 [29]). Встановлено, що складування, розміщення, зберігання або транспортування промислових та побутових відходів, які є джерелами забруднення атмосферного повітря забруднюючими речовинами та речовинами з неприємним запахом або іншого шкідливого впливу, допускається лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування територіях, з додержанням нормативів екологічної безпеки і подальшої утилізації або видалення. Не допускається спалювання зазначених відходів на території підприємств, установ, організацій і населених пунктів, за винятком випадків, коли це здійснюється з

використанням спеціальних установок при додержанні вимог, встановлених законодавством про охорону атмосферного повітря. Власники або уповноважені ними органи підприємств, установ, організацій та громадяни — суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані забезпечувати переробку, утилізацію та своєчасне вивезення відходів, які забруднюють атмосферне повітря, на підприємства, що використовують їх як сировину, або на спеціально відведені місця чи об'єкти. Більш розгорнуто ці питання регулюються Законом України від 5 березня 1998 року «Про відходи».

Охоронними є також заходи щодо відвернення, зниження і досягнення безпечних рівнів виробничих та інших шумів (ст. 21 [29]). Вони повинні забезпечуватися: створенням і впровадженням малошумних машин і механізмів; удосконаленням конструкцій транспортних та інших пересувних засобів і установок та умов їх експлуатації, а також утримання в належному стані залізничних і трамвайних колій, автомобільних шляхів, вуличного покриття та ін. Громадяни зобов'язані дотримуватися вимог, встановлених з метою зниження побутового шуму у квартирах, а також у дворах жилих будинків, на вулицях, у місцях відпочинку та інших громадських місцях.

До профілактичних заходів належать регулювання умов проектування, будівництва та реконструкції підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря (ст. 23 [29]). Вони здійснюються з обов'язковим дотриманням норм екологічної безпеки, державних санітарних вимог і правил на запланованих для цього об'єктах, а також з урахуванням накопичення і трансформації забруднення в атмосфері, його транскордонного перенесення, особливостей кліматичних умов. Погодження проектів забудови, будівництва та реконструкції підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, здійснюється спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань містобудування та архітектури із врахуванням висновків природоохоронних, санітарних та інших органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень, визначених законом. Будівництво та введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств та інших об'єктів, які не відповідають встановленим законодавством вимогам про охорону атмосферного повітря, забороняється.

Для визначення безпеки для здоров'я людини та екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва нових і реконструкції діючих підприємств та інших об'єктів проводиться державна екологічна і санітарно-гігієнічна експертизи у порядку, визначеному законодавством (ст. 25 [29]).

З метою забезпечення оптимальних умов життєдіяльності людини в районах житлової забудови, масового відпочинку і оздоровлення населення при визначенні місць розміщення нових, реконструкції діючих підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, встановлюються санітарно-захисні зони (ст. 24 [29]).

До превентивних заходів належать дотримання вимог щодо охорони атмосферного повітря під час впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем (ст. 26 [29]).

Важливим засобом охорони атмосферного повітря є правове регулювання державного обліку усіх об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий

вплив на здоров'я людей і на стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, видів і ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів (ст. 31 [29]).

Істотну роль у проведенні попереджувальних охоронних заходів відіграє моніторинг (ст. 32 [29]), який проводиться з метою отримання, збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про викиди забруднюючих речовин та рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки та прогнозування його змін і ступеня небезпечності та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря. Він є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища. Порядок організації та проведення моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Здійснення контрольних заходів у галузі охорони атмосферного повітря передбачено у розділі II Закону України «Про охорону атмосферного повітря» (статті 27-30 [29]). Ці заходи мають на меті забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону атмосферного повітря місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, посадовими особами цих органів, а також підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

До заходів стимулюючого характеру належать організаційно-економічні заходи (ст. 22 [29]), які передбачають: а) збір за забруднення навколишнього природного середовища; б) відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону атмосферного повітря; в) надання підприємствам, установам, організаціям та громадянам — суб'єктам підприємницької діяльності податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, застосування заходів щодо регулювання діяльності, що впливає на клімат, здійснення інших природоохоронних заходів з метою скорочення викидів забруднюючих речовин та зменшення рівнів впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря; г) участь держави у фінансуванні екологічних заходів і будівництві об'єктів екологічного призначення.

Заходи поновлювального (відтворювального) напрямку пов'язані з обов'язками підприємств, установ, організацій та громадян — суб'єктів підприємницької діяльності щодо охорони атмосферного повітря. Якщо ці суб'єкти здійснюють викиди забруднюючих речовин або впливи фізичних та біологічних факторів, що можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру або до надзвичайних екологічних ситуацій, то вони зобов'язані заздалегідь розробити та погодити спеціальні заходи щодо охорони атмосферного повітря відповідно до закону.

До заборонних заходів належать обмеження, тимчасова заборона (зупинення) або припинення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і впливу фізичних та біологічних факторів на його стан (ст. 12 [29]).

Господарська чи інші види діяльності, пов'язані з порушенням умов і вимог до викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на його стан, передбачених дозволами, може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена) або припинена відповідно до законодавства.

12. Джерела і види забруднення водних ресурсів.

Під забрудненням водних ресурсів розуміють будь-які зміни фізичних, хімічних і біологічних властивостей води у водоймах у зв'язку зі скиданням у них рідких, твердих і газоподібних речовин, що заподіюють чи можуть створити незручності, роблячи воду даних водойм небезпечною для використання, наносячи збиток народному господарству, здоров'ю і безпеці населення.

Основними джерелами забруднення водних ресурсів є [17]:

- стічні води промислових та комунальних підприємств;
- відходи від розробок рудних і нерудних копалин;
- води рудників, шахт, нафтопромислів;
- відходи деревини при заготівлі, обробці, сплаві лісових матеріалів (кора, тирса, тріска, колоди, хмиз та ін.);
- викиди водного, залізничного та автомобільного транспорту;
- первинна переробка льону, коноплі та інших технічних культур.

Основні види забруднення [17]:

Будь-яка водойма чи водне джерело пов'язане з навколишнім зовнішнім середовищем. На нього впливають умови формування поверхневого чи підземного водного стоку, різні природні явища, індустрія, промислове і комунальне будівництво, транспорт, господарська і побутова діяльність людини. Наслідком цих впливів є привнесення у водне середовище нових, невласних їй речовин - забруднювачів, що погіршують якість води.

Найінтенсивнішими забруднювачами поверхневих вод є великі целюлозно-паперові, хімічні, нафтопереробні, харчові та текстильні підприємства, гірничорудні і металургійні комбінати, а також сільськогосподарське виробництво.

Дуже небезпечним є сплавляння лісу, обробленого сильнодіючими отрутохімікатами - антисептиками, що застосовуються в лісовій промисловості. Вода стає непридатною для споживання і для життя водних організмів. Під час сплавляння розсіпом багато деревини тоне і загниває на дні, що також призводить до підвищення смертності живих організмів водного середовища.

Сільське господарство - один з найбільших споживачів і, одночасно забруднювачів природних вод внаслідок використання міндобрих, пестицидів та інших хімікатів, функціонування великих тваринницьких комплексів, зрошування земель.

Щорічно лише азотних добрив вноситься в ґрунт понад 50 млн. тонн. Повсюдно відбувається забруднення вод добривами і пестицидами, небезпечними своєю токсичністю. У багатьох сільських районах з інтенсивним застосуванням азотних добрив вже сьогодні в 50% колодязів вода містить нітрати, а нітритів - вже понад норму - 20 мг/л; в переважній більшості випадків їхній вміст сягає 100-1500, а подекуди - більше 2000 мг/л. Відомі випадки тяжких захворювань, навіть смертності дітей, особливо немовлят.

Сполуки азоту і нітратні іони належать до мутагенних речовин, які призводять до генетичних захворювань.

Дуже небезпечними є синтетичні миючі засоби, котрі потрапляють у водоймища, і навіть незначна їх кількість викликає неприємний смак і запах води та утворює піну і плівку на поверхні, що утруднює доступ кисню та призводить до загибелі водних організмів. До особливих видів забруднення належать також заростання водойм водоростями, особливо синьо-зеленими, гниття яких викликає захворювання і загибель риби. Це дуже гостра проблема характерна для водоймищ басейну Дніпра.

Особливо небезпечними для здоров'я людини є забруднення природних вод побутовими стоками. Така забруднена вода зовсім непридатна для постачання населенню, оскільки містить збудники різноманітних інфекційних захворювань (паратиф, дизентерія, інфекційний вірусний гепатит, туляремія та ін.). До страшних наслідків призводить забруднення вод важкими металами.

Забруднення, що надходять у водне середовище, класифікують по-різному, у залежності від підходів, критеріїв і завдань. Так, звичайно виділяють механічне, хімічне, фізичне і біологічне забруднення [17].

Фізичне забруднення - підвищення вмісту механічних домішок, властиве в основному поверхневим видам забруднень;

хімічне забруднення - наявність у воді органічних і неорганічних речовин токсичної і нетоксичної дії;

бактеріальне і біологічне забруднення - наявність у воді різноманітних патогенних мікроорганізмів, грибів і дрібних водоростей;

радіоактивне забруднення - присутність радіоактивних речовин у поверхневих чи підземних водах;

теплове забруднення - випуск у водойми підігрітих вод підприємств, теплових і атомних ЕС.

Фізичне забруднення виникає внаслідок збільшення у воді нерозчинних домішок - піску, глини, мулу за рахунок змиву дощовими водами з розораних ділянок (полів), надходження суспензій з діючих підприємств гірничодобувної промисловості, пилу, що переноситься вітром у суху погоду тощо. Тверді частки знижують прозорість води, пригнічуючи розвиток водних рослин, забивають зябра риб та інших водних тварин, погіршуючи смакові якості води, а то й роблять її взагалі непридатною для споживання.

Хімічне забруднення води відбувається за рахунок надходження у водойми з стічними водами різних шкідливих домішок неорганічного (кислоти, луги, мінеральні солі) і органічного походження (нафта й нафтопродукти, миючі засоби, пестициди тощо). Шкідлива дія токсичних речовин, що потрапляє у водойми, посилюється за рахунок так званого кумулятивного ефекту, що полягає в прогресуючому збільшенні вмісту шкідливих сполук у кожній послідовній ланці харчового ланцюжка.

Особливої шкоди водоймам завдають нафта й нафтопродукти, які утворюють на поверхні плівку, що перешкоджає газообмінові між водою і атмосферою і знижує вміст кисню у воді; 1 т нафти здатна розпливитися на 12 км² поверхні води. Осідаючи на дно, згустки мазуту вбивають донні мікроорганізми, що беруть участь у самоочищенні води. Гниття донних осадків, забруднених органічними сполуками, продукує в воду отруйні сполуки, зокрема сірководень, що забруднює воду в річці чи озері.

Біологічне забруднення водойм полягає у надходженні в них зі стічними водами різних мікроорганізмів (бактерій, вірусів), спор грибків, яєць червів і т. д., багато з яких є хвороботворними для людей, тварин і рослин. Серед біологічних забруднювачів перше місце посідають комунально-побутові стоки (особливо, якщо вони неочищені чи очищені недостатньо), а також стоки підприємств цукрових заводів, м'ясокомбінатів, заводів, що обробляють шкіру, деревообробних комбінатів.

Теплове забруднення води спричиняється спуском у водойми підігрітих вод від ТЕС, АЕС та інших енергетичних установок. Тепла вода змінює термічний і

біологічний режим водойм і шкідливо впливає на їх мешканців. Як показали дослідження гідробіологів, вода, нагріта до 26-30°C, діє пригнічуючи на риб та інших мешканців водойм, а якщо температура води піднімається до 36°C, вся риба гине. Найбільшу кількість теплої води викидають у водойми атомні електростанції.

Серед основних джерел забруднення водних ресурсів мінеральними речовинами і біогенними елементами є підприємства харчової промисловості і сільгосп підприємства. Зі зрошуваних земель щорічно вимивається близько 6 млн. т. солей, відходи, які вміщують ртуть, свинець, мідь. Деяка їхня частина виноситься далеко за межі територіальних вод. Забруднення ртуттю значно знижує первинну продукцію морських екосистем, придушуючи розвиток фітопланктону. Відходи, що містять ртуть, звичайно концентруються у донних відкладеннях чи затоках рік. Подальша її міграція супроводжується нагромадженням метилової ртуті і її включенням у трофічні ланцюги водяних організмів, а потім і людини.

Значний обсяг органічних речовин, більшість з яких не властива природним водам, скидається в ріки разом із промисловими і побутовими стоками. Наростаюче забруднення водойм і водостоків спостерігається в усіх промислових країнах.

Інформація про вміст деяких органічних речовин у промислових стічних водах [18]:

<i>Забруднюючі речовини</i>	<i>Кількість у світовому стоці, млн. т./рік:</i>
Нафтопродукти	26,563
Феноли	0,460
Відходи виробництв синтетичних волокон	5,500
Рослинні органічні залишки	0,170
Всього	33,273

Забруднення води сільськогосподарськими стоками. У зв'язку з інтенсифікацією тваринництва все більше дають про себе знати стоки підприємств даної галузі сільського господарства [9].

Викликає серйозне занепокоєння забруднення водойм пестицидами і мінеральними добривами, що потрапляють з полів разом зі струменями дощової і талої води. У результаті досліджень, наприклад, доведено, що інсектициди, що містяться у воді у вигляді суспензій, розчиняються в нафтопродуктах, якими забруднені ріки й озера. Ця взаємодія призводить до значного ослаблення окисних функцій водяних рослин. Потрапляючи у водойми, пестициди накопичуються в планктоні, бентосі, рибі, а по ланцюжку харчування потрапляють в організм людини, діючи негативно як на окремі органи, так і на організм у цілому.

13. Охорона надр і раціональне використання землі.

Охорона надр (рос. охрана недр, англ. conservation of mineral resources, нім. Lagerstättenschutz m, Erdinnerenschutz m) – комплекс заходів, здійснюваних з метою найповнішого (комплексного) видалення корисних копалин з надр і максимально можливого, економічно доцільного зменшення втрат при їх розробці [18].

У широкому розумінні правові приписи, спрямовані на охорону надр, містяться в багатьох розділах Кодексу про надра [19], але спеціальний розділ (статті 56—59)

виокремлює ті заходи, які забезпечують охорону надр. Вирізнення вказаних правових норм у спеціальний розділ виправдано тим, що в ньому відображені основні вимоги в галузі охорони надр. Надра, на відміну від інших природних об'єктів, практично не можна поновити. У зв'язку з цим виникає необхідність у запровадженні особливих вимог, що сприяють раціональному використанню корисних копалин і належній їх охороні [7].

Основними вимогами у галузі охорони надр є [7]:

- забезпечення повного і комплексного геологічного вивчення надр;
- дотримання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами;
- раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів;
- недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд;
- охорона родовищ корисних копалин від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів, що впливають на якість корисних копалин і промислову цінність родовищ або ускладнюють їх розробку;
- запобігання необґрунтованій та самовільній забудові площ залягання корисних копалин і дотримання встановленого законодавством порядку використання цих площ для інших цілей;
- запобігання забрудненню надр при підземному зберіганні нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захороненні шкідливих речовин і відходів виробництва, скиданні стічних вод.

Ці вимоги охорони надр становлять складову частину прав та обов'язків користувачів надрами і конкретизуються у законодавстві щодо різних видів та стадій користування надрами.

У разі порушення перелічених вимог користування надрами може бути обмежено, тимчасово заборонено або припинено органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, державного гірничого нагляду, державного геологічного контролю або іншими спеціально уповноваженими на те державними органами в порядку, встановленому законодавством України.

Також передбачено зупинення роботи на ділянці і повідомлення про це зацікавлених державних органів у разі виявлення при користуванні надрами рідкісних геологічних відшарувань і мінералогічних утворень, метеоритів, палеонтологічних та інших об'єктів, що становлять інтерес для науки і культури.

Законодавство про надра встановлює правовий пріоритет охорони і користування корисними копалинами як основного багатства надр, що не відтворюється. Тому не випадково, що основні вимоги охорони надр пов'язані перш за все з порядком користування корисними копалинами, їх охороною від нераціонального використання, вичерпання і забруднення. З метою охорони визначені основні умови забудови площ залягання корисних копалин.

Так, забороняється проектування і будівництво населених пунктів, промислових комплексів та інших об'єктів без попереднього геологічного вивчення ділянок надр, що підлягають забудові.

Забудова площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення, а також будівництво на ділянках їх залягання споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, допускаються у виняткових випадках лише за погодженням з відповідними територіальними геологічними підприємствами та органами державного гірничого нагляду. При цьому повинні здійснюватися заходи, які б забезпечували можливість видобування з надр корисних копалин.

Порядок забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Забудова площ залягання корисних копалин місцевого значення, а також розміщення на ділянках їх залягання підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, допускаються за погодженням з відповідними місцевими радами народних депутатів.

Важливим заходом охорони надр з метою запобігання негативним демографічним, соціальним та екологічним наслідкам інтенсивного видобутку корисних копалин є встановлення квоти на видобуток окремих видів корисних копалин.

Забороняється також вибіркова розробка родовищ корисних копалин. При проектуванні, будівництві і введенні в експлуатацію підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, повинні забезпечуватися раціональне використання видобутих гірських порід [7].

Раціональне використання землі — обов'язкова екологічна вимога при використанні цього природного ресурсу, адже базовий законодавчий акт [1] у сфері екології прямо зазначає, що використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з додержанням раціонального та економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій [1, с. 546].

Вимога раціональності використання землі відображена і в Земельному кодексі України [19], стаття 5 якого визначає забезпечення раціонального використання та охорони земель принципом земельного законодавства.

Забезпечення раціонального використання та охорони земель — це не тільки самостійна мета правового регулювання земельних відносин (ст. 4 [19]), а й один з найважливіших принципів земельного законодавства (ст. 5 [19]).

Проблема раціонального використання земель, як і інших природних ресурсів, важлива і актуальна. Встановлення порядку раціонального використання земель — це прерогатива держави, її уповноважених органів. Організація раціонального використання земель як природного ресурсу, засобу виробництва в сільському та лісовому господарстві і просторової основи, операційної бази для здійснення будь-якої діяльності неможливі без належної реалізації державою таких управлінських функцій щодо землі, як землеустрій, земельний кадастр, контроль за використанням земель та ін. Компетенція відповідних державних органів у зазначеній сфері закріплена нормами чинного Земельного кодексу України.

Проблема раціонального землевикористання в сучасних умовах збагачується елементами якісно нового змісту, зокрема екологічними факторами.

Поширене свого часу розуміння раціонального використання земель як «досягнення максимального ефекту (результату) в реалізації мети, для якої надана земля», сьогодні вже певною мірою є недосконалим. У сучасних умовах раціональність землевикористання вже не можна пов'язувати лише з досягненням

економічного ефекту. Швидке, за будь-яку екологічну ціну одержання власником економічного і фінансового ефекту не тільки не може бути нині показником раціонального землевикористання, а й у ряді випадків може створювати певну екологічну небезпеку. В сучасних умовах посилюються антропогенні фактори та активізується вплив людини на всі природні процеси. Це стосується і земельних ресурсів. За умов же, коли розширюється господарське використання земель, не заповідний режим, а їх охорона саме в процесі виробничого використання формують основний зміст проблеми раціонального землевикористання [7].

Введення в процесі реалізації земельної і аграрної реформ деякої частини земель в орбіту ринкових підприємницьких відносин створює певний конфлікт між економічними інтересами недержавного власника на ці землі та загальносуспільними екологічними інтересами. Він може бути вирішений лише за умов належної екологічної правосвідомості таких власників землі.

Конкретним змістом раціонального землевикористання є науково обґрунтований процес діяльності людини по використанню природних властивостей земель за цільовим призначенням при дотриманні всіх правил їх охорони.

Згідно з чинним законодавством усі суб'єкти мають право саме на раціональне використання відповідних земель. Водночас — це предмет загальнодержавного та загальносуспільного інтересу.

Раціональність землевикористання передусім означає те, що воно здійснюється суто за цільовим призначенням. Серед обов'язків землекористувачів та власників земельних ділянок головне місце посідає обов'язок забезпечувати використання земельних ділянок за цільовим призначенням (статті 91, 94 [19]). Нецільове використання землі є не тільки нераціональне, але й незаконне. Використання земельної ділянки не за цільовим призначенням — це одна з підстав припинення права користування земельною ділянкою (ст. 140 [19]). При цьому таке примусове припинення здійснюється відповідно до ст. 143 [19] в судовому порядку.

Невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням є одним з порушень земельного законодавства, за які передбачена адміністративна відповідальність (ст. 54 Кодексу про адміністративне правопорушення України).

Кожний власник земельної ділянки та землекористувач зобов'язаний як найповніше використовувати всю закріплену за ним земельну ділянку.

Раціональне використання землі передбачає також ефективну її експлуатацію. Це означає, що земельна ділянка має використовуватися найбільш доцільно і з найбільшою віддачею.

При раціональному використанні землі її якість не повинна погіршуватися, а, навпаки, має поліпшуватися, тобто обов'язково повинен враховуватися екологічний фактор. На власників земельних ділянок та землекористувачів закон покладає обов'язок підвищувати родючість ґрунтів та зберігати корисні властивості землі (статті 91; 94 [19]). Експлуатація землі, яка не передбачає відтворення її корисних властивостей або сприяє розвитку процесів, що погіршують стан земельної ділянки, є хижацьким використанням землі. Таке використання землі веде до її псування та тягне за собою негативні правові наслідки у вигляді відповідальності (наприклад, ст. 239 Кримінального кодексу України).

14. Охорона рослинного та тваринного світу.

Охорона рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання (ст. 25 Закону України «Про рослинний світ») [20].

Відповідно до ст. 26 Закону *охорона рослинного світу забезпечується* [20]:

- 1) встановленням правил і норм охорони, використання та відтворення об'єктів рослинного світу;
- 2) заборонаю та обмеженням використання природних рослинних ресурсів у разі необхідності;
- 3) проведенням екологічної експертизи та інших заходів з метою запобігання загибелі об'єктів рослинного світу в результаті господарської діяльності;
- 4) захистом земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, від ерозії, селей, підтоплення, затоплення, заболочення, засолення, висушення, ущільнення, засмічення, забруднення промисловими і побутовими відходами і стоками, хімічними й радіоактивними речовинами та від іншого несприятливого впливу;
- 5) створенням та оголошенням територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- 6) організацією наукових досліджень, спрямованих на забезпечення здійснення заходів щодо охорони та відтворення об'єктів рослинного світу;
- 7) розвитком системи інформування про об'єкти рослинного світу та вихованням у громадян дбайливого ставлення до них;
- 8) створенням системи державного обліку та здійсненням державного контролю за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу;
- 9) занесенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин до Червоної книги України, та рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань — до Зеленої книги України;
- 10) встановленням юридичної відповідальності за порушення порядку охорони та використання природних рослинних ресурсів;
- 11) здійсненням інших заходів і встановленням законодавством інших вимог щодо охорони рослинного світу.

Зокрема, в Україні прийнятий і діє Закон України «Про Червону книгу України» та Положення про Зелено книгу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р.. Об'єктами Червоної книги України, які підлягають особливій охороні на всій території України, є рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види рослинного світу, які постійно або тимчасово зростають у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Зелена книга України є офіційним державним документом, в якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні.

Правовідносини, пов'язані із захистом рослин, багаторічних і лісових насаджень,

дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження від шкідників, хвороб та бур'янів, регулюються законами України «Про захист рослин», «Про карантин рослин», «Про пестициди і агрохімікати».

У системі лісоохоронних відносин важливе місце посідають заходи по забезпеченню відтворення, підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів, їх охорони і захисту (глави 14, 15, 16 Лісового кодексу України).

Відтворення лісів забезпечується шляхом відновлення лісів і лісорозведення. Правила відтворення лісів затверджені постановою Кабінету Міністрів України 01.03.2007 р.. Відновлення лісів здійснюється на землях, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища), а на інших, призначених для створення лісів, землях, насамперед не придатних для використання в сільському господарстві (яри, піски) — лісорозведення.

Заходами щодо *підвищення продуктивності лісів* є: зменшення площі земель, зайнятих чагарниками, рідколіссям, низькоповнотними і нестійкими деревостанами; підвищення родючості ґрунтів (меліорація, запобігання ерозії ґрунтів, заболочуванню, засоленню та іншим негативним процесам); впровадження сучасних досягнень селекції, лісового насінництва, сортовипробування найцінніших у господарському відношенні деревних порід; ефективного догляду за лісовими культурами; охорона лісів від пожеж, захисту від шкідників і хвороб; оптимізація вікової структури лісів.

Охорона лісів включає в себе відносини по охороні лісів від пожеж, незаконних рубок, порушення порядку користування. *Захист лісів* здійснюється з метою боротьби з шкідниками, хворобами лісів тощо шляхом систематичного спостереження за станом лісів, своєчасного виявлення осередків шкідників і хвороб лісу, здійснення профілактики виникнення таких осередків, їх локалізації і ліквідації.

За порушення норм лісового законодавства та законодавства про рослинний світ за загальним правилом передбачена кримінальна, адміністративна, дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність.

Зокрема, *кримінальна відповідальність* передбачена за вчинення злочинів, визначених ст. 245 (знищення або пошкодження лісових масивів), ст. 246 (незаконна порубка лісу), ст. 247.

Адміністративна відповідальність в цій галузі застосовується за вчинення таких адміністративних правопорушень: ст. 63 (незаконне використання земель державного лісового фонду), ст. 64 (порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці), ст. 65 (незаконна прорубка, пошкодження і знищення лісових культур і молодняка), ст. 65 (знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень), ст. 66 (знищення або пошкодження підросту в лісах), ст. 67 (здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку), ст. 68 (порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини), ст. 69 (пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду), ст. 70 (самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих

плодів, горіхів, грибів, ягід), ст. 71 (введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси), ст. 72 (пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками), ст. 73 (засмічення лісів відходами), ст. 74 (знищення або пошкодження лісоосушувальних канав, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду), ст. 75 (знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах), ст. 76 (знищення корисної для лісу фауни), ст. 77 (порушення вимог пожежної безпеки в лісах), ст. 77 (самовільне випалювання рослинності або її залишків), ст. 83 (порушення законодавства про захист рослин), ст. 85 (виготовлення або збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу), ст. 88 (незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу), ст. 88 (порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного чи рослинного світу), ст. 88 (порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними), ст. 90 (порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, ст. 91 (перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів) Кодексу України про адміністративні правопорушення. Справи про ці правопорушення підвідомчі районним, міським, районним в містах чи міськрайонним судам (ст. 221 КпАП України) — справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 85, 88—882, 90 КпАП України; органам виконавчої влади в сфері захисту рослин (ст. 238) — справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 831; органам лісового господарства (ст. 241) — справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 63—70, 73, 75, 77; органам виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища (ст. 2421) — справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 63—74, 76—77, 91 КпАП України.

Дисциплінарна відповідальність застосовується у загальному порядку до працівників, винних у невиконанні вимог охорони лісів та рослинного світу, на основі норм Кодексу законів про працю України.

Цивільно-правова відповідальність застосовується у вигляді відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення норм лісового законодавства та законодавства про рослинний світ. Для визначення розміру збитків, які підлягають відшкодуванню, використовуються затверджені у відповідному порядку такси.

Тваринний світ є важливою частиною природних багатств держави. Відносини в галузі охорони і використання тваринного світу регулюється базовим Законом України «Про тваринний світ», який прийнятий в новій редакції у 2001 р., та іншими нормативно-правовими актами.

Охорона тваринного світу охоплює систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу. Охорона тваринного світу передбачає комплексний підхід до вивчення стану, розроблення і здійснення заходів щодо охорони та поліпшення екологічних систем, в яких

перебуває і складовою частиною яких є тваринний світ (ст. 36 Закону України «Про тваринний світ»).

Основні вимоги та заходи забезпечення охорони тваринного світу визначені можна умовно класифікувати на різні групи:

— *за суб'єктами, до яких звернені охоронні вимоги:*

а) вимоги, що стосуються безпосередніх користувачів тварин, як, наприклад, встановлений ст. 47 Закону України «Про тваринний світ» обов'язок користувачів об'єктами тваринного світу у разі виникнення стихійного лиха та надзвичайних екологічних ситуацій, які загрожують існуванню тварин, надавати допомогу диким тваринам і негайно інформувати про це спеціально уповноважений орган з питань охорони навколишнього природного середовища.

б) вимоги, що звернені до інших суб'єктів, які не є користувачами об'єктів тваринного світу: необхідність передбачення і здійснення заходів щодо збереження середовища існування та умов розмноження тварин під час розміщення, проектування та забудови населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів, введення в господарський обіг цілинних земель, заболочених, прибережних і зайнятих чагарниками територій, меліорації земель, здійснення лісових користувань і лісгосподарських заходів, проведення геологорозвідувальних робіт, видобування корисних копалин, визначення місць випасання і прогону свійських тварин, розроблення туристичних маршрутів та організації місць відпочинку населення (ст. 39), запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів та експлуатації транспортних засобів (ст. 40), дотримання вимог охорони тварин під час застосування пестицидів і агрохімікатів (статті 48, 49);

— *за об'єктами охорони:*

а) охорона самих диких тварин (статті 40, 47);

б) охорона місць їх перебування, жител тощо (статті 39, 41, 48);

— *за особливостями диких тварин як об'єктів охорони:*

а) охорона об'єктів тваринного світу, що не віднесені до рідкісних чи тих, що перебувають під загрозою зникнення;

б) охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тварин.

Відповідно до ст. 44 Закону України «Про тваринний світ» рідкісні та такі, що перебувають під загрозою зникнення в природних умовах на території України, види тварин підлягають особливій охороні і заносяться до *Червоної книги України*. Порядок ведення Червоної книги України, занесення до неї видів тварин, вимоги до їх охорони і використання регулюються Законом України «Про Червону книгу України». Охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом: установлення особливого правового статусу рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, заборони або обмеження їх використання; урахування вимог щодо їх охорони під час розроблення нормативно-правових актів; систематичної роботи з виявлення місць їх перебування (зростання), проведення постійного спостереження (моніторингу) за станом їх популяцій; пріоритетного створення заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також екологічної мережі на територіях, де перебувають

об'єкти Червоної книги України, та на шляхах міграції рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу; створення центрів та банків для збереження генофонду зазначених об'єктів; розведення їх у спеціально створених умовах; урахування спеціальних вимог щодо охорони об'єктів Червоної книги України під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, проведення екологічної експертизи (ст. 11 Закону України «Про Червону книгу України»).

За порушення законодавства в галузі охорони і використання об'єктів тваринного світу може застосовуватись кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова відповідальність. Стаття 63 Закону України «Про тваринний світ», ст. 42 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» містять загальний перелік правопорушень, за які настає юридична відповідальність.

Кримінальна відповідальність встановлена Кримінальним кодексом України за наступні злочинні діяння, об'єктом посягання яких виступають відносини в галузі раціонального використання і охорони тваринного світу: незаконне полювання (ст. 248), незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249), проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250), порушення ветеринарних правил (ст. 251).

Адміністративна відповідальність застосовується за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених статтями 85 (порушення правил використання об'єктів тваринного світу), 85 (виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу), 86 (експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням), 87 (порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин), 88 (незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу), 88 (порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного чи рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах), 88 (порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними), 89 (жорстоке поводження з тваринами), 90 (порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України), 91 (перевищення лімітів і нормативів використання природних ресурсів) Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Цивільно-правова відповідальність базується на загальних положеннях Цивільного кодексу України і передбачає обов'язок відшкодування заподіяної об'єктам тваринного світу шкоди.

Дисциплінарна відповідальність застосовується до працівників підприємств, установ, організацій, винних у невиконанні покладених на них трудових обов'язків, пов'язаних із забезпеченням раціонального використання і охорони тваринного світу та застосовується в порядку, визначеному Кодексом законів про працю України [20].

15. Що таке біологічна безпека і біологічний захист?

Біологічна безпека - стан, при якому дія біологічних об'єктів або їх компонентів, речовин, з них отриманих не викликають генетичних, біохімічних змін в організмі. Біологічна безпека пов'язана із загальним станом довкілля, соціально-екологічним станом оточуючого природного середовища. Традиційним проявом біологічної небезпеки є масові захворювання, епідемії, пандемії серед людей та епізоотії серед тварин. В останній час, у зв'язку із станом довкілля хворіють не тільки люди, тварини, але і рослини. Розробка методів захисту від біологічної небезпеки стала особливо актуальною тепер, коли з'явилися методи синтезу генів, не існуючих в природі - штучні гени, методи перекомбінації природних генів - генна інженерія [5].

Біологічний захист - захист від біологічних патогенних агентів, який включає: своєчасне виявлення чинників біологічного зараження, визначення їх виду і масштабів ураження, а також комплекс адміністративно-господарських, режимно-обмежувальних і протиепідемічних, медичних і профілактичних заходів [21].

16. Що таке генетично модифіковані продукти, чим вони небезпечні?

Генетично модифікована продукти — це продукти харчування, отримані з генетично модифікованих організмів (рослин, тварин і мікроорганізмів).

Генно-модифіковані організми (ГМО) – це організми, генний код яких був змінений методами генної інженерії [22].

Генетика (genetikos – той, що народжує, плодючий) – наука про спадковість та мінливість живих організмів. Вона вивчає принципи зберігання та реалізації генетичної інформації, розкриває закони індивідуального розвитку організмів та вірусів, виникнення в них нових ознак.

Генна інженерія – це розділ молекулярної біології та генетики, метою якого є створення організмів з новими комбінаціями спадкових властивостей, зокрема, таких, що не поширені в природі. Наприклад, глобальне потепління можна буде перемогти, створивши рослини та тварини, генетично змінені так, щоби протистояти росту температур та посухам [24].

Основні ризики використання ГМО на сьогодні:

Агротехнічні ризики. Практичне використання методів генної інженерії (ГІ) є найпоширенішим у сільськогосподарському рослинництві. Серед ГМ-рослин, які вирощуються широко вирощують у світі - соя, кукурудза, бавовник і ріпак. У деяких країнах дозволено вирощувати трансгенні помідори, картоплю, рис, кабачок.

Експерименти проводять на соняшнику, цукровому буряку, тютюні, винограді, плодівих деревах тощо.

Сьогодні дуже поширеними є трансгени, стійкі до гербіцидів, шкідників і вірусів.

«Нечутливість» до гербіцидів (пестицид, який знищує бур'яни) дає можливість певній рослині бути невразливою до доз хімікатів смертельних по стосовно інших рослин. Внаслідок цього поле звільняється від усіх зайвих рослин, тобто бур'янів, а культури, стійкі до гербіциду, виживають. Стійкість рослини проявляється до конкретного типу гербіциду. Прикладом ГМ-рослини, стійкої до шкідників, зокрема колорадського жука, є картопля. Так, перенесення у картоплю гена ґрунтової бактерії *Bacillus thuringiensis* (Bt) - найціннішого природного пестициду - робить рослину здатною продукувати у листях пептид, який є токсичним для жука.

Крім того, вирощування культур, стійких до гербіцидів, призведе до збільшення використання гербіцидів на полях. Відповідно, більше їх потрапить в їжу і навколишнє середовище, що збільшує ризик захворювання на рак та інші хвороби.

Стійкість до вірусів рослина набуває завдяки вбудованому гену, взятому з того ж самого вірусу.

Примітка: вчені припускають, що вбудовані гени можуть комбінуватись з генами інших вірусів, що природним шляхом заражають рослини. Не виключено, що такі генетичні комбінації зумовлюватимуть появу нових і навіть небезпечніших вірусів.

Екологічні ризики. Найважливіший екологічний аспект застосування ГМО та їх вплив на біорізноманіття. Генна інженерія вмiє програмувати нездатність трансгенного організму до репродукції - така технологія називається «термінатор». Проте контролювати поширення ГМ-рослин досить важко. Потрапивши в навколишнє середовище, вони можуть стати джерелом так званого генетичного забруднення, витісняючи ендемічні та автохтонні для певної місцевості види. Рослини, які були модифіковані як стійкі до гербіцидів і пестицидів, можуть передавати свої нові властивості диким родичам. Це може призвести до появи «супер бур'янів». Пилок рослин за допомогою вітру, птахів і комах може переноситися на великі відстані, запліднюючи рослини близьких видів і передаючи їм свій генетичний матеріал (горизонтальне перенесення генів). ГМ-матеріал (часто це токсин, небезпечний для багатьох живих організмів) потрапляє у ґрунт і споживається тваринами і рослинами. Відомо, що деякі ГМ-культури отруйні не лише для «своїх» шкідників, а й для інших комах. Згідно з даними незалежних експертів, ГМ-культури виділяють у 1020 разів більше токсинів, ніж звичайні організми. До того ж, комахи-шкідники, швидше за все, почнуть адаптуватися перед загрозою вимирання. Не виключено, що ГМ-рослини будуть поступово впливати на видовий склад і чисельність ґрунтових бактерій і вірусів, а також тварин, що водяться в регіоні. Математична модель поведінки ГМО-популяції в природних умовах передбачає два етапи: витіснення вихідної форми, а потім вимирання і самого трансгенного угруповання під тиском стабілізуючого добору.

Медичні ризики. Дуже важливе питання - як вживання ГМО впливатиме на здоров'я людей. У ході досліджень було встановлено, що у пацюків, які живилися трансгенною картоплею, почав знижуватись імунітет. А після споживання ГМ-томатів у тварин були знайдені порушення тканин шлунку. У них також зменшився об'єм мозку, почалися патології печінки, селезінки, кишкового тракту тощо. Споживання цієї їжі може спричинювати у людей зміни обміну речовин, складу крові, десенсибілізацію до певних препаратів.

Перенесення деяких генетичних ділянок коду в нові культури може також стати джерелом алергійних реакцій у людей, які раніше на цей продукт такої реакції не мали. Загальновідомий приклад перенесення генів бразильського горіха в сою (для збільшення вмісту білку), що зробило її небезпечною для людей, які мали раніше алергію на горіхи.

Можливими є негативні наслідки через виникнення стійкості до антибіотиків - єдиної дієвої зброї, яку застосовує людина для боротьби з інфекціями. Річ у тім, що в процесі перенесення ГМ-матеріалу біологам необхідно виділити клітини, в які цей матеріал потрапив. Для цього разом з геном, який переносять, часто спеціально вводять так званий «ген-маркер», який легко ідентифікувати. У більшості випадків ним є ген стійкості до антибіотика. Примітка: по-перше, використання ГМ-продуктів з такими «маркерами» може знизити ефективність антибіотиків у боротьбі

з хворобою, якщо їх приймають разом з їжею. По-друге, використання генів, стійких до антибіотиків, може призвести до того, що хвороботворні бактерії самі набудуть стійкість до антибіотиків. Маніпуляції з генами здатні збільшувати вміст природних рослинних токсинів в їжі або створити зовсім нові токсини. У 1989 році генно-інженерна модифікація амінокислоти L-триптофану, звичайного компонента раціону, спричинила смерть 37 американців і зробила ще 5000 осіб інвалідами.

За останніми даними британських вчених, експериментально доведено, що ДНК трансгенів запозичуються бактеріями мікрофлори кишечника людини (вертикальне перенесення генів). Практично всі тестування та дослідження ГМО і ГМ-продукції були короткостроковими - негативний вплив їх може проявитись через тривалий час або позначитись на нащадках [21].

Харчові алергії, що можуть бути пов'язані з ГМО:

Одним з можливих ризиків вживання генетично модифікованої їжі розглядається її потенційна алергенність. Коли новий ген вбудовують в геном рослини, то кінцевим результатом є синтез в рослині нового білка, який може бути новим в дієті. Через це ми не можемо визначити алергенність продукту, базуючись на минулому досвіді. Теоретично, кожний протеїн може потенційно бути тригером алергійної реакції, якщо на його поверхні є специфічні місця зв'язку до IgE антитіл. Антитіла, які специфічні для конкретного антигену, виробляються в організмі індивідууму, чутливого до алергену. Чутливість до алергенів часто залежить від генетичної схильності. Розрахування алергійного потенціалу не можна зробити зі 100%-ною впевненістю. Нові потенційні алергени формуються також у сортах конвенційної селекції, але відслідкувати подібні алергени дуже важко, крім того, процедура допуску конвенційних сортів аналізу на алергенність не передбачається.

Для чого використовується генетична модифікація. Генетична модифікація дозволяє отримувати рослини, тварин та мікроорганізми, зокрема бактерії, зі специфічними властивостями, що дуже важко досягти традиційними методами. Крім того, вона дає змогу переносити гени з одного виду до іншого, для отримання певних ознак, чого взагалі неможливо добитися шляхом традиційної селекції.

Однак, якщо традиційні методи включають змішування тисяч генів, то генетична модифікація дозволяє додавати один, окремий ген або невелику кількість генів до генетичної структури рослини чи тварини, і це тягне за собою ті чи інші зміни. За допомогою генетичної модифікації, гени можна „ввімкнути” чи „вимкнути”, міняючи у такий спосіб процес розвитку рослини чи тварини.

В свою чергу, генетичну модифікацію можна використовувати для зменшення кількості внесення пестицидів - відповідні зміни ДНК рослини збільшать її опір шкідникам, певним сільськогосподарським культурам.

З іншого боку, генетична модифікація використовується для того, аби зміцнити імунітет рослини до вірусів або поліпшити її поживну цінність. Це стосується передусім, тварин, яких вирощують задля м'яса, генетична модифікація може потенційно підвищити такі показники, як швидкість росту та кінцевий розмір тварини.

17. Маркування продуктів генетично-інженерного походження.

В Україні допуск ГМ продуктів регулюють:

- Закон «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»[24].

- Постанова від 18 лютого 2009 р. № 114 про «Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних і лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їхнім використанням»[25].

- Закон «Про захист прав споживачів» (Стаття 15. п 6) «Інформація про продукцію повинна містити: позначку про наявність або відсутність у складі продуктів харчування генетично модифікованих компонентів»[26].

Таким чином, маркуванню підлягають не тільки продукти отримані з ГМО, а також харчові добавки, отримані за допомогою ГМО. Ні в Європейське, ні законодавство Сполучених Штатів не передбачає маркування харчових добавок, отриманих за допомогою генно-модифікованих мікроорганізмів. Крім того, Україна стала першою державою у світі, яка зобов'язала виробників та імпортерів харчових продуктів вказувати позначення «без ГМО» в маркуванні всіх, без винятку, харчових продуктів, навіть тих, у яких ГМО не може бути ні теоретично, ні практично.

3 жовтня 2012 року Кабінет Міністрів України схвалив законопроект, який дозволяє не маркувати продукцію, яка не містить ГМО [27].

Вимоги до маркування генетично модифікованої продукції в Європейському Союзі

В Європейському Союзі продукти, які складаються, містять або отримані з ГМО, та зареєстровані відповідно до Директиви 2001/18/ЄС (частина С) або Регламенту 1829/2003, підлягають відстеженню і маркуванню згідно вимогам Регламентів 1829/2003 та 1830/2003.

Такі продукти маркуються, якщо вміст ГМ-матеріалу в них перевищує 0,9 %. Маркування інформує споживачів продукту, дозволяючи їм роботи свідомий вибір. Виробники зазначають на етикетці: "Даний продукт містить генетично модифіковані організми" або "даний продукт містить генетично модифіковані (назва організму)" [32].

Вимоги до маркування генетично модифікованої продукції в Україні

На виконання Законів України "Про захист прав споживачів" та "Про дитяче харчування" і з метою гармонізації законодавства України з нормами Європейського Союзу Кабінет Міністрів України прийняв Постанову від 01.08.2007 р. № 985 "Питання обігу харчових продуктів, що містять генетично модифіковані організми та/або мікроорганізми". Постанова включала положення щодо обов'язкового маркування харчових продуктів, що містять генетично модифіковані організми та/або мікроорганізми в кількості більш як 0,9 %. Постанова мала набрати чинності з 1 листопада 2007 року, але вже 21 листопада 2007 року вона була скасована іншою постановою Кабінету Міністрів України № 1330 "Питання маркування сільськогосподарських товарів, вироблених із застосуванням генетично модифікованих організмів".

З урахуванням постанови Кабінету Міністрів України № 1330 та відповідно до Закону України "Про захист прав споживачів" Держспоживстандартом розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України "Питання маркування харчових

продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг".

Проектом передбачається встановлення єдиних для виробників та постачальників правил і порядку маркування харчових продуктів і продовольчої сировини, що містять ГМО.

Держспоживстандартом також розроблено проект "Порядку маркування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг".

Згідно з Порядком маркування харчових продуктів, які містять ГМО або вироблені з їх використанням (повністю або частково виготовлені з сільськогосподарської продукції, вміст ГМО в якій становив більше 0,9 %), здійснюється виробниками, постачальниками та продавцями шляхом нанесення відповідного напису:

- 1) у переліку інгредієнтів, з яких складається харчовий продукт, після кожного інгредієнта, що містить ГМО або вироблений з їх використанням, у дужках наводиться напис "вироблений з генетично модифікованого (назва організму)" або такий напис має наводитись у вигляді виноски до переліку інгредієнтів, позначивши зірочкою (*) інгредієнти, що містять ГМО або вироблені з їх використанням. Напис повинен бути надрукований таким самим шрифтом, як і перелік інгредієнтів;
- 2) для харчових продуктів, що містять один інгредієнт, напис "генетично модифікований" або "вироблений з генетично модифікованого (назва організму)" повинен наводитись після загальної назви харчового продукту тим самим шрифтом, що й назва.

Харчові продукти, які містять 0,9 або менше відсотків ГМО, маркуванню не підлягають, оскільки такий вміст вважається випадковим забрудненням або технічно неминучим.

Харчові продукти, які містять менше 0,1 % ГМО, можуть добровільно маркуватись виробниками, постачальниками або продавцями написом "Без ГМО" згідно з порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України [32].

Список використаних джерел

1. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" № 1264-ХІІ від 25 червня 1991 року.
2. Кунченко-Харченко В.І. та ін. Правознавство / В.І. Кунченко-Харченко. - ТОВ "Кондор". – 2011. - 474 с.
3. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. Навч. посібник. - 3-є вид. - К.: Т-во "Знання", КОО - 2004. - 309 с.
4. Зеркалов Д.В. Экологическая безопасность. Хрестоматия / Зеркалов Д.В. – К.: Основа. - 2009. – 513 с.
5. Мягченко О.П. Основи екології. Підручник / О.П. Мягченко. – К.: Центр учбової літератури. - 2010. – 312 с.
6. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навч. посіб. / В. А. Ліпкан. - К.: КНБ. - 2009. - 574 с.
7. Гетьман А. П. Екологічне право України. Підручник / А.П. Гетьман, М.В. Шульга. – Харків: Право. – 2006. – 384 с.
8. Тищенко Г.В. Екологічне право: Навч. посібник / Г.В. Тищенко. — К.: Юмана. - 2001. — 256 с.
9. Васюкова Т.Г. Екологія: підручник / Т.Г. Васюкова, О.І. Ярошева. - К.: Конкорд. - 2009. - 524 с.
10. Юрченко Л.І. Екологія. Навчальний посібник / Л.І. Юрченко. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 304 с.
11. Феленберг Г. Загрязнение природной среды / Г. Феленберг. – Москва: «Мир». - 1997. – 232 с.
12. Хроленко І.А. Основи екології: курс лекцій. Ел. варіант.
13. Качан Є.П. Регіональна економіка / Є.П. Качан. – К.: Знання. - 2011. - 670 с.
14. Царик Т.Є. Основи екології / Т.Є. Царик, В.В. Файфура. – Тернопіль. - 2009. – 127 с.
15. Клименко М.О. Моніторинг довкілля: Підручник / М.О. Клименко, А.М. Прищеп, Н.М. Вознюк. – К.: Видавничий центр «Академія». – 2006. – 360 с.
16. Ісаєнко В.М. Моніторинг і методи вимірювання параметрів навколишнього середовища / В.М. Ісаєнко, Г.В. Лисиченко, Т.В. Дудар, Г.М. Франчук, Є.М. Варламов. — К.: НАУдрук. - 2009. – 312 с.

17. Шматько В.Г. Екологія та організація природоохоронної діяльності / В.Г. Шматько, Ю.В. Нікітін. – К.: КНТ. - 2008. – 304 с.
18. Білецький В.С. Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / В. С. Білецький. — Донецьк: Донбас. - 2004.
19. Законодавство України про землю: Земельний кодекс України. Нормативно-правові акти з земельних питань. – К.: Юрінком Інтер. - 2001. – 352 с.
20. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: навч. посіб. / Н.Р.Кобецька. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер. - 2009. — 352 с.
21. Міністерство охорони здоров'я України. Академія медичних наук України. Наказ Про удосконалення функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів (Методичні вказівки щодо організації роботи та функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів, розд.2) 21.03.2003 № 127/27.
22. Тутельян В.А. Генетически-модифицированные источники пищи: оценка безопасности и контроль. Монография / В.А. Тутельян. — М. - 2007. — 548 с.
23. Мягченко О. П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навч. пос. / О.П. Мягченко. – К.: Центр учбової літератури. - 2010. – 384 с.
24. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 № 1103-V.
25. Постанова від 18 лютого 2009 р. № 114 "Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних і лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їхнім використанням".
26. Закон України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 № 1023-XII.
27. Кабмін схвалив нові вимоги до маркування продуктів з ГМО. Українська правда від 3.10.2012.
28. Апостолюк С.О. Промислова екологія: Навчальний посібник / С.О. Апостолюк, В.С. Джигирей. – К.: Знання. - 2012. - 474 с.
29. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 21.06.2001 № 2556-III.
30. Зінь Е.А. Регіональна економіка / Е.А. Зінь. - К.: «Видавничий дім « Професіонал». - 2008. - 528с.

31. Кодекс України про надра № 133/94-ВР від 27 липня 1994 року.

32. Мельник Т.О. Дослідження маркування продукції на предмет генетично модифікованих організмів на ринку м. Черкаси / Т.О. Мельник, Т.В. Свистун // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2007. – № 22. – С. 165 – 168.

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ З ПРОМИСЛОВОЇ БЕЗПЕКИ,
ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ГІРНИЧОГО НАГЛЯДУ
ДП "ГОЛОВНИЙ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР"

МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ

Автор:

к.мед.н., доцент Кравчук Віктор Володимирович

ЩО ЗАВАЖАЄ ПРАЦЮВАТИ?

На сьогоднішній день існує цілий комплекс чинників, які негативно впливають на існування працюючої людини та реалізацію нею зазначених проблем. У першу чергу до таких чинників відносяться фактори виробничого середовища і трудового процесу.

продовження

Фактори виробничого середовища та трудового процесу обумовлюють погіршення стану здоров'я фахівців, виникнення різноманітних захворювань та порушення психофізіологічного стану.

Це зазвичай пов'язують зі зривом адаптаційних процесів організму, що призводить до зниження рівня працездатності, скорочення тривалості професійного довголіття, загрози безпеки праці і підвищення *аварійності*.

АВАРІЙНІСТЬ

Статистика аварійності з вини «людського чинника» вражає своїми масштабами:

- 40-63% аварій у звичайних умовах,
- 70-75% у складних умовах виробництва,
- 65% в енергетиці,
- 85% в транспорті.

Звідси, можна констатувати, що цей чинник має надзвичайно потужне соціально-економічне значення.

ВИРОБНИЧИЙ ТРАВМАТИЗМ І СМЕРТНІСТЬ

Рік	Загальний травматизм			Смертельний травматизм		
	всього (чол.)	з причин «людського чинника» (чол.)	%	всього (чол.)	з причин «людського чинника» (чол.)	%
2000	42066	27343	65	1324	1019	76
2001	34105	25238	74	1319	1121	85
2002	26102	19576	75	1285	1028	80
2003	24847	17144	69	1230	923	75
2004	22691	16564	73	1164	966	83
2005	20817	13739	66	1088	860	79
2006	18992	13484	71	1077	894	83
2007	18774	13211	70	1048	875	84
2008	18640	13353	72	1054	881	85

ПОКАЗНИК ЗАХИЩЕНОСТІ

Медико-психофізіологічний прогноз за «людським чинником» також не вселяє надії. Це пояснюється невідповідністю показників темпів удосконалення сучасної техніки та психофізіологічних характеристик людини.

Так, показник захищеності людини за деякими даними може зрости у 1,3-1,5 рази, тоді як агресивність факторів професійного середовища зросте у 1,5-3 рази, складність управління технологічним процесом – у 2,5-3,5 рази, час на прийняття рішення зменшиться на 50-70%, а ступінь нервово-емоційної напруги та втоми зросте у 2-3 рази.

ЕКОНОМІЧНІ ЗБИТКИ ВІД АВАРІЙ

30-40% економічних збитків пов'язані з недостатньою професійною і медико-психофізіологічною надійністю фахівців. Ці тези доповнює існуюча на сьогодні тенденція росту (у 2-3 рази) показників затрат на підготовку високо кваліфікованих фахівців та подальше підтримання рівня їх професійно важливих якостей. З кожним роком зростає і вартість техніки. Саме тому, у результаті різного роду аварій і катастроф тільки економічні втрати вражають своїми розмірами, які сягають десятків та сотень мільйонів умовних одиниць. Вартість же людського життя оцінити в будь-яких грошових одиницях взагалі неможливо.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТАН СУЧАСНИХ ПРАЦІВНИКІВ

- 25 – 30% фахівців, які працюють у важких, шкідливих або напружених умовах праці не здатні адекватно приймати рішення та діяти в екстремальних ситуаціях;
- 85% осіб, які потрапляли до екстремальних ситуацій мають прояви стресових розладів;
- 30–40% працюючих отримують виробничі травми різного ступеня важкості, причому переважна їх кількість – це стажовані фахівців з достатньо високим рівнем кваліфікації;
- 30-90% працівників сучасних професій знаходяться під впливом синдрому професійного вигорання («burn-out»): 90% правоохоронців, 85% соціальних робітників, 75-80% лікарів, вчителів, психологів, 30-50% фахівців операторського профілю. При чому, ознаки зазначеної патології починають проявлятися вже на етапі оволодіння професією – при навчанні.

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НЕГАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ

- значне інформаційне перевантаження;
- робота у нав'язаному темпі, в умовах жорсткого дефіциту часу;
- робота, що супроводжується високою відповідальністю за прийняття правильних і своєчасних рішень.

УКРАЇНСЬКІ ЧИННИКИ

- недостатній або надмірний рівень професійного навантаження, що призводить до детренування професійно важливих якостей;
- нерегулярність або імпульсність професійного навантаження, що призводить до значного нервово-емоційного напруження;
- зниження або навпаки – підвищення складності професійної діяльності (наприклад: при значному спрощенні або ускладненні технологічного процесу виникає невідповідність вимог професії і професійно важливих якостей фахівців, які на той час у ній знаходяться).

Наведена ситуація ускладнюється існуючим на сьогодні соціально-економічним (наприклад: наявність світової економічної та енергетичної кризи, імпортоорієнтована економіка, значна енерго - та ресурсозатратність виробництва, прогресуюче скорочення його обсягів, масові науково необгрунтовані неконтрольовані звільнення працівників, зростаючий вплив висококваліфікованих кадрів тощо) екологічним та демографічним (зменшення популяції працюючого населення, катастрофічне погіршення популяційного здоров'я тощо) станом у країні.

ЯКИЙ ВИХІД?

У контексті сказаного деякі вчені вважають, що при дослідженні впливу комплексу факторів професійного середовища на організм людини принципово важливо вирішити наступні задачі:

- оцінити внесок усього комплексу, кожного з діючих факторів та їх різноманітних сполучень у формуванні відповідних реакцій організму;
- отримати прогноз (короткочасний, середньостроковий і віддалений) стану здоров'я і працездатності при впливі наявного комплексу, а також прогноз при зміні цих характеристик;
- отримати можливість конструювати раціональне середовище (у тому числі соціальне, трудове тощо) за критерієм його впливу на рівень здоров'я і працездатність.

Психологія безпеки життєдіяльності

1. Що таке психологія безпеки?

Психологія безпеки - це галузь психологічної науки, яка вивчає психологічні причини нещасних випадків, що виникають в процесі діяльності і розробляє шляхи використання психології для підвищення безпеки.

2. З якими галузями психологічної науки, психологія безпеки має зв'язок?

Психологія безпеки діяльності має тісний зв'язок з іншими галузями психологічної науки, такими як: психологія праці, інженерна психологія, військова психологія, авіаційна і космічна психологія, спортивна психологія медична психологія, судова психологія.

3. Що являється об'єктом дослідження психології безпеки життєдіяльності?

Об'єктом дослідження психології безпеки є різні види предметної діяльності людини, що пов'язані з небезпекою.

4. Які чинники являються предметом дослідження психології безпеки?

Предметом дослідження даної галузі є психологічні чинники, що впливають на процес і результати діяльності. До них відносяться психічні процеси породжені діяльністю, психічний стан людини, що впливає на її діяльність та властивості особистості, що відображаються на її діяльності.

5. В чому полягає завдання психології безпеки?

Завдання психології безпеки полягає в тому, щоб використати психологічні знання для забезпечення безпеки людини в процесі діяльності.

6. Які групи компонентів розрізняють в структурі психічної діяльності людини?

В структурі психічної діяльності людини розрізняють три основні групи компонентів: психічні процеси, властивості та стани.

7.Що складає основу психічної діяльності людини?

Психічні процеси складають основу психічної діяльності людини.

8. На чому базується працездатність людини?

Працездатність людини базується на рівні психічного напруження (стресу), яке має позитивний вплив на результати праці до відповідної межі.

9. Які психологічні фактори приводять до реалізації небезпеки?

В принципі всі психологічні фактори, які приводять до реалізації небезпеки, розділяються на дві основні групи: об'єктивні і суб'єктивні.

10. Що відноситься до групи основних суб'єктивних факторів?

До групи основних суб'єктивних факторів відносяться:

- недисциплінованість людини у відношенні дотримання мір безпеки;
- переоцінка своїх професійних навичок;
- невідповідність рівня психологічної підготовки і конкретних умов зовнішнього середовища (як середовища існування, так і виробничого середовища).

11. Що відноситься до групи об'єктивних психологічних факторів?

Група об'єктивних психологічних факторів включає у себе такі:

- недостатній рівень професійної підготовки, у тому числі в плані навчання безпечним методам праці;
- низький рівень вимог допуску до виконання робіт, що характеризуються підвищеною небезпекою і шкідливістю;
- недотримання ергономічних вимог до робочого місця, устаткування, колірнього оформлення робочого місця;
- низький контроль стану здоров'я працюючих.

12. Що включає поняття психологія безпеки життєдіяльності?

Під психологією безпеки мається на увазі застосування знань про психологію людини стосовно до конкретного стану системи «людина – середовище існування», або «людина – виробниче середовище» з метою забезпечення рівноваги систем, тобто безпеки людини.

13. Які психічні стани впливають на психічну надійність?

Серед особливих психічних станів, що впливають на психічну надійність працюючого, в особливу групу виділяються наступні:

- пароксизмальні розлади свідомості;
- психогенні зміни настрою;
- афективні стани.

14. Що таке пароксизмальні розлади свідомості?

Пароксизмальні розлади свідомості – це група розладів нервової системи, що викликаються органічними захворюваннями головного мозку (епілепсія, непритомності).

15. За рахунок чого досягається висока продуктивність праці?

Досягнення високої продуктивності праці, тривалої працездатності з одночасною раціональною інтенсивністю фізіологічних функцій людини і збереженням його здоров'я забезпечуються також правильною організацією режимів праці і відпочинку.

16. Дві форми чергування періодів праці та відпочинку.

Для збереження високої і стійкої працездатності застосовуються дві взаємодоповнюючі форми чергування періодів праці і відпочинку на виробництві:

- 1 – обідня перерва в середині робочого дня;
- 2 – технологічні короткочасні перерви.

17. Ефективні елементи організації режиму праці та відпочинку.

Ефективними елементами організації раціонального режиму праці і відпочинку є виробнича гімнастика і заходи для психофізіологічного розвантаження людини, у тому числі функціональна музика.

18. На що впливає виробнича гімнастика?

В результаті комплексу вправ виробничої гімнастики відновлюється корисна ємність легеневої тканини, поліпшується діяльність серцево-судинної системи, підвищується функція судинної системи.

19. Позитивна дія музики на психолічний стан працівників.

В основі позитивної дії функціональної музики лежить викликаний нею позитивний емоційний настрій, необхідний для високоякісного виконання будь-якого виду робіт. Так, наприклад, функціональна музика сприяє зниженню стомлюваності, поліпшенню настрою і, як наслідок, підвищує працездатність і продуктивність праці.

20. Ефективне рішення для зняття нервово – психічної напруги.

Для зняття нервово-психічної напруги, боротьби зі стомленням та відновлення працездатності ефективним рішенням є тимчасове переміщення працюючого в інше зовнішнє середовище, зовнішні фактори якого позитивно впливають на організм людини.

Психологія безпеки життєдіяльності

Список літератури

- 1.Бакка М.Т., Мельничук А.С, Сівко В.К. Охорона і безпека життєдіяльності людини: Конспект лекцій. – Житомир: Льонок, 1995.
- 2.Барабаш В.И., Шкрабак В.С. Психология безопасности труда. – С-Пб., 1996.
- 3.Безопасность жизнедеятельности; Учебник / Под ред. проф. Э.А. Арустамова. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. дом «Дашков и К», 2000.
- 4.Безопасность жизнедеятельности. Уч. пособие / Под ред О.Н. Русака. – ЛТА, С- Пб., 1996.
- 5.Белов С.В. Безопасность жизнедеятельности. М.: Высш. шк. 2001 г.
- 6.Безопасность труда в промышленности / К.Н. Ткачук, П.Я. Галушко, Р.В. Сабарно и др. – К.: Техніка, 1982.
- 7.Безпека життєдіяльності / За ред. Я. Бедрія. – Львів: Афіша, 1998.
- 8.Джигирей В.С., Жидецький В.Ц. Безпека життєдіяльності. – Львів: Афіша, 1999.
- 9.Заплатинський В.М. Безпека життєдіяльності / Опорний конспект лекцій. – К.: КДТЕУ, 1999. – 208 с.
- 10.Жидецький В.Ц., Джигирей В.С., Мельников О.В. Основи охорони праці. 2-ге вид. стереотипне. – Львів: Афіша, 2000.
- 11.Заверуха Н. М. Безпека життєдіяльності. – К.: Комерційний коледж, 1998.
- 12.Коржик Б.М. Теоретичні основи безпеки життєдіяльності. Навч. посібник – Харків, 1995. – 107 с.
- 13.Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини. Навчальний посібник. 2-е видання. – Львів: Львівський банківський коледж; К.: Т-во Знання, КОО, 1999.
- 14.Пістун І.П. Безпека життєдіяльності: Навч. посібник. – Суми: Вид-во «Університетська книга», 2000.
- 15.Білявський Г.О., Подул М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології.-М., 1990. – 194с.

16. Джигерей В. Безпека життєдіяльності. – К., 2000. – 213с.
17. Дубицкий А.Е., Меменов И.А., Чепкий Л.П. Медицина катастроф, Київ, "Здоров'я", 1993. – 224с.
18. Желібо Е.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності. – К.: «Освіта», 2000. - С.191-225.
19. Законодавство України про охорону праці. Збірник нормативних документів в 5-ти томах К ; 1995г.
20. Ковальчук І.М. Робота і здоров'я. – Харків: «АВС», 1999. – 136с.
21. Охорона праці / За ред. Бедрія Я.І. – К., 2002. – 322 с.
22. Павленко М.Г. Для нинішнього і майбутнього поколінь.-К.: «Центр», 1992. – 241с.
23. Пістун І.П., Піщенко В.Ф., Березовський А.Г., Безпека життєдіяльності. Л.: «Радуга», 1996. – 254с.

ПРОТОКОЛ № 38- КС112-20

засідання комісії з перевірки знань з питань охорони праці

04.11.2020 р.

м. Київ

Комісія у складі:

- Голова комісії:** - Дідух А.М. - начальник відділу нагляду в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері Управління нагляду в промисловості і на об'єктах підвищеної небезпеки Головного управління Держпраці в Київській області
- Члени комісії:** - Мазурок В.А. - головний державний інспектор відділу нагляду в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері Управління нагляду в промисловості і на об'єктах підвищеної небезпеки Головного управління Держпраці в Київській області
- Швець Д.Г. - головний державний інспектор Відділу нагляду в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері Управління нагляду в промисловості і на об'єктах підвищеної небезпеки Головного управління Держпраці в Київській області

створена на підставі наказу Головного управління Держпраці в Київській області від 08.07.2020р.
№ 2023 перевірила знання наступних законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці:

- Загальні питання з охорони праці

у посадових осіб, які пройшли навчання в ПВНЗ ПО «КСИМЕ»:

№ п/п	Прізвище, ім'я та по батькові	Посада	Місце роботи	Правила	Висновок комісії
1	2	3	4	5	6
1	Огнев'юк Віктор Олександрович	Ректор Університету	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
2	Турунцев Олександр Петрович	Проректор	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
3	Русавський Юрій Андрійович	Головний інженер РБВ	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
4	Сідько Олександр Вікторович	Генеральний директор	ТОВ «СТЕКЛАЙН»	Загальні питання з охорони праці	Не знає
5	Коваль Сергій Петрович	Інженер з ОП	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
6	Трухан Олександр Феодосійович	Голова первинної профспілкової організації	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає

ЗПІДПИС
ОРИГІНАЛОМ

Горосенков

7	Руснак Ірина Євгенівна	Директор Інституту філології	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
8	Заяць Людмила Іванівна	Заступник директора Інституту філології	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
9	Горбенко Галина Василівна	Директор Інституту журналістики	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
10	Росінська Олена Анатоліївна	Заступник директора Інституту журналістики	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
11	Клішевич Наталія Анатоліївна	Директор Інституту людини	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
12	Павлюк Роман Олександрович	Заступник директора Інституту людини	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
13	Войцехівський Михайло Федорович	Директор Інституту післядипломної освіти	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
14	Кочерга Олександр Васильович	Заступник директора Інституту післядипломної освіти	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
15	Глоба Андрій Вікторович	Майстер	ТОВ «Житлобудінвест»	Загальні питання з охорони праці	Не знає
16	Медвідь Тетяна Анатоліївна	Директор Інституту мистецтв	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
17	Таранник Алла Олександрівна	Заступник директора Інституту мистецтв	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
18	Котенко Ольга Володимирівна	Директор Педагогічного інституту	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
19	Савченко Юрій Юрійович	Заступник директора Педагогічного інституту	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
20	Братко Марія Василівна	Директор ФК «Універсум»	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
21	Гейхман Зоя Леонідівна	Заступник директора ФК «Універсум»	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
22	Прудка Валентина Михайлівна	Заступник директора ФК «Універсум»	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає

ЗГІДНО
ОРИГІНАЛОМ

Горюшко В. А.

23	Полінков Леонід Васильович	Начальник виробничої дільниці	ТОВ «Ремфармсервіс»	Загальні питання з охорони праці	Не знає
24	Грицяк Ігор Андрійович	Декан факультету права та міжнародних відносин	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
25	Баранова Наталя Валеріївна	Заступник декана факультету права та міжнародних відносин	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
26	Александрова Олена Станіславівна	Декан історико-філософського факультету	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
27	Завадський Віталій Миколайович	Заступник декана історико-філософського факультету	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
28	Лопатенко Георгій Олегович	Декан факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
29	Комоцька Оксана Сергіївна	Заступник декана факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
30	Михацька Алла Валер'янівна	Декан факультету інформаційних технологій та управління	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає
31	Мельник Ірина Юріївна	Заступник декана факультету інформаційних технологій та управління	Київський університет ім. Б.Грінченка	Загальні питання з охорони праці	Знає

Голова комісії

Члени комісії

ЗГІДНО З
ОРИГІНАЛОМ

Андрій ДІДУХ

Володимир МАЗУРОК

Дмитро ШВЕЦЬ

Горшков П. А.

Білет № 1

1. Хто очолює комісію з розслідування нещасного випадку, що стався на підприємстві, в навчальному закладі?
а) Спеціаліст служби охорони праці, б) член профкому підприємства, в) керівник підрозділу потерпілого
2. Хто підтверджує (встановлює) права працівників на пільгове пенсійне забезпечення, додаткову відпустку, скорочений робочий день?
а) відділ охорони праці, б) профком підприємства, в) атестаційна комісія підприємства
3. Рух організованих груп людей дорогою дозволяється з правого боку колоною більше чотирьох осіб за наявності:
а) супроводжуваних із заборонними знаками, б) супроводження працівника ДАІ, в) супроводжуваних із червоними прапорцями (вночі – з ліхтарями)
4. Горючі гази, пара, пил (ацетон, метан, пропан, бензин, кам'яновугільний і борошняний пил, тощо) можуть утворювати вибухові суміші:
а) у суміші з азотом, б) у суміші з киснем повітря, в) під час зберігання понад один рік
5. Захист населення від наслідків аварій на атомних електростанціях забезпечується:
а) навчання населення діям під час аварій, б) складанням плану-графіка дій під час аварій, в) використанням засобів індивідуального захисту й евакуацією людей у безпечне місце.
6. Який нещасний випадок відноситься до навчально-виховного процесу?
а) при самотньому прямуванні учня, студента до місця навчання, б) при самотньому з друзями відвіданні кінотеатру, в) під час організованого навчальним закладом заходу в святковий день.

Білет № 2

1. У який термін комісія складає акт про нещасний випадок, що стався на підприємстві, за формою Н-1?
а) протягом однієї доби, б) протягом трьох діб, в) після закінчення розслідування
2. Хто проводить інструктаж з охорони праці з учнями під час проведення занять і несе відповідальність за збереження життя і здоров'я учнів?
а) зав.лабораторії, б) інженер з охорони праці, в) викладач
3. За межами населеного пункту під час руху проїжджою частиною пішоходи повинні триматися:
а) правого боку, б) лівого боку, в) не має значення з якого боку
4. Найефективніший засіб штучного дихання:
а) потерпілому підняти руки за голову і опустити груди, б) вдувати повітря в рот (ніс) потерпілого, в) періодично натискати на грудну клітку потерпілого і відпускати
5. Надзвичайні ситуації екологічного характеру – це:
а) деградація ґрунтів, руйнування озонового шару, «кислотні дощі», виснаження водних ресурсів, тощо, б) викид шкідливих речовин в атмосферу, в) виникнення пожеж, вибухів
6. Погіршення стану здоров'я (втрату працездатності) при нещасному випадку в НВП засвідчує:
а) комісія навчального закладу, б) лікувально-профілактичний заклад в) батьки потерпілого учня.

Білет № 3

1. Хто очолює комісію з розслідування причин нещасного випадку, що стався в НВП із учнем, вихованцем?
а) спеціаліст служби охорони праці, б) голова профспілки, в) заступник керівника навчального закладу.
2. Який документ складається в установах між власником і профспілкою з питань умов охорони праці?
а) угода, б) колективний договір, в) зобов'язання сторін.

3. Яким чином повинні переходити проїжджу частину, якщо пішохідні переходи не позначені?
 а) у будь-якому місці, б) на перехрестях, упродовж лінії тротуарів або узбіч, в) не повинні переходити
4. Умовою вибуху є:
 а) певна концентрація паро- чи газоповітряної суміші та імпульс (полум'я, іскра, адіабатичне стискання тощо), б) несправність електро обладнання, в) порушення строків інструктажу працюючих з охорони праці.
5. Дії населення за сигналом «Увага до всіх», коли гудять сирени і виробничі гудки:
 а) прослухати по радіо або телебаченню на місцевому каналі повідомлення штабу МЧС про надзвичайну ситуацію і послідовність дій при цьому, б) зібратися на центральному майдані міста, в) вважати це за поздоровлення із наступаючим святом.
6. Хто направляє запит до лікувально-профілактичного закладу щодо медичного висновку про стан потерпілого в НВП?
 а) класний керівник, б) працівник відповідальний за безпеку життєдіяльності, в) керівник навчального закладу.

Білет № 4

1. Гостре профзахворювання – це захворювання після одноразового впливу на працюючого шкідливих чинників, яке виникло протягом більше ніж:
 а) однієї робочої зміни, б) двох годин, в) двох діб.
2. Хто затверджує інструкції з пожежної безпеки для структурних підрозділів навчального закладу?
 а) керівник структурного підрозділу, б) інженер з пожежної профілактики, в) заступник керівника з адміністративно-господарської роботи.
3. Гранично допустима річна доза іонізуючого опромінення персоналу категорії Б (не працюючих із джерелами опромінення):
 а) 0,5 Бер, б) 5 Бер, в) 50 Бер.
4. Перша допомога у разі поранення – зупинити кровотечу, запобігти зараженню, для чого треба:
 а) ополоснути рану водою і перев'язати, б) засипати рану порошком, в) рану обробити за допомогою марлі, вати, йодом або перекисом водню, забинтувати.
5. Хто розслідує нещасні випадки не виробничого характеру, що виникли на шляху до роботи не на транспорті підприємства або під час виконання громадського обов'язку?
 а) прокуратура району, б) органи міліції, в) організація, де працює потерпілий.
6. Відповідальність за правильне, своєчасне розслідування і облік нещасних випадків в НВП несе:
 а) класний керівник, б) керівник навчального закладу, в) спеціаліст відповідальний за безпеку життєдіяльності.

Білет № 5

1. Повторний інструктаж на робочому місці на роботах без підвищеної небезпеки проводиться:
 а) щомісяця, б) один раз на півріччя, в) щороку.
2. Підприємство сплачує штраф за нещасний випадок, який не спричинив стійкої втрати працездатності потерпілого, проте виник з вини підприємства, у розмірі:
 а) двох зарплат, б) однієї зарплати, в) за весь період непрацездатності потерпілого з розрахунку середньомісячної зарплати.
3. Для якої служби основним завданням є контроль за дотриманням протипожежних вимог?
 а) служби охорони праці, б) пожежної служби, в) служби головного механіка.
4. Електротехнічному персоналу після навчання і складання іспитів з електробезпеки:
 а) видається диплом електромонтера, б) присвоюється кваліфікаційний розряд, в) присвоюється група з електробезпеки.
5. Про надзвичайні ситуації навчальні заклади повідомляють начальнику ЦО Міносвіти України:

- а) негайно, б) після отримання дозволу зі штабу ЦО району, в) після прийняття заходів з ліквідації небезпеки.
6. Нещасний випадок в НВП, наслідки якого виявлено не одразу, розслідується:
- а) на протязі місяця після нещасного випадку, б) на протязі 10 днів після отримання заяви про нього, в) на протязі місяця після отримання заяви про нещасний випадок.

Білет № 6

1. Скільки людей має бути в службі охорони праці за умови кількості працюючих від 51 до 5000 працівників (у невиробничій сфері від 101 до 500 працівників)?
- а) одна особа, б) двоє працівників, в) за узгодженням з органами Держнаглядохоронпраці.
2. Хто організовує виконання заходів щодо створення нормальних і безпечних умов праці, дотримання протипожежного режиму під час навчальних занять в аудиторіях, лабораторіях, майстернях?
- а) заступник директора з навчальної роботи, б) заступник директора з адміністративно-господарської роботи, в) відділ охорони праці і профком.
3. Чи використовується іонізуюче випромінювання в медицині?
- а) ні, б) так, під час флюорографії, рентгеноскопії легень, зубів тощо, в) так, з метою дезинфекції шприців.
4. В аудиторіях навчальних закладів норма площі та об'єму на одне місце:
- а) 1-3 кв.м. і 4 куб.м. б) 4,5 кв.м. і 15 куб.м. в) 6 кв.м. і 20 куб.м.
5. Вплив чинників: голод, нестача води, перевтома, самотність – на збереження життя людини в аварійних ситуаціях:
- а) не впливають, якщо людина психічно здорова, б) загрожують життю людини, в) впливають на різних людей по різному.
6. Організовує, потерпілому під час навчально-виховного процесу, першу допомогу і доставку його до лікувально- профілактичного закладу:
- а) керівник навчального закладу, б) класний керівник, в) батьки потерпілого учня.

Білет № 7

1. Чи мають право органи нагляду за ОП надсилати керівникам підприємств про невідповідність окремих посадових осіб посаді, яку вони займають?
- а) так, б) ні, в) так, за згодою профспілки.
2. Акт про нещасний випадок на підприємстві за формою Н-1 зберігається у службі охорони праці протягом:
- а) одного року, б) до тих пір, поки потерпілий працює на даному підприємстві, в) 45 років.
3. Вік прийняття на роботу неповнолітніх:
- а) з 15 років, б) з 15 років, а в окремих випадках з 14 років, в) з 16 років.
4. Зі збільшенням сили струму, що проходить через тіло людини, ураження:
- а) збільшується, б) зменшується, в) не змінюється.
5. Стихійне лихо – це:
- а) позапланові викиди шкідливих речовин у довкілля, б) природні явища, які спричиняють багато чисельні людські жертви і значні матеріальні збитки (урагани, землетруси, повені, сніжні затори) в) виникнення пожарів і вибухів.
6. Спеціальному розслідуванню підлягають нещасні випадки в НВП:
- а) групові (одночасно з двома і більше потерпілими і втратою працездатності), б) при втраті працездатності потерпілим більше ніж на один день, в) одночасно з трьома потерпілими без втрати працездатності.

Білет № 8

1. Працівники, які двічі виявили незадовільні знання з питань охорони праці:

- а) направляються на курси для навчання з питань охорони праці, б) мають час для третьої спроби, в) працевлаштовуються відповідно до діючого законодавства.
- 2. Розслідування хронічного профзахворювання проводиться комісією призначеною наказом:
 - а) керівника підприємства, б) керівника вищестоящої господарської організації, в) керівника санепідемстанції.
- 3. До якого виду відповідальності притягнуто працівника, якщо йому оголошено догану?
 - а) адміністративної, б) дисциплінарної, в) матеріальної.
- 4. Захисне заземлення або занулення слід виконувати в усіх випадках під напругою:
 - а) 1000в і вище змінного – і 1500в постійного струму, б) 380в і вище змінного – і 440в постійного струму, в) 42в і вище змінного – і 110в постійного струму.
- 5. Найнебезпечніші наслідки аварій на виробництві:
 - а) матеріальні збитки підприємству, б) погіршення морального клімату в колективі, в) пожежі, вибухи, обвали, затоплення, утворення зон хімічного зараження.
- 6. Розслідуванню підлягають нещасні випадки в НВП, що призвели до погіршення стану здоров'я згідно медичного висновку:
 - а) з втратою працездатності на один день, б) без втрати працездатності, в) одночасно з кількома потерпілими, але без втрати працездатності.

Білет № 9

- 1. Вступний інструктаж із працівниками, ново найманими на роботу, проводить:
 - а) спеціаліст з охорони праці, б) працівник відділу кадрів, в) юристконсульт.
- 2. За порушення охорони праці підприємство може бути оштрафоване у відсотках до місячного фонду зарплати: а) головою Держнаглядохорони праці; б) начальником тер управління; в) начальником інспекції:
 - а) а) 2%; б) 1%; в) 0,5%, б) а) 3%; б) 2%; в) 1%, в) а) 10%; б) 5%; в) 2,5%.
- 3. До якого виду відповідальності притягнуто працівника, якщо на нього накладено штраф?
 - а) адміністративної, б) дисциплінарної, в) матеріальної.
- 4. За ступенем безпеки ураження електрострумом розрізняють три класи приміщень:
 - а) без підвищеної небезпеки, з підвищеною небезпекою, особливо небезпечні; б) вологі, запилені, вибухонебезпечні, в) за електрообладнанням: заземленим, незаземленим, із зануленням.
- 5. Три основні засоби захисту населення у надзвичайних ситуаціях:
 - а) укриття у захисних спорудах, розосередження в позаміській зоні, використання засобів індивідуального захисту; б) припинення роботи підприємства, розвезення працівників по домівках, призначення дня збору; в) повідомлення до штабу ЦО Міністерства, місцевої виконавчої влади, очікування вказівок.
- 6. Відповідальність за виконання заходів по усуненню причин нещасного випадку в НВП несе:
 - а) класний керівник, б) керівник навчального закладу, в) батьки потерпілого.

Білет № 10

- 1. Чи розслідуються і беруться на облік нещасні випадки, які сталися під час дій працівника в інтересах свого підприємства без доручення власника?
 - а) розслідуються, але не беруться на облік, б) не розслідуються і не беруться на облік, в) розслідуються і беруться на облік.
- 2. Хто складає в навчальному закладі заявки на спецодяг та інші засоби індивідуального захисту?
 - а) керівник підрозділу, б) інженер з охорони праці, в) голова комісії з охорони праці в профкомі.
- 3. У межах населеного пункту під час руху проїжджою частиною вулиці пішоходи повинні триматися:
 - а) правого боку, б) лівого боку, в) не має значення з якого боку.
- 4. Перша допомога при опіках:
 - а) уражену частину покрити чистою марлею або простиратлом, б) проколоти пухирі, відірвати шматки одягу, що прилипли, в) не вживати ніяких заходів до приїзду лікаря.

5. Організоване автобусне перевезення дітей здійснюється водіями, які мають стаж керування транспортним засобом:

а) не менше 5-и років, б) більше 3-х років, в) не менше 10-и років.

6. У разі відмови адміністрації навчального закладу від складання акту за формою Н-Н, або незгоди потерпілої сторони (його батьків, опікунів) з змістом акту розслідування конфлікт за їх заявою розглядає:

а) суд, б) орган управління освітою по підпорядкуванню закладу, в) органи профспілки навчального закладу.

Білет № 11

1. На роботах із підвищеною небезпекою робітники проходять навчання і перевірку знань з охорони праці:

а) щороку, б) кожні три роки, в) кожні п'ять років.

2. Хто розслідує і бере на облік нещасні випадки з учнями у період практики під керівництвом персоналу підприємства?

а) підприємство, б) навчальний заклад, в) орган управління освітою.

3. Порядок звільнення неповнолітніх з ініціативи власника:

а) загальний порядок, б) з повідомленням відділу у справах неповнолітніх, в) за згодою відділу у справах неповнолітніх.

4. Захисне заземлення – це навмисне електричне з'єднання з землею металевих частин ел.обладнання:

а) не струмопровідних, що можуть опинитися під напругою, б) струмопровідних, в) на яких було коротке замикання струму.

5. Автобусне перевезення організованих груп дітей колоною узгоджується Державтоінспекцією при наявності в колоні:

а) 5-и автобусів, б) 3-х автобусів, в) 7-ми автобусів.

6. Орган управління освіти розглядає заяву потерпілої сторони на дії навчального закладу щодо нещасного випадку в НВП на протязі:

а) одного місяця з дня отримання заяви, б) на протязі 10-и днів з дня отримання письмової заяви, в) на протязі трьох місяців з дня нещасного випадку.

Білет № 12

1. Нещасний випадок на виробництві – це випадок, що спричинив працівникові втрату працездатності терміном не менше за:

а) дві робочі зміни, б) три дні, в) один день.

2. Хто забезпечує експлуатацію, дотримання й утримання протипожежного стану будівель, споруд і території навчального закладу?

а) відділ охорони праці, б) заступник директора з адміністративно-господарської роботи, в) відділ капітального ремонту.

3. При організованих автобусних перевезеннях дітей призначається старший за супроводження і медпрацівник на групи дітей відповідно:

а) супроводжуючий на 15 і медпрацівник на 15 дітей, б) супроводжуючий на 10 і медпрацівник на 30 дітей, в) супроводжуючий на 30 і медпрацівник на 20 дітей.

4. Норми освітленості (в люксах) для аудиторій і лабораторій, на дошці і робочому столі, у кімнаті викладачів:

а) 200 лк, 100 лк, 50 лк; б) 500 лк, 300 лк, 200 лк; в) 1000 лк, 600 лк, 300 лк.

5. Зазначте речовини, викиди яких формують парниковий ефект Землі:

а) вуглекислий газ, метан, б) окисли азоту, оксид вуглецю, в) сірчаний ангідрид, хлористі вуглеводні.

6. Про нещасний випадок, що стався з учнем, вихованцем під час далеких походів, керівник цього заходу повинен негайно повідомити:

а) орган управління освітою за місцем події, б) органи профспілки за місцем події, в) органи Держнагляду з охорони праці за місцем події.

Білет № 13

1. Державний нагляд за охороною праці здійснюють:
 - а) Верховна Рада, Кабінет Міністрів; б) Міністерства і профспілки, в) Державні комітети з нагляду за ОП, з ядерної і радіаційної безпеки, Міністерство з надзвичайних ситуацій і Держсанепідемнагляд.
2. Розслідування профзахворювання проводиться комісією під головуванням:
 - а) спеціаліста служби охорони праці, б) працівника санепідемстанції, в) головного лікаря місцевої поліклініки.
3. Чи можуть понаднормові роботи компенсуватися відгулами?
 - а) ні, б) так, в) за бажанням працівника.
4. Забороняється перевозити на передньому сидінні легкового автомобіля або задньому сидінні мотоцикла дітей:
 - а) дошкільного віку, б) які не досягли 12-річного віку, в) які не досягли 16-річного віку.
5. Аварії, що призводять до загибелі людей, називаються:
 - а) надзвичайною ситуацією, б) стихійним лихом, в) катастрофою.
6. Нещасний випадок, що стався з учнем, вихованцем на підприємстві під час проходження виробничої практики під керівництвом посадових осіб підприємства розслідується:
 - а) комісією навчального закладу за участю представника підприємства з складанням акту Н-Н,
 - б) комісією підприємства за участю представника навчального закладу з складанням акту Н-1,
 - в) управлінням освіти, якому підпорядкований навчальний заклад.

Білет № 14

1. Посадові особи згідно з «Переліком», періодично проходять навчання і перевірку знань з охорони праці:
 - а) один раз на рік, б) один раз у три роки, в) на вимогу Держнагляду охорони праці.
2. За якою формою складається акт про нещасний випадок з учнем, вихованцем?
 - а) за формою Н-1, б) за формою Н-2, в) за формою акту спеціального розслідування.
3. Вкажіть послідовність відповідальності працівників за порушення законодавства з охорони праці:
 - а) адміністративна, дисциплінарна, матеріальна, кримінальна; б) кримінальна, моральна, матеріальна, дисциплінарна; в) адміністративна, моральна, матеріальна, дисциплінарна.
4. Захисне заземлення – це навмисне електричне з'єднання з землею металевих частин ел.обладнання:
 - а) не струмопровідних, що можуть опинитися під напругою, б) струмопровідних, в) на яких було коротке замикання струму.
5. Що являє собою план цивільної оборони об'єкта?
 - а) перелік об'єктів, що будуватимуться в поточному році; б) перелік заходів щодо захисту робітників і службовців, підвищення стабільності роботи об'єкта на випадок аварій, стихійних лих; в) послідовність проведення навчальних занять з цивільної оборони.
6. Спеціальне розслідування нещасного випадку в НВП під час якого загинуло 5 і більше осіб або травмовано 10 і більше осіб здійснюється комісією призначеною наказом:
 - а) управління освіти, якому підпорядковано навчальний заклад, б) Міносвіти України, в) навчального закладу.

Білет № 15

1. Повторний інструктаж на робочому місці для робіт із підвищеною небезпекою проводиться:
 - а) один раз в квартал, б) один раз за півріччя, в) щороку.
2. У якому розмірі підприємство сплачує штраф у разі смерті потерпілого?
 - а) у розмірі річного заробітку, б) у розмірі дворічного заробітку, в) у розмірі трьохрічного заробітку.

3. Чи має право пожежна служба заборонити роботи, що проводяться з прорушенням пожежної безпеки?
а) ні, б) так, в) так, через керівника об'єкта.
4. Небезпечними називаються виробничі чинники, вплив яких призводить:
а) до захворювань, б) до зниження працездатності, в) до травмування.
5. З якою метою створюються невоєнізовані формування цивільної оборони на об'єктах?
а) з метою будівництва сховищ, б) для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у надзвичайних ситуаціях, в) для навчання населення з питань цивільної оборони.
6. Спеціальне розслідування нещасного випадку в НВП під час якого загинуло до 4-х осіб або травмовано до 10 осіб здійснюється комісією призначеною наказом:
а) управління освіти, якому підпорядковано навчальний заклад, б) Міносвіти України, в) навчального закладу.

Білет № 16

1. Чи розслідується нещасний випадок, про який потерпілий своєчасно не повідомив?
а) не розслідується, б) розслідується, якщо з моменту події пройшло не більше одного місяця,
в) розслідується, за заявою потерпілого, якщо з моменту події пройшло не більше одного року.
2. Чи може власник у колективному договорі додатково встановлювати працівникам пільги, не передбачені законодавством?
а) так, б) так, за рахунок коштів підприємства, в) ні.
3. Чи дозволяється водіям маршрутних засобів під час руху розмовляти з пасажирами, їсти, пити, палити?
а) забороняється, б) не забороняється, в) дозволяється лише водіям зі стажем понад 10 років.
4. Чи можуть понаднормові роботи компенсуватися відгулами?
а) ні, б) так, в) за бажанням працівника.
5. Що являє собою план цивільної оборони об'єкта?
а) перелік об'єктів, що будуватимуться в поточному році; б) перелік заходів щодо захисту робітників і службовців, підвищення стабільності роботи об'єкта на випадок аварій, стихійних лих; в) послідовність проведення навчальних занять з цивільної оборони.
6. Акт форми Н-Н про нещасний випадок, що стався в НВП з вихованцем, учнем зберігається в архівах навчального закладу, управління освіти протягом:
а) 5-и років, б) 25-и років в) 55-и років.

Білет № 17

1. Хто може відмінити розпорядження спеціаліста з охорони праці?
а) профспілковий комітет, б) керівник підприємства, в) суд.
2. Хто керує постійно діючою комісією зведення в експлуатацію нових і реконструйованих лабораторій, кабінетів тощо для проведення науково-дослідних робіт?
а) начальник відділу охорони праці, б) начальник науково-дослідницького сектора, в) проректор з наукової роботи.
3. Окрім застосовуваних в медицині, джерелами іонізуючих випромінювань є:
а) космічні випромінювання, телевізор, комп'ютери, атомні і теплові електростанції,
б) працюючі електродвигуни, в) люмінесцентні лампи.
4. Обов'язкові медичні огляди, попередні (під час прийняття на роботу) і періодичні (протягом трудової діяльності) проводяться для:
а) працівників із слабким здоров'ям, б) усіх працівників,
в) працюючих на роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці.
5. Укажіть послідовність керівника за порушення природоохоронної діяльності.
а) суспільна, дисциплінарна, матеріальна; б) моральна, естетична, матеріальна,
в) дисциплінарна, адміністративна, кримінальна.

6. Акт форми Н-Н про нещасний випадок, що стався з вихованцем, учнем в НВП затверджується:

- а) керівником закладу, установи освіти якою створена комісія, б) головою профспілки навчального закладу, в) начальником управління освіти, якому підпорядковано навчальний заклад.

Білет № 18

1. Коли проводиться позаплановий (позачерговий) інструктаж з охорони праці?
а) у разі переведення працівника з одного цеху до іншого, б) під час направлення для виконання одноразової або тимчасової роботи, в) за умови зміни технології або після нещасного випадку.
2. У якому випадку виноситься постанова про накладання штрафу на підприємство?
а) за підсумками перевірки інспектором Держнаглядохоронпраці, б) за підсумками перевірки начальником Держнаглядохоронпраці, в) за підсумками комплексної перевірки стану охорони праці,
3. Хто визначає місце для проведення тимчасових зварювальних робіт?
а) зварювальник, б) у письмовій формі особа, відповідальна за пожежну безпеку об'єкта,
в) інженер з пожежної профілактики.
4. Засоби захисту від небезпечних і шкідливих факторів: протигази, навушники, окуляри, ізолюючі костюми, спецодяг і взуття, каски – називаються:
а) колективними, б) індивідуальними, в) основними.
5. До яких наслідків може привести у побуті відсутність заземлення ванни, оголення електроконтактів пральних машин, ремонт ел.розеток без знеструмлення мережі?
а) до вимкнення електроенергії, б) до електротравмування, в) до корозії металевих деталей.
6. Комісія здійснює розслідування нещасного випадку, що стався під час навчально-виховного процесу протягом:
а) календарного місяця, б) 3-х днів, в) 10 днів

Білет № 19

1. Автобусні перевезення організованих груп дітей допускаються лише:
а) у світлу пору доби і за сприятливими погодними умовами, б) у будь яку пору доби за сприятливими погодними умовами, в) у світлу пору доби за будь яких погодних умов.
2. Хто несе відповідальність за створення нормальних, безпечних умов праці під час проведення навчально-виховного процесу в кабінеті хімії?
а) заступник директора, б) вчитель хімії, в) спеціаліст з охорони праці.
3. Природний радіаційний фон не повинен перевищувати:
а) 5 мілірентген на годину, б) 20 мікрорентген на годину, в) 50 мікрорентген на годину.
4. Перша допомога при обморожуванні – відновити кровообіг і відігріти обморожену частину тіла, для чого треба:
а) розтерти снігом, б) розтерти сухою шерстяною тканиною, накласти повязку з борною маззю, тепло вкрити потерпілого, в) дати випити спирту, тепло вкрити.
5. Хто приймає рішення про розслідування невиробничого нещасного випадку з тяжкими наслідками, що сталися у житлових приміщеннях, торговельних об'єктах, присадибних ділянках, у місцях відпочинку тощо?
а) організація де працює постраждалий, б) відділ охорони праці місцевого органу виконавчої влади, в) прокуратура району.
6. Розслідування нещасного випадку, що стався під час виробничої практики під керівництвом майстра навчального закладу на окремій ділянці, виділеній для практики підприємством, здійснює:
а) управління освіти, якому підпорядкований навчальний заклад; б) навчальний заклад за участю представника підприємства; в) підприємство, за участю представника навчального закладу..

Білет № 20

1. Хто виконує розслідування нещасних випадків?
а) відділ охорони праці, б) комісія, призначена керівником підприємства, в) інспектор Держнаглядохоронпраці.
2. У яких випадках дозволяється проведення занять у приміщеннях навчального закладу?
а) якщо приміщення внесене у розклад занять, б) якщо приміщення відповідно обладнане і прийняте в експлуатацію згідно вимогам з охорони праці, в) за розпорядженням навчального відділу.
3. На підприємствах, які проводять роботи з радіоактивними речовинами, контроль опромінення персоналу здійснюється:
а) держсанепідемстанція, б) служба охорони праці, в) служба радіаційної безпеки підприємства.
4. Яка потрібна перша допомога, якщо потерпілий не дихає і не має пульсу?
а) одягнути кисневу маску, б) викликати лікаря і чекати його приїзду, в) робити штучне дихання і непрямий масаж серця.
5. Цільовий інструктаж з правил поведінки і техніки безпеки, включених до списку на організоване автобусне перевезення, дітей проводить:
а) перевізник, б) призначений керівник всієї групи, в) класний керівник.
6. Не складаються акти за формою Н-Н і не беруться на облік нещасні випадки, що трапилися в НВП: а) на перерві між заняттями, б) якщо потерпілий перебував в стані наркотичного сп'яніння і був відсторонений від навчання, роботи; в) за межами навчального закладу в час занять.

Білет № 21

1. Інструктаж учнів з безпеки діяльності під час проведення лабораторних робіт проводить:
а) інженер з охорони праці, б) старший лаборант, в) викладач.
2. У якому розмірі підприємство сплачує штраф у разі виявлення факту приховування нещасного випадку?
а) у п'ятикратному розмірі, б) у 10-и кратному розмірі, в) у 20-и кратному розмірі.
3. З метою пожежної безпеки під'їзди до будівель і до водопостачання мають бути:
а) завжди вільними, б) по мірі можливості вільними, в) вільними у нічний час.
4. Шкідливими називаються виробничі чинники, вплив яких призводить:
а) до захворювання або зниження працездатності, б) до травмувань, в) до моральної втрати.
5. Де і яким чином проводиться підготовка населення, незайнятого у сфері виробництва, до дій у надзвичайних ситуаціях?
а) на спеціальних курсах при навчальних закладах, б) на підприємствах, де вони раніше працювали, в) за місцем проживання самостійно в обсязі пам'ятки «Знай і вмій».
6. Комісія здійснює спеціальне розслідування нещасного випадку, що стався під час навчально-виховного процесу протягом:
а) календарного місяця, б) 3-х днів, в) 10 днів.

Білет № 22

1. У чому полягає небезпека радіоактивного опромінення для організму людини?
а) у нервовому збудженні організму, б) в підвищенні температури тіла, в) в організмі утворюються заряджені атоми і молекули (йони).
2. Санітарні норми для учбових приміщень взимку: температура, вологість, швидкість руху повітря:
а) 22-25 °С, 70-80%, 1-2 м/с; б) 16-18 °С, 40-60%, 0,2-0,5 м/с; в) 10-15 °С, 20-30%, 0,05-0,1 м/с.

3. Чи забороняється під час купання запливати за обмежувальні знаки, стрибати в воду із споруд, не призначених для цього, підпливати до човнів, барж?
а) не забороняється тим, хто добре плаває, б) не забороняється, якщо плавають удвох, в) забороняється у всіх випадках.
4. Чи сплачують штрафи бюджетні організації у разі відсутності коштів, віднесених для преміювання?
а) ні, б) сплачують із фонду розвитку, в) сплачують із фонду охорони праці.
5. Розслідування випадків пожеж виконується:
а) органами пожежного нагляду спільно з представниками підприємства, б) органами пожежного нагляду, в) пожежно-технічною комісією підприємства.
6. Хто може подовжити термін спеціального розслідування нещасного випадку в НВП:
а) управління освіти, якому підпорядковано навчальний заклад; б) орган, яким створено комісію з спеціального розслідування; в) голова комісії з спеціального розслідування.

Білет № 23

1. Яким чином впливає шум і вібрація на людину?
а) підвищує працездатність, б) поліпшує загальний стан здоров'я, в) виникає головний біль, поганий сон і зниження працездатності.
2. Де дозволяється купатися в природних водоймищах?
а) у спеціально відведених означених буями місцях і за наявності рятувальників, б) у водоймах завглибшки не більше від 1,5м, в) за індивідуальним вибором тих, хто купається.
3. У якому випадку проводиться цільовий інструктаж з охорони праці?
а) у разі переведення працівника з одного цеху до іншого, б) під час направлення для виконання одноразової або тимчасової роботи, в) за умови зміни технології або після нещасного випадку.
4. Вогнегасники, бочки з водою, відра, лопати тощо – це засоби пожежегасіння:
а) основні, б) допоміжні, в) первинні.
5. Засоби захисту від небезпечних факторів: огороження, попереджувальна сигналізація, блокуючі пристрої, захисні екрани, обмежувачі і запобіжники називаються:
а) колективні, б) індивідуальні, в) основні.
6. Хто, у разі необхідності, створює експертну комісію під час спеціального розслідування нещасного випадку?
а) управління освіти, якому підпорядковано навчальний заклад; б) орган, яким створено комісію з спеціального розслідування; в) голова комісії з спеціального розслідування.

Білет № 24

1. До яких наслідків може привести використання побутового газу для обігрівання, безконтрольне горіння газової горілки під час приготування їжі?
а) до накладення штрафу газовою службою, б) до перевитрати газу, в) до отруєння газом.
2. Хто розслідує і бере на облік нещасні випадки з учнями у період практики на виробництві, коли вона здійснюється на відведеній для цього дільниці і під керівництвом посадових осіб навчального закладу?
а) підприємство, б) навчальний заклад, в) розслідує орган управління освіти, беруться на облік навчальним закладом.
3. Хто входить до складу комісії з трудових спорів?
а) керівники структурних підрозділів, б) члени профкому та інженер з охорони праці, в) в однаковій кількості члени профкому і адміністрації.
4. Захисне заземлення або занулення забезпечує:
а) захист обладнання від короткого замикання, б) захист людей від ураження електричним струмом у разі дотикання до металевих частин, які випадково опинилися під напругою, в) захист приміщення від удару блискавки.
5. Захист населення від наслідків аварій на атомних електростанціях забезпечується:
а) навчанням населення діям під час аварій, б) складанням плану-графіка дій під час аварій,

- в) використанням засобів індивідуального захисту й евакуацією людей у безпечне місце.
6. Витрати пов'язані з діяльністю комісії, залучення до її роботи експертів, а також витрати членів комісії на відрядження при розслідуванні нещасного випадку компенсуються:
- а) управління освіти, якому підпорядковано навчальний заклад; б) навчальним закладом, в якому трапився нещасний випадок; в) винуватцями нещасного випадку.

Білет № 25

1. Виробничі нещасні випадки, групові або з смертельним наслідком, підлягають спеціальному розслідуванню під головуванням:
- а) працівника Держнагляду за охороною праці, б) спеціаліста служби охорони праці, в) технічного інспектора профспілки
2. Яка тривалість понаднормових робіт дозволяється за Законом?
- а) не більше 120 годин на рік і чотири години за два дні підряд, б) не більше 8-и годин щомісяця, в) тривалість не обмежується.
3. Чи дозволяється перевозити людей вантажним автомобілем?
- а) забороняється, б) дозволяється, в) дозволяється, якщо кузов обладнано сидіннями.
4. Яким чином компенсується робота у святкові і вихідні дні?
- а) грошова компенсація в півтора кратному розмірі, б) 2-а відгули за святковий день і один за вихідний день, в) відгул або грошова компенсація в подвійному розмірі.
5. До організованих автобусних перевезень допускаються діти:
- а) за згодою дитини і батьків, б) без обмежень, в) що не мають протипоказань за станом здоров'я
6. Члени комісії із спеціального розслідування нещасного випадку в НВП повинні:
- а) включити до складу комісії потерпілого, його батьків або членів його сім'ї; б) зустрітися з потерпілими або членами його сім'ї, розглянути і вирішити на місці соціальні питання, а також дати роз'яснення щодо їх прав відповідно до законодавства ; в) включити до складу комісії юриста від потерпілої сторони.

Білет № 26

1. Чи зобов'язаний власник, під час укладання трудового договору проінформувати громадянина про небезпечні та шкідливі чинники на його робочому місці, про його права і пільги?
- а) ні, б) так, в) так, якщо громадянин цього вимагає.
2. Чи беруться на облік і чи складаються акти за формою Н-1 про нещасні випадки, що сталися з особами, які прямували на роботу пішки або громадським транспортом?
- а) не беруться на облік і не складається акт, б) беруться на облік, в) беруться на облік і складається акт.
3. Ким регулюються протиріччя між працівником і адміністрацією з питань впровадження законодавства про охорону праці:
- а) відділом охорони праці, б) комісією з трудових спорів, в) органом Держнагляду за охороною праці.
4. Чим триваліший час людина перебуває під дією електричного струму, тим ураження:
- а) менше, б) більше, в) час не впливає.
5. Під час автобусного перевезення організованих груп дітей на автобус встановлюється візуальна інформація:
- а) трафарет «На замовлення», на передній і задній віконній панелі розпізнавальний знак «Діти»;
- б) на передній і задній віконній панелі розпізнавальний знак «Діти»; в) як звичайний автобус для перевезення пасажирів.
6. Акт форми Н-Н про нещасний випадок, що стався з вихованцем, учнем в НВП складається:
- а) в 3-х примірниках, б) в 5-и примірниках, в) в одному примірнику.